

LOSONCZI PÁL ÜNNEPI BESZÉDE*

Az 1867-ben alapított statisztikai szolgálat fennállásának századik évfordulóját ünnepli. A Hivatal történetének száz éve hazánk történelmével együtt oszlik az Önök által ismert különböző időszakokra. Elmúlt évtizedeiben ez a szolgálat, mai formájában a Központi Statisztikai Hivatal szervezetében megváltozott, társadalmi és gazdasági életünk nélkülözhetetlen és fontos tényezőjévé, irányításának egyik fontos eszközévé vált. Nagy utat tett meg a legegyszerűbb adatgyűjtéstől a nagy összeírásokon, demográfiai, egészségügyi és mezőgazdasági felméréseken keresztül máig, amikor a tervgazdálkodás és a szocialista építés viszonyai között az őt méltán megillető szerepet töltheti be.

A termelőeszközök társadalmi tulajdonba vétele, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a gazdálkodás egységes szocialista rendszerének kialakítása évről évre fokozott követelményeket támasztott a statisztikai munkával szemben. A jelenségek kezdeti, pusztán mennyiségi mérése, regisztrálása és összegezése mellett mindinkább szerepet kapott a vizsgálatok minőségi oldala, a begyűjtött anyagok elemzése, belőlük megalapozott becslések, tudományos következtetések levonása a vezetés számára. Állandóan növekedett az igény, hogy a szocialista államvezetés számolni tudjon a rendelkezésre álló munkaerő-lehetőségekkel és a termelési eszközök mennyiségével, azok állapotával, folyamatosan és lehetőleg gyorsan tudomást szerezzen a gazdasági és társadalmi életben végbemenő változásokról.

Az új viszonyok, a szocialista építés igényei új követelményeket támasztottak az intézmény vezetőivel és dolgozóival szemben a központban és vidéken egyaránt. A jelenlevőknek nagy rész jutott e felelősségteljes feladatok megoldásában. Tudatában a munka jelentőségének, már azokban az időkben vállalták azokat, amikor még nem volt ilyen vonzó feladat, amikor még a siker kevesebb reményével kellett elavult módszerekkel a számok között válogatni és kutatni. A cél tudatos munka, valamint az általános fejlődés gyorsan növekvő kívánalma a statisztika kiváló művelőivé emelte Önöket. Kérem, tekintsék ezt a bensőséges ünnepséget nemes törekvéseik és eredményeik elismerésének és megbecsülésének.

Az Önök munkájának méltó elismerése és ennek szoros kapcsolódása a statisztikai szolgálat centenáriumával különös aktualitást nyer azokban az újszerű igényekben és követelményekben, amelyek a gazdasági irányítás megvalósuló reformjából fakadnak. Nálunk manapság, érthetően, a gazdasági élet felé fordul az érdeklődés. A technikai-anyagi alapok gyorsan fejlődnek, a népgazdaság működése egyre bonyolultabb mechanizmussá válik. A gazdasági és

* Az ünnepi beszéd a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által adományozott kitüntetések átnyújtásakor, 1967. május 16-án a Parlament Munkácsy-termében hangzott el.

társadalmi élet e bonyolult mozgásának nyomon követésében, hű visszatükrözésében nélkülözhetetlen az Önök által végzett munka.

Az új viszonyok között az igényeknek megfelelően kell továbbfejleszteni az adatgyűjtés terjedelmét, módszereit, gyakoriságát és feldolgozását. Szoros kapcsolatot kell teremteni egyrészt a statisztika, másrészt a tervezés, a számvitel és a különböző gazdaságtudományok között. Újszerű és magasabb szintű igények jelentkeznek kellő mennyiségű, mindig friss és tartalmas információk iránt. A statisztika mindezekkel elengedhetetlen feltételeit teremti meg olyan reális célok kitűzésének, amelyek a gazdasági rendszer adottságainak és fejlődési követelményeinek a jövőben is megfelelnek, s tudományos alapot nyújtanak a gazdasági döntésekhez mind általános népgazdasági, mind üzemi szinten. Nem utolsósorban feladata nyilvános jelentései, kiadványai útján kielégíteni a szakmai körök, a társadalmi és gazdasági fejlődés iránt mind jobban érdeklődő nagyközönség igényeit is.

Kedves Elvtársak! Megalapozott szakmai ismereteiknek, széles körű tapasztalataiknak és áldozatkész törekvéseiknek megfelelően társadalmunk, népgazdaságunk vezetése számít és épít a centenáriumát ünneplő statisztikai szolgálatra s Önökre a jövőben is. Engedjék meg, hogy munkájukhoz a kitüntetések átnyújtása alkalmából kívánjak Önöknek sok sikert és jó egészséget.

РЕЗЮМЕ

По случаю столетнего юбилея венгерской официальной статистики председатель Президиума Венгерской Народной Республики Пал Лошонци 16 мая 1967 года в зале имени Мункачи Государственного Собрания вручил правительственные награды работникам Центрального статистического управления. В своей торжественной речи он отметил, что история празднующего свой столетний юбилей Управления совместно с историей Венгрии делится на различные периоды. На протяжении истекших десятилетий венгерская статистическая служба, образующая в своей нынешней форме Центральное Статистическое Управление превратилась в неотъемлемый фактор изменившегося уклада общественной и экономической жизни и важное средство руководства последней.

Установление общественной собственности на средства производства, социалистическая реорганизация сельского хозяйства, образование единой социалистической хозяйственной системы из года в год предъявляли повышенные требования к статистической работе. Постоянно возрастала потребность в том, чтобы социалистическое государство могло сосчитать имеющиеся трудовые ресурсы, наличие и состояние основных фондов, могло получать регулярную и своевременную информацию о переменах в экономической и общественной жизни. Награжденные лица — сказал докладчик играли видное место в выполнении ответственных задач. Целеустремленный труд и постоянно возрастающие требования со стороны быстрого прогресса превратили их в отличных статистических деятелей.

Должное признание их работе в тесной связи со столетним юбилеем венгерской статистики приобретает особую актуальность в плоскости тех новых нужд и требований, которые вытекают из реформы системы управления народным хозяйством.

В новых условиях в соответствии с требованиями надо дальше развивать объем, методы и частоту отчетности, а также совершенствовать разработку данных, надо наладить тесную связь между статистикой, с одной стороны, и планированием, учетом и другими экономическими дисциплинами, с другой стороны. Возникают новые требования в отношении нужного количества всегда важной и содержательной информации. Следовательно не менее важной задачей Управления является удовлетворение посредством общедоступных публикаций и отчетов требования специалистов и широкой общественности интересующейся вопросами общественного и экономического развития страны.

Наше общество и хозяйственное руководство рассчитывают на содействие празднующего свой столетний юбилей Управления и его работников, — закончил свою речь председатель Президиума Венгерской Народной Республики Пал Лошонци.

SUMMARY

On the occasion of the 100th anniversary of the official Hungarian statistical service awards were handed over to the staff members of the Central Statistical Office by *Pál Losonczi*, President of the Presidential Council of the People's Republic, in the Munkácsy-hall of the Parliament on May 16, 1967. In his inaugural speech delivered on this occasion he mentioned the fact that the history of the Statistical Office, celebrating the 100th anniversary of its existence, is divided into different epochs according to the history of Hungary. In the last decades this service, in its present form the Central Statistical Office, has become an indispensable and important factor of the changed social and economic life, an important means of its guidance.

The nationalization of the means of production, the socialist reorganization of agriculture, the establishment of the uniform socialist system of the economy have laid increased claims to the statistical work year by year. There has been a growing demand on the part of the socialist state leadership to be able to reckon with the available manpower possibilities, with the quantity and quality of the means of production and to get information, if possible quickly and continuously, about the changes of the economic and social life. The persons awarded — Mr. Losonczi said — played an important part in the solution of these responsible tasks. Expedient work and the rapidly growing demands of the general development have made them excellent cultivators of statistics.

The due acknowledgement of their work and the latter's close connection with the centenary of the statistical service gains special timeliness in those new demands and requirements which originate from the reform of the economic management.

Under the new conditions, the coverage, methods, frequency and processing of the data collections should be developed further in compliance with the demands. A close connection should be created between statistics, on the one hand, and planning, accounting and the different economic sciences, on the other. New and higher demands arise for a due quantity of fresh and instructive data. It is, therefore, a not less important task of the Office to meet the demands of professional circles, of the general public, interested in the social and economic development, through its official reports and publications.

The Hungarian society and the guiders of the national economy reckon with the Central Statistical Office, celebrating its centenary, and also with its staff members, Mr. Pál Losonczi, President of the Presidential Council of the People's Republic concluded his speech.

MEGNYITÓ*

DR. SZABÓ IMRE

A Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya által a hivatalos magyar statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából rendezett ünnepi ülésre gyűltünk ma össze. Tisztelettel üdvözlöm az ülésen megjelent és előadást vállalt *Nyers Rezső* elvtársat, a MSZMP Politikai Bizottságának tagját, a Központi Bizottság titkárát, valamint megjelent vendégeinket. Mielőtt a betegsége miatt megjelenésében akadályozott *Friss István* akadémikus helyettesítésében felkérném az előadókat előadásaik megtartására, engedjék meg, hadd szóljak bevezetésképpen néhány szót arról a kapcsolatról, amely a Magyar Tudományos Akadémia és a statisztika, illetőleg a statisztika tudománya között a múltban fennállott s ma is fennáll, s amely tulajdonképpen indokolja, hogy a hivatalos statisztikai szolgálat létesítésének százéves évfordulóját akadémiai keretekben ünnepeljük.

A statisztikusok előtt nyilván köztudomású, hogy ha nem is a statisztika meghonosításának, de legalábbis modern módon való művelésének gondolatát a Magyar Tudományos Akadémia korán felkarolta. *Csengery Antal* több mint száz évvel ezelőtt, 1860 májusában az Akadémia Filozófiai, Jog- és Történettudományi Osztályán tett annak idején javaslatot egy önálló akadémiai statisztikai bizottság létesítésére, amelynek „hazánk... jelen viszonyainak nyomozására is” ki kell terjesztenie működését s amelynek feladata, hogy egybefogja az ország „népességi, ipar s gazdasági, műveltségi viszonyait, pénzügyi és egyéb intézeteit, egyesületeit stb. illető adatokat”. E bizottság — később pontosan körvonalazott feladatokkal — létre is jött s mozgatójává lett a statisztika ügyének.

A feladatkör, amelyet a bizottság létrehozói az akkor korszerű felfogásnak megfelelően, a hazai statisztikai munkálatok számára 1860 tájt megszabtak, a statisztikának egy körülhatároltabb felfogására támaszkodott, mint a XVIII. század végén és a XIX. század elején uralkodott álláspont. Ez az utóbb említett irányzat annak idején statisztikán még a számszerű adatok és azok tudományos feldolgozása mellett messzebbmenő, de az adatokon alapuló államtudományi, gazdaságtudományi és politikai fejtegetéseket is értett, s a statisztikának e korai időszakban bizonyos mértékig még a célszerű állami és gazdasági berendezés mi-ként való alakulását is vizsgálnia kellett. A későbbi tárgyi változás azonban vég-eredményben a statisztika tudományának a javára szolgált. Az álláspont módosulása folyománya volt a tudományok nagyobb mértékű szakosodásának, és

* Elhangzott az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya által az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából, a Magyar Tudományos Akadémián 1967. május 17-én rendezett ünnepi ülésen.

szilárdabb alapot adott ahhoz, hogy a statisztikának adatokra támaszkodó, azok elemzésére és feldolgozására összpontosuló oldala elméletileg elmélyüljön, illetőleg önállósodjék. Feltehető, hogy a statisztikának ez az alapvető koncepciója bontakozik ki napjaink statisztikai felfogásában is.

Az Akadémia statisztikai bizottsága annak idején nem ok nélkül hivatkozott a statisztika hazai elmaradottságára; ez, továbbá az akkori történelmi helyzet indokolta a bizottságnak azt a türelmetlen igyekezetét, hogy szinte önmaga hozza be ezt az elmaradást. Ez az igény azonban a gyakorlatban végül is túlzottan bizonyult; megmutatkozott ez például abban, hogy a társadalmi úton kezdeményezett népszámlálás nem vezetett, mert nem is vezethetett akár viszonylag teljes és egzakt eredményre. Nyilván ez is közrehatott abban, hogy az akadémiai bizottság felismerte: a statisztikai tevékenység csak úgy bontakozhat ki eredményesen, ha a társadalmi elemhez egyben olyan állami tevékenység is társul, amely együtt halad a statisztika tudományának akadémiai és nem akadémiai elvi művelésével.

Nem a mi feladatunk annak részletes bemutatása, hogyan jutott végül is érvényre, először a minisztériumi statisztikai osztályok létesítésének útján, majd az önálló statisztikai szolgálat, illetőleg a Központi Statisztikai Hivatal szervezése útján ez a gondolat. Ennek a folyamatnak ma azt a kiemelkedő záró és egyben kezdő állomását ünnepeljük, amikor az egységes hivatalos statisztikai szolgálat kialakult; amint említettük, ennek szorgalmazásában az Akadémiának számottevő szerepe volt.

Anélkül, hogy végigkísérnők, miben állt a továbbiakban az Akadémia tevékenysége a statisztika tudományával és gyakorlatával kapcsolatban, a legújabb időket illetően el kell ismernünk, hogy az 1949-ben újjászervezett Akadémia elhanyagolta a statisztika ügyét. Ezt a tényt a külső szemlélő megpróbálja némileg azzal magyarázni, hogy a statisztika fejlődésében bizonyos mértékig ellentétes felfogások ütközése mutatkozott meg. Míg ugyanis egyrészt a statisztika elmélyült, önálló tudományként kibontakozott és jelentős mértékben differenciálódott, és a statisztikusok érthetően ezt az oldalát hangsúlyozták, addig mások azt az elemét emelték ki, hogy a statisztika egyben bizonyos fokig integrálódik is a gazdaságtudományokba. Nos, az Akadémia elsősorban vagy talán kizárólagosan az utóbbi álláspontot vette tekintetbe s foglya lett egyfajta, túlzott ökonomiai szemléletnek. Csak 1957 után kezdett kibontakozni az a szemléleti változás, amely a statisztika szerepének teljesebb felismeréséhez vezetett; ennek egyik legutóbbi külső eredménye azt a tény, hogy az Akadémián ismét önálló statisztikai bizottság létesült, és a statisztika tudománya megint elfoglalta azt a helyet az Akadémián, amely megilleti.

Abból, ami a statisztikát illető tudománypolitika terén száz évvel ezelőtt az Akadémián történt, a ma számára is adódnak hasznos következtetések. Így az évszázados példából nyilvánvaló, hogy az Akadémiának nemcsak akkor kell valamely tudománnyal foglalkoznia, ha az már hazánkban kibontakozott és megerősödött, sőt: az Akadémiának egyenesen feladata, hogy pártolja a bontakozó, társadalmi elismerésükért küzdő tudományokat, segítse azokat, hogy polgárjogot nyerjenek és szervezeti kereteik is létrejöjjenek; amiként ezt *annak idején* tette a statisztikával, valószínűleg úgy kell ma eljárnia például a szervezéstudománnyal. A másik, nem kevésbé fontos tanulság abban áll, — s ezt is a statisztika múltbeli példája mutatja, — hogy a tudományos tevékenység mindenképpen összefügg, sőt egybekapcsolódik az állami tevékenységgel, a tudomány és a tudomány eredményeinek állami-társadalmi alkalmazása elvi egységet alkot;

amikor az Akadémia valamely tudománnyal foglalkozik, egyben annak alkalmazásba vételével, gyakorlati érvényesítésével is foglalkoznia kell. Ezt — a statisztikán túlmenően — megkívánja és egyben meg is könnyíti az Akadémiának az a szerepe, amelyet a szocializmust építő társadalmunkban betölt.

Nagy jubileumok rendszerint alkalmat szoktak adni nagy fogadkozásokra és ígéretekre. Ez esetben tekintsünk el ettől. Viszont a Magyar Tudományos Akadémia nevében ennek az évfordulónak alkalmából is kijelenthetem, hogy az Akadémia megadja, sőt fokozni fogja azt a segítséget, amelyet a legutóbbi években a statisztikának nyújtott s ez ma már talán nem is olyan kevés.

Ezekkel a gondolatokkal nyitom meg ünnepi ülésünket.

РЕЗЮМЕ

Настоящее вступительное слово было произнесено 17 мая 1967 года на проведенном в доме Академии наук Венгрии торжественном заседании по случаю столетнего юбилея венгерской официальной статистики.

Заместитель генерального секретаря Венгерской Академии Наук, академик доктор Имре Сабо остановился на прежних и нынешних связях между Венгерской Академией наук и статистической наукой.

Мысль о развитии статистики в современной форме всегда пользовалась поддержкой со стороны Академии Наук. По предложению Антала Ченгери в 1860 году была образована самостоятельная статистическая комиссия Академии Наук с задачей сосредоточить в своих руках „данные относительно населения, промышленной и вообще хозяйственной деятельности, финансовых и прочих учреждений и объединений”. Эта комиссия, — задачи которой позже были точно определены, — превратилась в движущую силу статистической деятельности в Венгрии. В результате специализации наук в это время в Венгрии господствовало сравнительно стройное воззрение относительно сферы статистической науки. Это направление отвергало прежний взгляд, который помимо получения и научной обработки цифровых данных, понимал под статистикой также и основывающиеся на соответствующих данных правовые, экономические и политические рассуждения. Модификация этого воззрения способствовала теоретическому углублению и обособлению стороны статистики, опирающейся на данные, их анализ и обработку.

Статистическая комиссия Академии Наук попыталась удовлетворить постоянно возрастающие нужды в статистических данных. Однако комиссии вскоре пришлось убедиться в том, что без наличия соответствующего аппарата она не в состоянии разрешить эту задачу. Тогда она произвела значительные усилия в интересах создания венгерской статистической организации. Докладчик после этого остановился на этапах создания самостоятельной статистической службы и связях между Академией и статистической наукой в новейшее время. Реорганизованная в 1949 году Академия еще не смогла полностью освободиться от экономического воззрения и только после 1957 года в полной мере осознала роль статистики. Одним из последних внешних проявлений этого факта является то, что при Академии опять создана самостоятельная статистическая комиссия, благодаря чему статистическая наука снова заняла достойное ей место в Академии.

То, что произошло в области научной политики Академии в отношении статистики столетие тому назад, является актуальным и сегодня. Таковым является тот вывод, что непосредственной задачей Академии является оказание поддержки развивающимся, борющимся за общественное признание наукам. Второй, не менее важный вывод состоит в том, что если Академия занимается какой-либо наукой, то она должна заниматься также и вопросами ее применения и практического внедрения.

В заключение заместитель генерального секретаря Академии заявил, что Венгерская Академия наук будет оказывать, и более того, увеличивать помощь, которую она предоставляла статистике на протяжении последних лет.

SUMMARY

The opening address was delivered at the inaugural session of the Hungarian Academy of Sciences, organized on the occasion of the 100th anniversary of the existence of the independent official Hungarian statistical service on May 17, 1967.

Academician *Imre Szabó*, Deputy Secretary-General of the Hungarian Academy of Sciences, referred to the connection that existed in the past and exists also at present between the Academy and the science of statistics.

The idea of cultivating statistics in a modern form was early promoted by the Hungarian Academy of Sciences. At the suggestion of Antal Csengery, in 1890, the Independent Statistical Committee of the Academy was set up with the task to collect „data on the population, industrial, economic and cultural conditions as well as on the financial and other institutes, associations etc.” of the country. This Committee became — later with accurately circumscribed tasks — the promoter of the business of statistics in Hungary. As a result of the specialization of the science a limited view prevailed with regard to the scope of the science of statistics in Hungary at that time. This view rejected the earlier viewpoint that beside the collection and scientific processing of data statistics includes also political and economic analyses based on data. The change in this viewpoint made it possible for statistics to deepen theoretically and to make independent its analytical and processing work based on data.

The Statistical Committee of the Academy tried to meet the ever increasing demands on statistical data. It had to realize, however, soon, that this task could not be settled in the absence of a proper machinery. Considerable efforts were then made to establish the Hungarian statistical service. Academician Szabó referred then to the stations of developing the independent statistical service and reviewed the connection between the Academy and the science of statistics in recent times. The Academy, reorganized in 1949, could not yet get rid of a certain economic view and arrived at the more complete recognizance of the role of statistics not until 1957. A recent external sign of this has been the re-establishment of the Independent Statistical Committee at the Academy as well as the fact that the science of statistics has reoccupied its due place at the Academy.

What happened 100 years ago in the scientific policy concerning statistics at the Academy has useful consequences also for our time. Such a lesson is that it is expressly the task of the Academy to promote the developing sciences fighting for social recognizance. An other not less important lesson is that when dealing with any science, the Academy has to deal also with its application, with its putting into practice.

To conclude, the Deputy Secretary General of the Academy told that the Hungarian Academy of Sciences would give, even would increase the assistance it had rendered to statistics in the last years, in the future too.

SZÁZÉVES A STATISZTIKAI SZOLGÁLAT*

NYERS REZSÓ

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága képviselőjében szeretném előrebocsátani, hogy a magyar statisztikai szolgálat százéves évfordulóját olyan eseménynek tekintjük, amely valóban méltó az ünneplésre. Emlékeztünkbe idézi nemzeti haladásunk egyik fontos mozzanatát, s azon túlmenően nemzeti önállóságunk kivívásának keserves és hosszú folyamatát. Az önálló magyar statisztikai szolgálat létrejöttét a nemzeti állam kivívása tette lehetővé és a társadalmi haladás érvényre jutása tette szükségessé hazánkban. Kétségtelen, hogy mindez az 1867-es esztendőhöz, a császári házzal való kiegyezéshez kapcsolódik. Ekkor vette kezdetét hazánkban a gyárpar, a közlekedés, a kereskedelem gyors fejlődése, mindazok a tevékenységek, melyek legjobban ösztönzik és igénylik a színvonalas statisztikát.

1867 tehát fontos dátum a magyar nemzetgazdaság történetében, de mégsem tekinthetjük újabbkori fejlődésünk történelmi kiindulópontjának. A magyar nemzeti haladás történelmi csomópontja nem a kiegyezés volt, hanem az 1848—1849-es népfelkelés. Ez vitte előre a polgárosodást, ez tette egész Európa szempontjából fontossá, haladóvá a magyar szabadságtörekvéseket, ez formálta alapvetően a nemzeti tudatot. Ez adta tehát a kezdeti és döntő lökést későbbi fejlődésünkhöz. Ami az 1867-es kiegyezésből történelmileg haladónak, időtálló-nak bizonyult, az nem más, mint az 1848—1849-es törekvések részbeni realizálása. Az önálló magyar statisztikai szolgálat eszméje is eredetileg 1848-hoz kapcsolódott, de csak 1867-ben realizálódhatott végérvényesen. A múlt azt bizonyítja, hogy a statisztika ügye mindenkor a nemzet ügyének számított. Ha tehát most megbecsüljük a magyar statisztika száz esztendejét, ezzel nemzeti haladásunk múltja előtt tisztelgünk.

Mikor két évtizeddel ezelőtt a szocialista forradalom megvalósításához hozzáfogtunk, a szocialista statisztika kiépítésében nem lebecsülendő örökségre támaszkodhattunk. Statisztikusaink sok évtizedes felhalmozódott tapasztalata nemzeti értéket jelentett számunkra. Olyan kiemelkedő egyéniségek példáját követhettük, mint *Fényes Elek*, mint *Keleti Károly* és sokan az utódok közül, akik az ő nyomdokaikon jártak. A nemzeti örökség azonban önmagában mégis kevés lett volna a továbbhaladáshoz, hiszen az örökség nem tendálhatott a szocializmus irányába. Csak úgy lehetett a szocializmus szolgálatába állítani,

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya által, 1967. május 17-én, a Magyar Tudományos Akadémián rendezett ünnepi ülésen tartott előadás.

hogyan uralomra kellett juttatni a szocializmus társadalom- és gazdaság szemléletét mint a statisztikai rendszerezés fő alapelvét. Örömmel nyugtázhatjuk, hogy ez teljes sikerrel járt, mert kellőképpen támaszkodtunk a Szovjetunió, az első szocialista ország gazdasági tapasztalataira, mert emellett jól számba vettük nemzeti sajátosságainkat. Ma a szocialista magyar statisztika megfelelő színvonalat képvisel és jó hírnévnek örvend határainkon túl is. Mint marxisták-leninisták, akik a társadalmi szintű folyamatok meghatározó szerepét vallják, nagy fontosságot tulajdonítunk a jó statisztikának. A társadalmi önismeret, a társadalmi analízis fő eszközét jelentő számunkra, ennek tudatában használjuk ma és fejlesztjük a jövőben.

Engels az „Anti-Dühring”-ben úgy összegezte a szocializmus győzelmének lényegét, mint az emberiség ugrását a szükségyszerűség birodalmából a szabadság birodalmába. A szocializmus szabadsága azt jelenti, hogy megszabadulunk a tőke féltéséről, a dolgok vak szükségyszerűségéről, hogy a természeti erők uraivá válunk. De nem úgy szabadulunk meg, hogy maga a változás többé nem lenne szükségyszerű a szocializmusban, hanem úgy, hogy képessé válunk a szükségyszerű változások előzetes felismerésére, tudatos kidolgozására és ezáltal szabad akaratunkból időben választhatjuk a kornak megfelelő cselekvést. A szocializmus társadalmi áttekinthető, törvényei a tömegek számára érthetőek, mégsem biztosítják automatikusan a társadalmi cselekvés helyességét. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a szükségyszerűség birodalmából a szabadság birodalmába való ugrás nem lehet egy pillanat vagy egy rövid időszak műve. Mindebből következik, hogy nem nélkülözhetjük a társadalomra, a gazdaságra vonatkozó tények és adatok széles körű gyűjtését, mélyreható elemzését. Még jobban meg kell ismernünk társadalmunk és a környező világ mozgását, hogy felismerhessük, mi a szükségyszerű a mi korunkban, a mi népünk számára. Jó és nélkülözhetetlen fegyverünk ehhez a szocialista statisztikai szolgálat.

A szocializmus építése hosszabb fejlődési folyamat, amely mennyiségi és minőségi változások sorozatából áll. Fontos aláhúzni, hogy csupán mennyiségi növekedések révén nem valósulhatna meg a szocializmus. Nem értelmezhetjük úgy a fejlődést, hogy a politikai hatalom megszerzése és a gazdasági alapok lerakása után csírájában már minden megteremtődött, ami a szocializmus teljes felépítéséhez kell és a jövőben csupán arról lenne szó, hogy minden intézményünk nagyobbá, teljesebbé váljon. A szocializmus fejlődése folyamán a mennyiségi változásokhoz minőségi változásoknak is kell kapcsolódnia. E változások közül a legátfogóbbak a reformjellegű változások. Ilyenek korábban is, jelenleg is megfigyelhetők a szocialista országokban. A mostani időszak reformjellegű változásai kettős tendenciát mutatnak. Egyrészt a szocializmus általános, világméretű fejlődését, új kérdések korszerű megoldását, másrészt a nemzeti sajátosságok növekvő felismerését és fokozott figyelembevételét. Nyilvánvaló, hogy az előbbi a fő, a hosszú távon ható tendencia, az utóbbi pedig az időhöz és a térhez kötött folyamat. Korántsem biztos, hogy mindent helyeselnünk kellene, ami valamely országban konkrétan történik, de az bizonyos, hogy mindkét tendenciának helyes polgárjogot biztosítani a szocialista világban.

Milyen Magyarországról adnak számot a Statisztikai Hivatal mai kiadványai? Olyan országról, melyet a szocialista forradalom két évtizede alapjaiban megváltoztatott, melynek emberi viszonyai és társadalmi intézményei gyökeresen különböznek a régi Magyarországtól. Ha megkérdezzük magunktól, hogy milyen árat fizetett népünk a forradalomért, azt mondhatjuk, amit már *Marx* és *Engels* is megjövendölt, hogy népünk csak láncait vesztette.

A munkásosztály és a tőkésosztály közötti harc végérvényes győztese a munkásosztály. Forradalmunknak voltak ugyan lázállapotai, ellenforradalommal is meg kellett küzdenünk, de minden ingoványon túljutottunk. A mai Magyarország politikailag eléggé egységes, gazdaságilag eléggé homogén ahhoz, hogy sikerrel haladjon tovább a szocialista jövő országútján.

A szocialista tervgazdálkodás képessé tett bennünket arra, hogy a társadalmi szervezettséget a gazdasági felemelkedés hatalmas forrásává tegyük. Ezáltal változtathattuk a korábbi tőkeszegény, félféudális, tömegnyomorral terhes nemzeti gazdaságot viszonylag gyorsan fejlődő, szolid tömegjólétet biztosító népgazdasággá. Magyarország az egy főre jutó felhalmozott nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem szempontjából mostanáig a közepesen fejlett országok sorába emelkedett. Ez nagy eredmény, de még kevés. Osztálycéljaink és nemzeti becsvágyunk egyaránt túlmutatnak az elért helyzeten. A gazdasági fejlettség ranglétráján persze viszonylag lassan juthatunk csak feljebb, mert magasan fejlett országok vannak előttünk. De nem nyugodhatunk, míg nem biztosítjuk, hogy a jelenleginél még több jusson a magyar munkásoknak, több jusson a parasztoknak és több jusson az egész népnek. Ehhez a társadalmi szervezethez túlmenően új jövedelmi források feltárása szükséges. Az új forrás pedig az üzemi, vállalati szervezettség növelésében, a termelés és fogyasztás jobb összehangolásában található meg. Ezt célozza a gazdasági mechanizmus küszöbönálló reformja. Helyzetünk és lehetőségeink elemzése félreérthetetlenül mutatja, hogy a fejlődés gyorsítását szolgáló feladatláncolatban ez az a bizonyos „döntő láncszem”, amit meg kell ragadnunk. Ezért tette pártunk központi feladattá a gazdasági reformot, ezért áll mögötte kommunista következetességgel, ingadozás nélkül.

Nem lehet pontosan lemérni, hogy mennyi szerepe van a jól szervezett statisztikának a népgazdaság fejlődésében. Biztos azonban, hogy szerepe óriási, ha nem is egyedül döntő. A statisztika lehetőségeit lehatárolja, hogy az adatok hasznosítása végül is sohasem lehet a statisztikusok feladata, hanem mindig a politikusoké, a gazdasági vezetőké. De a jó politikai cselekvés nélkülözhetetlen feltétele manapság, hogy a statisztika jól tükrözze az eredményeket, emellett pontos vézscsengőként jelezze a fogyatékoságokat. Ha ilyen szemmel mérlegeljük a helyzetet, biztossággal állíthatjuk, hogy a magyar statisztikai szervezet jól szolgálja az állami és gazdasági vezetést. Szerepe van a folyamatos irányításban, a tervezésben, és az olyan nagy programok kidolgozásához is nélkülözhetetlen segítséget nyújt, mint a gazdasági reform.

Közismert, hogy a reform elhatározását több mint egy évtizedes közgazdasági vita előzte meg hazánkban. A vitában sokan vettek részt, esetenként az érvek mellett a szenvedély eszközeit is latbavetve. Természetes, hogy a sok jó gondolat mellett számos helytelen nézet is felszínre került. Egészében véve nagyon termékenynek tekinthetjük a tízéves vitát. Hasznossága lényegében abból áll, hogy a vita végére mindannyian okosabbak lettünk, mint az elején voltunk, tisztábban láttunk, mint korábban. A tízéves vita minden szakasza bizonyította számunkra, hogy a politika és a gazdaság nemcsak filozófiai síkon van egymással kölcsönhatásban, hanem a mindennapi életben is. Éppen ezért abszurd és helytelen lenne, ha bárki is a gazdasági életet szeparálni akarná a politikától vagy a politikai szervezetektől. Bennünket, politikusokat érintő fontos tanulság ugyanakkor, hogy a mi működési terünk — a politika arénája — közgazdasági jelenségektől és törvényektől van át- meg átszöve, hogy nem politizálhatnánk jól, ha mellőznénk a közgazdasági szempontokat.

Végső fokon nem egyes személyek és nem is csoportok akciója vezetett a reformhoz, hanem a gazdaság és a politika egymásrahatása. A reform a kollektív tapasztalat és a demokratikus útkeresés szülötte. Tíz éve érlelődött már a közgazdászok vitáiban, a gyakorlati gazdasági vezetők útkeresésében, a pártszervezetekben végzett gazdaságpolitikai elemzések sorozatán. Mindhárom forrás egyaránt fontos szerepet játszott. Sokan talán nincsenek is tudatában annak, hogy az évek során valamely párt- vagy szakszervezetben, tanácsülésen, vagy más fórumon gyakorolt bírálatokkal, javaslatokkal miként koptatták a régi gazdasági mechanizmust és miként terelték a közgondolkodást az új mechanizmus irányába. Egyes bírálatoknak gyakran nem volt, mert nem is lehetett azonnal foganatjuk. De végül mindez kollektív tapasztalattá sűrűsödött és együttes elhatározássá vált. Ekkor született a reformról szóló párthatározat.

Ugyanakkor, amikor aláhúzzuk a kollektív munka döntő voltát, mégis tartozunk az igazságnak és a történeti hűségnek azzal, hogy megemlékezzünk név szerint is azokról, akik az előfutárok szerepét töltötték be és nagy érdemekkel bírnak gondolkodásunk serkentésében, új gondolatok bátor kimondásában. Ilyen ember volt néhai *Antos István* elvtárs, ilyen volt néhai *Varga István* professzor. Az előbbi kommunista volt, aki szüntelenül a jobbra törekedett, az utóbbi nem volt marxista, de hitt és bízott a szocializmusban, erősebbé akarta tenni. És végül ilyen ember volt a mi sorainkban küzdő *Péter György* elvtárs, aki több mint egy évtizeddel ezelőtt írt munkájában már közeljutott azokhoz a gondolatokhoz, amelyek a reform révén kerültek elfogadásra. Meg kell említenünk továbbá annak a másfélszáz közgazdásznak, műszaki embernek, gazdasági vezetőnek az érdemeit, akik kidolgozták az irányelveket. És azokról is elismeréssel szólhatunk, akik most dolgozzák ki a részletes szabályokat.

A reform előkészületei rendezetten, tervszerűen folynak. A politikai közvélemény állásfoglalásai az irányelvek megértését és támogatását mutatják. Találkozhatunk azonban bizonyos kétségekkel is. A legjellegzetesebb példa erre, mikor a gazdasági életben egymással partnerként kapcsolatban állók kételkednek saját partnereik helyes cselekvőkészségében. Abban ugyanis, hogy a másik fél vajon helyesen, a reform szellemében jár-e majd el, vagy inkább korlátoltan értelmezve azt, egyoldalú előnyökre törekszik. Ez a jelenség még inkább arra int bennünket, hogy aláhúzzuk: a reform nemcsak új jogszabályok és közgazdasági szabályok gyűjteményének tekintendő, hanem meghatározott szemléletet és magatartást igényel a gazdasági élet minden résztvevőjétől. E szemléletnek és magatartásnak két pilléren kell nyugodnia: az egyik a kommunista erkölcsiség, a másik a gazdasági ésszerűség. A kettőt mindenütt és mindenkor szintézisbe kell hozni — ez a vezetés kötelessége.

Felmerül a kérdés, miként lehet majd közös nevezőre hozni az új körülmények között olyan, esetleg egymást keresztező törekvéseket, mint egyfelől a gazdaságosság növelése, másfelől a foglalkoztatottság fenntartása. Törekedhetünk-e egyidőben mindkettőre? Törekedhetünk, de persze nem akárhogyan. A mostani időszak jellegéből következik, hogy az alapvető cél a gazdaságosság lehet, a foglalkoztatottság fenntartása pedig ezt kiegészítő fontos célkitűzés. A gazdaságosság növelésére azért kell különösképpen törekednünk, mert e téren legnagyobb a körülmények ellenállása. Ezt határozta már pártunk VIII. kongresszusa is. Addig a határig ösztönözhetjük a *vállalati* jövedelmezőséget, amíg az nem gátolja a *társadalmi* szintű teljes foglalkoztatottságot. A jövedelmezőség a *vállalati* cél, a foglalkoztatottság fenntartása pedig a *társadalmi* korlát szerepét tölti be az új mechanizmusban.

Nem keresztezi-e majd az új árpolitikában az értéktörvény, a piaci értékítélet érvényesülése az életszínvonal-emelési célokat? Ha valaki úgy képzelné a dolgot, hogy 1968. január 1-től életszínvonal-emelési céljainkat az értéktörvény, vagy a piaci értékítélet ingadozásainak mintegy prédájául tennénk ki és ölbetett kézzel várnánk, hogy ebből majd mi következik, az persze tévedne. Nem ezt tesszük. Hatékony eszközünk lesz az állami gazdaságpolitika, amely egyrészt öt évre szabályozza a piacot, másrészt folyamatosan is befolyásolja azt. Az állam a termelésnövelést ösztönző terveivel szolgálja a dolgozóknak mint *termelőknak* az érdekeit, a piac pedig a termelés összetételére kifejtett hatásával elősegítheti majd a dolgozóknak mint *fogyasztóknak* az ésszerűbb fogyasztását. Ésszerű korlátok között, de engednünk kell, hogy az értéktörvény és a piac értékítélete érvényesüljön, mert jó gazdaságpolitikával a piaci hatások nem keresztezik, hanem szolgálják a tömegek jobb életét.

Egyáltalán, hogyan állunk mi kommunisták jelenleg a piaccal? Hagyományos piacellenességünket az új mechanizmus kapcsán felcseréljük piacbarátsággal, a központi tervezés híveiből a piac híveivé válunk? A dolgok mélyére nem nézők számára így tűnhet ugyan, de valójában koránt sincs így. Mi nem vagyunk és nem leszünk sohasem a piaci mechanizmus csodálói, nem hiszünk annak mindenhatóságában. Mi a központi tervezés hívei vagyunk, ezt törekszünk erősíteni, fejleszteni. A piacról azt valljuk, hogy az objektíve létezik, figyelmen kívül hagyása káros lenne, hogy a piac az a gazdasági közeg, amelyben munkálkodunk. A piac létéből pedig szükségszerűen következik a piaci mechanizmus eszközének alkalmazása. Ezt mindenkinek tudnia kell és eszerint cselekednie, mert ha nem ezt tennénk, enélkül a központi tervezés fegyvere is visszafelé sülné el. Ezt az igazságot el kell fogadtatnunk mindenkivel. De igazában és hosszú távon mindig a központi tervezést kell fejlesztenünk, hogy ezáltal a nép, a dolgozó osztályok szolgálatába állíthassuk, a szocializmus eszközévé tehessek a piacot.

Most legfőbb tennivalónk azt előkészíteni, hogy a statisztikusok kedvező tényeket és adatokat regisztrálhassanak 1968-ban és azután is hazánk, népgazdaságunk fejlődéséről. Kívánom a statisztikai apparátus vezetőinek, dolgozóinak, hogy mindegyre növekvő feladatukat a jövőben is maradéktalanul teljesítsék és eddigi sikereiket új sikerekkel tetézzék.

РЕЗЮМЕ

По случаю столетнего юбилея существования самостоятельной венгерской официальной статистической службы Отделение экономических и юридических наук Академии Наук Венгрии 17 мая 1967 года в помещении Академии провело торжественное заседание, на котором член политбюро и секретарь Центрального Комитета Венгерской социалистической рабочей партии товарищ *Реже Нерш* произнес доклад под названием „Столетие статистической службы”.

От имени Центрального Комитета Венгерской социалистической рабочей партии он подчеркнул, что столетний юбилей венгерской статистической службы представляет собой событие, достойное внимания общественности. Юбилей восстанавливает в памяти один из важных элементов национального прогресса и помимо этого, также сложный и тяжелый процесс завоевания национальной самостоятельности.

Создание самостоятельной венгерской статистики стало возможным благодаря завоеванию национального государства, а надобность в ней была вызвана потребностями общественного прогресса. Несомненно, что все это связано с 1867 годом, когда был заключен компромисс с австрийской императорской династией. С этого времени началось в Венгрии быстрое развитие фабрично-заводской промышленности, транспорта, торговли,

то есть тех видов деятельности, которые в наибольшей мере нуждаются в статистике и стимулируют ее развитие.

1867 год, следовательно, является важной датой в истории венгерского национального хозяйства, но все-же не может считаться историческим исходным пунктом современного развития. Узловым историческим пунктом венгерского национального прогресса являлось народное восстание 1848—1849 годов. Оно сообщило начальный и решающий импульс дальнейшему развитию. То, что оказалось исторически прогрессивным и выдержало испытание временем в компромиссе 1867 года, является ничем иным, как частичным удовлетворением стремлений 1848—1849 годов. Замысел о создании самостоятельной венгерской статистики первоначально был связан тоже с 1848 годом, но оказался окончательно реализованным лишь в 1867 году. Прошлое показывает, что дело статистики всегда считалось национальным делом. Празднование столетнего юбилея венгерской статистики означает заодно отдавание признания прошлому национальному прогрессу.

Два десятилетия тому назад, во время начала осуществления социалистической революции в области создания социалистической статистики можно было опираться на не подлежащее недооценке наследство. Однако национальное наследство само по себе не оказалось бы достаточным для дальнейшего прогресса, поскольку оно не могло гравитировать в направлении социализма. Его можно было поставить на службу социализму только путем обеспечения господствующего положения социалистическим общественным и экономическим воззрениям в качестве основного принципа статистической систематизации. Это полностью удалось, потому что в должной мере был использован экономический опыт первой старны социализма — Советского Союза — и потому что, наряду с этим, правильно были учтены национальные особенности.

Свобода социализма означает освобождение от фетиша капитала, от слепой необходимости хода событий, подчинение сил природы. Но это освобождение происходит не путем отрицания необходимости дальнейших изменений — при социализме, а путем выработки способности к своевременному осознанию и сознательной формулировке потребности в изменениях, чтобы, таким образом, по своей свободной воле выбрать своевременно соответствующее требованиям эпохи действие. Итак, мы испытываем необходимость в широком сборе и глубоком анализе фактов и данных об обществе и народном хозяйстве. Еще лучше мы должны быть осведомлены о движении нашего общества и окружающего мира, чтобы быть в состоянии осознать, что необходимо нашему народу в нашу эпоху. Хорошим и незаменимым оружием для достижения этой цели является социалистическая статистика.

Нынешние публикации Центрального Статистического Управления сообщают сведения о стране, которая на протяжении двух десятилетий социалистической революции изменилась в своей основе, в которой человеческие отношения и общественные институты коренным образом отличаются от таковых в старой Венгрии. Рабочий класс окончательно вышел победителем в своей борьбе с буржуазией. На протяжении нашей революции были тяжелые положения, нам пришлось бороться с контрреволюцией, но в конечном итоге мы преодолели все препятствия. Нынешняя Венгрия достаточно едина в политическом отношении, достаточно гомогена в экономическом отношении для того, чтобы с успехом следовать дальше по столбовой дорожке социалистического будущего.

Социалистическое плановое хозяйство позволило нам превратить организованность общества в крупный источник экономического прогресса. Венгрия в отношении приходящегося на душу населения национального богатства и национального дохода к настоящему времени достигла уровня среднеразвитых стран. Это крупное достижение, но на этом нельзя остановиться. Мы не можем успокоиться до тех пор, пока положение венгерских рабочих, венгерских крестьян и всего нашего народа не станет еще лучшим. Для этого помимо организованности общества имеет место необходимость во вскрытии новых источников дохода. Мы можем найти новый источник в повышении организованности предприятий, в лучшей увязке производства и потребителя. Предстоящая реформа хозяйственного механизма направлена именно на достижение указанного.

Нельзя со всей точностью установить, какую роль играет хорошо организованная статистика в развитии народного хозяйства. Несомненно, эта роль является огромной, хотя и не единственно решающей. Возможности статистики определяются тем обстоятельством, что использование данных в конечном итоге всегда является компетенцией политического и хозяйственного руководства. Венгерская статистическая организация хорошо удовлетворяет нужды государственного и хозяйственного руководства. Она играет роль в текущем управлении, в планировании и оказывает незаменимое содействие разработке таких крупных мероприятий, каковым является хозяйственная реформа.

Общеизвестно, что разработке реформы в Венгрии предшествовала продолжавшаяся более одного десятилетия экономическая дискуссия, которую мы можем считать весьма плодотворной. Ее полезность состоит по сути дела в том, что в ее конце все мы расширили круг наших знаний, наши горизонты стали яснее, чем они были раньше.

К реформе привели в конечном счете не действия отдельных лиц и групп, а взаимодействие экономики и политики. Реформа является результатом коллективного опыта и демократических поисков решений. Она в течение десятилетия созревала в дискуссиях экономистов, поисках хозяйственных руководителей, экономических анализах, производившихся в партийных организациях.

Однако, подчеркивая решающий характер коллективного труда, не следует забыть об именах тех, кто сыграл роль предвестника и кому принадлежат крупные заслуги в стимулировании нашего мышления и смелом высказывании новых взглядов. Такими людьми были покойный товарищ *Иштван Антош*, покойный профессор *Иштван Варга*. Таким человеком является борющийся в наших рядах товарищ *Дьердь Петер*, который в написанном более десяти лет тому назад труде приблизился к тем мыслям, которые получили признание в связи с реформой. Далее, следует отметить заслуги полтораэта экономистов, инженеров и хозяйственников, разработавших директивы реформы. Заслуживают признания также и те работники, которые сейчас разрабатывают подробные положения.

Подготовки к проведению реформы проводятся организованно в запланированном порядке. Отклики политического общественного мнения свидетельствуют о понимании и поддержке директив. Следует, однако, отметить, что реформа представляет собой не только собрание новых правовых и экономических норм и постановлений — она требует соответствующих взглядов и подхода от всех участников хозяйственной жизни.

Возникает вопрос, каким образом можно в новых условиях привести к общему знаменателю такие эвентуально противостоящие стремления, как повышение экономичности, с одной стороны, и поддержание занятости, с другой. Можем ли мы стремиться одновременно к осуществлению обеих целеустановок? Можем, но конечно не любым путем. Из характера нынешнего периода следует, что основной целью может быть экономичность, поддержание занятости является дополняющей её важной целеустановкой.

Не противоречит ли реализация закона стоимости и требований рынка в новой политике цен цели в связи с повышением жизненного уровня? Если бы некоторые люди думали, что после 1 января 1968 года наши цели в области повышения жизненного уровня мы превратим в предмет игры закона стоимости и рыночных колебаний и будем скрестя руки ожидать, что произойдет из того, они бы ошибались. Мы поступим по-иному. Государственная экономическая политика будет нашим мощным инструментом, которым, во-первых, на ряд лет будет регулироваться рынок и, во-вторых, будет оказано и перманентное воздействие на рынок. В случае наличия правильной экономической политики рыночные воздействия не препятствуют, а содействуют улучшению жизни народных масс.

Вообще как относимся мы, коммунисты, в настоящее время к рынку? Мы не являемся и никогда не будем поклонниками рыночного механизма, мы не верим в его всемогущество. Мы являемся сторонниками центрального планирования, стремимся к его укреплению и совершенствованию. Наше мнение относительно рынка состоит в том, что он объективно существует, что отрицания этого факта было бы вредным, что рынок является той экономической средой, в которой мы работаем. Из существования рынка же вытекает необходимость в использовании средств рыночного механизма.

Нашей важнейшей задачей в настоящее время является обеспечение того, чтобы статистики в 1968 году и впоследствии смогли зарегистрировать благоприятные факты и данные о развитии венгерского народного хозяйства. Желаю руководителям и работникам статистического аппарата, чтобы они и в будущем безостаточно выполняли свои постоянно возрастающие задачи и увенчали свои достижения новыми успехами.

SUMMARY

On the occasion of the centenary of the establishment of the independent official Hungarian statistical service a festive session was held at the Hungarian Academy of Sciences by its IXth Section for Economic and Political Sciences on May 17, 1967. *Rezső Nyers*, member of the Political Committee of the Hungarian Socialist Workers' Party, Secretary of the Central Committee made an inaugural speech on „The 100 years of the statistical service” at the session.

On behalf of the Central Committee of the Hungarian Socialist Workers' Party, he emphasized that the 100th anniversary of the Hungarian statistical service is an event worthy of celebration. The anniversary recalls one of the important phases of the national development, and in addition, the hard and long process of attaining national independence.

The establishment of the independent Hungarian statistical service was made possible through the attainment of national independence and was made necessary by the social progress. No doubt, all this was connected with the year 1867, with the compromise with the dynasty. It was then that the manufacturing industry, transport, trade, i. e. all the activities stimulating and demanding high-level statistics, begun to develop quickly.

Thus 1867 is an important date in the history of the Hungarian national economy, though it cannot be considered the historical starting point of the recent development. The historical junction of the Hungarian national progress was the general insurrection in 1848—1849. It gave the first and decisive stimulus to the later development. What has remained as historically progressive and lasting of the compromise of 1867 is nothing else than the partial realization of the efforts of 1848—49. Originally the idea of an independent Hungarian statistical service was connected similarly with the year 1848, but it could be realized in 1867 only. The past proves that the business of statistics was always considered the business of the nation. By appreciating the 100 years of Hungarian statistics we also pay respects to the past of the national development.

Two decades ago, at the beginning of our socialist revolution, in establishing our social statistics, we could rely on a valuable heritage. This national heritage in itself, however, would not have been enough to our further development, as it did not tend to socialism. It could be put in the service of socialism only by introducing in it the social and economic views of socialism as the basic principles of statistical systematization. This was accomplished with full success as we relied properly upon the economic experiences of the Soviet Union, the first socialist country, and moreover also the national characteristics were considered duly.

The freedom in socialism means to get rid of the fetish of the capital, of the blind inevitableness of things: it means to put the forces of nature under control. But it does not mean, that changes are no longer necessary in socialism. On the contrary, in socialism we can recognize the necessary changes in advance, we can plan them consciously and thus we are in a position to choose the action which corresponding best to our era of our own free will. We cannot, therefore, do without the collection of social and economic facts and figures, without their deep-going analysis. We have to get an even better knowledge of the movements of our society and of the surrounding world to be able to recognize what the necessary in our era and for our people is. The socialist statistical service provides a good and indispensable weapon to this.

The present publications of the Statistical Office give account of a country which has basically changed during the last two decades of the socialist revolution, whose human relations and social institutions have become radically different from those of ancient Hungary. The fight between the working class and the capitalist class has been won by the working class for ever. It is true that our revolution had feverish states, we had also to fight with a counter-revolution still, we could get over all these difficulties. The Hungary of to-day is politically uniform enough and economically homogeneous enough to go further with success on the road of socialist future.

Socialist planned economy has enabled us to make socialist organization an immense source of our economic upswing. In respect of the national wealth and national income per head, Hungary has so far entered the ranks of countries with a medium-level of development. This is a big achievement but still not enough. We cannot rest satisfied as long as even more than now will be provided for the Hungarian workers, peasants and for the whole people. Beside the social organization, we should have to discover new income sources for this purpose. And the new sources can be found in the higher degree of organization of the plants and enterprises, in the better coordination of production and consumption. This is the aim of the imminent reform of the economic mechanism.

The importance of a well-organized system of statistics for the development of the national economy cannot be estimated accurately. It is certain, however, that its

importance is immense though not decisive by itself. The possibilities of statistics are determined by the fact that after all the data are utilized always by politicians, economic leaders. The Hungarian statistical organization works well to the advantage of the state economic direction. It plays a role in the continuous direction, in planning, and gives also indispensable assistance for large programs such as the economic reform.

It is well known that the decisions of the reform was preceded by an economic debate lasting ten years. This debate can be considered highly fruitful. Its utility lies essentially in the fact that at the end of the debate we all have become cleverer than we were at the beginning, we have now clearer views than earlier.

In the last analysis not the action of individual persons or groups but the interaction of politics and economy have led to the reform. The reform is the outcome of collective experiences and of the democratic search of new ways. It has been ripening for ten years in the debates of economists, in the search of new ways of the practical economic leaders, in the series of the economico-political analyses performed in the party organs.

Simultaneously with stressing the decisive character of the collective work we have also to mention by name those who have played the role of predecessors and have gained great distinctions in stimulating our thinking. Such personalities were the late Comrade István Antos, the late Professor István Varga and such a man is Comrade György Péter, fighting in our ranks also at present, who in his work written more than 10 years ago, came close to the ideas which have been adapted now, thorough the acceptance of the reform. We have further to mention also the merits of those 150 economists, technicians, economic leaders, who have worked out the guiding principles. And we have to say words of appreciation also of those who are now working upon the elaboration of the detailed rules.

The preparation of the reform are going on in an organized, planned way. The attitude of the political public opinion shows that it understands and supports the guiding principles. It should be stressed, however, that the reform cannot be considered the collection of new legal and economic rules only; it requires a definite view and behaviour from all the participants of economic life.

The question arises how can be reconciled under the new circumstances such effort, perhaps crossing each other, as the increase of economicalness on the one hand, and the maintenance of employment, on the other? Can we strive after both aims at the same time? Yes, we can, but, of course, not anyhow. It follows from the character of the present period that economicalness is the basic aim while the maintenance of employment may be an important target to supplement the former.

In the new price-policy the law value, the realization of the value judgements of the market will not cross the objectives to increase the living standard? It would be erroneous, of course, to think that from January 1, 1968, our objectives to increase our living standard would be exposed to the changes of the law of value, of the value judgements of the market and we would be waiting with folded arms what will happen. This will not be the case. The public economic policy regulating the market for several years, on the one hand and influencing it also continuously, on the other, will be an efficacious tool in our hand. In case of a proper economic policy the market effects will not cross one another but will serve the better life of the masses.

At all, what is our opinion, the opinion of communists, about the market at present? We are no admirers and will also never be the admirers of the market mechanism, we do not believe in its omnipotency. We are the followers of central planning, we want to strengthen and develop it. Our opinion about the market is that exists objectively, its leaving out of consideration would be detrimental, it is the economic substance in which we are working. And it follows necessarily from the existence of the market that we want to use the market mechanism.

At present our most important task is to make such preparations that the statisticians could register favourable facts and data about the Hungarian national economy in 1968 and also later. I wish the leaders and members of the statistical machinery that they could accomplish completely their increasing tasks also in the future and could add new successes to their achievements reached so far.

CENTENÁRIUM — SZÁMVETÉS*

PÉTER GYÖRGY

Évfordulók mindig arra készítetnek, hogy elgondolkozzunk egy pillanatra azon, mi történt eddig, mi van most és mi vár még ránk, mi lesz ezután? Így van ez az egyes emberek esetében — ha előbb nem is, de már a negyven-, az ötven-, a hatvanéves születésnapunkon elgondolkozunk életünkön. De mégis sokkal indokoltabb a számvetés nem egyes emberek, hanem egész intézmények esetében, mert azok tevékenységének nem szab határt a véges emberi kor, mert nem egyes egyének, hanem egymást váltó nemzedékek kollektívájának együttes tevékenysége ölt bennük testet. A magyar hivatalos statisztikai szolgálat most száz esztendő — indokolt, hogy ez alkalomból rövid számvetést készítsünk.

Bizonyos büszkeséggel gondolunk a magyar állami statisztika legelső megjelenésére, hiszen olyan név, mint *Fényes Elek*, a reformkor kimagasló alakja, fémjelzi ezt. Fényes Elek nemcsak mint statisztikus, hanem mint ember, mint hazafi is kiemelkedő volt. *Arany János* mondotta róla: „... a magyar tudományosabb statisztika és földleírás körüli érdemei országszerte ismeretesek. Ő oly időben adta magát ezen tudományok művelésére, midőn ily munkásságért elismerésre alig számíthatott, s midőn az anyag-gyűjtéstől az utolsó feldolgozásig e téren minden a magán szorgalomra volt utalva.”¹ Fényes Elek magánvagyonát is feláldozta a cél érdekében. Korához és a rendelkezésre álló eszközökhöz és erőforrásokhoz képest igen jelentékeny munkát végzett az akkori Magyarország módszeres és átfogó statisztikai feltérképezésében. Addigi statisztikai munkássága és politikai állásfoglalása alapján *Szemere Bertalan* hívta meg az 1848-ban életre hívott országos Statisztikai Hivatal élére. A hivatal azonban éppen csak megkezdhette működését. A szabadságharc leverésével a magyar hivatalos statisztika kérdése lekerült a napirendről.

Önálló magyar statisztikai intézmény megteremtésének gondolata csak hosszú idő múlva merülhetett újra fel, és pedig nem véletlenül éppen a Magyar Tudományos Akadémia részéről. A különböző tudományágak fejlődése megindulásának előfeltétele volt, hogy hazai viszonyainkról, az objektív valóságról az akkori lehetőségek keretei közt megfelelő ismeretek álljanak rendelkezésre. Ehhez pedig akkor a statisztika nyújthatott legtöbbet. Első lépésként 1860. május 7-én a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai-, Jog- és Történettudományi Osztályának ülésén *Csengery Antal* javaslatára létrehozták a „statisz-

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya által, 1967. május 17-én, a Magyar Tudományos Akadémián rendezett ünnepi ülésen tartott előadás.

¹ *Arany János* Összes művei XIV. köt. Hivatali iratok 2. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1964. 567. old.

tikai bizottságot". A statisztikai bizottságról néhány hónap múlva az Akadémia akkori főtitkára, *Toldy Ferenc* ezt írta: „E készültek célja a *hazát minden tekintetek alatt megismertetni* ... A haza ... statistikai ... viszonyai ismeretének fontossága ma már annyira el van ismerve, hogy minden művelt államban egyesületek és állami intézetek fáradoznak ez ügyben. Az új idők intézvényei sok forrást nyitottak meg e szaknak, mely most már tudomány rangjára emelkedett, de annak nem szabad pusztá számtáblákból állania: a számok a természetismétől, az ethnographiától, históriától, sőt a psychológiától is nyernek tartalmat és életet, minél fogva a statisticát a bureauk anyaggal támogathatják ugyan, de azt megalkotni csak tudósok, még pedig hazai tudósok vannak hivatva. E viszonyokat t. i. nem csak számba venni, de érteni is kell...”²

A statisztikai bizottság kezdetben pótolni igyekezett a hiányzó országos statisztikai intézményt. Amikor kiderült, hogy erre nem alkalmas, az Akadémia ismételten szorgalmazta a Helytartótanácsnál statisztikai szerv létesítését. A statisztikai szolgálat megszervezésére azonban csak 1867-ben, a kiegyezés után került sor. Azóta működik megszakítás nélkül hivatalos magyar statisztikai szolgálat, melynek százéves évfordulójáról most megemlékezünk.

A kiegyezés után létrehozott új statisztikai hivatal első vezetője *Keleti Károly* volt, aki a hivatal megszervezésére kapott megbízásától kezdve huszonöt éven keresztül, 1892-ben bekövetkezett haláláig állt a statisztikai szakosztály, illetve a Statisztikai Hivatal élén. Keleti már 1867 előtt is kiterjedt tudományos tevékenységet folytatott és neves statisztikai, közgazdasági író volt. 1860 körül írt tanulmányaiban többek közt foglalkozott az iparfejlődés és a szabadkereskedelem problémáival, az alföldi nyomorral, Ausztria kereskedelmi politikájával. A Hivatal élén jelentős tudományos tevékenységet fejtett ki. Az Akadémiának előbb levelező, majd igazgatósági tagja volt. Tudományos erőfeszítéseinek köszönhető többek közt a magyar hivatalos statisztika egyik jelentős haladó hagyománya: az adatok értékelésére, a társadalmi viszonyok elemző bemutatására való törekvés. Neki köszönhető a statisztika nemzetközi kapcsolatainak gyors kialakulása. Nagy nemzetközi tekintélynek örvendett és két másik neves magyar statisztikussal, *Hunfalvy Jánossal* és *Kőrösy Józseffel* együtt a ma is működő Nemzetközi Statisztikai Intézet alapító tagjai közé tartozott. Hasonlóan nagy elődjéhez, Keleti Károly sem csak tudós, hanem a haladásért küzdő politikus volt. *Dr. Vargha Gyula*, a Hivatal egyik volt igazgatója írta róla: „A hatvanas évek közepén már kész tudós, alapos közgazdasági ismeretekkel, mint egyik számottevő tagja annak a kis, de lelkes gárdának, mely a politikai újjászületés felé közeledő nemzetet gazdaságilag is a modern nemzetek sorába igyekezett emelni.”³

Keleti Károly a kezdeményezője volt a Fővárosi Statisztikai Hivatal létrehozásának. Ennek vezetésére az akkor még csak 25 éves, de statisztikai és közgazdasági tárgyú írásaival már jó nevet szerzett *Kőrösy Józsefet* választották meg. Kőrösy 36 éven át állt a Hivatal élén. Az ő nevéhez fűződik a Hivatal munkájának sikere, amit eléggé jellemez, hogy rövid öt esztendővel a kiegyezés után a bécsi statisztikai hivatal vezetőjét Pestre küldték a magyar tapasztalatok tanulmányozására. Nemcsak mint nagy szervező, hanem mint tudományos úttörő is kiemelkedő volt. Az Akadémia tagjává választották. Tudományos

² A Magyar Tudományos Akadémia 1860. oct. 12. tartott ünnepélyes közülésének s az oct. 13. tartott Széchenyi-Ünnepélynek tárgyai Pest. 1860. 10–11. old.

³ *Dr. Vargha Gyula*: Visszaemlékezés Keleti Károlyra. *Közgazdasági Szemle*. XXIII. évf. 1899. 5. old.

öröksége a magyar statisztikai irodalom nagybecsű, önálló fejezetét képező része. Különösen jelentősek voltak demográfiai kutatásai. Az akkor modern valószínűségszámítási, matematikai módszerek bevezetésében, illetve fejlesztésében úttörő szerepe volt. Kőrösy nem elégedett meg tudományos felismeréseivel, hanem meggyőződéséért, tételeinek, megállapításainak helyességéért kész volt kemény harcokat is folytatni. A valóság feltárására irányuló törekvését, őszinte hangját a hivatalos körök rossz néven vették. Sok támadásban volt része emiatt. „Pest-város halandósága 1872—1873-ban és annak okai” c. munkájában például kimutatta, hogy Budapest nagy halálozási arányát a túlzásfolt, sötét és piszkos szobákban vagy nedves pincelakásokban élő napszámosok és munkások magas halandósága okozza. Az illetékes közegek Kőrösy működését veszedelmesnek, a várost kompromittálónak, állításait hamisaknak nyilvánították. Valóságos vizsgálat indult meg. *Tisza Kálmán* a Fővárosi Statisztikai Hivatal fejlesztésével kapcsolatos igényeket elutasította. De Kőrösy statisztikai munkáit, amelyekben a lakásviszonyok és a halandóság összefüggéseit mutatta ki, az 1878. évi párisi nemzetközi közegészségügyi kongresszus irányadónak ismerte el és Páris ezek alapján tette meg a szükséges intézkedéseket.

Az első világháború előtti években, majd a világháború alatt a megoldatlan politikai, gazdasági és szociális problémák egyre élesebbé váltak. E korszak haladó értelmiségi gárdájából nem hiányoztak a statisztikusok, közgazdászok, szociológusok sem, akik jelentős erőfeszítéseket tettek a társadalmi-gazdasági helyzet feltárására. Ezek azonban túlnyomórészt nem a hivatali szervezetből kerültek ki, hanem például a *Husadik Század* és a *Szocializmus* hasábjain jelentek meg cikkeik. A budapesti diáknymorról *Bosnyák Béla*, az alkoholizmusról *Beck Soma*, a munkások élelmezéséről *Balkányi Béla*, az építőmunkások bérharcairól *Garbai Sándor* s a nemzetiségi kérdésekről *Bresztovszky Ernő* írt.

De a statisztikusok nem mindig és minden körülmények közt voltak eljegyzett harcosai a haladásnak. A Statisztikai Hivatal sem mindig követte nagy elődeinek példaképét. Az 1919-es proletárdiktatúra leverését követően a több évtizedes ellenforradalmi korszak alatt a hivatal vezetői hallgattak arról, amiről beszélniük kellett volna, némasággal leplezték azt, amit fel kellett volna tárniuk. De ha a Hivatalon belül nem is, voltak az országban mások, akik a statisztika fegyverével harcoltak a haladásért, a valóság feltárásáért. Ez a harc egyrészt a munkásosztály harcának részeként a szakszervezetekben bontakozott ki, legjelesebb képviselője *dr. Zentay Dezső* volt. Zentay 1919-ben politikai megbízottként tevékenykedett a Statisztikai Hivatalban, ahonnan azonban az ellenforradalom győzelme után távoznia kellett. Rendkívül kiterjedt, sokirányú munkát végzett, az elnyomott osztályok, a munkásosztály igazságáért harcolt, a dolgozó tömegek nehéz helyzetét tárta fel, a kapitalizmus visszasságait leplezte le a statisztika fegyverével. „Beszélő számok” címmel sorozatot indított azzal a céllal, hogy széles körben népszerűsítse a statisztika adatait, amelyek különböző oldalról is egyet bizonyítottak — a kapitalizmus igazságtalanságait.

A munkásság mellett a parasztság igazának védelmében is színrelépett a statisztika. A harmincas években nagy jelentőségűvé vált a falukutató-mozgalom — „Magyarország felfedezése” — nem lehetett volna olyan hatásos, ha az irodalmi szociográfia mellett nem él bőven a statisztika fegyverével is, a szó szoros értelmében rideg tények felsorakoztatásával.

Mindezek alapján úgy érezzük: saját szakunkban nagy nemzeti örökséget vettünk át és a legjobb hagyományokból meríthettünk, amikor 1948-ban a Sta-

tisztikai Hivatalban hozzákezdünk a korszerű igényeknek megfelelő szocialista statisztika kiépítéséhez.

A követelmények újak voltak, új alapokra kellett helyezni a munkát. Első lépésben kézenfekvő volt, hogy a Szovjetunióban felgyűlt gazdag tapasztalatokból a lehető legtöbbet vegyünk át. De csakhamar hozzá kellett fognunk ahhoz, hogy az átvett tapasztalatok alapján önállóan építsük ki a mi viszonyainknak megfelelő statisztikai rendszert. Jó lehetőséggel rendelkezünk ehhez. A tervgazdálkodással együtt járó, széles és megbízható statisztikai adatok iránti igény az állami élet fontos részévé emelte a statisztikát. Törvényben biztosították tevékenységünket és messzemenő szervezeti és anyagi segítséget kaptunk munkánk folytatásához.

Nyugati statisztikus kollégáink — akik mostanában számosan és gyakran látogatnak el hozzánk, hol csodálkozva, hitetlenkedve, hol irigykedve hallják és tapasztalják, hogy mennyivel nagyobb a súlya, tekintélye, megbecsülése — és ennek megfelelően mennyivel nagyobbak a lehetőségei a statisztikának a szocialista országokban, mint náluk. Persze (tegyük hozzá) nálunk a követelmények is nagyobbak.

Kedves Elvtársak! Minthogy az elmúlt közel két évtizedes időszaknak én — és munkatársaim — nem pusztán szemlélői, hanem szereplő, cselekvő részesei voltunk, kérem ne várják tőlem, hogy ennek az időszaknak küzdelmeit, munkáját, eredményeit és kudarcait itt ismertessem vagy akár csak nagy vonalakban vázoljam, még kevésbé, hogy értékeljem.

Mióta a Statisztikai Hivatalban dolgozom, hozzá kellett szoknom ahhoz, igen sokan körülbelül így foglalják össze rólam, illetve munkámról és feladataimról kialakított véleményüket. „Ez jó nyugodt hely”, mondják — amikor arról esik szó, hogy már hosszabb idő óta vagyok a Statisztikai Hivatalban. „Itt nincs semmi izgalom — teszik hozzá — semmi izgalom, semmi felelősség.” Nos, úgy vélem, hogy akik így nyilatkoznak, nem egészen pontosan ismerik a statisztikusok életét, feladatait. Egyébként persze én sem ismertem. Amikor 1948-ban az illetékes elvtársak közölték velem, hogy a Statisztikai Hivatalban kell dolgoznom, a legkülönbözőbb kifogásokkal igyekeztem elhárítani ezt. Úgy véltem, hogy a statisztikusok munkája egyhangú, üres, unalmas. Hamarosan be kellett látnom, hogy tévedtem. Nemcsak hogy nem unalmas, de érdekes, éppenséggel izgalmas munkáról van szó, nem ritkán fárasztó és nem éppen kellemes súrlódásokról, küzdelmekről is.

Talán nem lesz teljes érdektelen az Önök számára, ha a statisztikai munkának néhány különösen érdekes és küzdelmes vonatkozását ismertetem.

1. Izgalmas, érdekes mindenekelőtt, hogy arról a helyről ahol állunk, át lehet és át is kell tekintenünk a társadalmi és elsősorban a népgazdasági folyamatok egész panorámáját: a termelés, a fogyasztás, a bel- és külkereskedelmi forgalom, a közlekedés összefüggéseit. Mondhatnánk így is: feltárulnak előttünk a szocializmus építésének kulisszatitkai. Nyomon követjük a termelés menetét a földeken, a gyárakban, az üzemekben; a termékek útját a közlekedésen és a kereskedelmen át a fogyasztókhoz, vagy a beruházókhoz, — egyszóval a belföldi és a külföldi vevőkhöz, — vagy esetleg lerakódásukat felesleges „készletekként” amennyiben minőség vagy választék szempontjából nem megfelelők. Ugyanígy a beruházások megvalósulását, üzembe helyezését, — vagy a dolgozók létszámát, összetételét, életkörülményeinek, életszínvonalának alakulását és így tovább. Ez a hatalmas folyamat, amely feltárul szemünk előtt, mindennek nevezhető, csak éppen unalmasnak nem.

2. Nincs és nem volt olyan időszak (úgy vélem, ilyen nem is lesz belátható időn belül), amelyben nem jelentkeztek volna új feladatok a statisztikai munkában. Nem egyszer és mindenkorra bejártott gépezet működéséről, nemcsak a már kipróbált, bevált módszerek alkalmazásáról van szó. Az új feladatok megoldását legtöbbször igen hosszú, fáradságos előkészítő munka előzi meg. Hogy csak egy példát említsek: az ágazati kapcsolatok első mérlegének (input-output) összeállítását csaknem két évig tartó tanácskozások, viták során készítettük elő. Új feladatok mindig adódnak a népgazdaság minden ágára vonatkozó statisztikában, és fokozatosan számíthatunk új feladatok jelentkezésére a népgazdaság központi tervszerű irányítása új módszerének bevezetésekor (vagyis — ahogy mondani szoktuk — a mechanizmus-reformmal kapcsolatban).

3. Nem találhatjuk üresnek és unalmasnak munkánkat azért sem, mert nap mint nap éreznünk kell a ránk nehezedő felelősség terhét. Természetesen nem a népgazdasági terv elkészítéséért vagyunk mi statisztikusok felelősek, pontosabban nem közvetlenül vagyunk érte felelősek, még kevésbé a terv végrehajtásáért. Ez magától értetődő, köztudomású: nem a statisztikusok felelősek a külkereskedelmi mérleg alakulásáért vagy az ország energiaellátásáért. Felelősek vagyunk azonban azért, hogy jelentéseinkben mindig és minden körülmények között az igazat és csak az igazat mondjuk el, és a teljes igazságot tárjuk fel („az igazat, nemcsak a valódit”). Ez nem mindig egészen egyszerű. A kedvező eredményekről szóló statisztikai jelentéseket mindenki örömmel fogadja. Megtörténhetik azonban, hogy a jelentések hibákról, hiányosságokról is beszámolnak, elkerülhetetlen veszteségekről vagy olyanokról, amelyek elkerülhetők lettek volna. Ennek már nem örül mindig mindenki osztatlanul. Előfordul, hogy a Statisztikai Hivatal kedvezőtlen megállapításait az éppen érintettek személyes támadásnak fogják fel, amire úgy vélik, nekik is támadással kell válaszolniuk. Még aránylag egyszerű a dolog, ha az érintett fél egy-egy vállalat vagy például egy-egy megyei tanács, a harc ilyenkor abban az értelemben egyenlőtlen, hogy a Központi Statisztikai Hivatal jelentése nagyobb súllyal esik latba, mint egy-egy vállalaté vagy mint a 19 megyei tanács valamelyikéé. Kényesebb a helyzet, ha a sértett fél (helyesebben az, amely magát sértve érzi) maga is minisztérium, illetve országos főhatóság. Nagy jelentősége van az ilyen vitákkal és ellentétekkel kapcsolatban a statisztikusok pártatlanságának — ti. olyan értelemben, hogy a Statisztikai Hivatal és annak dolgozói nem lehetnek érdekelve sem abban, hogy a valóságosnál kedvezőbbben, sem abban, hogy kedvezőtlenebbül tüntessék fel a népgazdasági folyamatokat, az elért eredményeket, az elkövetett hibákat. Ezért nincs sem nálunk, sem a baráti szocialista országokban a statisztikai hivatal semmilyen operatív szervnek alárendelve, olyannak, amely felelős akár a tervek elkészítéséért, akár azok végrehajtásáért.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet néhány évvel ezelőtti kongresszusán a Német Szövetségi Köztársaság statisztikai hivatalának akkori vezetője előadásában arról panaszkodott, hogy nehezen tudnak hitelt szerezni adataiknak. „Hogyan tudnátok ti őszintén megmondani, ha az országban bármi is rosszul megy?” — mondják a kritikusaik — „hiszen benneteket a kormány fizet és minden bajért, amit feltárnátok, a kormányt vonhatnák felelősségre.” Az igazmondás, a pártatlanság problémája itt, mint látjuk, egészen másképpen merül fel mint nálunk. Akik *bennünket* fizetnek, *tőlünk* természetesen azt követelik, hogy a teljes igazságot tárjuk fel, akár kellemes az pillanatnyilag, akár nem.

4. A statisztikai munka elengedhetetlen feltétele a határok pontos megvonása, a fogalmak szabatos meghatározása, az ismérvek, kritériumok tisztázása.

A legegyszerűbb kérdésre sem tudunk választ adni egyöntetű definíciók, meghatározott kritériumok rögzítése, a határok pontos megvonása nélkül. Például: „Mennyi készült el valamely termékből egy bizonyos időszak alatt?” Ez valóban egyszerű kérdésnek látszik. Ahhoz azonban, hogy erre válaszolhassunk, tudnunk kell, mi az, hogy „elkészült”? *Mikor* készül el valami? Amikor lekerül a munkapadról, vagy amikor a gyári illetékes „átveszi” és késznek nyilvánítja, vagy amikor (könyvelésileg, bizonylatilag is) átkerül a műhelyből a készárú raktárba? Ha ezeket a kérdéseket — és egy sor hasonló más kérdést — nem tisztázunk, akkor biztosak lehetünk abban, hogy a termékek egy részét kétszer vesszük számításba, másik része kimarad a statisztikából. A statisztikai eredmények, a jelentéseinkben közölt számok természetesen attól is függenek, hogy mit, hogyan definiálunk. Különbözőképpen lehet válaszolni például arra a kérdésre, hogy valamely időszakban hogyan alakult az export és az import értéke. Mennyit fizettünk azért, amit importáltunk? Hozzászámítsuk-e a vételárhoz, vagy ne számítsuk hozzá a különböző devizákban felmerült szállítási költségeket. Szerintünk hozzá kell számítani (ugyanúgy az exportnál az eladási árból le kell vonni), — mert hiszen az adatoknak csak úgy van értelme, ha az export és import különbsége kiadja a külkereskedelmi egyenleget. Más példa: jövedelmező-e vagy veszteséges valamely termelő vállalat? Mondhatjuk-e, hogy az a vállalat jövedelmező, amelynek bevételei fedezik és túlfedezik a kiadásokat? Ha így definiálunk, akkor az állami dotációk is a vállalati bevételek között szerepelnek. Szerintünk: „nem veszteséges az a vállalat, amelynél a termelt áruk eladásából származó bevételek — vagyis a vevők által a megvásárolt termékekért fizetett összegek — fedezik a kiadásokat.” Hogy még egy szélsőséges példát említsek: nem tudnám megmondani, hogy az elmúlt közel két évtized alatt hányszor került vitára sor egyrészt a Statisztikai Hivatal, másrészt különböző hatóságok között például arról, hogy hogyan kell definiálni az ún. tervidőszakot, vagyis a naptári évet. A beruházók, a külkereskedők vagy a termelők mindenképpen azt igyekeztek bizonyítani, hogy január első napjait, vagy első néhány hetét „tulajdonképpen” még az elmúlt évhez kell számítani. A Statisztikai Hivatalnak általában sikerült érvényesíteni azt a definíciót, hogy az év január 1-én kezdődik és december 31-ig tart. Minthogy a különböző meghatározások mögött mindig különböző tendenciák, érdekek, törekvések húzódnak meg, a helyes meghatározások következetes érvényesítése természetesen nem zajlik le többé vagy kevésbé éles viták, összecsapások nélkül.

5. A statisztikusoknak ez a szokása, már ti. az, hogy mindenütt a definíciókat, az ismérveket keresik, — bizonyos fokig vérükké, csaknem második természetükké válik. De mások szemében mindez néha kicsinyes, felesleges szőrszálhasogatásnak tűnhetik. Megtörténhetik az is, hogy a tudományok — nevezetesen a társadalomtudományok — terén fakadnak ebből kisebb súrlódások. Ezek abból adódhatnak, hogy a statisztikusok szemében esetleg nincsen különösebb tudományos értéke az olyan mondatoknak, amelyekről nem lehet tudni, hogy állítások-e vagy követelmények, vagy amelyekről semmilyen kritérium alapján nem dönthető el, hogy helyesek-e vagy nem, tehát nem cáfolhatók és nem is bizonyíthatók. A közgazdászok egy része meg éppen a statisztikusok megállapításait érzi nem eléggé tudományosnak, ti. olyanoknak, amelyek „csak” tapasztalatiak, „csak” gyakorlatiak, amelyek nincsenek elméletileg kifejtve.

6. Munkánknak természetesen a legfelsőbb szervek határozatai (párt és az állami határozatok) szabnak irányt. Figyelmünk azonban — hiszen ez természe-

tes — nemcsak az érvényben levő határozatokra irányul, hanem (mint mindenkié, aki hasonló területeken dolgozik) igyekszünk a *valóság helyes feltárása* révén — ha különböző áttételekkel is — a jövőben szükségessé váló új határozatok előkészítéséhez hozzájárulni. Ellentétek, félreértések ebből is adódhatnak. Amikor 1952—1953—1954-ben annak feltárásával kezdtünk foglalkozni — a számok, a tények alapján, — hogy a régi tervezési rendszerben a termelés nem ritkán elszakad a szükségletektől, hogy öncélúvá válik, amikor egyre több tény, adat és összefüggés látszott utalni arra, hogy a tervutasítások rendszerének súlyos veszélyei, fogyatékoságai vannak, amikor e hibák elemzése során kezdtek kirajzolódni a központi tervezés új, helyesebb módszereinek körvonalai (ti. a helyes árak és a szükséges egyensúlyi helyzet biztosítása mellett, a pénz és a jövedelmezőség szerepe a tervezésben), akkor nyilvánvalóan a későbbiekben szükségessé és időszerűvé váló párt- és állami határozatok előkészítéséhez igyekeztünk hozzájárulni. Voltak, akik ezt bizonyos idegenkedéssel fogadták, mert a feltárt tények és a körvonalazott összefüggések és elgondolások — bár nem álltak ellentétben az akkor érvényes határozatokkal — nem látszottak azokból közvetlenül következni.

Mindezt csak példaképpen, csak annak illusztrálására említettem meg, hogy a Statisztikai Hivatal vezetőinek helye nem feltétlenül „jó, nyugodt hely”. Ugyanúgy, mint mindenki más, aki felelős helyen dolgozik, mi sem vagyunk híjával feladatoknak, felelősségnek, izgalmaknak és küzdelmeknek.

Szíves elnézésüket kérem azért, hogy ilyen hosszan foglalkoztam — természetesen a teljesség igénye nélkül — mai életünkkel, problémáinkkal.

Azt gondolom, és azt gondoljuk, hogy az elmúlt 100 év alatt igen sok feladatot oldottunk meg és nem keveset az elmúlt közel két évtized alatt sem. De tévedés ne essék, nem azt gondoljuk, hogy mindenben megfeleltünk a velünk szemben támasztott követelményeknek és még kevésbé azt, hogy nincsenek és nem lesznek a jövőben mindig újabb és újabb megoldandó feladatok. Minden erőnkkel igyekszünk és igyekezni fogunk arra, hogy szép és fontos hivatásunknak megfeleljünk. Ezzel indulunk el a következő százéves évfordulóhoz vezető úton. Ezeknek a gondolatoknak jegyében a centenáriumi tudományos ülészakot megnyitom és kívánok a II. Statisztikai Tudományos Konferencia valamennyi résztvevőjének sikeres, eredményes, jó munkát.

РЕЗЮМЕ

На организованном 17 мая 1967 года в Венгерской Академии наук торжественном заседании по случаю столетнего юбилея венгерской официальной статистики с торжественной речью выступил председатель Центрального статистического управления *Дьердь Петер*.

Докладчик указал на то, что по случаю столетнего юбилея является правильным и обоснованным подвести итоги борьбе, работе и достижениям истекшего периода. Мы с гордостью вспоминаем о первом статистическом управлении, поскольку его руководителем являлся *Элек Фенеш*, который был не только выдающимся статистиком, но также и замечательным человеком и патриотом эпохи реформ. Фенеш по сравнению с имевшимися тогда в его распоряжении средствами и ресурсами проделал весьма значительную работу в области методического и общего статистического охвата тогдашней Венгрии. На основании своих статистических трудов и политических убеждений он в 1848 году был назначен руководителем Государственного статистического управления. Однако после разгрома национально-освободительной борьбы с повестки дня был снят также и вопрос венгерской официальной статистики.

Мысль о создании самостоятельного венгерского статистического органа снова возникла только значительно позже, а именно Венгерская Академия наук в интересах удов-

летрования потребностей различных наук в данных оказала поддержку этой идее. Созданная тогда Статистическая Комиссия Академии наук, естественно, не смогла заменить статистический орган. Поэтому Академия снова начала хлопотать в Совете наместничества относительно создания статистического органа. Это, однако, было осуществлено только в 1867 году. С тех пор действует непрерывно самостоятельная венгерская статистическая служба, празднующая теперь свой столетний юбилей.

Первым руководителем созданного в 1867 году статистического органа был *Карой Келети*, стоявший во главе Статистической секции и, соответственно, Статистического управления на протяжении двадцатипятилетнего периода вплоть до своей смерти в 1892 году. Келети еще до 1867 года вел многостороннюю научную деятельность и являлся известным автором статистических и экономических трудов. И во главе Управления он проявил видную научную деятельность. Наряду с прочим его научным усилиям обязана одна из значительных прогрессивных традиций венгерской официальной статистики: стремление к оценке данных, к аналитическому показу общественных условий. К числу его заслуг относится также и быстрое создание международных связей венгерской статистики. Совместно с пользовавшимся большим международным авторитетом двумя видными венгерскими статистиками *Яношом Хунфальви* и *Йожефом Кереши*, Карой Келети входили в число основателей действующего и поныне Международного Статистического Института. Карой Келети был инициатором создания Столичного статистического управления. В качестве руководителя был избран тогда молодой, но уже известный по своим статистическим и экономическим очеркам, *Йожеф Кереши*, с именем которого связано немало успехов Управления. Научное наследие Кёрёши составляет самостоятельную, высокоценимую главу венгерской статистической литературы. Особенно значительными являлись его демографические исследования. Из-за его стремлений к раскрытию действительности и искренности он нередко становился предметом разких нападков. Хотя компетентные органы объявили опасной деятельность Кёрёши, парижский международный здравоохранительный конгресс в 1878 году принял в его работу о взаимосвязях жилищных условий и смертности директивной и на ее основе были предприняты в Париже соответствующих мероприятия.

В годы перед первой мировой войной и во время войны нерешенные политические, экономические и социальные проблемы обострились в еще большей мере. В рядах прогрессивной интеллигенции этой эпохи были представлены также статистики, экономисты и социологи. Но статистики не всегда являлись борцами за прогресс и Статистическое управление тоже не всегда следовало примеру своих великих предшественников. После свержения в 1919 году диктатуры пролетариата на протяжении ряда контрреволюционных десятилетий руководители Управления обходили молчанием те факты, которые они были бы призваны разоткрывать. В то время борьба за прогресс и раскрытие действительности в качестве части борьбы рабочего класса развертывалась в профсоюзах. Одним из наиболее замечательных участников этой борьбы был *д-р Деже Зентаи*. Зентаи в 1919 году работал в качестве политического работника в Центральном статистическом управлении, откуда, однако, он был вынужден уйти после победы контрреволюции. Он осуществил весьма широкую, многогранную работу; так с его именем связано начало выпуска серии „Цифры говорят”, при помощи которой он намеревался популяризировать статистические данные в широких кругах населения. Наряду с защитой интересов рабочего класса статистика выступила и за правоту крестьянства; распространившееся в тридцатые годы движение, имевшее в качестве цели исследование деревни, не достигло бы столь значительного эффекта без широкого использования оружием статистики. Следовательно, когда нынешние деятели статистики в 1948 году приступили к созданию удовлетворяющей современным требованиям социалистической статистики, они преенствовали большое национальное наследство и могли черпать из лучших традиций.

В то время возникли новые требования, работу надо было поставить на новые основы. В качестве первого шага являлось закономерным использование накопленного в Советском Союзе опыта, но вскоре возникла необходимость в создании на основе перенятого опыта самостоятельной статистической системы, соответствующей венгерским условиям. Для этой работы были обеспечены благоприятные условия были на лицо, поскольку сопряженная с плановым хозяйством потребность в широком круге достоверных статистических данных превратило статистику в важную часть государственной жизни. Сфера статистической деятельности установлена законом и она получает многостороннюю организационную и материальную поддержку.

Председатель Центрального статистического управления после этого остановился на некоторых особенно интересных и напряженных аспектах статистической работы.

Он отметил ту особенность статистической работы, что она позволяет, получить общий обзор относительно взаимоотношений общественных и, в первую очередь, хозяйственных процессов, а именно производства, потребления, торговли, транспорта.

Остановившись на задачах статистики Дьердь Петер заявил, что нет и не было такого периода, когда в статистической работе не было бы новых задач. Охватывающая все отрасли народного хозяйства статистика постоянно выдвигает новые задачи, а внедрение новых методов центрального планового руководства народным хозяйством тоже заставит статистиков решить ряд новых задач. Докладчик подробно занимался вопросом ответственности в статистической работе. Статистики ответственны за то, чтобы их отчеты всегда и при всех условиях раскрывали полную правду, даже и тогда, если им приходится отчитываться и о неблагоприятных результатах. Поэтому большое значение имеет объективность статистиков. Венгерское статистическое управление, подобно статистическим органам дружеских стран, не подчинено ни одному оперативному органу, который был бы ответственен будь-то за составление, будь-то за выполнение народнохозяйственных планов. Докладчик подчеркнул значение точного проведения границ, правильного определения понятий, выяснения признаков и критериев, поскольку это является неотъемлемой предпосылкой статистической работы. Требования, предъявляемые статистиками к определениям и признакам иногда кажутся мелочными, но является несомненным, что за различными дефинициями скрываются различные тенденции и стремления, так что последовательная реализация правильных определений является вполне правомочной и необходимой.

Направление статистической работы, естественно, определяется наивысшими государственными органами. Однако не менее важной задачей в будущем явится оказание содействия подготовке назревших новых решений.

SUMMARY

Mr. György Péter, President of the Central Statistical Office delivered an inaugural speech at the festive session organized at the Hungarian Academy of Sciences on May 17, 1967, on the occasion of the centenary of the independent Hungarian official statistical service.

Mr. Péter said it would be expedient and justified to render account of the fights, work and results of the last 100 years on the occasion of the Centenary. We think with pride of the first statistical office, for its leader, *Elek Fényes*, prominent figure of the Reform Age, was outstanding not only as statistician but also as man and patriot. As compared with the means and resources available *Fényes* did a considerable work in the field of the methodological and comprehensive statistical mapping of Hungary of that time. He became the leader of the National Statistical Office, called into life in 1848, on basis of his previous statistical activity and political viewpoint. With the fall of the War of Independence, however, also the problem of the Hungarian official statistics was pushed into the background.

The idea of creating an independent Hungarian statistical institution was raised again after a long period only, namely in the interest of meeting the demands for data, raised by the different disciplines; this idea was supported by the Hungarian Academy of Sciences. The Statistical Committee, created then at the Academy, could not replace, of course, a statistical organ. The Academy therefore insisted repeatedly upon the establishment of a statistical organ at the Council of the Governor-General. This plan, however, could be realized in 1867 only. It is since that time that the independent Hungarian official statistical service which is celebrating its centenary nowadays, has been working incessantly.

The first leader of the statistical organ, established in 1867, was *Károly Keleti*, who, from the time of his charge to organize the office, had been the leader of the statistical section and Office during 25 years, until his death in 1892. *Keleti* performed extensive scientific activity and was a famous statistical and economic writer even before 1867. As the head of the Office he performed a significant scientific activity. One of the important progressive traditions of Hungarian official statistics: the striving after the evaluation of data, after an analysis of the social conditions is due to his scientific efforts. The rapid development of the international relations of statistics can be attributed likewise to him. He enjoyed great international reputation, and together with two other famous Hungarian statisticians, *János Hunfalvy* and *József Kőrösy*, they were foundation members of the International Statistical Institute working also at present. *Károly Keleti* was an initiator of the establishment of the Municipal

Statistical Office. The young József Kőrösy, having a good name due to his statistical and economic work, was elected its head. Many successes of the office are connected with his name. The scientific heritage of Kőrösy constitutes an invaluable, independent chapter of the Hungarian statistical literature. His demographic researches were of an especially great importance. Due to his efforts to reveal reality and due to his sincere voice he was attacked several times. Although competent organs declared his activity dangerous, his work, showing the connections between the housing conditions and mortality, was acknowledged as a standard work by the International Congress for Public Health of Paris, in 1878 and it was on this basis that the necessary measures were taken by the city of Paris.

In the years before and during World War I the unsettled political, economic and social problems sharpened more and more. The progressive intelligentsia of that time included also statisticians, economists, sociologists. But the statisticians were not always the champions of progress, nor did the Statistical Office follow always the example of its great predecessors. After the defeat of the proletarian dictatorship of 1919, during the counterrevolutionary period lasting more than two decades, the leaders of the Office disguised with dumbness what they ought to have revealed. At that time the fight for progress, for the revealing of reality, as a part of the fight of the working class, was unfolding in the trade unions. One of the prominent representatives of this fight was *Dr. Dezső Zentay*. In 1919 he acted as a political deputy in the Statistical Office, which he was compelled to leave after the victory of the counterrevolution. He performed an exceedingly extensive and manysided activity; the starting of the series „Figures will tell” in which he intended to popularize the data of statistics widely, is also connected with his name. Beside the worker class, statistics appeared also on the scene to advocate the cause of the peasantry, the movement of the rural sociologists, having obtained great importance in the 30's, could not have been so efficacious as it had not applied the weapon of statistics so frequently. The statisticians of our time took over a great national heritage and could draw from the best traditions when in 1948 they began to build up socialist statistics to meet the demands of our time.

The demands were new, the work had to be placed on new bases. As a first step it seemed to be evident to draw from the experiences of the Soviet Union, but the need was felt soon to build up an independent statistical system on basis of the experiences taken over which would suit the Hungarian conditions. Good possibilities were ensured for this, since the demands for extensive and reliable statistical data, going hand in hand with socialist planned economy, made statistics an important part of the state life. Statistical activity was secured by law and it enjoys a wide organizational and financial support.

The President of the Central Statistical Office reviewed then some especially interesting and laborious aspects of the statistical work.

He spoke about the feature of the statistical work to make it possible to survey the connections of the social and, first of all, national economic processes: production, consumption, internal and external trade, transport.

Speaking about the tasks of statistics György Péter said that there had never been such a period in which new tasks would not have emerged in the statistical work. Statistics extending over all branches of the national economy, raises newer and newer problems and the introduction of the new method of the planned guidance of the national economy will presumably induce the statisticians to settle new tasks. Mr. Péter dealt in detail with responsibility of the statistical work. The statisticians are responsible to reveal the truth always and under all circumstances in their reports even if they do not give account of favourable results. Impartiality of the statisticians is, therefore, of a great importance; similarly to the offices of the friendly socialist countries, the Hungarian statistical office is not subordinated to any such operative organ as is responsible either for drawing up the plans or for their implementation. Mr. Péter emphasized the importance of drawing accurate limits, of defining the concepts accurately, of clarifying the criteria, as indispensable conditions of the statistical work. The demand of the statisticians for definitions, criteria seems to be petty-minded sometimes, still, there is no doubt that different tendencies and efforts are behind the different definitions thus the consequent realization of the correct definitions cannot be dispensed with.

Statistical work is guided, of course, by the decisions of the supreme organs. The contribution of the preparation of the new decisions, becoming necessary in the future, means a not less important task.

A LAKOSSÁGI JÖVEDELMEK MAKRO- ÉS MIKROSTATISZTIKAI VIZSGÁLATÁNAK ÖSSZEFÜGGŐ RENDSZERE*

MÓD ALADÁRNÉ**

A lakosság jövedelmi viszonyai csak az egész ország gazdasági-jövedelmi helyzetével összefüggésben értékelhetők igazában. Ehhez az szükséges, hogy a lakossági jövedelmi vizsgálatok megfelelő összefüggésben álljanak az ország gazdasági-jövedelmi helyzetének átfogó vizsgálatával, közelebbről a lakossági jövedelemstatisztika a népgazdasági mérlegrendszerrel. A szocialista országokban alkalmazott mérlegrendszer és a tőkésországokban alkalmazott nemzetgazdasági elszámolási rendszer tartalmaznak ugyan a lakosság jövedelméről, illetve fogyasztásáról néhány adatot, ezek azonban e rendszerek jellege, rendeltetése következtében nem alkalmasak arra, hogy kielégítő képet adjanak. A mérlegrendszerek a gazdasági folyamatokat, a gazdasági eredményeket ugyanis elsősorban önmagukban ábrázolják és kevésbé mutatják a gazdaság és népesség összefüggését. Ezenkívül a mérlegrendszerek a gazdaságot csak fő összefüggéseiben tükrözik, a lakossági jövedelmek vizsgálatánál pedig lényeges, hogy a nagy összefüggések mellett láthatók legyenek a részletek is.

Ennek ellenére nem szükségszerű, hogy a lakosság jövedelmeinek és az összes jövedelmeknek: a nemzeti jövedelemnek a vizsgálata a két terület különböző adottságai következtében elkülönüljön egymástól, hanem lehetséges, sőt nagyon is célszerű összhangot teremteni a lakosság és az ország jövedelmi helyzetének vizsgálata közt. Ez az összhang természetesen nem jelenti teljesen azonos módszerek, vagy akárcsak teljesen azonos fogalmak használatát sem. Ilyen mechanikus egyesítést a tartalmában összefüggő, de szempontjaiban és közelítésében különböző két terület nem tesz lehetővé. A lakosság és az ország jövedelmi viszonyainak statisztikai vizsgálatára olyan egységes rendszert célszerű felépíteni, amelyben a két terület értelemszerűen illeszkedik egymáshoz. Ennek előfeltételéül olyan fogalmakat kell kiválasztani, amelyek a nemzeti jövedelemnek és a lakosság jövedelmeinek átfogó és részletes vizsgálatára egyaránt alkalmasak, ugyanakkor a különböző célra szolgáló fogalmak közti elkerülhetetlen

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából rendezett Centenárium Statisztikai Ülésszak keretében 1967. május 18—20 között a Magyar Tudományos Akadémián tartott II. Statisztikai Tudományos Konferencián megvitatott előadás.

** A magyarországi tapasztalatok alapján kialakított lakossági jövedelemstatisztikai rendszer első ízben az ENSZ statisztikai Hivatala (New York) megbízásából mint szakértői javaslatot foglaltam össze. Ez az írás részben egybeesik az említett szakértői javaslat anyagával, illetve annak egy előtanulmányát képező részletesebb változatával.

különbségek kimutathatók, levezethetők. A vázolt célnak legjobban úgy lehet megfelelni, ha a lakosság jövedelmének statisztikai vizsgálatát az ország gazdasági-jövedelmi helyzetét átfogóan tükröző mérlegrendszerhez szorosan kapcsolódó, abból kiinduló, arra felépülő, de attól mégis különálló, önálló kiegészítő rendszerbe foglaljuk. Így elérhető, hogy a lakosság jövedelmét és a nemzeti jövedelmet kellő összefüggésben vizsgáljuk, anélkül, hogy a mérlegrendszer jellegét, méretét meg kellene változtatni, ugyanakkor a lakosság jövedelmeinek vizsgálata nem szakad el a nemzetijövedelem-vizsgálattól. Magyarországon a gazdasági elszámolásoknak és az életszínvonal-számításoknak ezt az összefüggő rendszerét lényegében megvalósítottuk. Tudomásom szerint hasonló más országokban eddig nem alakítottak ki, nem alkalmaztak.

A lakosság jövedelmi vizsgálatának a mérlegrendszerhez szorosan kapcsolódó, de mégis különálló kiegészítő rendszerbe foglalása a mondottakon túl még egy lényeges előnnyel bír. Ez idő szerint két mérlegrendszer van használatban. A szocialista országok által használatos rendszer mellett másutt lényegében mindenütt az ún. SNA-t (System of National Accounts) használják. A két rendszer közt néhány kivételtől eltekintve egész sor nem szándékolt különbség van, csupán abból kifolyólag, hogy azokat más-más időpontban egymástól függetlenül dolgozták ki. Minthogy a lakosság jövedelmi statisztikájának rendszere újonnan kerül kialakításra, a véletlenszerű különbségek elkerülhetők. Megvan a lehetőség arra is, hogy az új rendszernél bármilyen mérlegrendszert használó ország igényeit tekintetbe vegyék, s az egységes legyen minden ország számára. Megkönnyíti ezt, hogy bár a termelés koncepciója eltérő a különféle mérlegrendszereket használó országokban, a lakosság jövedelmének koncepciója nem különbözik egymástól. A lakossági jövedelmek ugyanis mindenütt tartalmazzák az anyagi javakon kívül a szolgáltatásokra fordított jövedelmeket is.

A továbbiakban ismertetett rendszer realizálja a fenti lehetőségeket: egyaránt kapcsolható mind a szocialista, mind a többi országban használatos mérlegrendszerhez. Az alaprendszerek és a kiegészítő rendszer közti kapcsolat természetesen nem egyforma, mert az alaprendszerek különbségeinek megfelelően más-más úton lehet azokból eljutni a kiegészítő rendszerhez.

A RENDSZER KIALAKÍTÁSÁNAK ÚTJA

A lakossági jövedelem alábbiakban ismertetendő vizsgálata rendszerét hosszú évek gyakorlati tapasztalatai alapján, életszínvonal vizsgálataink fokozatos fejlesztése során alakítottuk ki. Ezeket mintegy tizenöt évvel ezelőtt három különböző, önmagában egyenként szerény forrásra támaszkodva kezdtük el. Ezek a következők voltak.

1. Mérlegrendszerünk keretében a nemzeti jövedelem felhasználási tételei között kimutattuk a *lakosság fogyasztását*. Ez a szocialista országokban alkalmazott koncepciónak megfelelően csupán az anyagi javakban történt fogyasztást tartalmazta; ezt néhány tételre bontva mutattuk ki. Ezt kezeltük a lakosság életszínvonalának legösszefoglalóbb mutatójaként.

2. A munkás-alkalmazotti népességre vonatkozólag makrostatisztikai adatok alapján kimutattuk a *reálbért* és a *reáljövedelmet*. Az elsőt csak keresőkre vetítettük, így az nem is tekinthető teljes értékű életszínvonal-mutatónak, noha a szóban forgó keresőknél a reálbér kétségtelenül az életszínvonal leglényegesebb eleme. A másik mutató tartalmazta ezenkívül a munkás-alkalmazotti népesség béren és fizetésen kívüli egyéb jövedelmeit is. Ezt a kereső-eltartott együttes

népességre vetítettük, így ez a bérek és egyéb jövedelmek változásán túl tükrözte a foglalkoztatottság növekedéséből származó életszínvonal-emelkedést is.

A parasztságra vonatkozóan a reálbérhez hasonló mutató gyakorlati okok miatt nem számítható, viszont a parasztság reáljövedelme mellett kimutattuk a parasztság *fogyasztásának reálértékét*. Ezt az indokolta, hogy a parasztságnál a természeti tényezők hatására a jövedelem és fogyasztás évenkénti összege erősen eltérhet egymástól: jobb termésű esztendőekben a jövedelmek jelentős részét tartalékolják, rosszabb termésű években pedig korábbi tartalékaikból merítenek fogyasztásukhoz.

3. 1949 óta kb. két-kétezer munkás-alkalmazotti, illetve paraszti és kettős-jövedelmű háztartástól gyűjtünk folyamatos háztartásstatisztikai adatokat, amelyekből ismerjük egyfelől a bevételeket, másfelől viszonylag nagy részletességgel a kiadásokat.

Kezdetben a három forrást úgyszólván külön-külön kezeltük és a módszerek továbbfejlesztése az egyes területeken önállóan történt. Ebben a szakaszban a fejlesztés abban állt, hogy egyrészt fokozatosan finomítottuk a két fő népesség-csoportra vonatkozó jövedelmi és fogyasztási fogalmakat. Így például kezdetben csak egy reáljövedelem-fogalommal dolgoztunk, míg később a rendelkezés jellege, a jövedelem jogcíme és a jövedelem formája szerint különböző jövedelemfogalmakat rendszeresítettünk. Hasonló volt a helyzet a fogyasztási fogalmaknál is amelyeket az előzőkön kívül a fogyasztás tárgya és az ellátás útja szerint is megkülönböztettünk. Másrészt kimutattuk azokat az okokat és körülményeket, amelyek a jövedelmek, illetve a fogyasztás alakulását befolyásolták. Ezek közül megemlíthető a keresők és eltartottak arányának, a végzett munka jellegének, a bérek (illetve terméseredmények) és az árak alakulásának, a népesség átrétegződésének, a juttatások és elvonások alakulásának vizsgálata. A háztartásstatisztikát kiterjesztettük a jövedelmekkel kapcsolatos egyes célvizsgálatokra, ezenkívül nagyobb figyelmet fordítottunk a jövedelmek átlagos változása mellett a szóródások, a különbségek tanulmányozására.

Ahhoz azonban, hogy valóban korszerűnek, magasabb igényeket kielégítőnek tekinthessük munkánkat, az alábbiakra volt szükség:

a) Olyan jövedelmi, illetve fogyasztási fogalmakat és csoportosítási rendszert kellett kialakítani, amelyek lehetségessé teszik az értelemszerű kapcsolatot a makro és mikro jellegű statisztikák között.

b) A makro- és mikrostatistikák egységének kialakítása érdekében túl kellett lépniünk mérlegrendszerünkön: a lakossági jövedelmek irányában mintegy „meghosszabbítottuk” azt, figyelembe véve a szolgáltatási ágazatokból származó, illetve a szolgáltatások igénybevételére fordított jövedelmeket.

c) A különböző közvetett források (munkaadói bérstatisztikák, kiskereskedelmi forgalom, költségvetési adatok, mezőgazdasági termelői mérlegek stb.) mellett maguktól az érdekeltektől (még hozzá nemcsak a jövedelemtulajdonosoktól, hanem a jövedelmi közösségektől, a háztartásoktól) származó adatgyűjtéseket kellett szervezni. Egyedül így volt biztosítható a különböző jellegű jövedelmek, valamint a különböző családi körülmények konkrét kombinációja a népesség különböző csoportjaiban.

Míg korábban csak arra törekedtünk, hogy a már meglévő forrásokat a lehető legjobban hasznosítsuk a jövedelemvizsgálatok céljaira, addig az újabb célkitűzés szükségessé tette a sorrend megfordítását: először el kellett határozniunk, hogy milyenfajta adatokra van szükség és ezt követően meg kellett terem-

tenünk azokat a lehetőségeket, amelyek révén a szükséges adatokat biztosíthattuk. Ezt a feladatot a következőképpen oldottuk meg.

A mérlegrendszerben zárt, egymással összefüggő láncba foglaltuk az olyan alapvető kategóriákat, mint a nemzeti jövedelem, a lakosság anyagfogyasztása, a lakosság összes (anyagi és nem anyagi) fogyasztása és a lakosság ennek megfelelő összes jövedelme. Ez szükségessé tette az életszínvonal- és mérlegszámításokban korábban eltérően kezelt néhány tétel egységes megítélését, illetve az indokolt eltéréseknek átvezető tételek beiktatásával való kifejezését. Ennek során a mérlegrendszerben szereplő életszínvonal-mutatók kialakításánál messze-
menően érvényesíthettük mindazokat a szempontokat, amelyeket az életszínvonal-mutatók tartalmi meghatározásánál lényegesnek ítéltünk. A szükséges elemek a mérlegszámításokban adva voltak. Ezek gerincét a lakosság pénzforgalmi mérlege alkotta, amelynek bevételi oldala részletes jogcímkénti bontásban ábrázolja a lakosság bruttó pénzbevételeinek keletkezését, kiadási oldala pedig a bruttó pénzkidadások ún. ellátási csatornák (mint például kereskedelem, piac, költségvetési intézmények stb.) szerinti felhasználását. Néhány könnyen elvégezhető módosítás után ez a mérleg világosan mutatta az egyes jövedelmi jogcímeket terhelő üzemi kiadásokat, valamint az állami jövedelemelvonásokat és mindezek után a személyes szükségletek kielégítésére fordítható személyes pénzjövedelmet. Nem rendelkezünk viszont olyan makro jellegű fogyasztási statisztikával, amely lehetővé tette volna a fogyasztás megfelelő részletezését. Ennek is adva voltak bizonyos elemei a kiskereskedelmi statisztikában, a piaci statisztikában, továbbá az egyes főbb cikkek termelését és felhasználását ábrázoló természetes termék-mérlegekben, azonban e statisztikák nagyobb átrendezésére volt szükség ahhoz, hogy azok közvetlenül összekapcsolhatókká váljanak a mérlegszámításokkal. Ez az átrendezés megtörtént. Ennek eredményeképpen ma már a lakosság fogyasztását értékben és a fontosabb termékek esetében természetes mértékben is olyan részletességben ismerjük, hogy a különböző cikkek fogyasztása milyen ellátási csatornából és milyen jövedelemforrásból származik. Ily módon elértük egyfelől a lakossági jövedelmek jogcímkénti keletkezésének, másfelől cikkszoportokig részletezett felhasználásának mérlegszerű keretbe foglalását és a nemzetijövedelem-számításokkal számszerűen összefüggő rendszerre alakítását.

A makrostatisztikában a népesség egészére kialakított jövedelmi fogalmi rendszer alkalmas volt ahhoz, hogy annak alapvető kategóriáit a háztartásoktól származó adatgyűjtésekben is alkalmazni lehessen. Így biztosítottuk annak lehetőségét, hogy bemutassuk: az országos összesítésben kimutatott jövedelmek hogyan jelennek meg a népesség különböző szempontból csoportosított rétegeiben.

A háztartásonkénti jövedelmeket először egy-egy rétegnél vizsgáltuk. Így például 1957-ben 12 000 véletlenszerűen kiválasztott kisparaszti gazdaság, 1960-ban 18 000 munkás-alkalmazotti háztartás, 1961-ben pedig 26 000 szövetkezeti paraszti háztartás adatait írtuk össze, mindhárom esetben kikérdezéses módszerrel. Az utóbbi két réteg 1963-ban a nyugdíjasokon kívül az ország népességének 85 százalékát tette ki, azaz lényegében sorra-rendre feltérképeztük az országot. Az eredményt mégsem tartottuk kielégítőnek, egyrészt mert az egyes rétegek megfigyelése más-más időpontban történt, s közben az átlagos jövedelmi színvonal változott, másrészt mert az egyes megfigyelések nem teljesen azonos rendszerben készültek. Ez a megfigyelt rétegek jellegének különbözősége miatt részben szükségszerű, részben azonban nem kívánt spontán terméke volt az egyes vizsgálatoknak. Ez késztetett arra, hogy 1963-ban megszervezzük az első, a népesség egészét átfogó, a háztartásoktól származó jövedelmi felvételünket. Termé-

szetesen ahol ez indokolt volt, itt is eltérések voltak a különböző jövedelemfajták, illetve népességcsoportok tekintetében, azonban a szükségszerű különbségek mellett biztosítva volt az értelemszerű azonosság.

Amikor egyfelől a mérlegrendszer „meghosszabbításával”, másfelől a háztartásoktól származó jövedelemfelvételek kiterjesztésével erőfeszítéseket tettünk a makro és mikro jellegű statisztikák tökéletesítésére és egyidejű közelítésére, tisztában voltunk azzal, hogy az eredmény sohasem lehet a teljes egybeesés: nem kívánható, hogy a különböző jellegű adatok számszerűleg tökéletesen összefüggő egységes láncba álljanak össze, azaz egy főre vetítve pontosan ugyanazok az adatok jelenjenek meg a makrostatisztikában globálisan és a mikrostatistikában részletes bontásban. Ez már csak azért sem lehetséges, mert a dolog természetéből folyóan bizonyos körbeli, fogalmi eltérések teljesen nem küszöbölhetők ki. Tudomásul kellett vennünk, hogy a makro jellegű közelítés előnye, hogy jobban közelíti a tényleges jövedelmek összességét, ugyanakkor csak bizonyos határig lehet elmenni annak népességcsoportok szerinti részletezettsége, elemzési mélysége tekintetében, a mikro jellegű közelítés előnye pedig az, hogy jobb lehetőséget ad a jövedelmi különbségek sokoldalú elemzésére, ugyanakkor sohasem öleli fel teljesen a makro szinten megállapított összes jövedelmeket. Reálisan csupán az tűzhető ki, hogy e kétfajta vizsgálat egyrészt a lehető legjobban közelítse, másrészt kölcsönösen kiegészítse egymást.

A JÖVEDELEMSTATISZTIKA CÉLJA — A CÉLNAK MEGFELELŐ FOGALMAK, KATEGÓRIÁK

E rövid áttekintés után első lépésben a lakossági jövedelmek statisztikai vizsgálati rendszerének fogalmait, kategóriáit ismertetem.

A fogalmak kialakítása nem történhet elvontan, azokat a jövedelemvizsgálatok konkrét célja szabja meg. A lakossági jövedelmeknek sokféle formája, fajtája és aspektusa van. Éppen ezért magából az általános megjelölésből nem tűnik ki egyértelműen, hogy a lakossági jövedelmi statisztika pontosan mire vonatkozik: a jövedelmek keletkezését vagy felhasználását mutatja-e be stb. Tekintettel arra, hogy a lakossági jövedelmek egyik aspektusa sem érdemel nagyobb nyomatókat mint a másik, továbbá arra, hogy a lakossági jövedelmekkel kapcsolatos különböző kérdésekre más-más koncepció alapján lehet a legmegfelelőbb választ megadni, ezért a fogalmakat úgy kell meghatározni, hogy egyrészt képet adjanak magáról a jövedelmi struktúráról, a jövedelemelosztási rendszerről, másrészt teljességében ábrázolják a lakosság jövedelmeit, függetlenül attól, hogy azok milyen formában, milyen csatornákon, milyen elosztási rendszer mellett jutnak el a lakossághoz. Ennek megfelelően a következő fogalmakat alakítottuk ki:

1. A „*Végzett munkából származó jövedelem*” magában foglalja a bármiféle munkateljesítmény ellenében szerzett pénzbeli és természetbeni jövedelmeket, megkülönböztetésül a túlnyomó részben költségvetési juttatásból származó pénzbeli jövedelmektől. E jövedelmek függetlenek attól, hogy pénzfórmát öltenek vagy természetbeniek, illetve saját fogyasztás céljaira szolgáló saját előállítású termékek, továbbá, hogy fogyasztásra (javak, illetve szolgáltatások megszerzésére) vagy megtakarításra, beruházásra szolgálnak. A szóban forgó jövedelmeket, már forrásukból következően is, a lakosság személyes döntése szerint használhatja fel.

Ez a jövedelemfogalom nettó jellegű, amennyiben a fenti jövedelemfajtákat az őket terhelő adókkal és társadalombiztosítási járulékokkal csökkentett mér-

tékben határozza meg. Ezt az indokolja, hogy Magyarországon a jövedelemelvonás a fő népességcsoportok esetében az utóbbi években — amikor a fogalmi rendszer kialakításra került — viszonylag kis súlyú volt és annak szóródása sem volt jelentős. Jelenlegi gyakorlatunkban nemcsak e fogalom esetében, hanem általában nem alkalmazunk bruttó jellegű — tehát a jövedelmeket az állami elvonás előtti állapotukban tükröző — fogalmakat. Ennyiben eljárásunk nem felel meg az előbb körvonalazott feladatok egyikének, azaz annak, hogy a jövedelmek újraelosztásának rendszeréről, a jövedelemelvonás hatásáról képet adjunk. Amennyiben a jövedelemelvonás méretének, arányainak változása a következő időkben ezt indokoltá teszi, ki kell alakítani a fentiek megfelelő bruttó jellegű fogalmat is.

A végzett munkából származó jövedelem kategóriájának értelemszerű párja volna a vagyontól származó jövedelem. Ilyen kategóriát mai gyakorlatunkban nem alkalmazunk, mert az effajta jövedelmek nálunk elenyészők. Ilyenek csupán a kamat, az államkölcsön-nyeremény, valamint a magántulajdonban levő bér-lakásokból származó házbérbevétel. Tekintettel arra, hogy a vizsgálati rendszerben az összes jövedelmeket fel kívántuk ölelni, ugyanakkor a vagyontól származó jövedelmek részére kis súlyarányuk miatt külön kategóriát nem létesítettünk, nem maradt más hátra, mint az utóbbiakat is belevenni a végzett munkából származó jövedelmek fogalmába. Ezt az eljárást az teszi elviselhetővé, hogy a vagyontól származó jövedelmek aránya egy százalék körül van.

A végzett munkából származó jövedelem kategóriája elvileg megfelel annak a követelménynek, hogy a makro és mikro jellegű statisztikában egyaránt használható legyen. Eddigi gyakorlatunkban azonban ezt a lehetőséget nem merítettük ki teljes mértékben, mert ezt a kategóriát a mikrostatisztikában a makrostatisztikához képest csak erősen közelítettük. A háztartásoktól származó jövedelemvizsgálatok során ugyanis arra törekedtünk, hogy a háztartások alapvető és fő jövedelemforrásait mutassuk ki megfelelő csoportosításban, míg az alárendelt jelentőségű tételeket az „Egyéb jövedelmek” tételbe foglaltuk össze, amelyben elkülönítés nélkül együttesen jelentek meg bizonyos juttatás jellegű és bizonyos (nem jelentős, nem rendszeres) munkán alapuló jövedelmek. Ezenkívül a jövedelmi felvételben nincsenek a végzett munkából származó fő jövedelmek sem egy ilyen kategóriába összevonva, bár külön-külön rendelkezésre áll az egyes háztartások munkaviszonyból és szövetkezeti tagságból, illetve saját gazdaságból származó jövedelme, amelyek a két fő népességcsoportnál együttvéve kereken 95 százalékig kiadják az összes végzett munkából származó jövedelmet.

2. A végzett munkából származó jövedelem mellett használatos másik fogalom a „Személyes jövedelem”. Az előzőtől abban különbözik, hogy a juttatás jellegű jövedelmek közül azokat (lényegében a pénzbeli társadalmi juttatásokat) tartalmazza, amelyeket a lakosság — a végzett munkából származó jövedelemhez hasonlóan — saját elhatározása szerint tetszőleges célra fordíthat. (Korábban éppen ebbeli jellegének kidomborítására ezt a kategóriát „személyes rendelkezési jövedelem”-nek neveztük. Minthogy tartalma idővel köztudottá vált, az elnevezést egyszerűsítettük.)

A személyes jövedelem az egyik legfontosabb kategória. Tekintettel arra, hogy azokat a jövedelmeket jelenti, amelyeket a lakosság egyéni elhatározása szerint költhet el, a lakossági kereslettel kapcsolatos kérdések vizsgálatára ez alkalmas. (Minthogy ez a fogalom az előbbieket tartalmazza a természet-

beni, valamint a saját termelésből származó jövedelmeket is, a kereslettel, a fogyasztói pénz- és árukapcsolatokkal összefüggő vizsgálatok céljaira a személyes jövedelmeknek természetesen csak a pénzbeni része jön számításba. A pénzbeni és természetbeni jövedelmek kettéválasztására éppen ennek érdekében a lehetőség biztosítva van. Ugyanakkor, minthogy jól használható a háztartásoktól származó adatgyűjtés céljaira, és így a legrészletesebb népességcsoportok, valamint a legkülönbözőbb ismérvek szerint dolgozható fel, kiválóan alkalmas a jövedelmi különbségek és azok tényezőinek, körülményeinek részletes és elemző vizsgálatára. Ez a fogalom egyébként nemcsak elvileg alkalmazható egyaránt a makro- és mikrostatistikában, hanem a gyakorlatban is teljesen azonos tartalommal használjuk mindkét vonatkozásban.

Bár a személyes jövedelem több szempontból is nagyon fontos fogalom, mégsem mond eleget. A jövedelmi helyzetet legjelentősebb részében ugyan, de mégiscsak részben tükrözi, ugyanakkor bizonyos mértékig alá van vetve a jövedelemelosztás institutionális rendszerének. A személyes jövedelem ugyanis a társadalmi elvonás és juttatás kétoldalú folyamatának csak egy részét: az elvonást egészében, a juttatást pedig csak annak többé-kevésbé elhatározástól függő bizonyos részében tartalmazza. Így például, mivel az oktatás ingyenes, ellenértéke nem szerepel a személyes jövedelemben, a tanulással kapcsolatban felmerülő egyéb költségek fedezetét szolgáló ösztöndíj azonban része a személyes jövedelemnek.

3. A mondottak szükségessé teszik egy további lakossági jövedelemfogalom, az „Összes jövedelem” fogalmának bevezetését. Ez a fogalom a társadalmi juttatások közül nemcsak a pénzbenieket, azaz a tetszés szerint felhasználhatókat tartalmazza, hanem azokat is, amelyeket a lakosság csak a juttatás konkrét formájában használhatja fel, mert a juttatás értéke nem konvertálható. Ezek a juttatások legtöbbször a költségvetésből finanszírozott ingyenes vagy kedvezményes áron nyújtott közérdekű szolgáltatások, mint például a közoktatás, egészségvédelem stb.

E szolgáltatások értéke ugyan nem ölt tényleges jövedelemformát, sőt a lakosság ezek jelentős részét vagy egészét illetően nem is tudja, mekkora jövedelemnek felelnek meg azok. Így például a lakosság közelítően sem tudhatja, hogy az ingyenes oktatást nyújtó intézmények fenntartása, illetve a konkrétan igénybe vett oktatás értéke mennyi. E társadalmi juttatások jövedelemkénti számbavételét ennek ellenére kétséget kizáróan indokolja, hogy ha a lakosság nem részesülne társadalmi juttatásként ingyenes szolgáltatásokban, döntenie kellene, hogy személyes jövedelméből a szóban forgó szolgáltatásokat vásárolja-e meg (ebben az esetben a fogyasztás más elemeiről kellene ezek költsége erejéig lemondani) vagy mást választ és akkor e szolgáltatások igénybevételére nem futja jövedelméből. (Az összes jövedelemnek a személyes jövedelmet meghaladó részét — ha önmagában vizsgáljuk — „meghatározott rendeltetésű társadalmi juttatás”-nak nevezzük.)

Az összes jövedelem fontosságát az adja, hogy lényegében független az elosztási rendszertől, és a maga teljességében mutatja be a lakossághoz jutó összes jövedelmeket, a jövedelemelosztás végső eredményét. Minthogy az összes jövedelem a legteljesebben tükrözi a lakosság tényleges jövedelmi helyzetét, nemzetközi használatra is ez a legmegfelelőbb. Ugyanakkor ez a fogalom általában csak nagy vonásokban alkalmazható a globális össznépelességen túlmenő, a népesség egyes csoportjainak helyzetét feltárni hivatott jövedelemvizsgálatok céljaira.

Ezért, bár tartalmánál fogva e fogalomnak kell primátust adni, gyakorlati okokból e primátus nem teljesen realizálható. Ezt a fogalmat eddig csak a makrostatisztikában használtuk.

Minthogy az életszínvonal szempontjából a lakosság jövedelmei csak lehetőséget jelentenek, amelynek realizálása a lakosság fogyasztásában ölt testet, a jövedelmek mint életszínvonal-mutatók feltétlenül kiegészítendőek megfelelő fogyasztási mutatókkal. Ezt megelőzően azonban tisztázni kell a jövedelem és a fogyasztás egymáshoz való viszonyát.

A jövedelem felhasználható vagy megtakarítható, ezzel szemben a fogyasztás kizárólag felhasznált jövedelmi elemeket tartalmaz.

Az adott időszak alatti fogyasztás több vagy kevesebb is lehet, mint az azonos időszak alatti jövedelem. A jövedelem akkor haladja meg a fogyasztást, ha annak egy részét megtakarítják, beruházzák, a fogyasztás pedig akkor haladja meg a jövedelmet, ha e célra korábbi megtakarítások vagy hitelek is felhasználásra kerülnek.

A tartalmi különbség mellett eltérést jelent az is, hogy az a kérdés — vajon a lakosság, illetve annak egyes rétegei forrás, cím, jelleg és forma szerint hogyan részesednek az összes jövedelmekből, továbbá, hogy egészében elköltik vagy részben megtakarítják azt, egyedül a jövedelmek oldaláról vizsgálható, az viszont, hogy a jövedelem realizálása milyen konkrét formában testesül meg, egyedül a fogyasztás oldaláról mutatható be.

Ezek után sor kerülhet a használatos fogyasztási fogalmak bemutatására.

A fogyasztási fogalmak — a jövedelem és fogyasztás általános különbségeit figyelembe véve — kis eltéréssel értelemszerű megfelelői a jövedelmi fogalmaknak, amit elnevezésük is tükröz. Az eltérés abban áll, hogy eddigi gyakorlatunkban a jövedelmek egyes (nem jelentős) tételeinek elköltését nem „fogyasztásnak”, hanem csupán „pénzügyi kiadásnak” tekintettük, mert például a biztosítási díjak, szerencsejátékok esetében nem találtuk eléggé érzékelhetőnek a kiadások ellenében történő fogyasztást. Valójában első esetben nyugalmat, a másodikban izgalmat vásárol a lakosság, s ennyiben a szolgáltatások többi elemétől való megkülönböztetés bizvást elhanyagolható. Éppen ezért, amikor más módszertani változtatásokra is sor kerül, e különbségtételt meg kívánjuk szüntetni.

Ettől eltekintve a „személyes jövedelem” értelemszerű megfelelője a „személyes fogyasztás”, az „összes jövedelem” megfelelője pedig a „lakosság összes fogyasztása”. Az elsőnek említett fogyasztási fogalom mind a makro-, mind a mikrostatisztikában megjelenik. A mérlegrendszerben használatos személyes fogyasztás valamivel szűkebb a háztartástatisztikában használatos „kiadás” fogalmánál, az eltérés azonban ismert, levezethető. A második fogalom azonos okoknál fogva mint jövedelmi megfelelője, csak a makrostatisztikában használatos.

Míg a különböző jövedelmi, illetve fogyasztási fogalmak tekintetében fentiek szerint viszonylag jó összhangot értünk el a makro és mikro jellegű statisztikák között, addig kevésbé kedvező a helyzet a népesség különböző csoportokba történő osztályozása terén. Jelenleg elsősorban az ún. „vegyes” családok hova-sorolásában, a besorolás kritériumainak megválasztásában vannak különbségek.

A makrostatisztikában három fő népességcsoportot különböztetünk meg: 1. munkások és alkalmazottak; 2. parasztok és 3. egyéb népesség. A valóságban azonban a népességnek jelentős része nem sorolható be egyértelműen e három kategória egyikébe vagy másikába, mert a háztartások nagy részében többféle jellegű (például munkabér és szövetkezeti részesedés stb.) jövedelemmel rendelkezők vannak együtt. Elvben a fenti három népességcsoportra jellemző külön-

böző jellegű jövedelemforrással rendelkező háztartásokat a domináló jövedelem jellege szerint soroljuk be a három alapkategória egyikébe vagy másikába.

A mikrostatistikák közül a jövedelmi felvétel a háztartásokat a háztartásfő hovatarozása alapján sorolta be. Mint utóbb megállapítható volt, ez a besorolás rendkívül hasonló eredményt adott, mint a háztartások fő jövedelmi forrása alapján történt besorolás, így e két osztályozás, tartalmát tekintve, azonosnak mondható. Ezzel szemben a háztartásstatistikában (amely nem öleli fel az egész népességet, hanem csak a munkás-alkalmazottakat és a szövetkezeti parasztságot) a következő három csoporttal dolgozunk: 1. „tiszta” munkás-alkalmazott, 2. „tiszta” paraszti és 3. kettős jövedelmű háztartások. E csoportosítás eredményei így nem vethetők össze közvetlenül a makrostatistika eredményeivel, ami kétségtelen fogyatékoság. Ugyanakkor előnye, hogy olyan csoportosításban mutatja be a lakosság jövedelmi és fogyasztási viszonyait, amely nálunk nagyon is indokolt.

A MAKRO ÉS MIKRO KÖZELÍTÉS MÓDJA

A jövedelmi, illetve fogyasztási fogalmak együtt a kiválasztott népesség-csoportokkal, lényegében megadják a lakosság jövedelmi vizsgálatának vázát, cölöprendszerét. Ezen az alapon a lakosság jövedelmi vizsgálatának rendszere tetszés szerint alakítható ki, csupán arra van szükség, hogy a kívánt részletesség és a vizsgálat céljához igazódó kritériumoknak megfelelő csoportosítási rendszer is rögzítésre kerüljön. Annak bemutatása, hogy ez Magyarországon konkrétan milyen formát ölt, természetesen messze meghaladja az itt adott kereteket, de erről különben is megfelelő jelentéseink adnak képet.¹ Az adott keretben csupán az tűzhető ki célul, hogy a *jövedelmi helyzet vizsgálatának összefüggő voltát érzékeltessem*. Ennek érdekében példaszerű illusztrációként következik néhány tábla — a makro jellegűek közül viszonylag több, a mikro jellegűekből (amelyek száma például a jövedelmi felvétel alapján készült jelentésünkben többszázra rúg) csupán annyi, hogy megállapítható legyen: milyen mértékben sikerült a makro és mikro jellegű közelítésnél a számszerű egyezőséget megközelíteni. A táblák adatai 1962. éviéek, mert a mérlegszámítások és a folyamatos háztartásstatistikai adatok mellett erre az esztendőre vonatkozólag rendelkezünk a háztartásoktól származó egyszeri széles körű jövedelmi adatokkal. Kivételt képez a rendszer legelső táblája, amelynek csak sémája szerepel. Ebben egyébként a teljesség kedvéért a gyakorlatban még nem alkalmazott bruttó fogalom is szerepel.

Mint a bevezetőben mondtam, a lakosság jövedelmeiről az ország összes jövedelmének keretében lehet megfelelő képet alkotni. A rendszer ezért olyan összefoglaló táblával indul, amely az országban levők összes jövedelmeit a jövedelemtulajdonosok legáltalánosabb csoportjai szerint mutatja be, mégpedig a jövedelmek első megjelenése és azoknak az elosztás folyamatában történő változása szerint. Ez a tábla a felsorolt lakossági jövedelmi, illetve fogyasztási fogalmakat az összes jövedelemtulajdonosok közti kapcsolataikban, keletkezésükben és változásaikban mutatja be. Tekintettel arra, hogy a vizsgálat kiindulópontjául szolgáló tábla rendeltetése az, hogy a lakossági jövedelmek és az összes jöve-

¹ Lásd: A nemzeti jövedelem és a lakosság életkörülményei 1962. Statisztikai Időszaki Közlemények. 56. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1963. 101 old.

Háztartásstatistika 1962. Statisztikai Időszaki Közlemények. 61. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1964. 235 old.

Jövedelemeloszlás Magyarországon (A társadalmi rétegződés vizsgálatának adatai alapján.) Statisztikai Időszaki Közlemények. 99. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1967. 387 old.

delmek közti összefüggést nagy vonásokban ábrázolja, mind a jövedelemtulajdonosokat, mind a jövedelmek mozgását illetően viszonylag nagy aggregátumok kerültek alkalmazásra. Így az összes jövedelemtulajdonosok csak három csoportba sorolva jelennek meg, mert a jövedelmek három legáltalánosabb típusa (a vállalatok és szervezetek nyeresége, az adó, valamint a bér, fizetés és egyéni jövedelem) első megjelenési formájában többé-kevésbé egyértelműen három különböző jövedelemtulajdonoshoz kapcsolódik: a gazdasági szervezetekhez, a költségvetéshez és a lakossághoz. A tábla a jövedelmek első megjelenési formája után bemutatja a három jövedelemtulajdonos egymásnak átadott, illetve egymástól átvett jövedelmeit. Az átadott, illetve átvett jövedelmek értelemszerűen kiegyenlítik egymást, noha a gyakorlatban lehet különbség, mert a külfölddel kapcsolatban is felmerülhetnek átvételek és átadások, ezek pedig nem szükségszerűen egyenlítik ki egymást.

Az így kimutatott *nettó jövedelmek* a jövedelmek tulajdonosainál, a jövedelmek felett rendelkezőknél jelentkeznek. A jövedelmek feletti rendelkezés azonban nem meríti ki a jövedelmek minden érdeklődésre számot tartó aspektusát. A gyakorlatban ugyanis részben különválnak a jövedelem feletti rendelkezés és a jövedelem tényleges felhasználása. Így például a költségvetés saját jövedelmeinek bizonyos része fölött csupán rendelkezik, de nem maga veszi azt igénybe, hanem a lakosság rendelkezésére bocsátja — ebben az esetben a lakosság olyan jövedelmek tényleges igénybevevője, amely felett a rendelkezés joga a költségvetésé. A tábla ennek megfelelően a nettó jövedelmeket a jövedelemtulajdonosok három csoportjánál kimutatja nemcsak a rendelkezés, hanem az igénybevétel szerint is. Végül, mivel ez is a legátfogóbb kérdések közé tartozik, a tábla kimutatja azt is, hogy a jövedelemtulajdonosok három csoportja mennyit fordított összes jövedelméből fogyasztásra és mennyit megtakarításra.

Az 1. tábla az országban keletkezett összes jövedelmeket egységesen felöleli, s így nem kapcsolódik közvetlenül az anyagi termelésre, illetve az abból származó jövedelmekre korlátozott jelenlegi mérlegrendszerünkhöz. A kapcsolat csak egyetlen találkozási ponton: a lakosság anyagfogyasztásánál valósítható meg. A 2. tábla a jelenlegi kapcsolódást ábrázolja a nemzetijövedelem-mérleghez. (A továbbiakban a kapcsolódó, tehát más táblákban ismét megjelenő adatokat vastagon szedett számok jelzik.)

1. tábla

Jövedelemelosztás a gazdasági szervezetek, a költségvetés és a lakosság között

Megnevezés	Gazdasági szervezetek	Költségvetés	Lakosság (Háztartások)	Összesen
I. Gazdasági tevékenységből, illetve végzett munkából származó összes bruttó jövedelmek megoszlása első megjelenési formájuk szerint				
1. Bérek és egyéni jövedelmek az anyagi termelés ágaiban			×	×
2. Bérek és egyéni jövedelmek a nem anyagi termelés ágaiban			×	×
3. Közvetett adók (szaldó)		✓		×
4. Nyereség (működési többlet)	×			×
Együtt	×	×	Végzett munkából származó bruttó jövedelem	×

(A tábla folytatása a 799. oldalon.)

(Az 1. tábla folytatása.)

Megnevezés	Gazdasági szervezetek	Költségvetés	Lakosság (Háztartások)	Összesen
II. A gazdasági tevékenységet, illetve a végzett munkából származó jövedelmet terhelő átutalásos kiadások				
1. Társadalombiztosítási hozzájárulás	×		×	×
2. Közvetlen adók, állami vállalatok nyereségbefizetése a költségvetésbe	×		×	×
3. Egyéb átutalásos kiadások	×	×	×	×
Együtt	×	×	×	×
III. Gazdasági tevékenységből, illetve végzett munkából származó nettó jövedelem (I–II.)	×	×	Végzett munkából származó nettó jövedelem	×
IV. Átutalás jellegű bevételek				
1. Társadalombiztosítási hozzájárulás		×		×
2. Pénzbeni társadalmi juttatás			×	×
3. Közvetlen adók, állami vállalatok nyereségbefizetése a költségvetésbe		×		×
4. Egyéb átutalásos bevételek	×	×	×	×
Együtt	×	×	×	×
V. Gazdasági tevékenységből, illetve végzett munkából és átutalás jellegű bevételekből származó jövedelem (III+IV)	×	×	Személyes jövedelem	×
Költségvetésből fedezett ingyenes szolgáltatások transzferálása		×	Meghatározott rendeltetésű társadalmi juttatás	
VI. Összes nettó jövedelem az ingyenes költségvetési szolgáltatások transzferálása után (IV+V)	×	×	Összes nettó jövedelem	×
VII. Nettó megtakarítás	×	×	×	×
VIII. Fogyasztás az igénybevevők szerint (VI–VII)		×	A lakosság összes fogyasztása	×
IX. Fogyasztás rendelkezés szerint (V–VII)		×	Személyes fogyasztás	×

2. tábla

A nemzeti jövedelem mérlege
(1962. évben, folyó áron)

Források	Millió forint	Felhasználás	Millió forint
Ipar	95 499	Fogyasztás	
Építőipar	15 886	I. Lakosság fogyasztása	
Mezőgazdaság	32 236	1. Anyagi javak és anyagi jellegű szolgáltatások fogyasztása	97 649
Közlekedés	6 688	2. A lakosság által igénybe vett nem anyagi szolgáltatások anyagköltsége ..	11 452
Kereskedelem	3 350	Lakosság anyagfogyasztása együtt	109 101
Anyagi termelés egyéb ágai	1 550	II. Közületi rendeltetésű anyagfogyasztás	5 629
		Együtt	114 730
		Felhalmozás	41 216
		Külföldi felhasználás	– 737
Források összesen	155 209	Felhasználás összesen	155 209

A lakosság fogyasztása

(1962. évben, folyó áron)

	Millió forint
Lakosság anyagfogyasztása a nemzeti jövedelemből	109 101
A lakosság által igénybe vett szolgáltatások nem anyagi része	+8 952
A saját termelésből fogyasztott mezőgazdasági termékek termelői és fogyasztói árának különbözete	+6 458
A lakosság összes fogyasztása	124 511

A következő táblák már az életszínvonal-számítások zárt elszámolási rendszeréből valók. Elsőként a jövedelem és a fogyasztás össznépeségre vonatkozó adatainak összefüggéseit ábrázoló tábla következik.

3. tábla

A jövedelem és a fogyasztás összefüggése

(1962. évben, folyó áron)

Megnevezés	Fogyasztás	Lakossági felhalmozás (pénzben és alapokban)	Pénzügyi kiadás	Jövedelem
Pénzbeni jövedelmek és felhasználásuk	81 073	5672	2165	88 910
Természetbeni jövedelmek és felhasználásuk	23 727	- 2729	-	20 998
Személyes jövedelem és annak felhasználása	104 800	2943	2165	109 908
Meghatározott rendeltetésű társadalmi juttatás	19 711	-	-	19 711
<i>Összes jövedelem és annak felhasználása</i>	124 511	2943	2165	129 619

A következő két tábla (a 4. és az 5.) a lakosság jövedelmeit két aspektusban ábrázolja: az első a rendelkezés jellege, a második főbb jövedelemforrások szerint. A rendelkezés jellege szerint összeállított tábla a jövedelem felhasználását is tartalmazza. A részletezettség tekintetében mindkét tábla túllép az előzőkön, amennyiben a jövedelmeket és a fogyasztást nemcsak az összlakosságra, hanem a fő népességcsoportokra vonatkozóan is meghatározza.

A makrostatisztikai eszközökkel végzett életszínvonal-számítások rendszerében szereplő előbbi adatok még mindig csak a legfőbb, összefoglaló jellegű kategóriákat jelentik. A rendszer egyre mélyebben részletezi valamennyi előbbi mutatót, kiváltképpen a pénzbeni jövedelmeket, az egyes jövedelmi jogcímekeket terhelő elvonásokat, végül a különböző címekeken keletkező nettó jövedelmeket. Ennek részletes bemutatására természetesen ehelyütt nincs lehetőség.

A további két tábla (a 6. és a 7.) a lakosság főbb rendeltetési csoportokra bontott összes fogyasztását két szempont szerint ábrázolja: a fogyasztást lehetővé tevő jövedelmi jogcím, valamint a beszerzés forrása szerint. Hozzá kell tenni, hogy ezek is összevont kategóriák, amennyiben a fogyasztás tárgya szerinti részletezés a rendszer keretében kb. 250 cikkcsoport szerint történik.

4. tábla

**A lakosság összes jövedelme a rendelkezés jellege
és főbb népességcsoportok szerint**
(1962. évben, folyó áron)

Megnevezés	Összesen	Ebből:		
		munkások és alkalmazottak	parasztság	egyéb lakosság
Összlakosság (millió forint)				
Személyes jövedelem				
Pénzbeni	88 910	67 792	17 841	3 277
Természetbeni	20 998	7 095	13 843	60
Együtt	109 908	74 887	31 684	3 337
Ebből személyes fogyasztás...	104 800	71 627	30 404	2 769
Meghatározott rendeltetésű társadalmi juttatások.....	19 711	14 517	4 891	303
Lakosság összes jövedelme	129 619	89 404	36 575	3 640
Ebből összes fogyasztás.....	124 511	86 144	35 295	3 072
Egy főre jutó évi összeg (forint)				
Személyes jövedelem				
Pénzbeni	8 837	10 294	5 575	11 916
Természetbeni	2 087	1 077	4 326	218
Együtt	10 924	11 371	9 901	12 134
Ebből személyes fogyasztás...	10 416	10 876	9 501	10 069
Meghatározott rendeltetésű társadalmi juttatások.....	1 959	2 204	1 528	1 102
Lakosság összes jövedelme	12 883	13 575	11 429	13 236
Ebből összes fogyasztás.....	12 375	13 080	11 029	11 171

5. tábla

**A lakosság összes jövedelme főbb jövedelemforrások
és főbb népességcsoportok szerint**
(1962. évben, folyó áron)

Megnevezés	Összesen	Ebből:		
		munkások és alkalmazottak	parasztság	egyéb lakosság
Összlakosság (millió forint)				
Végzett munkán alapuló jövedelem				
Munkaviszonyból	62 870	57 773	4 681	416
Mezőgazdasági termelésből	30 380	6 471	23 909	—
Magánkisipari, kiskereskedői tevékenységből	2 745	—	—	2 745
Egyéb forrásból	4 130	2 250	1 740	140
Együtt	100 125	66 494	30 330	3 301

(A tábla folytatása a 802. oldalon.)

(Az 5. tábla folytatása.)

Megnevezés	Összesen	Ebből:		
		munkások és alkalmazottak	paraszság	egyéb lakosság
Összlakosság (millió forint)				
Társadalmi juttatások				
Pénzbeni	9 783	8 393	1 354	36
Természetbeni (meghatározott rendeltetésű)	19 711	14 517	4 891	303
Együtt	29 494	22 910	6 245	339
<i>Lakosság összes jövedelme</i>	129 619	89 404	36 575	3 640
Egy főre jutó évi összeg (forint)				
Végzett munkán alapuló jövedelem				
Munkaviszonyból	6 249	8 772	1 463	1 513
Mezőgazdasági termelésből	3 020	983	7 471	—
Magánkisipari, kiskereskedői tevékenységből	273	—	—	9 982
Egyéb forrásból	410	342	544	509
Együtt	9 952	10 097	9 478	12 004
Társadalmi juttatások				
Pénzbeni	972	1 274	423	130
Természetbeni (meghatározott rendeltetésű)	1 959	2 204	1 528	1 102
Együtt	2 931	3 478	1 951	1 232
<i>Lakosság összes jövedelme</i>	12 883	13 575	11 429	13 236

6. tábla

A lakosság összes fogyasztása jövedelemforrások szerint
(1962. évben, folyó áron)

A fogyasztás csoportjai	Személyes fogyasztás személyes jövedelemből			Meghatározott rendeltetésű társadalmi juttatás	Összes fogyasztás
	vásárlásból (pénzjövedelemből)	saját termelésből (illetve alapokból) természetbeni jövedelemből	összesen		
millió forintban					
Élelmiszerek	27 183	17 867	45 050	3 053	48 103
Italok, kávé, tea	9 833	2 705	12 538	177	12 715
Dohányárak	2 307	8	2 315	43	2 358
Ruházkodás	14 614	4	14 618	2 129	16 747
Lakás	1 037	2 580	3 617	2 472	6 089
Fűtés, világítás, víz, gáz	3 180	384	3 564	—	3 564
Háztartás és lakásfelszerelés	7 894	134	8 028	—	8 028
Egészségügy, testápolás	1 961	—	1 961	4 797	6 758
Közlekedés, hírközlés	6 042	—	6 042	—	6 042
Oktatás, kultúra, sport, üdülés...	5 445	—	5 445	5 730	11 175
Egyéb	1 577	45	1 622	1 310	2 932
<i>Összesen</i>	81 073	23 727	104 800	19 711	124 511

7. tábla

A lakosság összes fogyasztása a beszerzés forrásai szerint
(1962. évben, folyó áron)

A fogyasztás csoportjai	Kiskereskedelemtől	Piacról	Saját termelésből, illetve alapokból	Közvetlenül termelő és szolgáltató vállalatoktól	Költségvetési és egyéb intézményektől	Összes fogyasztás
Élelmiszerek.....	24 165	3 466	17 867	425	2 180	48 103
Italok, kávé, tea.....	8 692	1 190	2 705	26	102	12 715
Dohányárak.....	2 305	—	8	2	43	2 358
Ruházkodás.....	12 742	—	4	1 859	2 142	16 747
Lakás.....	85	—	2 580	3 424	—	6 089
Fűtés, világítás, víz, gáz.....	1 839	69	384	1 272	—	3 564
Háztartás és lakásfelszerelés.....	6 477	47	134	1 370	—	8 028
Egészségügy, testápolás.....	2 257	—	—	738	3 763	6 758
Közlekedés, hírközlés.....	1 692	—	—	4 350	—	6 042
Oktatás, kultúra, sport, üdülés.....	2 434	—	—	1 660	7 081	11 175
Egyéb.....	588	28	45	698	1 573	2 932
<i>Összesen</i>	<i>63 276</i>	<i>4 800</i>	<i>23 727</i>	<i>15 824</i>	<i>16 884</i>	<i>124 511</i>

A következő (a 8.) tábla a makrostatisztikai és a háztartásstatisztikai vizsgálatok eredményeinek egybevetésére szolgál. Az adatok azt tanúsítják, hogy míg a jövedelmek tekintetében a háztartásstatisztika viszonylag jól közelíti a makroadatokat alapján számított átlagos jövedelmet (az eltérés kb. 5 százalék), addig a kiadás, illetőleg a fogyasztás színvonalában és megoszlásában ennél valamivel nagyobbak az eltérések. Az utóbbiak nagyrészt arra vezethetők vissza, hogy a háztartásstatisztikai megfigyelésnél az italfogyasztás összege és aránya — amelyet a háztartásstatisztikai vizsgálatok természetesen nem adhatnak pontosan vissza — az országos átlagnál lényegesen alacsonyabb, ugyanakkor felhalmozásra, továbbá a fogyasztáson belül a lakásfenntartásra, háztartási felszerelésre, ruházkodásra stb. fordított kiadások aránya magasabb.

A továbbiakban már kizárólag mikrostatisztikai jellegű táblázatok következnek.

Először a háztartásstatisztikai vizsgálatok igen részletes anyagából szerepel két további fogyasztási tábla, amelyek egyrészt rétegenként, másrészt jövedelemnagyság-kategóriák szerint ábrázolják azt, hogy a különböző csoportok eltérő fogyasztási színvonala milyen strukturális különbségekkel jár együtt. (Lásd a 9. és a 10. táblát a 804. és 805. oldalon.)

A 11. tábla, amely az 1962. évi jövedelmi felvétel anyagából származik, a népességnek az egy főre jutó jövedelem nagysága szerinti eloszlását és átlagos egy főre jutó személyes jövedelmét mutatja. A jövedelmi adatok egyfelől a háztartásfő foglalkozási viszonya szerinti valamivel részletesebb népességcsoportok, másfelől a makrostatisztikában használatos összevontabb népességcsoportok szerint szerepelnek.

A 11. tábla adatainak a 4. tábla adataival való összevetéséből kitűnik, hogy az egy főre jutó átlagos jövedelmek terén mind az össznépesség, mind a két fő népességcsoport esetén mintegy 10 százalékos eltérés mutatkozik. A nagyon kis súlyú és kisebb jelentőségű „egyéb” népességcsoportnál az eltérés ennél lényegesen nagyobb.

8. tábla

Az egy főre számított személyes fogyasztás és jövedelem
(1962. évben, folyó áron)

A fogyasztás főbb csoportjai	Egy főre számított évi fogyasztás és jövedelem							
	makro-statisztikai adatok alapján		a megfigyelt 4000 háztartás adatai alapján		a megfigyelt			
					munkás és alkalmazotti		paraszti és kettős jövedelmű	
	háztartások adatai alapján							
	összege (forint)	aránya (százalék)	összege (forint)	aránya (százalék)	összege (forint)	aránya (százalék)	összege (forint)	aránya (százalék)
Élelmiszerek	4 478	43,0	4 363	45,2	4 415	42,6	4 284	49,9
Italok, kávé, tea, dohányáru	1 476	14,2	630	6,5	582	5,6	702	8,2
Ruházkodás	1 453	13,9	1 534	15,9	1 678	16,2	1 317	15,3
Lakás	360	3,4	446	4,6	491	4,7	377	4,4
Fűtés, világítás, víz, gáz	354	3,4	462	4,8	465	4,5	457	5,3
Háztartás és lakásfelszerelés	798	7,7	815	8,5	938	9,1	631	7,3
Egészségügy, testápolás	195	1,9	189	2,0	249	2,4	101	1,2
Közlekedés, hírközlés	600	5,8	447	4,6	555	5,4	286	3,3
Oktatás, kultúra, sport, üdülés	541	5,2	474	4,9	631	6,1	237	2,8
Egyéb fogyasztás és a háztartások által nem részletezett fogyasztási kiadás	161	1,5	291	3,0	356	3,4	196	2,3
Személyes fogyasztás	10 416	100,0	9 651	100,0	10 360	100,0	8 588	100,0
Pénzügyi kiadás és felhalmozás pénzben és alapokban	508	—	703	—	666	—	758	—
<i>Személyes jövedelem</i>	10 924	—	10 354	—	11 026	—	9 346	—

9. tábla

Az egy főre számított személyes fogyasztás értékének megoszlása rétegenként 1962-ben

A fogyasztás főbb csoportjai	Az egy főre számított évi fogyasztás megoszlása a (az)					
	értelmiségiek és vezető állásúak	egyéb szellemi foglalkozásúak	szak- és betanított munkások	egyéb munkások	kettős jövedelműek	parasztság
	háztartásainál (forint)					
Élelmiszerek	5 053	4 814	4 290	3 974	4 060	4 440
Italok, kávé, tea, dohányáru	856	632	552	470	712	695
Ruházkodás	2 246	2 003	1 560	1 352	1 480	1 205
Lakás	695	569	478	315	454	321
Fűtés, világítás, víz, gáz	601	537	440	386	423	482
Háztartás és lakásfelszerelés	1 533	1 116	854	673	713	572
Egészségügy, testápolás	395	340	220	141	105	99
Közlekedés, hírközlés	1 208	664	481	310	388	216
Oktatás, kultúra, sport, üdülés	1 153	818	561	342	278	209
Egyéb fogyasztás és a háztartások által nem részletezett fogyasztási kiadás	783	481	275	230	202	193
<i>Személyes fogyasztás</i>	14 523	11 974	9 711	8 193	8 815	8 432

Az egy főre számított fogyasztás értéke a jövedelem nagysága szerint 1962-ben

A fogyasztás főbb csoportjai	Munkás és alkalmazotti háztartások közül a (az)			Paraszti és kettős jövedelmű háztartások közül a (az)		
	600— 800	1000— 1200	1400— 1600	600— 800	1000— 1200	1400— 1600
forint egy főre jutó havi jövedelemmel rendelkező háztartások fogyasztása (forint)						
Élelmiszerek.....	3 794	5 011	5 976	4 058	5 477	6 117
Italok, kávé, tea, dohányáru	404	690	959	627	995	1 193
Ruházkodás	1 300	1 980	2 619	1 228	1 888	2 183
Lakás	292	545	1 003	293	546	1 108
Fűtés, világítás, víz, gáz	384	536	659	429	599	654
Háztartás és lakásfelszerelés	666	1 100	1 511	565	947	1 440
Egészségügy, testápolás	160	299	451	93	139	184
Közlekedés, hírközlés	324	614	940	213	398	1 216
Oktatás, kultúra, sport, üdülés	434	758	1 053	202	367	499
Egyéb fogyasztás és a háztartások által nem részletezett fogyasztási kiadás	159	429	772	133	350	530
<i>Személyes fogyasztás</i>	<i>7 917</i>	<i>11 962</i>	<i>15 943</i>	<i>7 841</i>	<i>11 706</i>	<i>15 124</i>

A népesség elhatárolásánál — mint erről már szó volt — a vegyes jellegű háztartások besorolása jelent problémát. Ezért nem érdektelen bemutatni, hogy a népesség mekkora hányadát teszik ki a homogén háztartások és a vegyes jellegű háztartások, s hogy az így képzett csoportokban hogyan alakulnak a jövedelmek a makrostatisztikában szereplő csoportok jövedelmeihez képest. (Lásd a 12. táblát a 806. oldalon.)

A 13. tábla végül azt mutatja be, milyen arányok adódtak a jövedelmi felvétel alapján a főbb népességcsoportok jövedelmének források szerinti összetételére. Itt, mint korábban, újra megjegyzendő, hogy az alkalmazott jövedelem-típusok nem teszik lehetővé a végzett munkából származó jövedelem teljes elkülönítését, mert az „egyéb rendszeres és alkalmi jövedelmek” a juttatás jellegű, vagy vagyonból származó jövedelmek mellett tartalmaznak kisebb jelentőségű munkából származó jövedelmeket is. Ebben a csoportban szerepelnek ugyanis a másodállásból, mellékfoglalkozásból származó jövedelmek, valamint az önálló kisiparosok, napszámosok, alkalmi munkások jövedelme. A kétoldalú közelítés így is hasznos felvilágosításokat nyújt.

TOVÁBBI FELADATOK, TERVEK

Az eddigiekben a jelenlegi helyzetről, az elért eredményekről igyekeztem képet adni. A jövedelemstatisztika fejlesztésében magunk elé tűzött célt viszonylag jól megközelítettük. A lakosság jövedelmi és fogyasztási viszonyairól átfogó és a legfontosabb összefüggéseket megfelelően szemléltető képet tudunk nyújtani. Ezzel egyidejűleg az országos adatokhoz jól kapcsolódó módon részletes és sokoldalú ismeretekkel rendelkezünk a lakosság különböző rétegeinek és általában a jövedelmi különbségeknek az alakulásáról.

13. tábla

A háztartások jövedelmének összetétele a háztartásfő foglalkozási viszonya és munkajellege alapján képzett csoportokban 1962-ben

A háztartásfő foglalkozási viszonya és munkajellege	Munkaviszonyból származó jövedelem	Nyugdíj, családi pótlék, ösztöndíj	Egyéb rendszeres és alkalmi jövedelmek	Együtt	Háztáji (egyéni) gazdaságból származó jövedelem	Mezőgazdasági termelősövetkezetből származó jövedelem	Együtt	Összesen	Egy háztartásra jutó átlagos havi jövedelem (forint)
I. Foglalkozási viszony									
Munkások és alkalmazottak	81,7	4,6	3,6	89,9	8,6	1,5	10,1	100,0	2974
Mezőgazdasági termelősövetkezeti tagok	13,3	2,1	2,5	17,9	38,6	43,5	82,1	100,0	2643
Önállóak	16,3	5,0	35,9	57,2	41,6	1,2	42,8	100,0	2122
Nyugdíjasok és kereset nélküliek	19,8	44,1	9,2	73,1	20,7	6,2	26,9	100,0	1423
Összes háztartás	59,8	7,6	5,1	72,5	16,9	10,6	27,5	100,0	2612
II. Munkajellege									
Vezető állásúak, értelmiségiek	82,6	3,6	5,6	91,8	4,3	3,9	8,2	100,0	4288
Középszintű szakemberek	86,5	4,0	2,6	93,1	4,9	2,0	6,9	100,0	3332
Irodai dolgozók	81,3	5,7	3,7	90,7	5,8	3,5	9,3	100,0	2856
Szaktanácsadók	77,7	4,1	7,7	89,5	7,9	2,6	10,5	100,0	3024
Betanított munkások	71,7	4,4	2,6	78,7	13,9	7,4	21,3	100,0	2746
Segédmunkások, hivatalsegéd-ek stb.	66,3	5,8	4,9	77,0	15,2	7,8	23,0	100,0	2296
Mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak	19,5	2,7	3,4	25,6	41,3	33,1	74,4	100,0	2498

Jövedelmi statisztikánkat ennek ellenére nem tekintjük véglegesnek, tökéletesnek. Milyen irányban kell azt továbbfejleszteni? Feladatainkat általában abban foglalhatjuk össze, hogy tovább kell fokozni a rendszer egységét, a különböző részek egymáshoz való illeszkedését. Az alábbiakban csak vázlatosan jelzem, hogy ezt konkrétan hogyan tervezzük megvalósítani.

Első és legfontosabb feladatunk a mérlegrendszer általános fejlesztése. Ennek jelentősége természetesen messze túlmegy a lakossági jövedelmek, az életszínvonal komplexumán, azonban ebben a vonatkozásban is igen jelentős. Ma ugyanis a szóban forgó terület csak „meghosszabbított” része mérlegrendszerünknek, és a kapcsolat az anyagi termelés körére korlátozott mérlegrendszer, valamint a makro életszínvonal-számítások között csak egyetlen ponton: a lakosság anyagfogyasztásán keresztül valósítható meg. A jelenlegi mérleg koncepciójából következik, hogy a nemzeti jövedelem termelése során keletkező egyéni jövedelem kizárólag az anyagi szférában foglalkoztatottak jövedelmét öleli fel, a szolgáltatási szférában foglalkoztatottak jövedelmét nem tartalmazza, továbbá nem ábrázolja azt sem, ahogyan a közösségi jövedelmek egy része az újraelosztás folyamatában — mint nyugdíj, ösztöndíj stb. — ugyancsak lakossági jövedelemmé válik. Kidolgozás alatt álló új mérlegrendszerünkben a lakossági jövedelem és fogyasztás a gazdaság egészében végbemenő folyamatok szerves részeként illeszkedik majd az egészbe. Ezáltal a lakosság életszínvonalának jellemzésére eddig lényegében a mérlegen kívül kialakított legfőbb makrostatisztikai jellegű mutatók — olyan „végzódések”, amelyeket már csak „be kell kötni” a leendő elszámolási rendszer megfelelő pontjaiba — számos új találkozási ponton kapcsolódhatnak majd a gazdaságra vonatkozó elszámolásokhoz.

A makrostatisztikákon belüli egység fokozásával párhuzamosan fokozni kívánjuk a makro- és mikrostatisztikák közti egységet is. Mint az előbbiekből kitűnik, a makro- és mikrostatisztikák közt a jövedelem, illetve fogyasztási kategóriák terén jobb az összhang, mint a népességkategóriák esetében. Ezért fontos feladatunknak az utóbbi téren való előrehaladást tekintjük. Közvetlen terveink arra irányulnak, hogy a makrostatisztikában is megkülönböztessük a homogén jövedelmű rétegeket a félig-munkás, félig-paraszt rétegektől, továbbá a háztartások osztályozásának alapjául (éppen a jövedelmi felvételekből szerzett tapasztalatra támaszkodva) a háztartásfő hovatarozását szándékozzuk alkalmazni, mert ez egyszerűbb és megbízhatóbb, mint a „dominálo jövedelem jellege”.

Ezenkívül tervbe vettük, hogy a háztartásstatisztikai megfigyelést az eddig meg nem figyelt rétegekre kiterjesztjük, ami lehetővé fogja tenni a makrostatisztika eredményeivel való közvetlenebb összehasonlítást. Általánosságban arra törekszünk, hogy az „egy nyelven beszélést” — amennyire lehet — nemcsak magán a jövedelmi statisztika rendszerén belül fokozzuk, hanem egyrészt a jövedelmi statisztika és a különböző szakstatisztikák közt (munkaügyi statisztika, népszámlálás stb.), másrészt a tervezéssel való jobb összhang biztosítása érdekében is.

Ami a jövedelmi és fogyasztási fogalmakat illeti, a feladatok eléggé kézenfekvők.

Első lépésben a makro- és mikrostatisztikák közti kisebb incidentális jellegű különbségek megszüntetését tűzzük ki célul, ami viszonylag könnyebben megoldható. Emellett azonban tervbe vettük, hogy a háztartásoktól származó legközelebbi jövedelmi felvételünk alkalmával — amire az 1968. január 1-vel megtartandó népszámlálási mikrocenzushoz kapcsolódóan fog sor kerülni — kísérletet teszünk a legfontosabb társadalmi juttatások (kötségvetési szolgáltatások) igénybevételének háztartásonkénti felmérésére is. (Például iskolai oktatásban résztvevők száma, a kórházi vagy ambulanciás rendelések igénybevétele, kedvezményes üdülésben töltött napok száma stb.). Amennyiben ez sikerrel jár, akkor az ingyenes juttatásoknak ha nem is egészéről, de legalább legfontosabb tételeiről, és így az összes jövedelem és összes fogyasztás rétegek közötti részletesebb eloszlásáról is rendelkezünk majd megbízható adatokkal. A makrostatisztikában eddig az oktatási és egészségügyi stb. statisztikából rendelkezésre álló adatok alapján csak különböző becsléseken alapuló és nagy népességcsoportokra való felosztásra volt lehetőségünk.

Végül megemlítendő még egy terület, amelyen idővel kívánatos volna előrelépni.

Eddigi figyelmünket teljes mértékben a lakosság jövedelme és fogyasztása foglalta le. A jövedelem és fogyasztás azonban nagyon szorosan összefügg a vagyon és a megtakarítás, a felhalmozás kérdéseivel, ezekkel pedig szinte alig, akkor is csak esetenként foglalkoztunk. E kérdések tanulmányozására makro szinten a mérlegrendszer fejlesztése az eddiginél lényegesen jobb körülményeket fog teremteni. Mikro szinten azonban ennek még távoli kontúrjai látszanak csak, itt még sok, új és nehéz területen való úttörő munkára van szükség. Ezért is ezt a kérdést ma még úgyszólván csak felvetjük, jóllehet a lakossági akkumulációnak a népesség részletesebb csoportjaiban a jövedelmi és egyéb körülményekkel való szoros kölcsönhatásban való vizsgálata fokozott figyelmet érdemel. Amíg e munka végrehajtására sor kerülhet, még igen sok közelebbi, jobban körvonalazott és főleg sürgősebb feladat végrehajtása vár megoldásra.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк был обсужден на состоявшейся с 18 по 20 мая 1967 года в доме Венгерской Академии наук по случаю столетия венгерской официальной статистики II Научной статистической конференции, организованной в рамках юбилейной статистической сессии.

Основой очерка послужило разработанная автором по поручению Статистического управления ООН предложение, в котором он обобщил сформулированную на основе венгерского опыта систему статистики доходов населения.

В Венгрии уже по сути дела осуществлена увязанная система хозяйственных счетов и расчетов жизненного уровня. Статистическое обследование доходов населения тесно увязано с отображающей в сводной форме экономические процессы и динамику доходов системой балансов, основывается на ней, но все-же происходит отдельно, в рамках самостоятельной дополнительной системы. Этим путем создается возможность для исследования доходов населения в должной связи с национальным доходом без того, чтобы изменить характер и объем балансовой системы. Преимущество настоящей системы состоит в том, что она может быть использована в странах, использующих каждую из применяемых в настоящее время балансовых систем (система материальных продуктов и система национальных счетов), то есть в равной мере может быть увязана как с балансовой системой социалистических стран, так и балансовой системой других государств.

Автор в дальнейшем излагает путь создания описанной выше системы. При изготовлении системы были использованы следующие источники. Из числа позиций использования национального дохода устанавливались потребление населения, реальная заработная плата и реальный доход рабочего и служащего населения, реальная стоимость потребления крестьянства и наконец, производился сбор данных статистики семейных бюджетов. Однако в интересах получения результатов, удовлетворяющих более высокие современные требования, надо было выработать такие понятия и систему группировки в отношении доходов и потребления, которые обеспечили бы установление логической связи между макро и микро статистикой. В интересах обеспечения единства макро- и микро-статистики были приняты во внимание проистекающие из обслуживающих отраслей, а также обращения на использование услуг, доходы. Кроме того был организован сбор данных путем опроса самих заинтересованных. Автор останавливается на дальнейших работах в связи с разработкой настоящей системы, благодаря которым теперь потребление населения по стоимости, а в случае важнейших позиций и в натуральных единицах измерения, имеется в распоряжении в такой детализации, которая позволяет охватить в балансовообразных рамках, связанных в цифровом отношении с расчетами национального дохода, с одной стороны, возникновение доходов населения по источникам, и, с другой стороны, потребление населения до глубины групп изделий.

В дальнейшем автор излагает понятия и категории системы статистического обследования доходов населения. Автор дает дефиницию понятий „Доход за счет выполненного труда“, „Личный доход“, „Совокупный доход“, затем демонстрирует понятия, применяемые в области потребления и, наконец, излагает принципы зачисления населения в различные группы в макро и микро статистике.

Автор без претензии на полноту приводит несколько макро- и микро-таблиц, при помощи которых он главным образом намеревался указать на взаимосвязный характер исследования положения в области доходов.

SUMMARY

The paper was discussed at the 2nd Scientific Conference on Statistics, held in the frame of the Centenary Statistical Session at the Hungarian Academy of Sciences from 18 to 20 May, 1967, organized on the occasion of the 100th anniversary of the independent Hungarian official statistical service.

The paper is based on the expert proposal of the authoress prepared by her at the request of the UN Statistical Office, summarizing the system of income statistics of the population, developed on basis of Hungarian experiences.

In Hungary, the coherent system of the economic accounts and of the living standard computations is in its essence already realized. The statistical study of the incomes of the population is closely connected with the system of accounts reflecting comprehensively the economic and income condition of the country, is built upon it, still it takes place in an independent, separate, supplementary system. By means of

this system the income of the population and the national income can be studied in the due context without being compelled to change the character and size of the system of accounts. One of the advantages of the system is that it can be used in case of countries applying any of the two systems of accounts used at present (Material Products System — System of National Accounts), i. e. it can be connected with the system of accounts used both in the socialist and in the other countries.

The authoress further reviews the method of developing the system in question. When developing the system the following sources were relied upon. Among the consumption items of the national income, the consumption of the population, the real wages and real incomes of the worker-employee population, the real value of the consumption of the peasantry were shown and, finally, continuous family budget statistics were collected. In the interest of an up-to-date work, meeting also higher requirements, such income and consumption concepts and such a system of grouping had to be developed as created a reasonable connection between statistics of a macro- and micro-character. In order to attain uniformity between them the incomes derived from services and the incomes spent on using services were also taken into account. Besides, data collections were organized through the interviewing of the persons interested themselves. The authoress reviews also the further work in connection with the system as a result of which today there are also data available on the consumption of the population both by value, and in case of the most important products, by units of natural measurement in such a detail that the origin of the population incomes by titles on the one hand, and their use detailed by groups of articles can be included in a balance-like scheme which is connected numerically with the national income computations.

In the following the authoress reviews the concepts and categories of the system of the statistical study of the population incomes. She defines the concepts „Income from work done”, „Personal income”, „Total income”, then she reviews the consumption concepts in use and also the classification of the population into different groups in macro- and microstatistics.

Without striving after completeness the authoress shows also some tables of a macro- and micro-character with which she wants to illustrate mainly the complex character of the study of the income conditions.

AZ ÖSSZEVONT ÁGAZATI KAPCSOLATI MÉRLEGEK*

NYITRAI FERENCNÉ

Az elmúlt 10—15 év gyakorlatában szerte a világon egyre nagyobb hangsúlyt kapott a népgazdasági mérlegrendszer keretén belül az ágazati kapcsolatok mérlege. Érdekes módon ez a mérlegfajta, amely tipikusan a tervgazdálkodást folytató országok részére nyújthat igen nagy segítséget, nemcsak, sőt nem is elsődlegesen ezekben az országokban, hanem a tőkés országokban és elsősorban fejlett népgazdasággal, különösen a fejlett iparral rendelkező országokban vált általános gyakorlattá. A mérlegek alkalmazási, felhasználási területe igen sokrétű, ezért az utóbbi években már nemzetközi szervezetek is törekednek az ilyen típusú mérlegek felhasználására és ennek érdekében a mérlegek országok közötti egységesítésére. Az ENSZ keretében elég laza formában készültek egységesítési javaslatok, ajánlások: a KGST-tagországok statisztikusai most dolgozzák ki egy egységes mérlegfajta kereteit, az Európai Gazdasági Közösség országai pedig már az 1959. évről össze is állítottak viszonylag összehangolt formájú és tartalmú mérlegeket.

Az ágazati kapcsolatok mérlegeinek alapvetően két főtypusát állítják össze a különböző országokban, ezek: a természetes (fizikai) mértékegységben és az értéki mutatószámok alapján készített mérlegek.

Az értéki mutatószámok alapján készített mérlegek csoportján belül vannak az egész népgazdaságra vonatkozó mérlegek és egyes ágazatokat, ágazatcsoportokat részletesebben taglaló ún. részmérlegek.

A természetes mértékegységben összeállított mérlegek általában korlátozott körben és gyakorisággal kerültek alkalmazásra, minthogy ezek lényegében speciálisan felépített anyagmérlegek. Ezek a természetes mértékegységű mérlegek kétségkívül rendkívül alkalmasak arra, hogy az egyes termékek vagy összevontabb termékcsoportok termelési kapcsolatait szemléltessék. Az ilyenfajta mérlegek felhasználási lehetőségeit azonban korlátozza, hogy a népgazdaságra teljeskörűen csak elég nagyfokú becslések alkalmazása mellett állíthatók össze. Ez egyúttal azt jelenti, hogy e mérlegek adataiban lényegesen nagyobb a bizonytalansági tényező, mint az értéki mérlegekében. Az egyes országok statisztikai és különösen számviteli rendszere ugyanis alapvetően értéki mutatókra épül.

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából rendezett Centenárium Statistikai Ulésszak keretében 1967. május 18—20 között a Magyar Tudományos Akadémián tartott II. Statistikai Tudományos Konferencián megvitatott előadás. A tanulmány eredeti címe: „Az ágazati kapcsolatok összevont mérlegeinek szerepe az ágazati kapcsolatok mérlegeinek rendszerében”.

Fizikai mértékegységben főleg kiemelt termékekről, anyagokról tartanak nyilván adatokat és a népgazdaságon belül elsősorban az iparban vannak ennek megbízhatóbb bizonylati alapjai. Erősebben aggregált mérleget naturális adatokból nem is lehet teljeskörűen összeállítani, mert az összevont termékcsoporthoz adatai fizikai mértékegységben sok esetben egyáltalán nem fejezhető ki, vagy ha igen, akkor inhomogén szektorok kialakítását eredményezik (például különböző gépeket lehet ugyan darabban összevontan kifejezni, azonban ez a mutatószám a gépcsoportot kevésbé jellemzi, mint az értéki mutató). A természetes mértékegységű mérlegek alkalmazását — e hátrányai mellett — az indokolja, hogy igen hasznos kiegészítésül szolgálhatnak az értéki mérlegekhez, elősegíthetik e mérlegek ágazati adatainak vagy összevont termékcsoporthoz részletesebb elemzését bizonyos szűkebb területre, körre vonatkozóan.

Az értéki mérlegek elsősorban azért terjedtek el, mert alkalmasak az egész népgazdaság teljeskörű szemléltetésére, a termelő ágazatok egymásközti kapcsolatainak nyomon követésére. Az értéki mérlegeket — többek között — csoportosíthatjuk nagyságrendjük szerint, azaz a mérleg belső matrixában (négyzetében) szereplő ágazatok, szektorok száma szerint. A nemzetközi gyakorlat áttekintése azt mutatja, hogy többségében négyzetes matrixot alkalmaznak. (A négyzetes matrixban a szektorok száma mind sor, mind oszlop irányban azonos.) A belső négyzetben szereplő ágazatok száma több tényező függvénye. A mérlegek nagyságrendje elsősorban a népgazdaság strukturális felépítésétől, az ipar gyártási profiljának szélességétől, az országon belül alkalmazott ágazati rendszertől, valamint a hazai számvitel és statisztika rendszerétől függ. Ilyen szempontból akár vállalati adatokból, tehát szervezeti egységekből felépített, akár termékcsoporthoz adataiból összeállított mérlegről van szó, az aggregálást alapvetően az határozza meg, hogy milyen mélységig kell elmenni ahhoz, hogy viszonylag homogén ágazatokat nyerjenek. Azokban az országokban, amelyek fejlett és széles gyártmányválasztékú iparral rendelkeznek, nagyobb szektorszám biztosítja a viszonylagos homogeneitást, mint a szűkebb profilú iparral rendelkező országokban.

A MÉRLEGEK NAGYSÁGRENDI CSOPORTOSÍTÁSA

Meglehetősen nehéz az ágazatok száma alapján valamilyen egységes nagyságrendi csoportosítást alkalmazni az összes országokra, vagy legalábbis az ágazati kapcsolati mérlegeket összeállító országok többségére vonatkozóan. Mégis úgy vélem, hogy viszonylag nagy mérlegnek minősíthetjük a 100 szektort vagy annál többet tartalmazó ágazati kapcsolati mérlegeket. A nemzetközi gyakorlatban ezeknek összeállítására elsősorban az iparilag jobban fejlett, eléggé széles gyártmányválasztékú, vegyes profilú iparral rendelkező országok gyakorlatában került sor. (Meg kell azonban jegyezni, hogy mint minden szabály alól, ez alól is vannak kivételek. Például a közismerten fejlett iparú Német Szövetségi Köztársaság viszonylag későn kezdett el ágazati kapcsolati mérlegeket készíteni és ezek is eléggé összevontak, szektorszámuk 20—34 körül van.)

A nemzetközi gyakorlatban 100 szektornál nagyobb mérleget aránylag kevés országban készítenek. Ilyen típusú mérlegeket korábban az Egyesült Államokban és újabban Japánban állítottak össze. A legutóbbi ENSZ statisztika szerint az 1950-es évek óta Finnországban készítettek 118 szektort tartalmazó mérleget, Norvégiában 134, Lengyelországban 145 és végül Svédországban 127 ágazatot magában foglaló mérleget. Általánosabb gyakorlat az 50—100 közötti szektort tartalmazó mérlegek összeállítása, az országok többségében rendszeresen ilyen

nagyságrendű mérlegeket készítenek. Azokban az országokban, amelyekben a mérlegak összeállítására évenként vagy 3—4 évenként kerül sor, kb. 60—70 a szektorok leggyakoribb száma.

Az Európai Gazdasági Közösség országai nemzetközi összehasonlítások céljára 85 ágazatot tartalmazó mérleget készítettek, melyben mintegy 70 volt az ipari ágazatok száma. A gyakorlati munka során azonban ennek az — 1959. évre vonatkozó — táblának összeállítói is arra a megállapításra jutottak, hogy egységes, összehasonlítható szerkezetű mérleget csak összevontabb felépítésben lehet készíteni: ennek megfelelően a mérleget 65 termelő ágazatra vonták össze, mely így valóban összehasonlítható (megközelítően azonos tartalmú) adatokat tartalmazott. Ez a 65 szektor is csak 4 országra vonatkozott és a mérleget 35 szektorra kellett összevonni annak érdekében, hogy a Német Szövetségi Köztársasággal is tudjanak összehasonlításokat végezni. (A 65 szektorból 50, a 35 szektorból 27 volt az ipari szektorok száma.)

Közepes nagyságrendűek és úgy tűnik, hogy a nemzetközi összehasonlításokra leginkább az 50 körüli sektorszámú mérlegek alkalmasak. 50 szektor esetében ugyanis, ha nem is lehet teljes mértékű homogeneitást biztosítani, az országok közti elemzésekhez elég nagyfokú profiltisztaságot lehet elérni. A jelenlegi nemzetközi ágazati rendszerek (ENSZ és KGST) továbbfejlesztése, részletezése is legfeljebb ilyen nagyságrendben teszi lehetővé még az összehasonlíthatóság országok közti biztosítását. A részletezés ezekben az 50-es nagyságrendű mérlegekben elsősorban az iparra vonatkozik, az iparon kívüli termelő népgazdasági ágak általában vagy egy szektorban, vagy elég kevéssé részletezve szerepelnek. Erre az ad magyarázatot, hogy például a mezőgazdaság és az építőipar termelési profilja — a ráfordítási szerkezet szempontjából — lényegesen egységesebb, homogénebb, mint az iparé. A strukturális változások is kevésbé érintik ezeket az ágazatokat, mint az ipart. Csak példaképpen említem meg, hogy az ENSZ által az 1968. éves mérlegekre javasolt egységes ágazati kapcsolati mérleg 22 szektorból álló belső matrixot és ezen belül 17 ipari ágazat adatainak összeállítását javasolja. A KGST egységes ágazati kapcsolati mérlegeire két alternatívában készült javaslat, egyrészt összevontan 22 ágazatra, másrészt egy részletesebb nomenklatúra alapján 47-re. Ezek közül 17, illetve 35 az ipari szektorok száma.

A hazai gyakorlatban az ágazati kapcsolatok összevont kis mérlegein általában 10—20 sektorszámú mérlegeket értünk. Szélső esetben ezek a mérlegek minimálisan 7—10 sektort tartalmaznak (ilyenek például a Csehszlovákiában és Lengyelországban évenként összeállított ágazati kapcsolati mérlegek) és maximálisan kb. 25 sektort foglalhatnak magukban, mint például a Német Demokratikus Köztársaságban évenként összeállított mérlegek.

A magyar gyakorlatban rendszeresen kétfajta összevont mérleget állítunk össze.

Mindazokról az évekről, amelyekről részletes (50—100 szektoros) ágazati kapcsolati mérleget készítünk, megállapítunk 26 szektorra összevont mérlegeket is. A 26 szektoron belül az ipar iparcsoportonként, tehát 18—20 szektorban szerepel, az építkezések adatait két szektor tartalmazza (a szocialista építőipar és a magánépítkezések), a többi népgazdasági ág adatai egy-egy szektorban összevontan szerepelnek.

Ezenkívül rendszeresen évenként meghatározzuk a népgazdaság 13 termelő ágazatra összevont (ún. kis) ágazati kapcsolati mérlegét is. A 13 ágazatból 7 ipari ágazat, ahol arra törekszünk, hogy az alapanyag és energiagyártást, valamint

a feldolgozó ágazatok közül a legfontosabbakat elkülönítsük. A többi szektor mindegyike egy-egy népgazdasági ágat foglal magába. A továbbiakban ezeknek az összevont mérlegeknek szerepét kívánom vizsgálni a hazai ágazati kapcsolati mérlegek közel 10 év óta kialakult és ma már egységesnek tekinthető rendszerében.

Mint ismeretes az ágazati kapcsolati mérlegek felhasználásának nagyjából 4 főterülete különböztethető meg:

1. a közgazdasági, statisztikai elemzésben való alkalmazás;
2. a különböző hatékonysági és gazdaságossági (optimalizációs) számításokhoz való felhasználás;
3. a mérleg felhasználása a tervezésben (az előbb említett számításokra is építve);
4. a mérleg felhasználása nemzetközi összehasonlításokra.

Mielőtt még az összevont, erősen aggregált ágazati kapcsolati mérlegek felhasználásának lehetőségeit és korlátait kissé részletesebben szemügyre venném, előbb röviden a mérlegfajta összeállításának gyakorlati lehetőségeivel foglalkozom.

A KIS MÉRLEGEK ÖSSZEÁLLÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A felhasználhatóság összes előnyei mellett az ilyenfajta mérleg összeállításánál nem elhanyagolható szempont, hogy rendelkezésre állnak-e és ha igen, milyen mértékben a mérleg kidolgozásához szükséges adatok, milyen körben és területen van szükség kiegészítő adatforrásokra vagy esetleg becslésekre. E kérdés tekintetében a magyar statisztikában viszonylag kedvező a helyzet. Az ágazati kapcsolati mérlegek adatainak ún. „behatóró alapszámait” — tehát a források és a felhasználások összevont adatait — a mindenkori éves statisztikai adatgyűjtésekből megállapíthatók. A mérleg legfontosabb adatait az éves iparstatisztikai beszámolójelentések és a többi termelő ágazat rendszeres adatgyűjtései tartalmazzák. Így például az ipari ágazatok értékesítési adatai irányonként, anyagráfordításai főbb anyagcsoportonként, az import és az export termékcsoportonkénti, relációnkénti adatai, az egyes ágazatok anyag- és berráfordításai stb. a hagyományos adatgyűjtésekből megállapíthatók. Sok esetben azonban ezeknek az adatoknak feldolgozási módja nagymértékben eltér az ágazati kapcsolati mérlegek által támasztott követelményektől. Az egyik legfontosabb kérdés például az, hogy a termelt termékcsoportok útját a végső felhasználóig nyomon követhessük. Erre a hagyományos módon feldolgozott éves beszámolójelentések még nem adnak lehetőséget. Általában az értékesítés a közvetlen átvevő szektorok szerinti bontásban ismert s így külön munkafázisok közbeiktatásával lehet csak a végső felhasználóig eljutni. Sok esetben például készletezőkön, kereskedelmi vállalatok többszörös közbeiktatásán át jut el a termék a termelőtől a fogyasztóig, s ezt a mérlegek összeállításakor szinte lépésenként kell megfigyelni és adatait rögzíteni. Nehezíti a problémák megoldását az is, hogy nem állnak minden évről rendelkezésre azok a kiegészítő, időszakonkénti adatgyűjtések, amelyeket a nagyobb ágazati kapcsolatok mérlegeinek éveiben rendszeresítettünk, ezért egy sor részletmegoldás nem ismert (például az ágazatok ún. egyéb költségeinek anyagcsoportonkénti részletezése).

A fenti problémák ellenére az összevont mérleg nagyságrendjében az összeállításához szükséges adatok túlnyomó többsége a beszámolási rendszer keretében biztosítható. Nem tudunk azonban eleget tenni annak — a nagy mérleg vonatkozásában magunk elé állított — követelménynek, hogy a mérleg adatait 2 oldalról,

külön az elosztások és külön a ráfordítások oldaláról állapítsuk meg és az egyeztetés után alakítsuk ki a mérleg végleges tartalmát. Úgy vélem, hogy a kis mérlegek esetében ez a követelmény túlzott is lenne. Általában az adatok többségét csak egy oldalról, tehát vagy a ráfordítások, vagy az értékesítés oldaláról határozzuk meg. A pontossági kritériumnak adataink így is megfelelnek, mert a mérlegszerűség biztosítása során fény derül az esetleg pontatlan, nem teljesen megbízható, hiányos adatokra, s mód van ezek megfelelő korrigálására is.

A kis mérlegek összeállításának gyakorlati problémái között meg kell említeni a mérleg összeállításának időigényét és időbeosztását is. Mint korábban már utaltam rá, többségében az egyes népgazdasági ágak, iparágak, iparcsoportok éves statisztikai beszámolójelentésének adataira támaszkodunk. Tekintettel arra, hogy ezek az adatgyűjtések csak a tárgyévet követő év derekán állnak a szükséges csoportosításban rendelkezésre, ez meghatározza az összevont ágazati kapcsolati mérlegek összeállításának és publikálásának lehetséges időpontját is. További korlátozó tényező, hogy adatainknak feltétlenül meg kell felelniök a társadalmi termék-mérleg és a nemzeti jövedelem mérlege megfelelő adatainak, tehát csak akkor tekinthetjük véglegesnek az összevont mérleg tartalmát, ha már egyeztettük az azonos körre és témára vonatkozó adatokat a népgazdasági mérlegrendszer más elemeivel. Ezután kerülhet csak sor a mérleg adatainak matematikai feldolgozására és elemzésére.

Az említett körülmények miatt a kis összevont mérlegek adatait optimális esetben is csak a tárgyévet követő év végén tudjuk publikálni. Hangsúlyozni kell, hogy optimális esetben, mert eddigi publikációnk — elsősorban technikai okok miatt — ennél később jelent meg. Úgy vélem azonban, hogy tartós tendenciák, trendek feltárásához ez az „átfutási idő” nem tűrhetetlenül hosszú. A nemzetközi gyakorlatot tekintve pedig még „gyors”-nak is minősíthetjük az összeállítást és közzétételt. A baráti országok és a fejlett tőkésországok ugyanis nem egy esetben több éves késedelemmel publikálják ágazati kapcsolati mérlegeiket.

A KIS MÉRLEGEK FELHASZNÁLÁSA

Mielőtt azt a kérdést tárgyalnánk, hogy milyen különleges, az általánostól eltérő felhasználási lehetőségeket nyújtanak 13 szektoros mérlegeink, röviden tekintsük át, hogy a korábban említett 4 fő felhasználási terület közül melyek azok, ahol egyáltalán felmerülhet az ilyen összevont kis mérlegek alkalmazása. Az elsőként említett hasznosítási területen, tehát a közgazdasági elemzésekben és a statisztikában kétségkívül nagy jelentőségük van ezeknek a mérlegeknek, mint erről a későbbiekben részletesen is szó lesz.

Gazdaságossági számításoknál úgy vélem kisebb lehetőség van arra, hogy ilyen típusú mérlegeket alkalmazzunk, mert ezeket erős aggregáltságuk csak durva közelítésekre, nagyvonalú számításokra teszi alkalmassá. Kétségtelen azonban, hogy e tekintetben is lehet a kis mérlegekre támaszkodni, azonban itt elsősorban a nagyobb, részletesebb és főleg a homogén ágazatokat tartalmazó mérlegek felhasználásának jut elsődleges szerep.

A tervezésben való felhasználás lehetőségei nézetem szerint igen széleskörűek.¹ Az Országos Tervhivatal az elmúlt években több esetben is az összevont mérlegek alapján készített elemzéseket, vizsgálatokat, tervszámításokat.

¹ Bővebben lásd *Németh Sándor* „Az összevont saktáblamérleg alkalmazása az éves tervezésben”. A Centenárium Statisztikai Ülésszak keretében 1967. május 18–20 között a Magyar Tudományos Akadémián rendezett II. Statisztikai Tudományos Konferencián megvitatott előadás.

Végül, ami a nemzetközi összehasonlíthatóság kérdését illeti, úgy vélem, hogy strukturális összehasonlításokra ez a mérlegfajta megfelelően alkalmas, de természetesen csak bizonyos nagyvonalúsággal képzelhető el az összehasonlítás. Ha például az ipar szerepét, vagy ezen belül a gépipar, vegyipar helyzetét és kapcsolatait kívánjuk más országok gépiparával, vegyiparával összehasonlítani, arra ezek az összevont mérlegek is lehetőséget adnak. Az összehasonlítást azonban bizonyos fokig korlátozza az, hogy a példának említett gépipar és vegyipar belső struktúrája az egyes országokban nagymértékben eltérő, s ennek elemzését az összevont mérlegek már nem teszik lehetővé.

A magyar gyakorlatban 1959-től kezdődően készül 13 termelő szektort tartalmazó összevont (kis) mérleg. E mérlegek szerepét és jelentőségét az alábbi kérdéscsoportok vizsgálata után adhatjuk meg:

Az összevont (kis) ágazati kapcsolati mérlegek szerepe összehasonlítva a társadalmi termék mérlegének szerepével.

Az összevont (kis) mérlegek sajátosságai a részletes mérlegekkel összehasonlítva.

Az összevont (kis) ágazati kapcsolati mérlegek inverze.

Az összevont (kis) ágazati kapcsolati mérlegek statisztikai jellegű felhasználása.

AZ ÖSSZEVONT MÉRLEGEK ÉS A TÁRSADALMI TERMÉK-MÉRLEG

Az összevont (kis) ágazati kapcsolati mérlegek és a társadalmi termék-mérlegek között több tekintetben azonosság és nem elhanyagolható mértékű különbség állapítható meg. A társadalmi termék-mérleg a társadalmi termék forrásait népgazdasági áganként tartalmazza és azok felhasználását részletezi. A források között az ipar általában egy ágazatban összevontan szerepel. Ez a mérleg nem tartalmazza a termelő ágazatok egymásközötti kapcsolatait, tehát azt, hogy a rendelkezésre álló forrásokból — és ezen belül a különböző típusú termékekből vagy összevont termékcsoportokból — milyen mértékben részesednek az egyes termelő ágazatok. Ez részletesebben kifejtve azt jelenti, hogy míg a társadalmi termék-mérleg alapján csak azt tudjuk megmondani, hogy milyen értékű és volumenű volt az ipar, az építőipar, a mezőgazdaság termelő fogyasztása, addig az ágazati kapcsolati mérlegek keretében mód van arra is, hogy ezeket a felhasználásokat részletezzük aszerint, hogy ipari termékekből, mezőgazdasági termékekből stb. mennyiben részesedtek az egyes termelő ágazatok.

A 13 szektoros mérleg másik nem elhanyagolható, sőt talán elsősorban hangsúlyozandó előnye a társadalmi termék-mérlegekkel szemben az, hogy az ipar 7 jól elkülöníthető nagyobb csoportjának egymásközötti kapcsolatait szemlélteti. Minthogy ezeket a mérlegeket évenként összeállítjuk, lehetőséget nyerünk arra is, hogy az egyes termelő ágazatok belső kapcsolatainak dinamikáját is szemléltessük, amire más, rendelkezésre álló adatforrások nem adnak módot.

Az összevont ágazati kapcsolati mérlegek tehát kiszélesítik és elmélyítik a társadalmi termék, valamint a nemzeti jövedelem mérlegének elemzési lehetőségeit. Módot nyújtanak arra, hogy az egyes népgazdasági ágak s az iparon belül a főágazatok termelésének a fogyasztással, a végső felhasználással való kapcsolatait részletesebben nyomon követhessük. Ez a mérlegfajta tehát mind az értéki kapcsolatok elemzéséhez, mind a volumen jellegű kapcsolatok vizsgálatához megfelelő támpontot ad. Az összevontabb mérlegek bizonyos mértékig inkább alkalmasak az értéki kapcsolatok figyelemmel kísérésére s ezért szerkezeti felépítésüknek a lehető legjobban kell közelítenie a társadalmi termék mérlegét.

Mint ismeretes az ágazati kapcsolatok mérlegei — és ezen belül az összevont kis mérlegek is — az import eltérő kezelésének megfelelően 3 változatban: az ún. A, B és C változatban készülnek. Ez további felhasználási előnyöket jelent a társadalmitermék-mérleggel szemben. A társadalmitermék-mérlegben ugyanis a források között részletezik a hazai népgazdasági ágak termelését, külön szerepel az import és a felhasználások között is külön tétel az importból való felhasználás összevont értéke. A kis mérlegek azonban — éppen azért, mert mindhárom változatban elkészülnek — lehetőséget adnak a külkereskedelmi kapcsolatok részletesebb analizisére. Úgy vélem, hogy a magyar népgazdaság szempontjából ezt tekinthetjük a mérleg egyik legfontosabb sajátosságának. Ismeretes ugyanis, hogy külkereskedelmi kapcsolataink és különösen import kapcsolataink évenkénti elemzése többek között a fizetési mérleg és az egyes főbb ágazatok külkereskedelmi kapcsolatainak tervezése szempontjából rendkívül fontos kérdés. Bár arra nincs mód, hogy az import részletes struktúráját e mérleg alapján nyomon kövessük, azt azonban meg tudjuk állapítani a kis mérlegekből is, hogy melyik ágazat milyen típusú termékcsoportokból (tehát például gépipari, vegyipari, könnyűipari termékekből) milyen volument használt fel összesen, illetve egységnyi termeléséhez. S jelenlegi árviszonyaink között, amikor az import hazai forintban kifejezett értéke és devizaforintos értéke között elég nagy az eltérés és az értékelés relációnként is eléggé különböző, további előnye ennek a mérlegfajtának az, hogy külön tőkés és külön szocialista relációban lehet elemezni a belföldi áron számított és a devizaforintos adatok alapján kifejezett import szerkezetét és az import felhasználásának megoszlását felhasználó szektorok szerint.

Ami a mérleg ún. oldalszárnyát (tehát a nem termelő fogyasztás részletezését), valamint alsó szárnyát (tehát a nemzeti jövedelem részletezését) illeti, e téren csak korlátozott mértékben használhatóbbak ezek az összevont mérlegek, mint a szokásos társadalmitermék-mérlegek és nemzetijövedelem-mérlegek. Ez a korlátozott előny az ipar 7 szektoros bontásából adódik, azonban e bontás alapján is végezhetőek részletesebb számítások.

A KIS MÉRLEGEK SAJÁTOSÁGAI

Bármilyen felhasználási cél szempontjából is vizsgáljuk a részletesebb és az összevontabb mérlegeket, kétségtelen, hogy az ágazati kapcsolati mérlegek jellegzetességéből adódóan előnyösebb, ha minél nagyobb mértékben homogén ágazatok adatai állnak rendelkezésre. Ebből a megfontolásból egyértelműen következik az, hogy mind a közgazdasági elemzést végző, mind a tervező szempontjából nagyobb gyakorlati hasznuk van a részletesebb mérlegeknek. Csak példaképpen említeném meg, hogy míg az összevont mérlegben a gépipar egy szektorban szerepel, addig a legkevésbé részletes — az 1961. évre vonatkozó — ágazati kapcsolati mérlegeinkben is legalább 5 szektorra bontottuk ennek az igen fontos ipari ágazatnak adatait. De bármelyik ipari főcsoportot, összevont csoportot tekintjük is példának, nyilvánvaló, hogy a kis mérlegek adatait ezeknek az ágazatoknak belső strukturális változásai jelentős mértékben befolyásolhatják, s a kis mérlegek ezeket a belső változásokat nem tárják fel.

E kétségtelen hátrány ellenére is úgy vélem, hogy van szerepe, és pedig nem elhanyagolható szerepe az ágazati kapcsolatok összevont mérlegeinek is. A legfontosabb és talán első helyen említendő sajátosságuk az, hogy éppen összevont voltuk miatt a tárgyidőszakot követően lényegesen gyorsabban állíthatók össze, mint a részletes mérlegek. Másik — véleményem szerint — úgyszintén rendkívül

fontos sajátosságuk az, hogy — éppen a gyakoriságuk miatt — hosszabb időszakok tendenciáinak, trendjeinek vizsgálatára nagyon jelentős segédeszközül szolgálhatnak. Ez a mérleg — természetesen abban az esetben, ha a különböző évekre vonatkozó adatok azonos szerkezetben és áron szerepelnek — világosan jelzi, hogy például a gépipar vagy a vegyipar termékeinek felhasználásában milyen szerepük van az egyes ipari termelő ágazatoknak és köztük első helyen magának a gépiparnak, vegyiparnak. Vagy másik példa: több év mérlegei alapján jól lehet szemléltetni az ipari termelés, a beruházások, a lakosság fogyasztásának stb. importigényességét és annak változásait. Alkalmas e mérlegfajta arra is, hogy a főbb népgazdasági ágak anyagráfördítési szerkezetének dinamikai alakulását nyomon követhessük stb. Természetesen ezek az elemzések, vizsgálatok csak a már említett korlátok között végezhetőek el. Az ipar 7 főágazatának elkülönítése azonban segítséget ad a népgazdasági ágnál mélyebb szintű vizsgálatokhoz is. Ezt célozza elsősorban a fejlesztés szempontjából kiemelkedő jelentőségű vegyipar és gépipar külön szektorban való szerepeltetése.

Az összevont mérlegek — mint erre a gyakorlati felhasználásnál még részletesebben utalni fogok — jól alkalmazhatók módszertani vizsgálatok céljára is. A módszertani kutatásokhoz ugyanis hosszabb időszak, több év adatára van szükségünk, s ehhez a jelenleg rendelkezésre álló viszonylag kevés számú részletes ágazati kapcsolati mérleg még nem nyújt kielégítő alapot. A módszertani kérdések vizsgálata, elemzése pedig hozzájárul ahhoz, hogy az ágazati kapcsolatok mérlegének technikáját továbbfejleszthessük, tökéletesíthessük.

Hangsúlyozni kívánom, hogy az összevont mérlegek adatainak elemzésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a tényezőket, amelyek az összevont ágazatok belső összetételére hatnak és amelyeknek változásait e mérlegek nem vagy nem megfelelő mértékben tükrözik. Strukturális elemzéseknél tehát megfelelő óvatossággal kell eljárunk, különösen olyan időszakok összehasonlítása esetében, amelyek között az ágazatok belső szerkezete eléggé figyelemre méltó mértékben változhatott. Struktúra-vizsgálatokhoz célszerű az összevont és a jobban részletezett ágazati kapcsolati mérlegeket együttesen alkalmazni, kombináltan elemezni.

AZ ÖSSZEVONT MÉRLEGEK INVERZE

Az ágazati kapcsolatok mérlegeinek alapvető és legfontosabb sajátossága, előnye, hogy adataik invertálhatók és az invertálás, valamint a megfelelő további matematikai feldolgozások után halmozott és teljes ráfordítási együtt-hatók számíthatók a mérlegből.²

A kis mérlegek alkalmazásával kapcsolatban felmerül egy olyan probléma is, amely a különböző mértékben összevont mérlegek inverzeinek együttes vagy párhuzamos alkalmazásával függ össze. Mint ismeretes erősebb aggregálás eredményeképpen az ágazatok közti továbbgyűrűzés mértéke a különböző szektor-számú mérlegekben eltérő lehet. Ez a körülmény az inverz matrixot — egyes nézetek szerint — jelentősen befolyásolhatja.

² Halmozott ráfordításon (tartalommutatón) valamely ágazat végső felhasználásra kerülő egységnyi termelésének előállításához szükséges közvetlen s a hazai anyagfelhasználáson keresztül gyűrűző felhasználásokat értjük.

Teljes ráfordításon (tartalommutatón) valamely ágazat egységnyi nettó kibocsátásának előállításához az egész népgazdaságban szükséges felhasználásokat értjük. Tartalmazza a közvetlen és a hazai anyagfelhasználáson keresztül gyűrűző ráfordításokat, valamint az amortizációt és az importanyag-felhasználáson keresztül gyűrűző ráfordításokat is. Ilyen értelemben beszélünk teljes bér-, teljes létszám- stb. tartalomról. A teljes ráfordítások minden esetben a nemzeti jövedelemben megtestesülő nettó kibocsátásra vonatkoznak.

Minél homogénebb szektorokat tartalmaz egy ágazati kapcsolati mérleg, annál valószínűbb, hogy az invertálás csakis a ténylegesen továbbgyűrűző kapcsolatokat követi nyomon. Az összevontabb mérlegek esetében azonban az egyes ágazatokban termelt termékcsoportok differenciált ráfordítás-szerkezete miatt (tehát azért, mert a homogeneitás kritériuma kevésbé teljesül) a továbbgyűrűztésnél nem mindig a ténylegesen indokolt és a valóságban is megfelelő kapcsolatokat lehet számszerűsíteni. A kis mérlegek inverze tehát többé-kevésbé eltérhet a részletesebb, homogén mérlegekétől.

Annak érdekében, hogy a különböző összevontabb és kevésbé összevont mérlegek inverz koefficienseinek nagyságrendi eltéréseit összehasonlíthassuk, példaképpen vizsgáljuk meg a különböző mértékben aggregált mérlegek egyes szektorainak inverz koefficienseit. (Az összehasonlítást csak azokra az ágazatokra készíthetjük el, amelyek változatlan formában jelennek meg a különböző szektorszámú mérlegekben, s ezért a továbbiakban példaképpen a közlekedés és a mezőgazdaság inverz együtthatóit vizsgáljuk.)

1. tábla

A közlekedés és a mezőgazdaság 1961. évi inverz együtthatói

Ágazat	Közlekedés			Mezőgazdaság		
	1961. évi inverz együtthatói a (az)					
	54	26	13	54	26	13
szektoros mérleg alapján (százalék)						
Alapanyag- és energiaipar ...	19,00	18,72	18,37	5,49	5,19	4,74
Gépipar	9,82	9,88	9,49	3,34	3,36	3,27
Vegyipar	7,33	7,50	6,82	5,41	5,42	4,81
Könnyűipar	4,02	4,12	4,29	2,73	2,81	3,17
Élelmiszeripar	0,61	0,70	0,77	2,98	2,92	2,87
Mezőgazdaság	2,46	2,54	3,45	156,22	156,11	154,01

Megjegyzés: Az inverz együtthatókat mindhárom esetben a B típusú mérlegek alapján számítottuk.

A különböző mértékben aggregált mérlegek inverz együtthatói közül az egyes ágazatokra jellemző fontosabb együtthatók értékét a szektorszám különbségei kétségkívül — ha nem is jelentősen — befolyásolják. Ezt a példának tekintett 2 ágazat esete jól illusztrálja. A közlekedés alapanyagokból és energiaipari termékekből felhasznált inverz együtthatója, tehát a 100 forint értékű kibocsátáshoz közvetlenül és közvetve összesen felhasznált alapanyagok és energiahordozók értéke 18—19 forint között van, s az eltérés a különböző mértékben összevont mérlegek adatai között csak néhány százalékot képvisel. Ugyanez vonatkozik a közlekedés, valamint a mezőgazdaság többi legfontosabb inverzére. Néhány esetben azonban van el nem hanyagolható mértékű eltérés is s ez különösen a kisebb értékű együtthatókra jellemző. Példaképpen a mezőgazdaságnak a könnyűipari termékekből származó közvetlen és közvetett ráfordításait említeném meg. Nyilvánvaló, hogy a mezőgazdaság a különböző fajta könnyűipari termékekből eltérő mértékben használ fel. A részletesebb ágazati kapcsolati mérlegek inverzei alapján megállapítható, hogy a 100 forint értékű kibocsátott termelésre jutó 2,73 forint értékű könnyűipari termékráfordítás (közvetlen és közvetett) legnagyobb hányadát a juta, rost, len, kenderipari anyagok, valamint a papír-

ipari termékek (nyilvánvalóan csomagolóeszközök) alkotják. Az összevont mérleg esetében a továbbgyűrtetéskor a nagy csoportok átlagos felhasználásából indulunk ki, s ezért az így nyert érték nem mutatja eléggé az egyes ágazatok belső szerkezetének különbségéből adódó differenciákat. Ezzel magyarázható, hogy az összevont mérleg inverze alapján 100 forint értékű mezőgazdasági termék kibocsátására látszólag több, 3,17 forint értékű könnyűipari termékfelhasználás jut. Az eltérés a kétfajta inverz együttható között meghaladja a 16 százalékot. Bár ezt az eltérést elég jelentősnek tekinthetjük, mégis úgy vélem, hogy megnyugtató, hogy a számottevőbb arányú eltérés a viszonylag kisebb inverz együtthatóknál jelentkezik, az ágazatra jellemző és nagyobb értékű együtthatóknál az eltérések viszonylagos nagysága ennél jóval kisebb.

Ha azonban nem az inverz együtthatókat, hanem az azokból számított tartalom mutatókat hasonlítjuk össze, akkor ezek az eltérések is lényegesen kisebbek lesznek. Példaképpen vizsgáljunk meg kétfajta tartalmi mutatót: az egy millió forint értékű nettó kibocsátás teljes létszám tartalmát és a 100 forint értékű végső felhasználás halmozott import tartalmát. Mindezeket a mutatószámokat az 1961-es évre vonatkozóan hasonlítjuk össze, amelyre mindhárom részletezésben rendelkezésre állnak adatok.

2. tábla

A közlekedés és a mezőgazdaság egyes 1961. évi tartalommutatói

Tartalom mutató	Közlekedés			Mezőgazdaság		
	54	26	13	54	26	13
szektorszámú mérlegből számított mutató						
Egy millió forint értékű nettó kibocsátás teljes létszám-tartalma (fő)	28,06	28,18	29,39	48,94	48,82	45,69
100 forint értékű végső felhasználás halmozott import-tartalma (forintban)	8,21	8,08	8,92	6,76	6,64	6,24

A példának kiválasztott két ágazat kétfajta teljes tartalom mutatója nagyságrendileg igen közelálló, csaknem azonos értékű. Ha eltekintünk a tizedesektől, akkor azt mondhatjuk, hogy egymillió forint értékű nettó kibocsátás létrehozásához a közlekedés, hírközlés ágazatában 28—29 fő, a mezőgazdaságban 46—49 fő munkája szükséges. A különböző mértékben összevont vagy részletezettebb mérlegek adataiból származó tartalom mutatók nagyjából azonos képet adnak, a köztük levő különbség csak néhány százalékos. A példában szándékosan az egyik legérzékenyebb mutatószámot az import-tartalom mutatóját is szemléltetni kívántam, mert — mint általában ismeretes — az egyes ágazatokon belül a különböző termékek, tevékenységek ráfordítási szerkezetének importigénye talán az egyike a legjobban differenciált mutatóknak. Ennek ellenére a különböző mértékben aggregált mérlegekből számított halmozott import-tartalom forintban kifejezett mutatói egymástól 10 százalékos határon belül térnek csak el.

Úgy vélem, a bemutatott adatok elég szemléltetően bizonyították azt, hogy az összevont mérlegek alapján nagyságrendileg megbízható (népgazdasági szintű) tartalommutatókat lehet meghatározni. Ez a megállapítás nézetem szerint nagymértékben alátámasztja az összevont mérlegek gyakorlati felhasználásának lehetőségét és szükségességét.

AZ ÖSSZEVONT ÁGAZATI KAPCSOLATI MÉRLEGEK
STATISZTIKAI JELLEGŰ FELHASZNÁLÁSA

Az összevont ágazati kapcsolati mérlegek egyrészt számos elemzési feladat megoldására, gazdaságkutatás jellegű vizsgálatra alkalmasak, másrészt módszertani tanulmányok végzésére is hasznos segítőtársként szolgálnak. Kétségtelen, hogy ezek a feladatok megoldhatók a kevésbé aggregált, nagyobb szektor-számú mérlegek igénybevételével is. A nagy mérlegek összeállításához azonban jóval nagyobb statisztikai adatgyűjtés és feldolgozás s ezért hosszabb átfutási idő is szükséges, így megfelelő számú nagy mérleggel csak 10—20 év múlva fogunk rendelkezni. A gyakrabban — és könnyebben — összeállítható kis mérlegek ezért sok tekintetben pótolni tudják a 4—5 évenként készülő részletesebb ágazati kapcsolati mérlegeket. A statisztikai analízisekben már az elmúlt években is gyakran alkalmaztuk ezt a mérlegfajtát. A felhasználás eddig csak részben kiaknázott lehetőségei közül néhányat megemlítek.

A magyar népgazdaság 1959—1964. évekről összeállított — összehasonlító szerkezetben és árákon készült — mérlegei alapján elemeztük az *ipar helyzetét* a népgazdaságban. A mérleg adatainak felhasználásával 3 fajta mutatószám segítségével vizsgáltuk az ipar arányát, és pedíg az extern, a nettó és az anyagmentes termelés figyelembevételével. E 3 mutatószám alapján megállapítottuk a népgazdaságon belül az ipar arányának változását és e változás trendjét. Az ágazati kapcsolati mérleg lehetőséget nyújt arra is, hogy ezeket az arányokat ne csak valamely időszak tényleges árain, hanem bér- és eszközráfordításokkal arányos, kalkulatív árákon is elvégezzük. A gyakorlatban egy adott év változatlanul tekintett kalkulatív árain vizsgáltuk a termelés megoszlását, mód van azonban arra is, hogy különböző évek kalkulatív árain és különböző módszerekkel kalkulált árákon készítsünk ilyen elemzéseket.

Az *ipar* legfontosabb *belső arányainak* analízisére is felhasználtuk e mérlegeket, s ehhez ugyancsak az extern és a nettó termelést vettük figyelembe egy adott év tényleges és kalkulatív árain. Ezek az elemzések, összehasonlítások számos érdekes tényezőre hívták fel a figyelmet. Tekintettel arra, hogy az iparon belül elég nagy egységek szerepelnek a mérlegben összevontan, pregnánsan kifejezésre jutott, hogy az adott évi tényleges árak a ráfordításokkal arányos kalkulatív árakhoz képest mely területen, milyen mértékben hatnak torzítóan. Például a kalkulatív árákon számított extern termelés megoszlása alapján a gépipar aránya az iparban nagyjából ugyanannyi volt 1963—1964. években, mint az alapanyag- és energiatermelés aránya. Ha ugyanezt az 1964. évben ténylegesen realizált folyó árákon vizsgáljuk, akkor a gépipar aránya tűnik nagyobbnak. Még jobban befolyásolja a jelenleg érvényes árrendszer a könnyű- és az élelmiszeripar arányát valamely reálisabb árákon számított arányhoz képest. Az 1964. évben realizált árákon számítva a könnyűipar és az élelmiszeripar aránya — ismét az extern termelés alapján — csaknem azonosnak mutatkozott. Amikor a kérdést a bérekkel és az állóeszköz-lekötéssel arányos árákon vizsgáltuk, kiderült, hogy az élelmiszeripar aránya jóval nagyobb volt (21,4 százalék az iparon belül), mint a könnyűiparé (16,4 százalék). Az állóeszköz-lekötés figyelembevétele az árákban az ipar belső arányairól alkotott képet elég nagy mértékben megváltoztatja s ez a további tervezés esetében is szerepet játszhat.

Az összevont mérlegek adatainak segítségével vizsgáltuk, elemeztük az egyes népgazdasági ágak és az iparon belüli legfontosabb ágazatok *egységnyi termelésének népgazdasági szintű ráfordításait*, tartalommutatóit. Számításaink a létszám-

igényességre, az állóeszköz- és a forgóeszköz-igénybevétel mértékére, a teljes bértartalom mutatójára és — különböző részletezésekben — az importigényességre vonatkoztak. Minthogy az adatok egyelőre 6 évről állnak rendelkezésünkre, erre az időszakra kísértük figyelemmel a különböző tartalommutatók alakulásának trendjét. Elemzéseinkben a népgazdasági szintű tartalommutatókat összehasonlítottuk az ágazatok utolsó fázisának közvetlen ráfordítási igényét kifejező mutatószámokkal (tehát az ún. közvetlen ráfordítások mértékével). Az összehasonlítás többek között arra hívta fel a figyelmet, hogy az iparon belül mely ágazatok közvetett ráfordításigénye jelentős. Ez a körülmény viszont közép- és hosszabb távú tervezéseinkben játszhat szerepet, az ágazatok összehangolt, konzisztens terveinek kialakítását segítheti elő.

A teljes tartalommutatók alakulásának elemzésében különös szerepet kapott és úgy vélem, hogy kapni fog a következő években is, az *importigényesség* vizsgálata. Az összevont mérlegek alapján megállapítottuk a termelés egységének közvetlen, halmozott és teljes import-tartalmát relációnként, az 1964. évben érvényes árakon forintban és devizaforintban 1959 és 1964 között évenként. Első ízben volt mód arra, hogy ilyen viszonylag hosszabb időszakra áttekintést nyerjünk a népgazdasági szintű teljes import-tartalom alakulásáról a főbb ipari ágazatok tekintetében és ennek relációnkénti összetételéről. Lehetőség nyílt annak elemzésére is, hogy az import igénybevételét a végső felhasználás mely szektora, milyen mértékben tette szükségessé, tehát mennyiben igényelte a lakosság és a közületek fogyasztásának növekedése, az export alakulása, a beruházás változásai az évről évre fokozódó import-igénybevételt. Ezek az adatok számos olyan jelenségre hívták fel a figyelmünket, amelyeket a közvetlen import-ráfordítás mutatói nem jeleztek.

A kevés szektorszámú ágazati kapcsolati mérleg is elég ahhoz, hogy tájékoztatást nyerjünk arról, milyen szerepet játszik az ipar, és ezen belül a fontosabb ipari ágazatok a népgazdaság végső szükségleteinek kielégítésében: tehát a nem termelő fogyasztásban, a beruházásokban, az exportban és nem utolsósorban a készletnövekedésben. Az ipari termékek aránya a végső felhasználáson belül az elmúlt időszakban évről évre növekedett. A növekedés mértéke a végső felhasználás különböző tételeiben eltérő volt, nem minden esetben és nemcsak azokban a szektorokban emelkedett az ipar hozzájárulásának aránya, ahol ez kívánatos volt (például export, beruházás), hanem a készletnövekedésben is egyre nagyobb mértékű volt az ipari termékek lerakódása. Vizsgálataink kiterjedtek az exportra és a lakossági, közületi fogyasztásra kerülő ipari termékek megoszlására is, s ennek alapján az a kép alakult ki, hogy az elmúlt 6 évben az ipari jellegű export belső struktúrája (nagy, összevont csoportokban) csak viszonylag kis mértékben változott, a lakosság és a közületek, szolgáltató vállalatok ipari jellegű fogyasztásának struktúrája pedig 6 év alatt lényegében alig módosult. Az egyetlen viszonylag törésmentesen megnyilvánuló tendencia az volt, hogy a fogyasztáson belül 1959—1963 között egyre nagyobb szerepet kaptak a gépipari termékek (tehát túlnyomórészt a tartós fogyasztási cikkek). 1964-ben ebben a vonatkozásban kismértékű visszaesés volt tapasztalható.

Az összevont, kis mérlegek adatait az egész iparra és az ipar egyes főbb ágazataira vonatkozó elemzéseinkben is számottevő mértékben hasznosítottuk az elmúlt években és kívánjuk hasznosítani a jövőben is. Többek között az *ipari ágazati szerkezetének* az értékesítés oldaláról való elemzését ezek az adatok támasztották alá. A gépipar, a vegyipar helyzetének, alakulásának vizsgálatához is segítséget adtak az összevont mérlegek adatai.

Mint korábban említettem, nagy szerepük van az ágazati kapcsolatok összevont mérlegeinek *módszertani jellegű vizsgálatoknál*. Metodikai kérdéseket ugyanis csak akkor lehet vizsgálni, ha ehhez elegendő mennyiségű adat áll rendelkezésre. Az összevont mérlegek összehasonlítható formában 6 éves időszakokra állnak rendelkezésre, s ez különösen alkalmassá teszi e mérlegeket arra, hogy a mérlegtechnika sajátosságait tanulmányozzuk segítségükkel. Elsőként az ágazati kapcsolatok mérlegeiből nyert technológiai koefficiensek és inverz együtthatók stabilitásának problémáit vizsgáltuk az összevont mérlegek adatainak felhasználásával. A stabilitás vizsgálatára ezeket a mérlegeket az is különösen alkalmassá tette, hogy adataik eléggé összevontak és így valóban csak a jelentősebb változásokra érzékenyek. (Bár ez az összevontság bizonyos mértékben korlátozza is a vizsgálatot.)

További módszertani jellegű problémák megoldását tették lehetővé — sőt szükségessé — e mérlegek az *összehasonlíthatóság* biztosításával kapcsolatban. Minthogy elsődleges adatgyűjtéseink mindenkor a tárgyévi szerkezetben és áron álltak rendelkezésre, a kis mérlegek összehasonlíthatóvá tétele szükségessé tette az *azonos szerkezetre és árszintre való átszámítás* problémájának megoldását. A szerkezeti különbségek áthidalása ebben az időszakban különösen azért volt jelentős, mert az 1960-as évek elején nagyfokú változást idézett elő az ipar átszervezése s ennek hatását a mérleg adataiból feltétlenül ki kellett küszöbölünk. Az árváltozások kiküszöbölése már korábban — az 1959. és 1961. évi ágazati kapcsolati mérlegek adatainak összehasonlításakor — is gondot okozott. Minthogy a feladat most egy relatíve hosszabb időszak mérlegsorainak összehasonlíthatóvá tétele volt, többlépcsős egységes módszert kellett kidolgoznunk,³ s nézetünk szerint ez a módszer a további évek nagy mérlegeinek azonos árszintre való átszámításához is megfelelő módszertani bázist fog adni.

Az ágazati kapcsolati mérlegek családjának viszonylag legfiatalabb tagjai az összevont, kis mérlegek. Ezek felhasználási lehetőségeivel, előnyeivel a szakemberek csak az elmúlt egy-két évben ismerkedtek meg. Tanulmányomban ezeket szerettem volna részletesebben bemutatni és megkedveltetni a mérlegeket elméleti és gyakorlati munkájukban felhasználó közgazdászokkal.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк был обсужден на состоявшейся с 18 по 20 мая 1967 года в доме Венгерской Академии наук по случаю столетия венгерской официальной статистики II Научной статистической конференции, организованной в рамках юбилейной статистической сессии.

Во вводной части автор излагает 2 основных типа межотраслевых балансов: балансы, составленные в натуральных единицах измерения, и балансы, основывающиеся на стоимостных показателях. Последние автор группирует по размерам балансов. На основании международной практики относительно крупными балансами считаются модели, содержащие 80, 100 или более секторов, средники — балансы, насчитывающие около 50 секторов и, наконец, в качестве „небольших балансов” упоминаются балансы, в состав которых входит 10—20 секторов.

Сводные межотраслевые балансы, то есть т.н. „небольшие балансы”, можно составить за более короткое время и чаще, также и ежегодно, в противоположность крупным балансам, которые являются гораздо более трудоемкими как в отношении сбора, так и обработки основных данных.

³ Részletesebben lásd: Az ágazati kapcsolatok mérlege. Módszertani füzetek. 1. sz. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1966. C és D fejezet.

Автор подробно останавливается на возможностях использования сводных межотраслевых балансов и сравнивает их с возможностями более подробных балансов. Он устанавливает, что одна из весьма важных особенностей сводных балансов состоит в том, что они пригодны также и для выявления и методологического исследования тенденций и трендов в разрезе длительных периодов. С точки зрения использования может возникнуть проблема, что обращенные матрицы небольших балансов отличаются от аналогичных матриц более подробных балансов и менее точно отражают фактические технологические связи между отраслями. Автор проводит сравнительное сопоставление коэффициентов, рассчитанных относительно состоящих из 13, 26 и 52 секторов моделей межотраслевых балансов венгерского народного хозяйства за 1961 год. На основании сравнения он устанавливает, что между характерными для балансов сравнительно крупными показателями расхождение является сравнительно небольшим и что более значительные различия имеют место в случае менее характерных для отраслей, относительно меньших обращенных коэффициентов. Таким образом исчисляемые на основании балансов т. н. показатели полных затрат тоже лишь в незначительной мере отличаются друг от друга в случае агрегированных различным образом моделей. Наконец, автор предлагает вниманию читателя те исследования, которые до сих пор были произведены при помощи составленных относительно 1959—1964 годов, тождественных по структуре и использованным ценам, межотраслевых балансов венгерского народного хозяйства.

SUMMARY

The paper was discussed at the 2nd Scientific Conference on Statistics, held in the frame of the Centenary Statistical Session at the Hungarian Academy of Sciences from 18 to 20 May, 1967, organized on the occasion of the 100th anniversary of the independent Hungarian official statistical service.

In its introductory part the paper reviews the two basic types of the input-output tables: those drawn up in natural units of measurement as well those drawn up in value indicators. The latter are grouped by the order of magnitude of the tables. On basis of the international practice models containing 80, 100 or more sectors are regarded relatively large tables, those with about 50 sectors are considered medium-size tables, while the tables with 10 and 20 sectors are regarded as „small tables”.

The aggregated input-output table, i. e. the so-called „small tables” can be drawn up within a relatively shorter time, and so, more frequently, also by years as against the larger tables requiring more work both in the collection and processing of the basic data.

The article deals in detail with the uses of the aggregated input-output tables and compares them with those of the more detailed tables. In the author's view a very important feature of the aggregated tables is their fitness for analysing the tendencies, trends of longer periods and also for methodological research. From the point of view of the users the problem may arise that the inverse of the small tables differs from that of the more detailed ones and reflects the actual technological connections among the sectors to a lower accuracy. The author compares the inverse coefficients calculated from the models with 13, 26 and 52 sectors of the input-output tables of the Hungarian national economy for 1961, and states that there is a relatively small difference between the higher co-efficients characterising the input-output tables and a considerable difference can be experienced only in respect of the relatively smaller inverse coefficients which are less characteristic of the sectors. Due to this the so-called complete content indicators to be derived from the tables differ from one another to a little extent only in the models aggregated by different degrees. Finally, the author calls attention to the studies performed so far on basis of the input-output tables of the Hungarian national economy, drawn up for 1959—1964 in the same structure and at the same prices.

NÉPGAZDASÁGI ÉS ÁGAZATI TERMELÉKENYSÉG*

DR. ROMÁN ZOLTÁN

Az ágazati kapcsolati mérleg segítségével végzett elemzések új szint hoztak a termelékenységi vizsgálatokba is: lehetővé tették a népgazdasági és ágazati összefüggések világosabb felismerését és számszerű nyomon követését.

A népgazdasági és az ágazati termelékenység fogalmát eddig is ismertük és használtuk. A *népgazdasági termelékenységet* az összes nemzeti jövedelem és a létrehozásához igénybe vett munkaidő-ráfordítások hányadosával, az *ágazati termelékenységet* pedig vagy (ritkábban) ugyanezen mutatók ágazatonkénti értékeivel, vagy egyéb más (többnyire közelítő) mutatókkal, illetőleg módszerekkel mértük. A makroökonómiai elemzések háttérbe szorulása folytán azonban gyakorlatilag inkább csak az iparon belül vizsgáltuk a termelékenység alakulását, s a népgazdasági termelékenység színvonalát, fejlődését nem részesítettük kellő figyelemben.

A népgazdasági és ágazati termelékenység fenti felfogása az *értékoldalról* indul ki. Az anyagi termelés szférájában foglalkoztatottak a termelő egységek homogén csoportjaiból képzett ágazatokban fejtik ki munkájukat: a nemzeti jövedelem ezekben az ágazatokban jön létre; a munka termelékenységének színvonalára és növekedése attól függ, hogyan alakul a termelékenység az egyes ágazatokban. E felfogás természetesen helyes, sőt gyakorlati szempontból igen cél-szerű is, mert a termelékenység kérdését a termelő egységek oldaláról közelíti meg, ahol leginkább befolyásolható *közvetlenül* a termelékenység.

Az ágazati kapcsolati mérleg elemzések segítségével a népgazdasági termelékenység és ennek elemekre bontása egy másik, a *használati érték* oldalról is megközelíthető. A nemzeti jövedelem használati értékek (fogyasztásra és felhalmozásra kerülő termékek) tömegében testesül meg; ugyanígy végső fokon: ebben öltenek testet az anyagi termelés szférájában felhasznált munkaidő-ráfordítások is; az egyes termékekben, termékcsoportokban megtestesülő munkaidő-ráfordítások nagysága szintén kifejezi a termelékenység színvonalát.

A megfelelő számítási módszerek az anyagi termelés szférájában felhasznált összes munkaidő-ráfordításoknak a nemzeti jövedelmet alkotó fogyasztás és felhasználás célját szolgáló termékekre (termékcsoportokra) való felosztásához, mint

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából rendezett Centenárium Statisztikai Ülésszak keretében 1967. május 18–20 között a Magyar Tudományos Akadémián tartott II. Statisztikai Tudományos Konferencián megvitatott előadás. A tanulmány eredeti címe: „Népgazdasági és ágazati termelékenység, elemzésük az ágazati kapcsolati mérleg segítségével.”

ismeretes, rendelkezésünkre állnak.¹ Először a belföldi eredetű anyagfelhasználás költségeit vezetjük vissza munkaidő- (továbbá import- és értékcsökkenési leírási) ráfordításokra és így a végső felhasználásra (a népgazdasági extern termelésre) jutó, ún. halmozott munkaidő-ráfordítási (továbbá import- és értékcsökkenési leírási) mutatókhoz jutunk. A következő lépésben a (halmozott) importanyag- és értékcsökkenési leírási ráfordításokat is munkaidő-ráfordításokra vezetjük vissza és ezzel gyakorlatilag minden munkaidő-ráfordítást a nemzeti jövedelmet alkotó terméktömegre osztottunk fel. (E második lépés a nemzetközi irodalomban és gyakorlatban kevésbé ismert és talán magyar hozzájárulásnak tekinthető.) Ilyen — a Központi Statisztikai Hivatal szóhasználata szerint — „teljes” munkaidő-ráfordítási mutatókat a Hivatal már több alkalommal számított és tett közzé és ezek — a számításukban rejlő sok feltételeesség ellenére — érdekes, új elemzési lehetőségeket ígérnek. Úgy tűnik azonban, e mutatók tartalma és felhasználási lehetőségei még nem kellően tisztázottak. Az alábbiak — egy korábbi tanulmányom gondolatait továbbvezetve² — ehhez kívánnak némi segítséget adni. Az idézett számszerű értékek a Központi Statisztikai Hivatal által az 1959—1964. évekre összeállított 13 szektoros összevont ágazati kapcsolati mérlegekre épülnek. (E mérlegek adatai forgalmi adót tartalmazó árakon szerepelnek, az 1959—1964. közötti — nem jelentős — árváltozások kiküszöbölésével.)

A TERMELÉKENYSÉG SZÍNVONAL-ARÁNYAI ÁGAZATOK ÉS TERMÉKCSOPORTOK SZERINT

A népgazdasági termelékenység kétféle — ágazati és termékcsoporthoz szerinti — elemekre bontása legegyszerűbben egy példával szemléltethető. 1964-ben nemzeti jövedelmünk összege 186 milliárd forint volt, ennek létrehozása 4 111 000 fő munkáját, azaz 4 111 000 munkaévet igényelt. A nemzeti jövedelem és a munkaidő-ráfordítások teljes összege felosztható egyfelől ágazatok, másfelől termékcsoporthoz szerint; az alábbi az érték, az utóbbi a használati érték oldaláról való kiindulásnak felel meg. (Megjegyzendő itt, hogy bővített újratermelés és nyitott gazdaság, azaz külkereskedelem esetén a nemzeti jövedelem használati értékek tömegének formájában való kifejezése jelentős értelmezési nehézségekbe ütközik. A jelen esetben ezt a következő feltételezésekkel hidaltuk át: a) az elhasználandó állóeszközök pótlásának és a bővítő beruházásoknak — s ebből következően a nettó beruházásoknak — termékstruktúráját azonosnak vettük; b) a fogyasztásra és felhalmozásra fordított importált termékek helyett az ezekért cserébe adott exportált termékeket állítottuk be a nemzeti jövedelmet alkotó használati értékek struktúrájába.)

Az összes nemzeti jövedelem és munkaráfordítás kétféle metszetű struktúrája (az említett feltételezésekkel végzett számítások szerint) az 1964. évre az 1. tábla szerinti képet mutatja.

A kétféle megoszlás aszerint tér el egymástól, hogy az egyes ágazatok többet vagy kevesebbet adtak-e a más ágazatok által kibocsátott (s nemzeti jövedelmet alkotó) termékekhez, mint amennyit kibocsátott termékeikhez maguk igénybe vettek. A legnagyobb eltérés az élelmiszeriparnál és a mezőgazdaságnál mutatkozik. Az élelmiszeriparban, illetőleg a mezőgazdaságban — az érvényes árakon számolva — az összes nemzeti jövedelem 8,2 illetőleg 19,7 százalékát hozták létre,

¹ Lásd például „A termelékenység dinamikájának mérése az iparban”; Módszertani füzetek, 2. sz. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1967. (3.6. pont).

² A népgazdasági ráfordítások és költségek mérése ágazati kapcsolati mérlegek segítségével. *Közgazdasági Szemle*, 1966. évi 2. sz. 182—196. old.

ugyanakkor azok az élelmiszeripari, illetőleg mezőgazdasági termékek, melyek végső soron fogyasztásra (és felhalmozásra) kerültek, a nemzeti jövedelem 18,5, illetőleg 13,6 százalékát képezték. Ennek magyarázata nyilvánvaló: az élelmiszeripari termékekben nagyobbrészt más ágazatok (elsősorban a mezőgazdaság) munkájának eredményét fogyasztjuk el. Még nagyobb különbségeket látunk a munkaráfordítások struktúrájában. Az élelmiszeriparban mindössze az összes létszám 3,2 százaléka dolgozott, kibocsátott termékeiben viszont az összes munkaráfordítás 19,5 százaléka testesült meg. A mezőgazdaságban fordított volt a helyzet: a 37,6 százalék saját munkaráfordítás mellett csak 20,5 százalék került felhasználásra mezőgazdaságból kibocsátott termék formájában.

Az összes nemzeti jövedelem és munkaráfordítás megoszlása
ágazatok és termékcsoportok szerint, 1964

1. tábla

Ágazat és termékcsoport	A nemzeti jövedelem		A munkaráfordítások	
	megoszlása			
	ágazatok	termékcsoportok	ágazatok	termékcsoportok
	szerint (százalék)			
Alapanyag és energia	11,7	7,1	7,7	5,6
Gépipar	14,9	13,3	10,6	10,1
Vegyipar	5,7	4,6	2,0	3,2
Könnyűipar	15,5	15,1	10,9	12,6
Élelmiszeripar	8,2	18,5	3,2	19,5
Építőipar	9,2	12,0	9,5	11,3
Mezőgazdaság	19,7	13,6	37,6	20,5
Közlekedés	4,2	3,6	6,6	3,9
Belkereskedelem	6,1	7,0	8,2	8,1
Egyéb ágazatok	4,8	5,2	3,7	5,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A nemzeti jövedelem és a munkaráfordítások kétféle szétosztása alapján kétféle termelékenységi mutatót is számolhatunk: az egyik ágazatok, a másik termékcsoportok szerint fogja jellemezni a termelékenység színvonalát, természetesen az érvényes árarányok hatását is tükrözve. (Lásd a 2. táblát.)

A termelékenység színvonala termékcsoportok szerint lényegesen kisebb szóródást mutat, mint ágazatok szerint. Valamennyi termékcsoport-mutató közelebb kerül az átlaghoz, minthogy a kibocsátó ágazat mellett a többi ágazat termelékenységét is tükrözi. Lényegében minden termékcsoport-mutató a népgazdasági termelékenységet fejezi ki, ahogyan az az adott termékcsoportban megtestesülő munkaráfordítások ágazati termelékenységi arányaiból (mint változóan mérlegelt átlag) adódik. A termékcsoportok teljes munkaráfordításai a számítások során négy elemből tevődnek össze:

- (1) a kibocsátó ágazat „közvetlen” munkaidő-ráfordításai,
- (2) a kibocsátó ágazat „közvetlen” import-ráfordításaiban megtestesülő munkaidő-ráfordítások,
- (3) a kibocsátó ágazat „közvetlen” értékcsökkenési leirási ráfordításaiban megtestesülő munkaidő-ráfordítások,
- (4) a felhasznált belföldi kibocsátású anyagokban megtestesülő munkaidő-ráfordítások.

Nem hagyható figyelmen kívül azonban, hogy a belföldi kibocsátású anyagokban szintén jelentős mennyiségű import- és értékcsökkenési leirási ráfordítás

van. A 3. tábla adatai a teljes munkaráfordítások szerkezetét oly módon mutatják be, hogy a (4) tételből kibontja az import és értékcsökkenési leírasi ráfordításokat, s (2) és (3) tételként a halmozott import- és értékcsökkenési leírasi ráfordítások munkaidő-tartalmát tünteti fel. Mindez azért is fontos, mert számításaink során az import és az értékcsökkenési leírasi ráfordításokat az export, illetőleg a bruttó beruházások „átlagos munkaidő-tartalmával” fejezzük ki. Minthogy pedig az export és a bruttó beruházások munkaidő-tartalma szintén ágazatok munkaráfordításaiból tevődik össze, a saját ágazati munkaráfordítások tulajdonképpen az (1) tétel mellett a (2), (3) és (4) megfelelő (változó) hányadát is magukban foglalják. Mint az alábbi összeállításból kitűnik, a kétféle — az egyszerűbb és pontosabb — számítás néhány termékcsoporthoz, elsősorban a gépipari termékeknel elég számottevő eltérést eredményez. (Lásd a 3. táblát.)

2. tábla

A termelékenység színvonala ágazatok és termékcsoporthoz szerint az átlagos színvonal százalékában, 1964.

Ágazat és termékcsoporthoz	A termelékenység (a munkaráfordítások egységére jutó nemzeti jövedelem) az átlagos színvonal százalékában		(1) : (2)
	ágazatok (1)	termékcsoporthoz (2)	
	szerint		
Alapanyag és energia	152	119	1,27
Gépipar	141	124	1,14
Vegyipar	286	136	2,10
Könnyűipar	143	113	1,26
Élelmiszeripar	257	90	2,83
Építőipar	97	100	0,97
Közlekedés	63	86	0,75
Békereskedelem	75	81	0,93
Mezőgazdaság	53	63	0,84
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>1,00</i>

A termelékenység színvonala kibocsátó ágazatok és kibocsátott termékek szerint vizsgálva aszerint tér el egymástól, hogy a) milyen hányadot képviselnek a kibocsátó ágazat „saját” munkaráfordításai és b) ezek termelékenysége mennyire tér el az adott termékcsoporthoz adódó átlagos népgazdasági termelékenységtől. (A saját munkaráfordítások aránya természetesen az aggregálás fokától is függ, nagyobb aggregálásnál nagyobb lesz!) Az itt vizsgált termékcsoporthoz közül a saját munkaráfordítások hányada az élelmiszeripari és a vegyipari termékeknel a legkisebb; minthogy az ágazati termelékenység átlagtól való eltérése viszont éppen itt a legnagyobb, az ágazati és a termékcsoporthoz termelékenység közötti különbség is itt a legszembetűnőbb.

Mindezen összefüggések elemzésén túl a fő kérdés azonban az, hogy levonhatók-e hasznosítható következtetések a termelékenység fenti, ágazati és termékcsoporthoz szerinti színvonal-arányaiból. (Olyan árrendszer mellett, melyben az előállított termékek és az anyagi ráfordítások értékeléséhez felhasznált árak az egyes termékek és szolgáltatások használati értékét a népgazdaság konkrét feltételeinek megfelelően helyesen fejezik ki, ezek a színvonal-arányok arról

tájékoztatnak, hogy a munkaráfordítások mely ágazatokban, illetőleg termékcsoporthoznál eredményeznek magasabb termelékenységet. A magasabb termelékenységű ágazatok, illetőleg termékcsoporthoz arányának növelése azután a népgazdaság átlagos termelékenységének valóságos növekedését eredményezheti. Tudvalevőleg árrendszerünk messze van e feltételek kielégítésétől, ezért a jelenlegi színvonal-arányok a fenti értelemben nem adhatnak tájékoztatást. Maguknak a teljes munkaráfordítási mutatóknak a meghatározása (kevésbé összevont termékcsoporthoz szerint) azonban szintén igen hasznos lehet és igen nagy segítséget adhat az árrendszer elemzéséhez, alakításához is.³

3. tábla

Az egyes termékcsoporthoz teljes munkaráfordításainak szerkezete az 1964. év adatai alapján (százalék)

Termékcsoporthoz	A kibocsátó ágazat közvetlen munkaidő-ráfordításai	A halmozott import-ráfordításokban	A halmozott értékesítési leírású ráfordításokban	Egyéb, a felhasznált belföldi anyagokban	A teljes munkaráfordításokból	
					a kibocsátó	a többi
					ágazatból származó hányad	
		megtettesülő munkaidő-ráfordítások				
Alapanyag és energia	27	28	20	25	30	70
Gépipari termékek	36	26	11	27	45	55
Vegyipari termékek	19	46	12	23	20	80
Könnyűipari termékek	39	28	6	27	45	55
Élelmiszeripari termékek	10	21	7	62	14	86
Építőipari termékek	43	14	14	29	49	51
Mezőgazdasági termékek	58	7	2	33	60	40
Közlekedési szolgáltatások	50	9	28	13	50	50
Belkereskedelmi szolgáltatások	68	5	10	17	69	31

A termelékenység ágazati és termékcsoporthoz szerinti színvonal arányainak értékeléséhez közelebbi lehetőséget nyújtanak a nemzetközi összehasonlítások. Közvetlen összehasonlításra az adna lehetőséget, ha hasonló mutatókat más országok adatai alapján is számítanánk és a nemzeti jövedelem ágazatok, illetőleg termékcsoporthoz szerinti értékét árindexekkel számítanánk át azonos valutára. Ennek hiányában közvetett összehasonlítást egyszerűbben oly módon végezhetünk, hogy az egyes ágazatok által létrehozott, illetőleg az egyes termékcsoporthoz által képviselt nemzeti jövedelem forintban kifejezett értékét kifejezzük külföldi valutában (például dollárban), és a termelékenységi mutatók így adódó színvonal-arányait hasonlítjuk össze. A termékcsoporthoz szerinti mutatók ilyen vizsgálata nemcsak abból a szempontból lehet hasznos, hogy egy újabb (nem ágazati) metszetben ad képet, hanem abból a szempontból is, hogy a termékcsoporthoz (teljes) értékének külföldi valutára való átszámítása jóval egyszerűbben és megbízhatóbban végezhető el, mint az ágazatok által termelt nemzeti jövedelem, azaz az anyagi ráfordításokkal csökkentett nettó termelési érték átszámítása.

³ Elsősorban Ganczer Sándor kezdeményezett ilyen kutatásokat. A teljes munkaráfordítási mutatók arányai a hazai ráfordításokhoz igazodó ún. értékarányos árrendszernek felelnek meg. Ha a termékcsoporthozat végig ilyen áron értékelnénk, a fenti módon számított termelékenységi mutatók színvonalában az átlagtól nem mutatkozna eltérés. Ugyanakkor azonban a teljes munkaráfordítási mutatók más, szintén a hazai ráfordításokhoz igazodó ártípus-számításokhoz is felhasználhatók.

Mint hogy a külkereskedelemben nem *egy* ágazatok tevékenységét, hanem termékeket cserélünk, különösen kézenfekvő ilyen „népgazdasági” (teljes munkaráfordítási) mutatók vizsgálata. Az ún. bruttó devizahozamra számított exportgazdaságossági mutatók lényegében ennek felelnek meg (munkaórák helyett munkabérekkel számolva). Az ilyen elemzések azonban a külkereskedelemmel kapcsolatos döntésekhez a valóságban igen csekély segítséget adhatnak.⁴ Nagyobb jelentőségük termelékenységi vizsgálatok céljára is csak erősen részletezett ágazati kapcsolati mérlegek, kevésbé összevont termékcsoportok elemzése esetén lehet, mert különben az átlagtól alig eltérő, túlságosan kiegyenlített képet mutatnak.

A NÉPGAZDASÁGI TERMELÉKENYSÉG VÁLTOZÁSA ÉS ENNEK ÖSSZETEVŐI

Hasonlóan a termelékenység színvonalához, a termelékenység változását is két metszetben: ágazatok és termékcsoportok szerint vizsgálhatjuk. 1959—1964 között a népgazdasági termelékenység (az egy foglalkoztatottra jutó nemzeti jövedelem) 37 százalékkal növekedett. Ez az egyes ágazatokban foglalkoztatott létszám termelékenységnövekedésének (mérlegelt) átlaga, de ugyanakkor az egyes termékcsoportoknál megnyilvánuló termelékenységnövekedés átlagaként is elemezhető.

4. tábla

A termelékenység növekedése 1959—1964 között, ágazatok és termékcsoportok szerint

Ágazatok és termékcsoportok	A termelékenység színvonala 1964-ben az 1959. évi százalékában		Az ágazatok	A termék- csoportok
	ágazatok	termékcsoportok	szerinti termelékenységnöve- kedés az átlagos növekedés százalékában	
	szerint			
Alapanyag és energia	128	133	93	97
Gépipar	144	139	105	101
Vegyipar	167	147	122	107
Könnyűipar	123	127	90	93
Élelmiszeripar	132	136	96	99
Építőipar	111	120	81	88
Mezőgazdaság	120	133	88	97
Közlekedés	140	133	102	97
Belkereskedelem	113	117	82	85
<i>Népgazdasági termelékenység</i>	<i>137</i>	<i>137</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

A termelékenység növekedésének mértéke ágazatonként — legalábbis az itt felhasznált indexek szerint — erősen eltérő volt: a termelékenység kiemelkedő vegyipari és jelentős gépipari növekedése mellett az építőiparban és a létszám nagy hányadát foglalkoztató mezőgazdaságban például csak szerényebben emelkedett. Az ágazati termelékenységi indexek többek között két tényezőre bonthatók: a teljes termelésre vonatkoztatott termelékenység és a nettó és teljes

⁴ Erről részletesebben lásd a szerző „Külkereskedelmi döntések és gazdaságossági számítások” (*Pénzügyi Szemle*, 1964. évi 10. sz. 805—813. old.) c. cikkét.

termelési érték arányának (az anyagi ráfordítások hányadának) változására.⁵ Az ilyen tényezőkre bontás azt mutatja, hogy a vegyipar (kisebb mértékben a gépipar és a közlekedés) termelékenysége nagy növekedéséhez a nettó hányad növekedése is jelentősen hozzájárult, míg az építőiparban a teljes termelésre vonatkoztatott termelékenység (azaz a fajlagos létszámfelhasználás) is csak igen csekély mértékben növekedett.

Megjegyzendő, hogy a nettó hányad csökkenése természetesen nemcsak anyagi ráfordítások megtakarításának, hanem strukturális változásoknak is következménye, s e körülmény feltétlenül további elemzést követel!

5. tábla

Az ágazatok szerinti termelékenységváltozás összetevői

Ágazat	Az egy foglalkoztatottra jutó teljes termelés	A nemzeti jövedelem hányada a teljes termelésben	Az egy foglalkoztatottra jutó nemzeti jövedelem	A foglalkoztatott létszám megoszlása ágazatok szerint (százalék)	
	1964-ben az 1959. évi százalékában			1959	1964
Alapanyag és energia	130	99	128	7,2	7,7
Gépipar	131	110	144	8,0	10,6
Vegyipar	135	124	167	1,4	2,0
Könnyűipar	122	101	123	9,0	10,9
Élelmiszeripar	123	107	132	2,6	3,2
Építőipar	110	101	111	7,8	9,5
Mezőgazdaság	134	90	120	46,8	37,6
Közlekedés	128	110	140	5,9	6,6
Belkereskedelem	110	102	113	6,9	8,2
<i>Népgazdaság összesen</i>	<i>139</i>	<i>99</i>	<i>137</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A népgazdasági termelékenység 37 százalékos növekedése nemcsak az egyes ágazatokban foglalkoztatott létszám termelékenységének növekedéséből, hanem abból is származik, hogy 1964-ben a létszám nagyobb hányada dolgozott magasabb termelékenységű ágazatokban. A változatlan állományú index az 1959—1964 közötti időszakra a népgazdasági termelékenység 24 százalékos változását jelzi, a szerkezeti változás tehát több mint 10 százalékos termelékenységemelkedést eredményezett. Jelenlegi árrendszerünk az ágazatok termelékenységi színvonalának egymáshoz viszonyított arányát nem jelzi megbízhatóan, de a létszám áramlása a mezőgazdaságból az ipari és egyéb ágazatokba feltétlenül valóságos termelékenységnövekedést jelent, ha nem is pontosan az itt jelzett (hanem valószínűleg kisebb) arányban.

A termelékenység változását népgazdaságunk egyes ágazataiban jelenleg csak teljes termelési, illetőleg ún. termék soros indexek alapján szokásos vizsgálni, a fajlagos átvittmunka-ráfordítások megtakarítását — többletkiadását — nem véve figyelembe. Remélhetőleg a jövőben árrendszerünk lehetővé teszi, hogy az egyes ágazatok termelési eredményét és termelékenységét nemzetijövedelem- adatok alapján, az egész népgazdaság fejlődésével és a népgazdasági termelé-

⁵ $\frac{N}{L} = \frac{T}{L} \cdot \frac{N}{T}$, ahol N = a nemzeti jövedelem (nettó termelési érték), T = a teljes termelési érték, L = a foglalkoztatott létszám.

kenység alakulásával összefüggésben elemezhetjük. Ez az igényesebb makro-ökonómiai elemzések egyik feltételének tekinthető.

A népgazdasági termelékenység változása — teljes munkaráfordítási mutatók segítségével — termékcsoporthoz szerint is vizsgálható. A termékcsoporthoz szerinti termelékenységi indexek mind a népgazdasági termelékenység változását fejezik ki, ahogyan az az egyes ágazatok termelékenységváltozásának különböző mérlegelésű átlagaként megjelenik. Mint a 4. tábla adataiból látható, a termékcsoporthoz indexek szóródása jóval kisebb, mint az ágazati indexeké. Míg az utóbbi esetben 111 és 167, itt 120 és 139 a két szélső érték a 137-es átlagérték mellett.

A népgazdasági termelékenység termékcsoporthoz szerinti változása több módon bontható összetevőire. Emlékeztetőül idézzük, hogy a számítás alapjául szolgáló teljes munkaráfordítások az alábbi elemekből tevődnek össze (vö. 827. old.):⁶

$$l_u^m = l_k^m + i^m \alpha + c^m \beta + \sum_i a^{im} l_u^i,$$

ahol:

- l_u^m — az m ágazat teljes munkaráfordítási mutatója,
- l_u^i — az i ágazatok teljes munkaráfordítási mutatója,
- l^m — az m ágazat közvetlen munkaidő-ráfordítása,
- i^m — az m ágazat közvetlen import-ráfordítása,
- c^m — az m ágazat közvetlen értékcsökkenési leírás ráfordítása,
- α — az import ráfordítások munkaidő-egyenértéke,
- β — az értékcsökkenési leírások munkaidő-egyenértéke,
- a^{im} — az i ágazatok által előállított (belföldi) anyagokból történő fajlagos felhasználások együtthatói az m ágazatra vonatkozóan.

A termelékenységváltozás összetevőit meghatározhatjuk tehát először is a számítás alapjául szolgáló teljes munkaráfordítási mutatók (1)—(4) eleme szerint. (Lásd a 6. táblát.)

A teljes munkaráfordítások, azaz a termelékenység termékcsoporthoz szerinti változása a négy összetevő változásának mérlegelt átlaga. Az egyes összetevők súlya természetesen termékcsoporthozként más és más. A (2)—(4) elemek változásában a többi ágazat termelékenységváltozása is kifejezésre jut, minthogy az import, az értékcsökkenési leírás és a belföldi anyagfelhasználás tényleges munkaidő-tartalmát az is befolyásolja. A teljes munkaráfordítások nagyságát és változását az importált és belföldi anyagok helyettesítése számottevően módosíthatja, a belföldi anyagot előállító egyes ágazatoknál érvényes és az importanyagok értékelésénél (az export alapján) figyelembe vett átlagos „munkaidő-tartalom” ugyanis lényegesen eltérhet egymástól. E helyettesítés hatása természetesen szintén kimutatható.⁷

⁶ A 3. táblában közölt adatokat annak érdekében, hogy a *halmozott* import- és értékcsökkenési ráfordításokat mutassuk ki — ettől eltérően — az alábbi tényezőkre bontás alapján számítottuk:

$$l_u^m = l_k^m + i_h^m \alpha + c_h^m \beta + \sum a^{im} l_h^i$$

ahol:

- i_h^m — az m ágazat halmozott import-ráfordítása,
- c_h^m — az m ágazat halmozott értékcsökkenési leírás ráfordítása,
- l_h^i — az i ágazatok halmozott munkaidő-ráfordításai.

⁷ Lásd id. KSH Módszertani füzetek 2. sz. 36. old.

6. tábla

A termelékenység termékcsoportok szerinti mutatóinak és összetevőinek változása az 1959—1964. években

Termékcsoport	A termelékenység változása 1959-1964 között (százalék)				
	A közvetlen munkaidő-ráfordítások	A közvetlen import-	A közvetlen értékesítési leírás	A közvetlen belföldi anyagfelhasználási	Teljes munkaráfordítások összesen
Alapanyag és energia	130	120	111	140	133
Gépipari termékek	131	107	136	144	139
Vegyipari termékek	135	138	129	155	147
Könnyűipari termékek	122	135	129	127	127
Élelmiszeripari termékek	123	72	108	145	136
Építőipari termékek	110	70	84	123	120
Mezőgazdasági termékek	134	37	81	137	133
Közlekedési szolgáltatások	128	98	128	136	133
Belkereskedelmi szolgáltatások	110	(14)	101	118	117

A következő lépésben megkísérelhető, hogy a (2)—(4) elemek változásában különválasszuk a kibocsátó ágazat fajlagos felhasználásának és ezek munkaidő-együtthatóinak változását (i^m , c^m és a^{im} egyfelől, α , β és l_u^i másfelől). Ennek az lehet a módja, hogy a kibocsátó ágazatra jellemző együtthatókat (l_k^m , i^m , c^m és a^{im}) változónak vesszük, s ezeket a többi együttható (α, β, l_u^i) változatlan értékével összegezzük. A szakirodalomban ezt az ágazaton belüli és az ágazaton kívüli termelékenységváltozás különválasztásaként említik. Ez azonban (vö. 3. tábla) csak közelítőleg érvényes, hiszen α, β, l_u^i szintén népgazdasági termelékenységi mutatók, melyek alakulásába kisebb vagy (esetenként) nagyobb mértékben a vizsgált kibocsátó ágazat termelékenysége is belejátszott. E probléma áthidalására, bár bonyolultabb számításokat igényel, természetesen szintén van mód.

Emellett azonban gyakorlati szempontból fontosabb az az aggály, hogy az aggregálásból adódó bizonytalanság (hibalehetőség) e számításoknál különösen nagy szerephez juthat. Változatlan l_u értékekkel számolva a belföldi kibocsátású anyagok felhasználásának költségeit az anyagárak helyett a kibocsátó ágazatok átlagos munkaidő-egyenértékeivel értékeljük (összegezzük). Bármilyen örömmel üdvözljük is jelen körülményeink között árrendszerünk torzító hatásának kikapcsolását, mégis aggályos, hogy ez a speciális ágazati önköltségszámítás, mely árak helyett munkaidőben összegezi a ráfordításokat, maga újabb hibalehetőséget tartalmaz. E hibalehetőség természetesen az aggregálás fokával fordított arányban áll. Az itt felhasznált 13 szektoros mérleg alapján nem tűnik megengedhetőnek egy ilyen számítás, s a szokásos 50—100 szektoros mérlegek esetében is külön vizsgálatot igényel.

Összefoglalva, úgy tűnik, hogy a népgazdasági termelékenység termékcsoportok szerinti vizsgálata inkább statikusan és a színvonal-arányok vizsgálata terén ígér hasznosítható eredményeket. Dinamikai vizsgálatokhoz a népgazdasági termelékenység termékcsoportok szerinti mutatói elsősorban abból a szempontból lehetnek hasznosak, hogy segítségükkel a struktúra-változásoknak a népgazdasági (átlagos) termelékenység változására gyakorolt hatását nemcsak az egyes

ágazatokban foglalkoztatott létszám, hanem közvetlenül a nemzeti jövedelmet alkotó termékhalmoz struktúrája alapján is vizsgálhatjuk. Esetenként sor kerülhet arra is, hogy e mutatók segítségével számszerűen elemezzük a különböző ágazatok szerepét a népgazdasági termelékenység egyes termékekben (termék-csoportokban) realizálódó változásában: ez iránt azonban várhatóan ritkábban jelentkezik gyakorlati igény. Mindenképpen igen fontos lenne viszont, hogy a termelékenység változását ne csak egyes ágazatokra és népgazdasági ágakra, hanem az egész népgazdaságra vonatkozóan is vizsgáljuk, a termelt nemzeti jövedelem és a létrehozásához felhasznált munkaidő-ráfordítások alapján. A népgazdasági termelékenység e változását pedig a továbbiakban ágazati összetevői szerint is elemezzük, és pedig szintén a termelt nemzeti jövedelem és az összes munkaidő-ráfordítások ágazati részletezése alapján.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк был обсужден на состоявшейся с 18 по 20 мая 1967 года в доме Венгерской Академии наук по случаю столетия венгерской официальной статистики II. Научной статистической конференции, организованной в рамках юбилейной статистической сессии.

Автор подчеркивает значение анализа производительности труда на народнохозяйственном уровне и указывает на то обстоятельство, что свободный показатель народнохозяйственной производительности труда (национальный доход в расчете на единицу затрат труда) как по уровню, так и по динамике можно анализировать в двух разрезах: 1. по отраслям (на основании частного стоимости созданного в отдельных отраслях национального дохода и использованных здесь затрат рабочего времени) и 2. по группам продуктов (на основании полных затрат труда по секторам межотраслевых балансов). Исчисление последних показателей при помощи обращенной матрицы основывается на пересчете всех „первичных затрат”, амортизационных отчислений и импортных затрат на затраты рабочего времени и относим последние к массе продуктов, образующей национальный доход. Эти показатели, следовательно, показывают сколько затрат труда овеществляется (в любой форме) в отдельных группах продуктов и различных отраслях, выражая все затраты через затраты рабочего времени, составляющие их конечный источник.

Автор производит оба анализа уровня и динамики народнохозяйственной производительности труда на основании составленного центральным статистическим управлением относительно 1959 – 1964 годов, состоящих из 13 секторов, межотраслевых балансов и приводит пример, каким образом показатели по отраслям и, соответственно, группам продуктов, могут быть разбиты на дальнейшие факторы. В заключение автор производит анализ приведенных им аналитических возможностей и их проблем (искажения, возникающие на основании отечественной системы цен, возможности ошибок, возникающие на почве агрегирования балансов и т. д.) и делает попытку определить роль анализов по группам продуктов, основывающихся на межотраслевых балансах. Согласно мнению автора эти обследования дают полезные результаты в первую очередь в случае анализов, направленных на определение статических соотношений уровня, и только сравнительно скромные результаты при анализе динамики производительности труда.

SUMMARY

The paper was discussed at the 2nd Scientific Conference on Statistics, held in the frame of the Centenary Statistical Session at the Hungarian Academy of Sciences from 18 to 20 May, 1967, organized on the occasion of the 100th anniversary of the independent Hungarian official statistical service.

In his paper the author emphasizes the importance of an analysis of the productivity of the national economy, then, he points to the fact that the summarizing index of the productivity of the national economy (the national income per unit of

labour inputs) can be analysed as regards both its level and its dynamics from two aspects: 1. *by sectors* (on basis of the quotient of the value of the national income produced in the individual sectors and of the working-time inputs used there) and 2. *by groups of products* (on basis of the complete labour input indicators by the sectors of the input-output tables). The calculation of the latter by means of the inverse matrix is based on converting all „primary inputs”, the depreciation allowance and also the import-inputs into working-time inputs and on relating the latter to the mass of products constituting the national income. These indicators show how much of the inputs used in the different sectors (in any forms) is embodied in a group of products, expressing every input in terms of working-time inputs forming their basic source.

The two kinds of analysis of the level and dynamics of the productivity of the national economy are shown in the paper on basis of the Input-Output Table, drawn up by the Central Statistical Office for the years 1959—1964, containing 13 sectors. The paper gives also examples, how the indices by sectors and group of products resp. can be broken down further factors. Finally the author evaluates the different ways of analysis, their problems (the biases arising from the application of the domestic price system, the possibilities of committing errors due to the aggregation of the tables etc), then he tries to set an aim to the analysis based on input-output tables and performed according to groups of products. In the author's view such studies promise to yield useful results primarily in static analyses, directed towards the proportions of levels while when analysing the dynamics of productivity they are expected to give a modest help only.

A MAGYAR NÉPGAZDASÁG M-2/A STATISZTIKAI MODELLJÉRŐL*

DR. HALABUK LÁSZLÓ

A legutóbbi évtizedekben az érdeklődés homlokterébe kerültek a közgazdasági modellek. Sok új gondolati konstrukció született és jutott el a numerikus meghatározás fázisába. Ma közgazdasági modell kifejezésen a legkülönbözőbb dolgokat értik. Van, aki „közgazdasági modellt” említ és ezen lineáris programozást ért; másvalaki ugyanezt a kifejezést használja és közben az ágazati kapcsolatok mérlegére gondol. Van, aki valamely ágazat fejlesztési terve számára próbálja kisajátítani a kifejezést. Nem kívánunk itt arra vállalkozni, hogy a kifejezés tartalmát, illetőleg a fogalom definícióját adjuk; csupán el akarjuk kerülni azt, hogy hasonló hibába essünk. Amikor mi ebben a rövid vázlatban a népgazdasági vagy makroökonómiai modell kifejezést használjuk, akkor az ún. statisztikai, sztochasztikus vagy másképp ökonometria modellek típusára gondolunk. E modelleket az jellemzi, hogy:

- lényegében a többszörös regressziószámítás felhasználásával kívánják a népgazdaságban érvényesülő fontos összefüggéseket számszerűsíteni;
- a vizsgálat a múltra vonatkozó statisztikai adatokon épül fel;
- a népgazdaság kicsinyített másának szerepét betöltő modell matematikai formája szerint egyenletrendszer (amely esetünkben teljes egészében lineáris);
- az egyes összefüggés-típusokat kifejező egyenletek (például termelési vagy fogyasztási egyenletek) — az egyenletrendszernek megfelelően — egyetlen összefüggő rendszer részét képezik;
- a modell sztochasztikus, tehát — egy bizonyos szóhasználattal élve — alkalmas önmaga ellenőrzésére: hibaszámításra, a reziduumok autokorrelációjának megállapítására stb. nyújt lehetőséget.

A fentiek értelmében az elkészítendő modell önmagában a múlt (illetőleg jelen) magas szintű statisztikai elemzésének eszköze; a későbbiekben kerül sor a modell segítségével végzendő ex-post előrebecslések, szimulációs kísérletek végzésére, illetőleg a döntési célra való felhasználhatóság megvizsgálására.

1. AZ ÖKONOMETRIAI MODELLEK ÉS AZ M-2/A MODELL

1.1. A modell készítése több fázisból áll. Csupán a legösszefoglalóbb részeket említve: meg kell fogalmazni a mérni kívánt kapcsolatokat (specifikálás); ennek során azonban biztosítani kell olyan feltételeket, amelyek a modell egyen-

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából rendezett Centenárium Statisztikai Ulésszak keretében 1967. május 18—20 között a Magyar Tudományos Akadémián tartott II. Statisztikai Tudományos Konferencián megvitatott előadás.

letrendszerének megoldásához, valamint a redukáláshoz szükségesek (identifikálás); nagy volumenű statisztikai adatgyűjtést kell végrehajtani; ezt követi a paraméterek számszerűsítése (becslés); végül a nyert eredmények értékelése és esetleg azok felhasználása szimuláció, prognózis stb. céljára következik. Ebben a menetben szükségessé válhat a visszatérés valamelyik fázisból egy korábbi fázishoz, és az ott elvégzett korrekciók után a megfelelő ponttól kezdve meg kell ismételnit az eljárást (így például a közgazdasági megfontolások alapján elképzelt modell az adatgyűjtés során konkretizálódó adottságok miatt esetleg helyesbítésre szorulhat).

1.2. A modellkészítés első fázisában, a specifikációban, a közgazdasági szemlélet adja a kiindulást. A közgazdasági elképzéseket a későbbiekben felderítendő adatellátottság korlátozza; a számítási műveletek során dominálnak a módszertani szempontok; ezt követően befejezésképpen ismét a közgazdasági gondolatkörbe kell visszatérni ahhoz, hogy a modell információtartalma használható legyen.

1.3. Ismeretes, hogy az ökonometria különbséget tesz *exogén* és *endogén* változók között. Az előbbieken a gazdaság rendszerén kívülről érkező hatásokat érti, míg endogén változóknak minősíti azokat, amelyek a tényező és hatás jellegét egyaránt magukon viselik. Az endogén és exogén változók közötti megkülönböztetésnek módszertani szempontból pontosan meghatározott jelentősége és következményei vannak. Ugyanakkor rendkívül tisztázatlan e két változó típus közgazdasági értelmezése.

A hagyományos minősítés szerint közgazdasági jellegük, funkciójuk alapján egyértelműen exogénnek kell tekintenünk az adott társadalmon kívüli szférából eredő tényezőket: ilyen a mi esetünkben az időjárás hatása. Már kevésbé autonóm jellegű az export és az import, mert például valamely nagy és a nemzetközi áruforgalomban jelentős szerepet játszó ország esetében a nemzetközi piacra az illető ország külkereskedelmi forgalmának is hatása van. Azért sem tekinthető a külkereskedelmi forgalom teljesen autonóm, kívülről adott jellegűnek, mert az a nemzetközi piac kedvező vagy kedvezőtlen alakulásától kisebb-nagyobb mértékben függetlenül is folytatható, továbbá a külkereskedelem eredményessége a saját népgazdaság színvonalának és eredményességének is függvénye. Exogénnek szokták végül minősíteni a kormányzati intézkedésekkel meghatározott értékeket. Ez a szempont az, amely az elmúlt 15—20 év magyarországi gazdasága esetében igen széles lehetőségeket enged az exogén változók megállapítására, mert ezen időszak alatt úgyszólván valamennyi közgazdasági változót kormányzati döntésekkel — tervszámokkal — határozták meg. Úgy gondoljuk, hogy ilyen körülmények között a következő elvet kell követni az endogén és exogén változók megkülönböztetésében: exogénnek minősítendő minden természeti eredetű hatás (időjárás); a többi változó tekintetében tulajdonképpen elég nagy szabadsággal rendelkezünk és így azokat minősíthetjük endogénnek, amelyeket a rendszer segítségével meg kívánunk határozni.

1.4. Az $M-2/A$ modell nem első kísérletünk Magyarország népgazdaságának modellel való kifejezésére.¹ A korábbi, az $M-1$ modell² azonban elsősorban módszertani kísérletnek volt tekinthető. Ehhez, a sok szempontból csupán első próbálkozásnak tekinthető modellhez képest az $M-2/A$ modell³ „jobb”, tehát reáli-

¹ Mind az $M-1$, mind az $M-2/A$ modell a Központi Statisztikai Hivatalban a Statisztikai és Matematikai Módszerek Közgazdasági Alkalmazásának Laboratóriuma kutatási témájaként került, illetve kerül kidolgozásra.

² Az $M-I$ statisztikai makromodell. Nemzetközi Módszertani Füzetek 7. sz. Budapest, 1965. 117 old.

³ E modell változói az 1950—1966. évekre vonatkozó adatsorok.

sabb, informatívabb jellegét főként három tényezőtől várjuk: a közgazdasági összefüggések reálisabb meghatározásától, a modell dezaggregáltabb jellegétől és a precízebb statisztikai megközelítéstől. Az $M-1$ modellhez való hasonlítás főképp a második ismerv szempontjából lehetséges; az összehasonlítás eredménye pedig az alábbi.

Az $M-1$ és az $M-2/A$ modell összehasonlítása

Megnevezés	$M-1$	$M-2/A$
Az egyenletek száma	9	28
Ebből sztochasztikus	5	24
Az összes változók száma	19	70
Ebből exogén	10	42

Az alábbiakban az $M-2/A$ modellnek főként specifikációját ismertetjük. Ezenkívül a modell statisztikai adatigényének egy-két vonatkozásával foglalkozunk röviden; végül csupán érintjük a becslés, illetve az azt megelőző tesztek néhány kérdését.

2. A MODELL SPECIFIKÁCIÓJA

2.1. Az egyenletek típusai. Az $M-2/A$ modell termelési egyenleteket, fogyasztási egyenleteket, a takarékbetét-állomány változásának egyenletét, foglalkoztatottsági egyenleteket, külkereskedelmi egyenleteket és reáljövedelem-egyenletet tartalmaz. Alapjában azonban — főként a gondolati konstrukció kialakításának menetét tekintve — az egyenletrendszer két részre osztható. Az első részben a nemzeti jövedelem felépítése köré csoportosítottuk a modell első, általunk alapvetőnek ítélt részét. A nemzeti jövedelem adja ugyanis egy időszak alatt megtermelt és végső felhasználásra kerülő termékek összességét, tehát ez a termelés legösszefoglalóbb mutatója. Ugyanakkor a nemzeti jövedelem számszerűsíti azt a termékmennyiséget, amelyet a különféle felhasználási célokra el lehet osztani. Éppen ezért a népgazdaság helyzetének, fejlettségének legfontosabb mutatója a nemzeti jövedelem. A nemzeti jövedelem mérlege mutatja azt is, hogy a termelés és a felhasználás egyes tételeinek mekkora a jelentősége.⁴ A nemzetijövedelem-számítás konstrukciója és eredményei tehát kitűnő kiindulást nyújtanak a népgazdasági összefüggések elemzéséhez, amellet, hogy a folyamatos népgazdasági elszámolásokhoz kapcsolják a modellt.

Bár a nemzeti jövedelem mérlegéből indulunk ki, eltekintünk a közületek fogyasztása, a felhalmozás és a külföldi felhasználás megmagyarázásától. Ennek oka alapvetően az, hogy ez adatok tekintetében igen erős az exogén jelleg, illetőleg nem látunk lehetőséget arra, hogy ezeket más közgazdasági változók függvényében sztochasztikusan tudnánk kifejezni. Megmagyarázásra várnak tehát

⁴ Természetesen utalni kell itt arra, hogy mindez nagy potenciális vagy tényleges hibaforrást hordoz magában: a mindenkori árrendszer torzító hatását. Ez azonban — bármilyen sajnálatos is — nem küszöbölhető ki. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy az arányok szerepét a népgazdaságon belül igen fontosnak tartjuk; ugyanez vonatkozik a különféle árrendszereknek a népgazdaságra gyakorolt hatását kutató vizsgálatokra. Úgy gondoljuk azonban, hogy a modellnek a ténylegesen érvényesülő — helyesen vagy helytelenül meghatározott — arányokon nyugvó újratermelési folyamatot kell leképeznie, és nem a modellnek, hanem a modell segítségével végzett szimulációs vizsgálatnak lehet a feladata az, hogy az árrendszer variálásának a hatásait vizsgálat tárgyává tegye.

a nemzeti jövedelem forrásai népgazdasági áganként és a lakosság fogyasztása. Míg azonban a nemzeti jövedelem forrásai a fenti rendszerből kiindulva és annak keretén belül maradvá is kezelhetők, addig a felhasználási oldalon nehezebb a helyzet. Azon felül, hogy a közületi fogyasztás, a felhalmozás és a külföldi felhasználás tételeire nem készítünk magyarázó egyenleteket, a lakosság fogyasztását sem szoros értelemben a nemzeti jövedelem elszámolási rendszerén keresztül vizsgáljuk.

A modell kidolgozásának további részében olyan egyenlettípusokat szerkesztettünk, amelyek arra hivatottak, hogy a népgazdaságon belüli összefüggéseket, kölcsönhatásokat, interdependenciát fokozottan kifejezésre juttassák. Ezt a célt szolgálják a munkaerő-egyenletek, a külkereskedelmi egyenletek és a reáljövedelem egyenlete.

A nemzeti jövedelem építményéből kiindulva szerkesztjük meg a termelési, a felhasználási, fogyasztási és a takarékbetét-állomány egyenleteket. Ezek közül az alábbiakban a termelési és fogyasztási egyenletekkel foglalkozunk részletesebben. Ezt követi a nemzeti jövedelem elszámolásától inkább függetlenül a munkaerő-, a külkereskedelmi és a reáljövedelem-egyenletek bemutatása.

2.2. Termelési egyenletek. Modellünkben a termelési egyenleteket 10 ágazat szerint dezaggregáljuk. Az ágazatok csoportosítása alapján megegyezik a Központi Statisztikai Hivatal összevont (ún. kis-) ágazati kapcsolati mérlegeinek csoportosításával.⁵ Az itt alkalmazott 13 ágazat közül azonban az „egyéb ipar”, a „magánkisipar”, a „belkereskedelem” és az „egyéb termelő tevékenység” elnevezésű ágazatokat egy közös reziduális ágazatba vonjuk össze.

A termelési egyenletek baloldalán függő változóként a nettó termelési értéket szerepeltetjük, ezeket összegezve tehát megközelítően a nemzeti jövedelem számszerűségéhez jutunk el.

A magyarázó változók egy része a termelési egyenletek többségében szerepel; először ezeknek a „közös” magyarázó változóknak a meghatározására teszünk kísérletet. Az ökonometriai modellekben igen különféle magyarázó változókat szerepeltetnek termelési tényezőként. Mi az alábbi azonosságból indulunk ki:

$$\text{termelés} = \text{munkaerő} \times \text{termelékenység}$$

Ez az azonosság jelzi a munkaerő kiemelkedő szerepét; erre tekintettel az első közös magyarázó változónak a munkaerő mutatóját választjuk. Több okból nem tartjuk célszerűnek a termelékenység valamely direkt mutatójának alkalmazását, hanem e helyett érdekesebbnek tartjuk a termelékenység legfontosabb tényezőinek a figyelembevételét. Ezek közül a legtöbb egyenletben szerepeltetjük az állóeszközök állományának változóját. Ez utóbbival kapcsolatban utalni kell bizonyos problémákra.

Az állóeszköz-statisztika egyik problémája az, hogy az állóeszközök üzembe helyezési időpontja igen hosszú időszakra nyúlik vissza, és ezért az egyes állóeszközök műszaki-fejlettségi színvonala és árszintje egymástól igen eltér. Ennek az *évjárat* (vintage)-problémának, ha nem is megoldására, de leszűkítésére azt a megoldást választjuk, hogy az évjáratok sorát a modell időszakára (1950—1966) korlátozzuk. Minél inkább távolodunk ugyanis a jelentől a múlt felé, annál inkább nő a régi évjáratokhoz tapadó bizonytalanság. Ezeknek leválasztása tehát

⁵ A magyar népgazdaság ágazati kapcsolatainak mérlegei 1959—1964. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1966. 54 old.

jelentősen növeli a megmaradó évjáratok homogeneitását. A modell periódusára való leszűkítést oly módon biztosíthatjuk, hogy az állóeszköz-állományt két részre bontjuk: a modell időszakának elején meglévő állományra és az azóta végbement évenkénti állományváltozások kumulált adatára. Egy termelési egyenlet a következőképpen írható fel:

$$N_t = \alpha_0 + \alpha_1 A_t + \alpha_2 E_t + u_t,$$

ahol:

- N — a termelés nettó értéke,
- A — az állóeszközök teljes értéke,
- E — az egyéb termelési tényezők összevont mutatója,
- u — a reziduum.

Ebben az egyenletben például $t = k$ évre

$$A_k = A_0 + \sum_{t=1}^k \Delta A_t.$$

Ezt a változót behelyettesítve az eredeti egyenletbe a következő egyenlőséget kapjuk:

$$\begin{aligned} N_t &= \alpha_0 + \alpha_1 (A_0 + \sum_t \Delta A_t) + \alpha_2 E_t + u_t = \\ &= \alpha_0 + \alpha_1 A_0 + \alpha_1 \sum_t \Delta A_t + \alpha_2 E_t + u_t = \\ &= (\alpha_0 + \alpha_1 A_0) + \alpha_1 \sum_t \Delta A_t + \alpha_2 E_t + u_t = \\ &= \alpha'_0 + \alpha_1 \sum_t \Delta A_t + \alpha_2 E_t + u_t, \end{aligned}$$

ahol:

$$\alpha'_0 = \alpha_0 + \alpha_1 A_0$$

A fentiek szerint a modell-periódus kezdetét megelőző időszak során képződött állóeszköztömeg hatása az α_0 konstans értékét megváltoztatva, azon belül fejeződik ki. A tulajdonképpeni állóeszköz-változó viszont az évenkénti nettó állóeszköz-változások kumulált hatásának kifejezésére korlátozódik.⁶

Az állóeszközök alkalmazásával kapcsolatban fellép a *késleltetés* problémája is, ezzel azonban a későbbiekben a 3. pontban, a felhasználásra kerülő statisztikai adatok kapcsán foglalkozunk.

A munkaerő és az állóeszközök változója a legtöbb termelési egyenletben szerepel. E két magyarázó változón kívül bizonyos egyenletekbe további parciális magyarázó változókat veszünk fel, amelyek egyike-másika az illető egyenlet

⁶ Ez a megoldási mód S. Ichimura osakai egyetemi tanárral budapesti látogatása során folytatott konzultációkon került előtérbe.

szempontjából kiemelkedően fontos. Ennek ellenére e rövid ismertetés keretében ezekkel nem foglalkozunk; a változók között (2.7.1.) és az egyenletrendszerben (2.7.2.) megtalálhatók.

Szokatlannak tűnik, hogy a termelési függvények közé a külkereskedelem teljesítményének magyarázatát is föl vesszük. A dolog érdemét tekintve azonban ez éppen olyan indokolt, mint bármely másik ágazatban termelt új érték magyarázata, hiszen a nemzeti jövedelem ágazatonkénti keletkezését kívánjuk magyarázni: ezek között pedig a külkereskedelmi tevékenység hozzájárulása is szerepel. E változó alakulásában elsősorban két árrelációnak van szerepe. Külkereskedelmünk eredményességére elsősorban az hat, hogy exportunkat és importunkat milyen világpiaci árak mellett sikerül lebonyolítanunk. Ezért első magyarázó változónak külkereskedelmünk cserearány-mutatóját („terms of trade”) vesszük. A külkereskedelemből eredő nemzeti jövedelem számszerűségének másik lényeges tényezője, hogy az export, illetőleg az import azonos devizaforint összegű forgalma⁷ az export esetében milyen összegű belföldi forinttal érhető el, az import esetében pedig milyen belföldi forint értékű termelési volumennek felel meg. A fenti két alapvető tényezőtől kívül hasznos lehet — bár ez a priori nem dönthető el — a külkereskedelmi forgalomban az áruösszetétel figyelembevétele is. Elsősorban a mezőgazdasági (és élelmiszeripari) eredetű export részaránya jöhet tekintetbe.

Mind a három ismertetett tényező fajlagosan hat a külkereskedelem hatékonyságára. Ahhoz tehát, hogy a külkereskedelemben keletkező új értéket nagyságrendjében is magyarázzuk, a fajlagos tényezők mellett figyelembe kell venni a forgalom alakulásának változóját is.

Sok külföldi ökonometriai modellben alkalmazzák a termelési egyenletek (függvények) tényezőjeként az *időtrendet*. Modellünkben abból kifolyóan, hogy konkrétságra és közvetlen értelmezhetőségre törekszünk, nem alkalmazunk trendet. Egy ilyen változó ugyanis gyűjtő tényező volna, amely az összes nem specifikált hatást fejezné ki. Ennek következtében nem volna támpontunk annak megítélésére, hogy a trend milyen mértékben fejezi ki például a műszaki, illetve szervezési színvonal alakulását („managerial progress”) vagy más tényezők hatását; ha viszont a trend nem minősíthető valamely egyértelmű — és így figyelmen kívül hagyása esetén szisztematikus torzítást okozó — tényező kifejezőjének, elesik az a föltevés is, hogy alkalmazása a paraméterbecslés esetleges torzítását csökkenti; amint ezt a feltevést — az M-1 modell esetében — az elvégzett alternatív számítási kísérlet sem igazolta.

2.3. Fogyasztási egyenletek. A lakosság fogyasztásának magyarázatában csak a pénzforgalmon keresztül realizálódó fogyasztást vesszük figyelembe. A dezaggregált fogyasztási egyenletekben túlnyomórészt belkereskedelmi forgalmi adatok magyarázatára törekszünk. Amellett, hogy a belkereskedelmi forgalmi adatok nem közelítik meg minden vonatkozásban a fogyasztás fogalmát, rá kell mutatnunk arra a tényre is, hogy az így magyarázott fogyasztási kategóriák aggregálása nem vezet el közvetlenül a nemzeti jövedelem „lakosság fogyasztása” tételéhez. Ugyanakkor a dezaggregált fogyasztási egyenletek érdekes információhoz juttatnak, mert az azonosan szerepeltetett keresleti tényezők (például reáljövedelem) fogyasztási kategóriánként eltérő intenzitással hatnak.

A fogyasztási egyenletek eredményváltozói a bolti kiskereskedelem élelmiszer-forgalma, a vendéglátóipari forgalom, a bolti kiskereskedelem ruházati for-

⁷ Tehát a külkereskedelmi egyenleg elkülönítése után adódó forgalom.

galma, a bolti kiskereskedelem tartós fogyasztási cikk forgalma, a lakosság lakás-építésre fordított kiadásai. A fenti kategorizálás kiindulópontja az a megállapítás, hogy a lakosság fogyasztásának összetétele vagyoni, illetőleg jövedelmi szempont szerint jelentősen differenciálódik.

A termelési egyenletekhez hasonlóan itt is vannak magyarázó változók, amelyek valamennyi fogyasztási egyenletben közösen, sőt azonos számértékkel szerepelnek. Ilyenek a munkás-alkalmazotti lakosság reáljövedelme, valamint a parasztság reáljövedelme. Kísérletképpen szerepeltetjük a városi lakosság arányának mutatóját. Végül szerepelnek bizonyos relatív fogyasztói árindexek. Ezeken kívül egyes egyenletekben még speciális tényezőket is figyelembe veszünk.

A termelési és a fogyasztási egyenletek között átmenetet alkot a lakosság — nemzeti jövedelem szerinti — összfogyasztását magyarázó egyenlet. Ez az egyenlet kettős jellegű, mert fogyasztási tételt magyaráz, de a magyarázó tényezők inkább a fogyasztás kereteit megszabó forrás jellegűek, mint a fogyasztási oldalról kiinduló keresleti jellegűek. Az alapfeltevés ugyanis az, hogy a lakosság fogyasztásának keretei lényegileg két tényezőtől függnének, az egyik a nemzeti jövedelem alakulása, a másik pedig az az arány, amely azt jelzi, hogy a nemzeti jövedelem egyéb felhasználási tételei (közületi fogyasztás + felhalmozás + külföldi felhasználás) milyen volument vesznek igénybe és vonnak el a lakosság fogyasztásától. Ez utóbbi tényező jelzésére egy (0, 1) típusú változót kívánunk szerepeltetni. Ez az egyenlet — várakozásunk teljesülése esetén — azt fogja megmutatni, hogy a lakosság fogyasztási alapja szempontjából a nemzeti jövedelem összegének alakulása vagy pedig a nemzeti jövedelem felosztására vonatkozó döntések voltak a jelentősebbek. (Ebben az egyenletben tehát nem annyira a paraméterek mint az R^2 felosztását mutató β mutatók adják az információt.)

2.4. Munkaerő-egyenletek. Az $M-2/A$ modell tervezetének kidolgozásánál az egyik legnehezebb feladatot a munkaerő-foglalkoztatottsági egyenletek specifikációja jelentette. Ennek az az indoka, hogy a munkaerő alakulásának magyarázatát más bontásban tartjuk érdekesnek, mint a termelést. Míg ugyanis a termelést kilenc sztochasztikus egyenlet keretében kíséreljük megmagyarázni, addig a munkaerő alakulásának magyarázatát annál jóval aggregáltabb szinten tartjuk érdekesnek. Véleményünk szerint a munkaerő magyarázata legérdekesebb abban a hármas csoportosításban, amely a közgazdasági irodalomból jól ismert. A mi rendszerünkben a teljes foglalkoztatott létszámot kiindulásként produktív és nem produktív foglalkoztatottságra bontjuk: a megkülönböztetés alapjául egyszerűen az ágazati besorolást tekintve.⁸ A produktív foglalkoztatottságokat azután három összevont ágazat szerint osztályozzuk. Ezek: a) ipar és építőipar, b) mezőgazdaság, c) egyéb termelő ágazatok. Mind a három egyenletben az eredményváltozó (létszám) alakulását termelési, valamint foglalkoztatottsági tényezőkkel magyarázzuk. Nem vesszük azonban figyelembe a mezőgazdasági foglalkoztatottság alakulásánál a mezőgazdasági termelés alakulását, mert annak évről évre (főként az időjárás következtében való) viszonylag erős fluktuációja nem függ szorosán össze a munkaerővel. A nem produktív ágazatok létszámának magyarázatára a produktív ágazatok létszámát és az egy lakosra eső nemzeti jövedelmet vesszük igénybe; ez utóbbi magyarázó változó hivatott az ország teherbíró képességét, illetve fejlettségét jelezni. A munkaerő-egyenletek teljes rendszerét a 2.7.2. pont tartalmazza.

⁸ Produktív ágazatnak tekintve azokat a népgazdasági ágazatokat, amelyeket a nemzeti jövedelem-számítás során a magyarországi gyakorlatban figyelembe vesznek.

Amikor munkaerő-egyenleteket állítunk föl, az eme egyenletek által magyarázott munkaerő-változókat endogénnek minősítjük, ugyanakkor a termelési egyenletekben szereplő munkaerő-változók exogén jellegűek. Ebből a kettősségből adódik a munkaerő-egyenletek és egyúttal az egész modell egyik legnehezebb problémája. E probléma megoldását részben az 1.3 pontban az endogén és exogén változók megkülönböztetésére vonatkozóan tett megjegyzésekben látjuk, továbbá abban, hogy formálisan a látszólagos ellentmondás áthidalható azzal, hogy a dezaggregált termelési egyenletekben a munkáslétszámot, az összevont munkaerő-egyenletekben a teljes foglalkoztatott létszámot vesszük figyelembe. Érdemben még arra hivatkozunk, hogy az elmúlt és vizsgált időszak tervgazdasági rendszerén belül az erőteljes struktúra-átalakításnak pespektivikusan legfőbb eszköze a beruházások elosztása, a folyó termelés viszonylatában pedig a munkaerő elosztása volt⁹ függetlenül attól, hogy ez az elosztás milyen (bérpolitikai, adminisztratív stb.) eszközök segítségével történt meg.

2.5. Külkereskedelmi egyenletek. Kiindulva a külkereskedelemnek a magyar népgazdaságban játszott igen nagy szerepéből (az export a nemzeti jövedelemnek nagyságrendileg egyharmadát teszi ki), célszerűnek látszik egy export- és egy import-egyenlet szerepeltetése is. (A külkereskedelem hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez mint eredményváltozó a termelési egyenletek sorában is szerepel. Itt azonban egész másról van szó: az export, illetőleg import teljes forgalmi volumenének magyarázatáról.)

Mindkét egyenlet kiinduló magyarázó tényezője a nemzeti jövedelem. Második tényező mindkét egyenlet esetében a belföldi forint/devizaforint arány, természetesen az export-egyenlet esetében az exportra, az import-egyenlet esetében az importra vonatkozóan. Ez a mutató az export, illetőleg az import belföldi forintértékére szükségszerűen jelentősen hat, mert a külkereskedelmi devizaforint számolási egységről a belföldi forint számolási egységre való áttérés hatását ez dönti el.

Az import-egyenlet harmadik magyarázó változójának az export-egyenlet eredményváltozóját, vagyis az export belföldi áron számított volumenét tekintjük, mert úgy gondoljuk, hogy hosszabb távlatban importunk alakulása nem szakadhat el jelentős mértékben exportunk nagyságrendjétől. Ily módon tehát bizonyos fokig import-egyenletünket az export-egyenlethez kötjük.¹⁰

2.6. Reáljövedelem-egyenlet. A dezaggregált modelltervezet utolsó egyenlete a munkás-alkalmazotti lakosság egy főre eső reáljövedelmét magyarázza. Ez a mutató a parasztság reáljövedelmének mutatójával együtt fontos helyet kap a fogyasztási egyenletekben. Míg azonban a munkás-alkalmazotti lakosság reáljövedelmének magyarázatára itt kísérletet teszünk, nem tartjuk ezt megoldhatónak a parasztság reáljövedelmének esetében.

A munkás-alkalmazotti reáljövedelem számszerű alakulása, úgy gondoljuk, közvetlenül főként két tényező függvényeként tekinthető.¹¹ Ezek közül egyik a reálbér. Ettől a fogalomtól viszont a reáljövedelemhez a munkás-alkalmazotti

⁹ E kétféle — perspektivikus és folyó — struktúra-átalakító tényező egymással való kapcsolata több okból — amelyeknek részletezésére itt nem térünk ki — nem teljesen szoros. Eppen ezért nem jelent problémát mindkét tényezőnek külön exogén tényezőként való fölvétele.

¹⁰ Erre való tekintettel meggondolást igényelhet a kérdés, hogy indokolt-e a nemzeti jövedelmet az import egyenletében mint közvetlen tényezőt, de ugyanakkor mint az export alakulásán keresztül ható közvetett tényezőt is figyelembe venni.

¹¹ Az egyenletben a változók száma túlságos növelésének elkerülése céljából a nem bérjellegű jövedelmek figyelembevételétől el kellett tekintenünk annak ellenére, hogy ezek alakulása nem volt párhuzamos a bérjövedelmekével.

kategória eltartottjainak valamely relatív mutatója vezet el, mert ez mutatja, hogy az egy keresőre eső reálbér hány fő között oszlik meg. Mi e második mutatónak a munkás-alkalmazotti népességen belül a kereső népesség/össznépesség arányt tekintjük (e mutató elméletileg lehetséges maximális értéke 1).

2.7. Az alábbiakban az egyenletrendszernek a szokásos szimbolikával történő bemutatása következik. Először a modell változóit soroljuk föl és megadjuk az alkalmazott szimbolumokat. Ebben a felsorolásban a predeterminált változókat dőlt betűs szedéssel jelezzük.

2.7.1. Az $M-2/A$ modell változói és jelzéseik:

1. N^a — az alapanyag- és energiaipar termelési értéke
2. N^g — a gépipar termelési értéke
3. N^v — a vegyipar termelési értéke
4. N^{ki} — a könnyűipar termelési értéke
5. $N^{él}$ — az élelmiszeripar termelési értéke
6. $N^{ép}$ — az építőipar termelési értéke
7. N^m — a mezőgazdaság termelési értéke
8. N^k — a közlekedés termelési értéke
9. N^{kk} — a külkereskedelem termelési értéke
10. N^r — a reziduális ágazat termelési értéke
11. N — nemzeti jövedelem összesen
12. $F^{(0,1)}$ — felhalmozás (0,1-es változó)
13. F^h — felhalmozás volumene
14. F^k — közületi fogyasztás
15. E — az export volumene, belföldi forint
16. I — az import volumene, belföldi forint
17. F — a lakosság fogyasztása
18. $F^{él}$ — a bolti kiskereskedelem élelmiszer-forgalma
19. $F_{t-1}^{él}$ — a bolti kiskereskedelem élelmiszer-forgalma az előző évben
20. F^v — vendéglátóipari forgalom
21. F^r — bolti kiskereskedelem ruházati forgalma
22. F^t — a bolti kiskereskedelem forgalma tartós fogyasztási cikkekből
23. F^l — lakásépítésre fordított kiadások
24. F_{t-1}^l — lakásépítésre fordított kiadások az előző évben
25. I_f — az idegenforgalom vendégnapjai
26. $A^{él}$ — relatív fogyasztói árindex az élelmiszerforgalomban
27. A^v — relatív fogyasztói árindex a vendéglátó forgalomban
28. A^r — relatív fogyasztói árindex a ruházati forgalomban
29. A^t — relatív fogyasztói árindex a tartós fogyasztási cikkek forgalmában
30. T — takarékbetétállomány az év végén
31. T_{t-1} — takarékbetétállomány az előző év végén
32. Mu^a — az alapanyag- és energiaiparban foglalkoztatott munkások száma
33. Mu^g — a gépiparban foglalkoztatott munkások száma
34. Mu^v — a vegyiparban foglalkoztatott munkások száma
35. Mu^{ki} — a könnyűiparban foglalkoztatott munkások száma
36. $Mu^{él}$ — az élelmiszeriparban foglalkoztatott munkások száma
37. $Mu^{ép}$ — az építőiparban foglalkoztatott munkások száma
38. Mu^k — a közlekedésben foglalkoztatott forgalmi és munkáslétszám
39. M^i — az iparban és építőiparban foglalkoztatott összes munkaerő
40. M^m — a mezőgazdaságban foglalkoztatott összes munkaerő
41. M^e — az egyéb termelő ágazatokban foglalkoztatott összes munkaerő
42. M^p — a produktív ágazatokban foglalkoztatott összes munkaerő
43. M^{np} — a nem produktív ágazatokban foglalkoztatott összes munkaerő
44. M — foglalkoztatott munkaerő a népgazdaságban összesen
45. B^a — az állóeszközök kumulált állományváltozása az alapanyag- és energiaiparban
46. B^g — az állóeszközök kumulált állományváltozása a gépiparban
47. B^v — az állóeszközök kumulált állományváltozása a vegyiparban
48. B^{ki} — az állóeszközök kumulált állományváltozása a könnyűiparban

49. $B^{él}$ — az állóeszközök kumulált állományváltozása az élelmiszeriparban
 50. $B^{ép}$ — az állóeszközök kumulált állományváltozása az építőiparban
 51. B^m — az állóeszközök kumulált állományváltozása a mezőgazdaságban
 52. B^k — az állóeszközök kumulált állományváltozása a közlekedésben
 53. K — a KGST-országok külkereskedelmi forgalma
 54. E^m — a mezőgazdasági export aránya
 55. A^{cs} — cserearány-mutató
 56. A^{De} — belföldi forint/devizaforint mutató az exportban
 57. A^{Di} — belföldi forint/devizaforint mutató az importban
 58. R^{mu} — egy főre eső személyes rendelkezésű reáljövedelem a munkás-alkalmazotti népességnél
 59. R^p — egy főre eső személyes rendelkezésű reáljövedelem a parasztságnál
 60. R^b — egy keresőre eső reálbér a munkás-alkalmazotti népességnél
 61. L — a lakosság száma
 62. L^v — a városi lakosság száma
 63. L^k — keresők/népesség a munkás-alkalmazotti népességnél
 64. $Mu^{ép}$ — az építési munkák gépesítettségi foka
 65. Mu^k — az elektromos és motorvontatás aránya
 66. $F\delta$ — mezőgazdasági terület
 67. Sz — állatállomány
 68. $Mu^{mü}$ — műtrágyafelhasználás
 69. Ij — időjárás
 70. Mu^{tr} — egy traktoregységre eső földterület

2.7.2. Az M-2/A modell tervezett egyenletrendszere az alábbi:

A) Termelési egyenletek:

$$\begin{aligned} /1/ \quad N^a &= \alpha_0 + \alpha_1 Mu^a + \alpha_2 B^a + u_1 \\ /2/ \quad N^g &= \beta_0 + \beta_1 Mu^g + \beta_2 B^g + u_2 \\ /3/ \quad N^v &= \gamma_0 + \gamma_1 Mu^v + \gamma_2 B^v + u_3 \\ /4/ \quad N^{ki} &= \delta_0 + \delta_1 Mu^{ki} + \delta_2 B^{ki} + u_4 \\ /5/ \quad N^{él} &= \varepsilon_0 + \varepsilon_1 Mu^{él} + \varepsilon_2 B^{él} + \varepsilon_3 N^m + u_5 \\ /6/ \quad N^{ép} &= \zeta_0 + \zeta_1 Mu^{ép} + \zeta_2 B^{ép} + \zeta_3 Mu^{ép} + u_6 \\ /7/ \quad N^m &= \eta_0 + \eta_1 M^m + \eta_2 B^m + \eta_3 F\delta + \eta_4 Sz + \eta_5 Mu^{mü} + \eta_6 Ij + u_7 \\ /8/ \quad N^k &= \vartheta_0 + \vartheta_1 Mu^k + \vartheta_2 B^k + \vartheta_3 Mu^k + u_8 \\ /9/ \quad N^{kk} &= \iota_0 + \iota_1 A^{cs} + \iota_2 \frac{A^{De}}{A^{Di}} + \iota_3 E^m + \iota_4 E + u_9 \\ /10/ \quad N &= N^a + N^g + N^v + N^{ki} + N^{él} + N^{ép} + N^m + N^k + N^{kk} + N^r \end{aligned}$$

B) A nemzeti jövedelem felhasználási egyenlete:

$$/11/ \quad N = F + F^k + F^h + (E - I)$$

C) Fogyasztási egyenletek:

$$\begin{aligned} /12/ \quad F &= \kappa_0 + \kappa_1 N + \kappa_2 F^{(0,1)} + u_{12} \\ /13/ \quad F^{él} &= \lambda_0 + \lambda_1 R^{mu} + \lambda_2 R^p + \lambda_3 \frac{L^v}{L} + \lambda_4 A^{él} + \lambda_5 F_{t-1}^{él} + u_{13} \end{aligned}$$

$$/14/ \quad F^v = \mu_0 + \mu_1 R^{mu} + \mu_2 R^p + \mu_3 \frac{L^v}{L} + \mu_4 A^v + \mu_5 I_j + u_{14}$$

$$/15/ \quad F^r = \nu_0 + \nu_1 R^{mu} + \nu_2 R^p + \nu_3 \frac{L^v}{L} + \nu_4 A^r + u_{15}$$

$$/16/ \quad F^t = \xi_0 + \xi_1 R^{mu} + \xi_2 R^p + \xi_3 \frac{L^v}{L} + \xi_4 A^t + \xi_5 T_{t-1} + u_{16}$$

$$/17/ \quad F^l = \sigma_0 + \sigma_1 R^{mu} + \sigma_2 R^p + \sigma_3 \frac{L^v}{L} + \sigma_4 F_{t-1}^l + \sigma_5 T_{t-1} + u_{17}$$

D) A takarékbetétállomány-változás egyenlete:

$$/18/ \quad T - T_{t-1} = \pi_0 + \pi_1 R^{mu} + \pi_2 R^p + \pi_3 (F^t + F^l) + u_{18}$$

E) A foglalkoztatottság egyenletei:

$$/19/ \quad M^l = \varrho_0 + \varrho_1 M^m + \varrho_2 (N^a + N^g + N^v + N^{kl} + N^{él} + N^{ép}) + u_{19}$$

$$/20/ \quad M^i = \sigma_0 + \sigma_1 (M^u^a + M^u^g + M^u^v + M^u^{kl} + M^u^{él} + M^u^{ép}) + u_{20}$$

$$/21/ \quad M^m = \tau_0 + \tau_1 (M^i + M^e) + \tau_2 M^{ü}^{tr} + u_{21}$$

$$/22/ \quad M^e = \nu_0 + \nu_1 M^m + \nu_2 (N^a + N^g + N^v + N^{kl} + N^{él} + N^{ép} + N^k + N^{kk} + N^r) + u_{22}$$

$$/23/ \quad M^p = M^i + M^m + M^e$$

$$/24/ \quad M^{np} = \varphi_0 + \varphi_1 M^p + \varphi_2 \frac{N}{L} + u_{24}$$

$$/25/ \quad M = M^p + M^{np}$$

F) A külkereskedelem egyenletei:

$$/26/ \quad E = \chi_0 + \chi_1 N + \chi_2 A^{De} + \chi_3 K + u_{26}$$

$$/27/ \quad I = \psi_0 + \psi_1 N + \psi_2 A^{Dt} + \psi_3 E + u_{27}$$

G) A reáljövedelem egyenlete:

$$/28/ \quad R^{mu} = \omega_0 + \omega_1 R^b + \omega_2 L^k + u_{28}$$

2.8. Ugyanakkor, amikor az $M-2/A$ modell az $M-1$ -hez képest előnyösen különbözik dezaggregált voltát tekintve, szükségesnek tartjuk azt is, hogy a fő aggregátumok tekintetében se veszítsük el tájékozódásunkat. Ezt a szempontot a termelési egyenletek vonalán kíséreljük meg biztosítani oly módon, hogy a modellnek egy aggregált változatát is előállítjuk, amelyben a 10 termelési egyenletet egyetlen aggregált termelési egyenlet helyettesíti, amelynek tényezői nem követik pontosan a dezaggregált termelési egyenletek tényezőit.¹² Az aggregált változatban identifikációs okokból bizonyos változtatások válnak szükségessé a munkaerő egyenletében is.

¹² A fogyasztási és munkaerő-egyenleteknél itt helyszűke miatt ki nem fejthető okokból nem kívánunk aggregált változatot létrehozni.

2.9. Az M—2/A modell sok szempontból eléggé speciális és eltér a szokvány szemlélettől. Az alábbiakban megemlítünk néhány olyan egyenlet-típust, amelyek külföldi modellekben szerepelnek, de amelyek a mi egyenletrendszerünkbe nem kerültek bele.

Több külföldi modellben szerepel termelékenységi egyenlet is. Mi ezt az egyenlet-típust nem alkalmaztuk a következő okokból:

a termelékenységi mutató számszerű megállapítása az esetek nagy részében a „termelés=munkaerő \times termelékenység” azonosságnak a termelékenységre kifejtett változata alapján történik;

az ágazatok egy részében összefoglaló termelékenységi mutató nem áll rendelkezésre;

a termelékenység bizonyos fokig mesterségesen konstruált változójánál érdekesebb a termelékenység tényezőinek közvetlen vizsgálata.

Arra is van eset, hogy a beruházást kísérelik meg kifejtetni bizonyos tényezők függvényében. Mi erre tervezetünkben több okból nem vállalkozunk. Először is nem tudnánk megfelelően magyarázni a modellből kiindulva a beruházások alakulását. Úgy gondoljuk, hogy az ilyen célú egyenletek csak formális jellegűek lehetnek (amennyiben például a beruházások saját késleltetett változójával vagy valamely többé-kevésbé önkényes (0,1) változóval stb. magyarázzák a függő változót). Azért sem tartanánk indokoltnak ilyen egyenlet felállítását, mert a beruházások legalább bizonyos fokig komplementárisak a lakosság fogyasztásával, amely utóbbi változóra viszont készítettünk egyenletet, amelynek a felhalmozás is tényezője. Végül az is a beruházási egyenlet ellen szól, hogy míg a modell általában a folyamatos körforgás magyarázatára hivatott, addig a beruházások nagyrészt olyan távlati döntések eredményei, amelyek csak részben tekinthetők a folyó gazdasági év változói függvényének.

Igen gyakran szerepelnek külföldi modellekben ún. felhasználási (termelési döntési, keresleti stb.) egyenletek. Ezek népgazdasági szintre aggregáltak és dezaggregált formában is gyakran megtalálhatók. Eme egyenlet-típus kérdésében álláspontunk a következő: rendkívül érdekes volna ismerni — akár dezaggregált, akár aggregált viszonylatban —, hogy az egyes effektív keresleti tényezők (például belföldi vagy külföldi igények) miként hatnak a termelés alakulására. Az ún. felhasználási vagy keresleti függvények azonban ilyen szempontból nem tájékoztatók, mert tényezőként csak a kielégített kereslet, vagyis a perfektuált eladások változóját tartalmazzák. Ilyen formában nagyon közel jutnak az elosztási mérleg fogalmához, és a sztochasztikus kapcsolat csaknem teljesen identitássá alakul át. A magyarázó változók paraméterei tulajdonképpen dinamizált megoszlási viszonzszámoknak vagy azok valamilyen transzformált változatának tekinthetők aszerint, hogy a magyarázó változók összege — a konstrukciónak megfelelően — mennyire közelíti meg az eredményváltozó értékét.

2.10. A specifikáció befejezésekképpen még két problémát kívánunk megemlíteni. Az egyik az, hogy a modellben valószínűleg lineárisra redukáljuk az összefüggéseket. Világos, hogy ez az egyszerűsítés hibaforrást jelent, úgy véljük azonban, hogy a torzítás csekély mérete nem indokolja a becslési eljárás során jelentkező igen nagy többletszámítások vállalását.

Az általunk tervezetthez hasonló idősoros, hosszmetzeti regressziós elemzésnek keresztmetzeti adatokkal, illetve kapcsolati mutatószámokkal való kombi-

nálására több út kínálkozik. Anélkül, hogy itt a módszertani, technikai részletekbe bocsátkoznánk, csupán két logikai lehetőségre utalunk: a) keresztmetszeti adatok, illetve mutatószámok bevihetők a modellbe kész koeficiensek formájában; ennek révén a becslési eljárás egyszerűsödik; b) megkísérélhető a keresztmetszeti adatoknak a hosszmetzeti elemzés során való becslése; ily módon a keresztmetszeti koeficienseknek dinamizált változatai nyerhetők, amelyek a statikus koeficiensekkel egybevetethetők. Az $M-2$ modell esetében föltehetően a b) változatra fog sor kerülni.¹³ A dinamikus és statikus koeficiensek közötti kielégítő egyezés nyitná meg későbbi modellek esetében az a) eljárás alkalmazásának lehetőségét.

3. A MODELL VÁLTOZÓIKÉNT SZEREPELTETENDŐ STATISZTIKAI ADATOK NÉHÁNY KÉRDÉSE

3.1. A modellt a Központi Statisztikai Hivatalban gyűjtött, illetve feldolgozott adatok alapján kívánjuk becsülni. Az $M-1$ modell esetében ez az út minden további nélkül járhatónak bizonyult és csak néhány esetben kellett egyes hiányos adatsorok becslés útján való kiegészítésére magunknak vállalkoznunk. Az $M-2/A$ modell esetében a helyzet lényegesen nehezebb lesz, mivel itt a változók meglehetősen nagy számát, összesen megközelítően 70 változót kívánunk biztosítani. Már a jelenlegi előkészítési stádiumban is világosan látjuk azonban, hogy egy-két változó esetében magunknak kell vállalkoznunk az adatsor összeállítására. Ilyen eset lesz az állóeszközök és az időjárás adatsora, amelyekkel röviden foglalkozunk.

3.2. Igen nehéz problémát jelent az állóeszközök termelésben való közreműködésének jelzésére a megfelelő mutatószámok megalkotása. A megfigyelt tárgy természetéből következően az állóeszköz-statisztika — amely könyvelési számbavételen és értékelésen alapul — viszonylag sok bizonytalanságot tartalmaz. Éppen ezért az $M-2/A$ modell becslésénél az állóeszközök változójára speciális mutatószámot kívánunk konstruálni.

A fentiekben a termelési egyenletek kapcsán (2.2) említettük, hogy az állóeszközök változója csak az 1950. évtől kezdődően jelentkező állományváltozásokat tartalmazza. Az a körülmény, hogy ily módon a régi adatok alkalmazását kiküszöböljük és csak viszonylag új adatokkal operálunk, lehetővé teszi, hogy a könyvelési felmérésnél pontosabb eszközökkel kísérreljék meg az állóeszközök alakulását jellemezni. Ennek során arra törekszünk, hogy az állománynövelő és állománycsökkentő változások négy legfontosabb tételére próbáljunk mutatószámokat szerkeszteni. Ezek: a beruházások, a felújítások, az értékcsökkenés és a kiselejtezés. A négy tétel közül csak az elsővel kapcsolatban teszünk néhány megjegyzést.

Az $M-1$ modellel szemben a beruházásoknak nem egyszerű tervteljesítési adatát, hanem üzembe helyezési adatát kívánjuk alkalmazni azért, mert így a késleltetés problémáját jelentősen egyszerűsíthetjük, bár teljesen nem szüntethetjük meg. Abból az irreális föltevésből kiindulva, hogy a beruházások üzembe helyezésük időpontjától kezdődően rögtön teljes kapacitással termelhetnek, tisztán a dolog természetéből folyóan egy féléves késleltetésre van szükség. Ha

¹³ Ezt a megoldást célozza az $M-2/B$ modellre vonatkozó elgondolás, amelynek ismeretése itt nem feladatunk.

ugyanis egy év folyamán a beruházások az év elejére, közepére, végére elosztva jelentkeznek, akkor például az első havi üzembe helyezés hatása 11 hónapon keresztül már jelentkezik a termelésben, a második havi üzembe helyezésé 10 hónapon keresztül stb., a tizenkettedik havi üzembe helyezésé azonban csak a következő évben. A folyó évre jelentkező 12, 11, 10, ... 2, 1, 0 havi termelékenységi kihatások átlagaként hat hónap adódik. A beruházások tehát úgy is elképzelhetők, mint hogyha azokat a folyó termelési év középpontjára sűrítjük, amiből nyilvánvaló, hogy átlagos hatásuk a folyó év viszonylatában csak fél éven keresztül jelentkezik.¹⁴ Mivel véleményünk szerint az üzembe helyezett beruházások nem működnek rögtön üzembe helyezésük után teljes kapacitással, indokoltnak véljük még egy további félév felfutási idő figyelembevételét is. Ennek következtében a teljes késleltetés időtartama egy év.

A mezőgazdaság esetében célszerűnek tartanánk az üzembe helyezett beruházások adatából az épületberuházásokat leszámítani, mivel ezek — éppen a nagy volumenű mezőgazdasági építkezések esetében — gyakorlatilag inkább korábbi kisüzemi kapacitások pótlását szolgálták.¹⁵

3.3. Az M-1 modell mezőgazdasági termelési függvényében a magyarázó változók (munkaerő, beruházás, műtrágya) nem adták kielégítő magyarázatát a mezőgazdasági termelés alakulásának. Ennek oka — feltételezésünk szerint — az volt, hogy a mezőgazdasági termelés alakulásában — különösen a csaknem stagnáló szint körüli fluktuációban — az időjárási hatások döntő szerepet játszanak. Ezért aggregált időjárási változót dolgoztunk ki többféle módszerrel, amely az M-2/A modell exogén változói között fog szerepelni. A legjobbnak a „kritikus meteorológiai tényezők módszerével” kidolgozott időjárási index eredményei mutatkoztak.¹⁶

A módszer lényege két fokozatban végzett korrelációs számítás a növénytermelés döntő részét kitevő növények átlagtermése és a meteorológiai tényezők között. Az első fokozatban igen nagy számú kétváltozós korrelációs számítást végeztünk, amelynek eredményei alapján kiválasztottuk a növényenkénti kritikus tényezőket. A második fokozatban többszörös korrelációs számításra került sor a növények átlagtermése és a kritikus tényezők között. A második fokozat regresszióértékeinek aggregálása útján előállítható egy olyan összevont, a növénytermelés döntő részén keresztül az egész mezőgazdaságra vonatkozó időjárási változó, amely a mezőgazdaságot befolyásoló időjárási hatásokat hűen kifejezi, jól számszerűsíti.

3.4. Olyan különleges esetektől eltekintve, mint az állóeszközök és az időjárás adatsora, azt reméljük, hogy a Központi Statisztikai Hivatalon belül az általunk lényegesnek tartott adatok általában rendelkezésre állnak. Ebben az összefüggésben megemlítenénk azt a véleményünket, hogy egy makroökonomiai modell érdekes teszt szerepét is betölti olyan értelemben, hogy vajon a nép-gazdaság szempontjából legfontosabb változók általában rendelkezésre állnak-e. Mi ebben a kérdésben optimisták vagyunk; azt a kérdést azonban nem tartjuk teljesen aggálytalannak, hogy vajon az ugyanezen legfontosabb változók adatsorai 15—20 évre vonatkozóan azonos szerkezetben összehasonlítható módon is megvannak-e.

¹⁴ Ennek a megoldásnak egy hibaforrása az a feltevés, amely az üzembe helyezésekre egy éven belül egyenletes elosztást tételez fel.

¹⁵ Kisebb-nagyobb mértékben ez más mezőgazdasági beruházásokra is vonatkozik; e probléma teljeskörű megoldása azonban alig látszik lehetségesnek.

¹⁶ Részletesebben lásd dr. Halabuk László: A kritikus meteorológiai tényezők módszere (Statisztikai Szemle 1967. évi 7. sz. 701—703. old.) c. cikkében.

4. A PARAMÉTERBECSLÉSEL ÉS AZ AZT MEGELŐZŐ SZÁMÍTÁSOKKAL KAPCSOLATOS NÉHÁNY MEGJEGYZÉS

4.1. A modell dinamikus voltát elsősorban az biztosítja, hogy bizonyos változók más változókkal szemben késleltetve jelennek meg. A modell tervezete a késleltetés három fajtáját tartalmazza:

- a) az adat konstrukciójába beépítve: az állóalap változó;
az időjárási mutató;
- b) olyan formában, hogy év eleji adatot
alkalmazunk az évi összeggel szemben: takarékbetét-állomány;
- c) kifejezett késleltetés (1 éves): az előző évi fogyasztás
(két fogyasztási egyenletben).

A késleltetés kérdésének ilyen egyszerű kezelése elméletileg azonban nem kielégítő. A gazdasági élet funkcionálásában végül is minden okozati kapcsolatban levő változó-komplexum esetében az ok jelentkezéséhez képest a hatás érvényesülése időbeli késleltetéssel történik. A priori megkockáztathatónak látszik az a feltevés, hogy e késleltetés mértéke csak igen ritkán lehet 0 vagy közelíti meg a 0-át.

A népgazdaságon belüli késleltetések teljes modellje a Laboratóriumnak külön kutatási témája, azonban már az $M-2/A$ modell előkészítése során meg kívánjuk vizsgálni a legfontosabb késleltetések helyes mértékét. E vizsgálat eszközének a regressziószámítást tekintjük; talán elfogadható az az — elméletileg ugyan nem tökéletes — kiindulás, hogy a nagyszámú késleltetési feltevés közül az tűnik legreálisabbnak, amelynek alkalmazása esetében a változók közötti korreláció a legszorosabbnak bizonyul.

4.2. A modell jóságának egyik kritériuma, hogy a függő és független változók között kimutatott kapcsolatok szintje szignifikáns legyen. Ez a kívánalom a priori csak korlátozott mértékben biztosítható. Ha a reális számítási volumen keretein belül kívánunk maradni, akkor azt tűzhetjük ki célul magunk elé, hogy a függő változó és az egyes független változók kapcsolatának szorosságát egyszerű korrelációszámítások segítségével mérjük fel. Kétségtelen, hogy a kapcsolatoknak a teljes modell interdependenciájából való kiszakítása, sőt már a többszörös korrelációknak egyszerűkké való lefokozása is torzítást eredményez. Mégis ezt a megoldást tartjuk a legcélszerűbbnek, mert a kapcsolatoknak ilyen módon való egyszerűsítését úgyis követni fogja a többváltozós és teljes modellben való regressziós elemzés, amelynek során a kapcsolatok ellenőrzése megbízhatóan történik meg.

4.3. A függő változó és az egyes független változók közötti kapcsolat szorossága előtérbe hozza a multikollinearitás problémáját. Egy Y változónak A, B, C stb. változókkal való kapcsolatának szoros volta esetén fennáll bizonyos valószínűsége annak, hogy egyidejűleg A, B, C stb. változók kapcsolata is szoros. Az összefüggés természetesen nem funkcionális jellegű, mert lehetséges olyan eset is, hogy az Y függő változóval fennálló többszörös szoros korreláció létrehozásában az egyes A, B, C változók oly módon osztoznak, hogy eközben egymástól sztochasztikusan függetlenek. Amint a függő változóval való kapcsolatok szorosságának előzetes vizsgálatára egyszerű korrelációs elemzéseket alkalmazunk, hasonlóképpen merül föl a független változók közötti multikollinearitásnak a becslést megelőző vizsgálata egyszerű korrelációs elemzés segítségével.

4.4. Az ökonometriai modellkészítés a paraméterbecsléssel éri el „legdrámaibb” pontját. Ekkor derül ki, hogy a gondolatilag kialakított konstrukció életképes-e, az összefüggések szignifikánsak és megbízhatók-e. A becslést előreláthatóan a Theil-féle kétfokozatú módszerrel hajtjuk végre. Szimultán egyenletrendszerek paramétereinek becslésére ugyanis a legkisebb négyzetek klasszikus módszere nem szolgáltat torzítatlan becslést. A Theil-féle módszer során első fokozatban az endogén változókat a rendszer predeterminált változóinak regressziójaként becsljük meg, majd a második fokozatban az endogén változók helyére az első fokozatban becslt regresszióértékeiket helyettesítjük. Különböző elvi és gyakorlati megfontolások miatt az első fokozatbeli predeterminált változók kiválasztása problematikus. Ennek a kérdésnek eldöntése is feltehetően nem elhanyagolható mennyiségű előzetes számítást fog igényelni.

4.5. Az M-2/A modell becslése talán megfelelő alkalomnak fog bizonyulni arra is, hogy a kétfokozatú módszer előnyét a legkisebb négyzetek klasszikus módszerével szemben megvizsgáljuk. Ez a vizsgálat annál is inkább megoldhatónak látszik, mert a klasszikus módszer igénybevételével végrehajtható kettős, alternatív megoldás tetszés szerint kiválasztható és tetszés szerint korlátozott számú egyenlet esetében is alkalmazásra kerülhet.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк был обсужден на состоявшейся с 18 по 20 мая 1967 года в доме Венгерской Академии наук по случаю столетия венгерской официальной статистики II. Научной статистической конференции, организованной в рамках юбилейной статистической сессии.

Автор описывает макроделю, находящуюся в настоящее время в стадии разработки в Лаборатории по применению статистических и математических методов в экономике Центрального статистического управления. В 1965 году вышла в свет публикация Лаборатории, содержащая модель M-1. Эта модель представляла собой первую попытку анализа взаимосвязей венгерского народного хозяйства на основании статистических рядов и при помощи небольшой линейной системы уравнений. Находящаяся в стадии разработки M-2/A будет содержать 28 уравнений, по сравнению с 9 уравнениями модели M-1, причем 24 уравнения будут стохастическими, число переменных составит 70, по сравнению с 19 в модели M-1, из числа которых 42 преддетерминированы.

Преобладающая часть очерка излагает спецификацию модели и подвергает анализу возникающие в ходе этого проблемы. Одна часть уравнений (уравнения по производству и потреблению) исходит из расчетов национального дохода. Другая часть уравнений (уравнения рабочей силы, внешнеторговые уравнения, уравнение реального дохода и т. д.) служат цели наиболее многостороннего выражения взаимозависимостей внутри народного хозяйства.

Используемые в качестве переменных модели статистические ряды охватывают 1950 — 1966 годы. Данные обычно берутся из сборников Центрального статистического управления. Автор особо останавливается на двух рядах данных, которые предполагается использовать для нужд модели. Одним из них является ряд основных фондов, а другим — показатель метеорологических условий, имеющих исключительное значение с точки зрения уравнения сельскохозяйственного производства.

Автор заканчивает свою статью обзором проблем, возникающих в связи с оценкой параметров и подготовкой прочих расчетных способов. Среди этих методологических вопросов фигурирует вопрос временного лага, проблема теста для избрания объясняющих сигнификант переменных, вопрос элиминирования мультиколлинеарности объясняющих переменных, а также проблема того, что имеет место намерение осуществить оценку параметров также и при помощи альтернативных способов наряду с применением разработанного Тейлем двухступенчатого варианта метода наименьших квадратов.

SUMMARY

The paper was discussed at the 2nd Scientific Conference on Statistics, held in the frame of the Centenary Statistical Session at the Hungarian Academy of Sciences from 18 to 20 May, 1967, organized on the occasion of the 100th anniversary of the independent Hungarian official statistical service.

The paper gives a short review of the macromodel under preparation in the Laboratory of Statistical and Mathematical Methods for Economic Application. The publication of the Laboratory dealing with the econometric model M-1 appeared in 1965. This model was the first attempt to present the interrelations of the Hungarian economy by a system of stochastic linear equations based on statistical time series. Contrary to the 9 equations of model M-1 model M-2/A will consist of 28 equations out of which 24 will be stochastic equations. Model M-2/A will contain 70 variables, 42 of which will be predetermined, whereas model M-1 had only 19 variables.

The greatest part of the paper describes the specification of the model and deals with the problems arising in this connection. One part of the equations (production and consumption functions) sets out from the accounting system of national income. The purpose of the other part of the equations (equations of the labour force, foreign trade, real income, etc.) is to express the multiple interdependences within the economy.

The time series to be used as variables of the model comprise the period 1950-1966 and will be drawn from the data of the Central Statistical Office. The study pays particular attention to two time series which have to be constructed for the purpose of the model. These are the time series of the fixed assets and an index expressing the impact of weather being of great importance from the point of view of the agricultural production function.

The study concludes by discussing the problems connected with the estimation of the parameters and other computational work. Among the methodological problems are the problems of the proper time lag, of the tests for choosing the significant explanatory variables, the question of eliminating multicollinearity among the explanatory variables. Theil's two-stage version of the least squares method is selected for the estimation in general, and the application of alternative methods is also considered.

CENTENÁRIUMI GONDOLATOK*

HUSZÁR ISTVÁN

Annak a százéves évfordulónak a jelentőségét, amelyről napjainkban a Centenárium Statisztikai Ülészak keretében a Magyar Tudományos Akadémián és itt Gödöllőn is megemlékezünk, előttem már többen is méltatták. Mégis engedjék meg, hogy a rendelkezésemre álló időből néhány percet az elmúlt időszaknak szenteljek. Nem a száz évvel ezelőtti nevezetes eseményekkel kívánok foglalkozni, hanem elsősorban a magyar statisztika múltjának kutatásából származó egyes tanulságokat szeretném hangsúlyozni, majd pedig éppen e tanulságok alapján — vendégeink és a vándorulás szíves hozzájárulásával — néhány olyan gondolatnak szeretnék hangot adni, amelyek centenáriumi és történelmi vetületben mai és jövőbeni problémákat érintenek.

Természetesen e vándorulás megszervezése során is az évforduló jelentőségének megfelelően igyekeztünk eljárni. Arra törekedtünk, hogy vándorulásunk — amely a debreceni, szombathelyi, miskolci és szegedi vándorulések után sorrendben éppen az ötödik — méltó része legyen a Centenárium Statisztikai Ülészaknak. Igyekeztünk a témák kiválasztásával, a vándorulás szervezésének korai megindításával és az előadásokból kiadandó tanulmánykötet előkészítésével ülésünket reprezentatívvá tenni. Mégis talán szabad azt mondanom, hogy mindezzel — statisztikatörténeti keretek között — statisztikánk jövője, a fejlődés további menete szolgálatába kívántunk állni. Azt vallottuk a régi latin közmondással — „Historia docet” — a történelem tanít s hogy ez statisztikánk történetére is áll.

Ebben a szellemben szeretném méltatni a Statisztikatörténeti Szakcsoport munkásságát is. A szakcsoport ötéves fennállása alatt meggyőző példáját adta annak, hogy társadalmi keretek között kifejthető munkák is lehetnek igen eredményesek. A Központi Statisztikai Hivatal természetesen kezdettől fogva támogatta ezt a hasznosnak ígérkező kezdeményezést. Mégis, a szakcsoport tagjainak az áldozatkészsége nélkül a magyar statisztikatörténeti kutatások fellendülése nem következhetett volna be. Ebben a teljesen önkéntes munkában — amit a szakcsoport tagjai sokirányú egyéb elfoglaltságuk mellett vállaltak — a statisztikatörténeti kutatások jelentőségébe vetett hit volt az egyesítő erő. Ez a hit pedig kimondva vagy kimondatlanul abból a meggyőződésből fakadt, hogy jövőnk hozzáértő építése elengedhetetlenül igényli múltunk színvonalas ismeretét is. Amint *Anatole France* mondotta: „Ne veszítsünk el semmit a múltból. Jövőt csakis a múlt ismeretében építhetünk.”

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából rendezett Centenárium Statisztikai Ülészak keretében 1967. május 23—25 között Gödöllőn tartott V. Statisztikatörténeti Vándorulás megnyitó ülésén elhangzott előadás.

A statisztikatörténeti kutatások jelentősége, sokoldalú haszna aligha kétséges az itt jelenlevők előtt. A magyar hivatalos statisztika legelső művelői, élükön *Fényes Elekkel* arra törekedtek, hogy feltárják az ország társadalmi-gazdasági viszonyait, mint mondották: „megismertessék magunkat magunkkal”. A honismeret fontossága vitathatatlan volt a reformkorban, az ország függetlenségéért vívott harcok idején. A kiegyezés után a polgári állam léte és működése élesen vetette fel ismét a statisztikai adatok szükségességét. *Keleti Károly* egyik emlékiratában a Statisztikai Hivatal két alapvető feladatát a felsőbb szervek adatigényének a kielégítésében és a nyilvános statisztikai tájékoztatás megvalósításában jelölte meg. Keleti és munkatársai, majd utódai fáradhatatlan munkásságának eredményeképpen meg is indultak az adatgyűjtések és az adatfeldolgozások. Az elmúlt száz év adatanyagát több mint 1200 hatalmas kötetben és számtalan tanulmányban, belső jelentésben stb. publikálták. Ez a hatalmas adatanyag tulajdonképpen a statisztika nyelvén — hazánk társadalmi-gazdasági viszonyainak történetét, az ország történetét tartalmazza. Feltárása, tanulmányozása, saját történelmünkkel ismertet meg, ami úgy gondolom, hasznos nemcsak a *statisztikus*, a *statisztika*, hanem a *történész*, a *történettudomány* számára is.

Nagy jelentőségük van a statisztikatörténeti kutatásoknak az elmúlt korok statisztikai vizsgálati területeinek, vizsgálati témáinak feltárása szempontjából. Legfőbb törekvésünk megvalósítását, a valóság megismerését szolgálja annak tisztázása, milyen területeket hálózott be a statisztika, milyen témákat, kérdéseket vizsgáltak a múltban. Ha így szerzett tapasztalatainkat, ismereteinket összevetjük jelenlegi vizsgálati témáinkkal és terveinkkel, hasznos információkat kaphatunk arról, hogy milyen területeken hiányzik jelenleg a statisztikai vizsgálat, s milyen területeken kellene — amennyiben az egyéb feltételek ezt aktuálissá teszik — a statisztikai mérést, vizsgálatot bevezetni, illetve folytatni.

A statisztikus számára a múlt statisztikai öröksége más további fontos ismereteket is rejt magában. A rendelkezésünkre álló anyagok bizonyos statisztikai adatgyűjtések és feldolgozások eredményeképpen jöttek létre: az adatgyűjtés, a feldolgozás pedig természetesen bizonyos módszerek, eljárások alkalmazását jelenti. Az adattömeg mélyén tehát elrejtve ott vannak a módszerek, azok az eljárások, metodikák, amelyeket annak idején kidolgoztak és alkalmaztak.

Figyelembe véve, hogy az alkalmazott módszerek rendszerint tanácskozások révén, különböző szempontok összeegyeztetésével, külföldi tapasztalatok felhasználásával, nemegyszer vélemények és ellenvélemények harcában jöttek létre: azt mondhatjuk, megismerésük hasznos segítséget nyújthat saját adatgyűjtéseink, felvételeink kidolgozásánál, megkímél olyan utakat, tágak ismételt bejárásától, amelyeket mások már felderítettek. Ezeket a módszereket tehát — mindennapi szóhasználattal élve — „ki kell ásni”. A statisztikatörténeti kutatások egyik legfőbb jövőbeli haszna éppen ezeknek a múltban alkalmazott módszereknek, eljárásoknak feltárása, változásaik, fejlődésük történetének megismerése lehet.

Statisztikánk történetének e részletesebb feltárása ösztönzés és óvás is számunkra. Pozitív tapasztalataink állhatatosságra, az értékes és haladó hagyományok ápolására, az előremutató törekvések folytatására ösztönöznek. A negatív tapasztalatok viszont óvnak bennünket a zsákutcától, az egyhelyben topogástól, az önelégültségtől. Hozzáértő hasznosításban szinte egyformán gyümölcsöztethetők tapasztalataink ezen válfajai.

Engedelmmükkel mindjárt egy, jellegében inkább negatív tapasztalat felismerése nyomán egyre többünkben érlelődő gondolatnak szeretnék hangot adni.

A leíró irányzat jelentőségére — azt hiszem nyugodtan mondhatjuk túltengésére — gondolok az elmúlt 100—150 év magyar statisztikai fejlődésében.

Nem szeretném sem *Hatvani* professzor politikai-aritmetikai munkásságának, sem *Kőrösy József* vagy *Jordan Károly* nemzetközi hírű statisztikai-matematikai tevékenységének a jelentőségét kétségbe vonni. A magyar statisztikai tudományosság, a magyar hivatalos statisztika azonban egészében inkább a leíró statisztikai irányzat hatásait mutatta, mint az övékét. Az, hogy erre politikai körülmények is kihatottak — különösen a két világháború között — egy percre sem kétséges. Keleti idején a magyar statisztika — noha korántsem hagyta figyelmen kívül például a porosz statisztika eredményeit — messze túlnézett a szomszédos Ausztrián s a német statisztikusok körén is. Érdeklődése kiterjedt az akkor legfejlettebb angol, francia, norvég stb. fejlődés eredményeire is. A korszerűség mértékére jellemző, hogy *Hollerith* Washingtonból *Kőrösy József*et is támogatóul kérte gépei elismertetéséért folytatott küzdelmében. Amikor *Bismarck* követelésére a német statisztikusok kiléptek a Nemzetközi Statisztikai Kongresszus szervezeti kereteiből, a kongresszus akkori elnöke, Keleti Károly a velük szembenálló oldalon töltött be vezető szerepet.

A korszerű statisztikai-matematikai felfogás vagy irányzat elfogadása vagy elvetése azonban a Keletit és Kőrösyt követő nemzedék kezébe volt letéve. Ez a nemzedék — néhány kivételes egyéniségtől eltekintve — egészében véve a német leíró irányzat befolyása alá került. Azt hiszem, ez nem is a hivatalos statisztikai munka szempontjából volt elsőrendű jelentőségű. Legalábbis a XX. század első harmadában a korszerű statisztikai eljárások (például a reprezentatív módszer) a hivatalos statisztika gyakorlatában külföldön is még alig kerültek alkalmazásra. Súlyosabb körülmény volt az, hogy statisztikai tudományosságunk, egyetemi statisztikai oktatásunk nem tartott lépést az idő tájt a statisztikai módszerek rohamos fejlődésével, amelyet elsősorban az angol statisztikusok (és ugyanakkor több neves orosz és német professzor) indítottak el.

Amikor a leíró irányzatnak a magyar statisztika fejlődésében észlelt túltengéséről beszélünk és ezt az irányzatot elmarasztaljuk, meg kell említeni azt is, hogy természetesen voltak és vannak ennek az irányzatnak nem lebecsülendő érdemei is. Érdemei közé tartozik első szakaszában a „honismeret” terjesztése, mellyel a nemzeti önállóságért, a függetlenségért folytatott harcot szolgálta, későbbi szakaszában pedig az adatok bőségének, a színvonalas feldolgozásoknak stb. biztosítása, melyek nélkül minden további munka — közgazdasági, társadalomtudományi kutatás — elképzelhetetlen lenne.

Legyen szabad a mondottak igazolására röviden egy példával illusztrálnom a XIX. század végi magyar statisztika részletességét, fejlettségét. „A modern földművelés kapitalista rendszere” című, 1910 végén írt cikkében *Lenin* igen gondosan feldolgozta az 1895. évi magyar mezőgazdasági összeírás anyagát a kapitalista agrárfejlődésre vonatkozó tanulságok szempontjából.

Lenin azt a kérdést vizsgálta, hogy a kapitalista társadalomban szükség-szerűen milyen típusú gazdaságoknak kell kialakulniuk, ha használnak gépet, illetőleg, ha nem tudnak gépet használni és így írt: „... az 1895-ös magyar összeírás, amely először vett fel országszerte pontos adatokat, azt mutatja, hogy ... a gépeket használó gazdaságok százaléka a gazdaság méreteinek növekedése arányában növekszik ... sajátossága a magyar statisztikának ..., hogy nem csupán kisszámú tökéletesített munkaeszközzel és gépről, hanem az egész vagy csaknem az egész holt mezőgazdasági felszerelésről, a legegyszerűbb és leg-

nélkülözhetetlenebb munkaeszközökről, ekékről, boronákról, szekerekről stb. is gyűjtött adatokat”.

„Ezek a rendkívül részletes adatok lehetővé teszik — mutat rá Lenin —, hogy pontosan megállapítsuk a kisszámú mezőgazdasági gép és a technikai „ritkaság” ... használatára vonatkozó adatok szemléltető, mondhatnók, a gazdaság egész szervezetét jellemző jelentőségét.”¹

Meg kell említeni azt is, hogy a felszabadulást követően volt egy rövidebb időszak, amikor a modern statisztikai-matematikai felfogás megismerése és hasznosítása terén elmulasztottak pótlásának a lehetősége átmenetileg veszélybe került. A magyar statisztika átszervezése — mint ismeretes — a statisztika kérdéseiben éppen akkor folyó szovjet viták közepette ment végbe. Úgy tűnik, hogy a vitákról szerzett ismereteink nem voltak teljesek. A *T. D. Liszenko* és mások által szorgalmazott matematika-ellenes irányzat szószólóinak a véleményéről talán többet hallottunk, mint *Nyemcsinov* és mások korszerű felfogásáról, írásairól. Ezek az évek a leíró irányzat túltengésének a leküzdése szempontjából mindenesetre nem voltak kedvezők.

1953 óta azonban már jelentős előrehaladásról beszélhetünk. Gondolok itt elsősorban a korszerű statisztikai eljárások szélesebb körű elterjedésére, a reprezentatív megfigyelések kiterjedt alkalmazására, a módszertani kutatások és irodalom fejlődésére stb.

Nem lebecsülendők a módszertani munka hazai fejlesztése, fejlődése szempontjából azok az impulzusok, hatások sem, amelyek a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, illetve az Európai Statisztikusok Értekezlete és más nemzetközi szervezetek, Nemzetközi Statisztikai Intézet stb. statisztikai munkájában való részvételünkön keresztül érik a magyar statisztikát. Mindezek ellenére mégis úgy érzem, hogy a leíró irányzat túltengésének a leküzdése statisztikánkban nem zárult le. Még további erőfeszítésekre is szükség van ahhoz, hogy mind a statisztikai gyakorlat valamennyi területén, mind az egyetemi oktatásban és a kutatómunkában a korszerű statisztikai eljárások alkalmazása teljesen példássá váljon.

A statisztikai módszertani munka elmélyítését, a korszerű hatékony statisztikai eljárások alkalmazását különösen időszerűvé teszi a gazdaságirányítás új módszereinek bevezetése. Kétségtelen, hogy a statisztikai információ-rendszer elemei túlnyomórészt függetlenek a gazdasági vezetés módjától, azaz a statisztikai információ-rendszer számos olyan részterületből áll, amelyek a gazdaságirányítás bármilyen rendszere mellett változatlanul szükségesek. Nyilvánvaló azonban, hogy a statisztikának is az új gazdasági mechanizmus bevezetését és hatékony érvényesülését kell szolgálnia. Ez pedig azt jelenti, hogy a statisztikának egyre magasabb fokon kell eleget tennie annak az alapvető követelménynek, hogy helyesen és gyorsan informálja a társadalmi és gazdasági jelenségek alakulásáról a pártot és a kormányt, a vezető szerveket. Ugyanakkor az új gazdasági mechanizmus bevezetése nem egy új vizsgálati módszer kidolgozását és alkalmazását igényli a statisztikától, gondoljunk csak például a gazdasági előrejelzések, az ármegfigyelések stb. szükségességére. Mindez pedig ismét csak felveti a módszertani tudományos munka elmélyítésének és fokozásának szükségességét: le kell rögzítenünk — ahol ez még nem történt meg — alkalmazott módszereinket, fel kell használnunk minden hazai és külföldi tapasztalatot eljárásaink tökéletesítésére, finomítására, igénybe kell vennünk a legkorszerűbb sta-

¹ *Lenin Művei*. 16. köt. Szikra, Budapest. 1955. 458. old.

tisztikai gépi technikát, kutatnunk és keresnünk kell az újat stb., hogy olyan hatékony statisztikai metodológiával rendelkezünk, amely a leggyorsabb és legpontosabb információt biztosítja a bonyolult társadalmi-gazdasági összefüggésekről.

A történelmi tapasztalatokból leszűrhető és leszűrendő tanulságok felsorolását hosszan folytathatnánk. Most megkezdődött vándorülésünk vitái is nyilvánvalóan bőségesen fognak szolgálni hasonló tapasztalatokkal.

Jelen statisztikatörténeti tanácskozásunk a korábbi gyakorlatnak megfelelően az a fórum, amelyen a statisztika történetének művelői évről évre beszámolnak egymásnak kutatásaikról, a statisztika történetének feltárásában szerzett újabb ismereteikről. Ez a forma, hogy a statisztikusok anyagaikat, terveiket, eredményeiket kongresszusokon, tanácskozásokon mutatják be, vitára bocsátják, haladó hagyomány. Számos bel- és külföldi példát lehetne erre idézni, de azt hiszem, bizonyítékokra nincs is szükség. Az érdekesség kedvéért mégis megemlítem, hogy 1918-ban, amikor a Nagy Októberi Forradalom után a szovjet hivatalos statisztikát megszervezték, Popov tervezetének vitájánál a Népbiztosok Tanácsában Lenin is felszólalt és — mint Popov visszaemlékezéseiből tudjuk — annak a véleményének adott kifejezést, hogy a statisztika bonyolult kérdéseinek megoldása nem nélkülözheti a különböző kongresszusokat, tanácskozásokat.

A mi tanácskozásunk, ha azon nem is hozunk határozatokat és döntéseket, fontos lépéssel visz előre a magyar statisztikatörténet „fehér folt”-jainak feltárásában és ezekkel az újabb ismeretekkel elősegíti viszonyaink, problémáink és távlataink tárgyilagos felmérését, megértését és megoldását.

Vándorülésünkön 6 munkakülés keretében 12 előadást és 34 korreferátumot fogunk megvitatni az előre szétküldött, sokszorosított anyagok, illetve az előadók és korreferensek pár perces ismertetései, kiegészítései alapján. Igen örömdetes tény, hogy a benyújtott tanulmányok között számos olyan dolgozat található, mely választott témájáról először ad statisztikatörténeti áttekintést. Így például először kapunk átfogó ismertetést és értékelést a magyar *népességtudomány*nak a politikai aritmetika első magyarországi megjelenésétől a napjainkig eltelt kétszáz év alatti fejlődéséről. Első megközelítése a témának a *magyar pénzügyi statisztikáról* készített dolgozat, mely a gazdasági válság éveiben végzett statisztikai munkáról és az árváltozások megfigyelésének megszervezéséről adott beszámolókkal, valamint a pénzügyi levéltárakban fellelhető forrásanyagok ismertetésével egy rendkívül időszerű és bonyolult statisztikai ágazat szervezéséről és működéséről ad képet.

Teljesen új téma, mely eddig nem szerepelt a statisztikatörténeti vándorüléseken a *politikai statisztika*. Ennek széles területéről most három kérdéstről, a bűnügyi statisztika, a társadalmi egyesületek statisztikája és a nemzetiségi statisztika korabeli szervezéséről és problémáiról kapunk felvilágosítást.

Feltehetően nagy érdeklődést fog kiváltani az *agrárnépesség statisztikai számbavételének* problémája, melynek keretében a mezőgazdasági összeírások és a népszámlálások kapcsolatának kérdése, valamint az ún. gazdasággal rendelkező kétlaki keresők számbavétele is szóba kerül.

Először kapunk jelen keretek között ismertetést olyan témákról is, mint a magyar *népmozgalmi statisztika előzményei* és fejlődése a XVIII—XIX. században, a *hivatalos statisztika forrásai*, a *katonai szempontok érvényesülése* a Habsburg-birodalmi népszámlálásokban, a magyar *közlekedési statisztika információ-rendszerének* kialakulása vagy *halandósági tábláink története*.

Régi adósságot számol fel a szakcsoport a *nemzetijövedelem-számítás hazai történetének* napirendre tűzésével, valamint a *Magyar Statisztikai Társaság* múltban kifejtett *tevékenységének*, vegyes nyelvű folyóiratának és kiadványainak ismertetésével.

Végül széles körű vitára lehet számítani — úgy gondolom — a *statisztika egyetemi oktatásának* múltbeli tapasztalatai felett, mely téma talán sohasem volt olyan időszerű, mint ma, amikor az információigény gyors növekedése, a technika rohamos fejlődése egyre több és mélyrehatóbb ismeretet követel a statisztikusoktól.

Engedjék meg, hogy szavaimat zárva annak a reménynek adjak kifejezést, hogy a magyar hivatalos statisztika százéves évfordulójának megünneplése során a Centenárium Statisztikai Ülésszak keretében tartott tanácskozásunk további ösztönzést ad a statisztikatörténeti kutatások elmélyítésére és ezen keresztül hozzájárul a magyar statisztikai gyakorlat és tudomány fejlődéséhez.

РЕЗЮМЕ

Настоящий доклад был прочитан на состоявшейся с 23 по 25 мая 1967 года в Гёделе по случаю столетнего юбилея самостоятельной венгерской официальной статистики V-ой выездной сессии по истории статистики.

Первый заместитель председателя Центрального Статистического Управления *István Huszar* остановился на некоторых поучительных чертах прошлого венгерской статистики и высказал некоторые соображения, которые в исторической плоскости столетнего юбилея касаются нынешних и будущих проблем. Он дал высокую оценку деятельности Секции по истории статистики. Значение и многосторонняя полезность исследований по истории статистики являются общеизвестными. Первые деятели венгерской официальной статистики стремились раскрыть общественно-экономические условия и усматривали две важнейшие задачи Статистического управления в удовлетворении потребности в данных вышестоящих органов и организации общедоступной статистической информации. Колоссальное собрание статистических данных за истекшее столетие содержит по сути дела, — на языке статистики, — историю общественно-экономических отношений в Венгрии, то есть историю страны.

Исследования по истории статистики имеют крупное значение с точки зрения раскрытия областей статистических обследований и их тем в минувшие эпохи. Так сопоставление полученного этим путем опыта и познаний с нынешними сферами обследования и планами может предоставить ответ также и на вопрос о том, в каких областях недостает ныне статистическое наблюдение и в каких областях следовало бы ввести или, соответственно, продолжать статистические наблюдения.

Статистическое наследие прошлого содержит также и другие важные источники познаний. В этой связи следует отметить ту чрезвычайно важную с точки зрения будущего черту историко-статистических исследований, которая скрывается в раскрытии применявшихся в прошлом методов и способов, в изучении их изменения и развития. Подобное раскрытие истории статистики служит в качестве поощрения и заодно предупреждения деятелям статистики, которые при правильном подходе могут с успехом пользоваться этим. В этой связи докладчик высказал мнение, что на протяжении столетнего развития венгерской статистики наблюдалось преобладание т.н. описательного направления. Он отдал должное заслугам этого направления, отметив в рамках последних популяризацию „познания родины”, обеспечение изобилия данных и их качественной обработки, но заодно указал, что прогресс в современной статистике означает статистико-математическая концепция.

В Венгрии, во время реорганизации официальной статистики после освобождения, имел место сравнительно недолгий период, когда современная статистико-математическая концепция была оттеснена на задний план, но с 1953 года и в этой области был достигнут значительный прогресс. Это подтверждается постоянным распространением современных статистических методов, расширением применения выборочных наблюдений, прогрессом в методологических исследованиях и литературной деятельности. Хотя участие в статистической работе Совета Экономической Взаимопомощи, далее, Конференции Европейских Статистиков, Международного Статистического Института, а также

других международных организаций сообщало и продолжает сообщать полезные импульсы прогрессу методологической работы, еще и сегодня нельзя считать повсеместно завершенной борьбу против преобладания описательного направления.

Актуальность углубления статистической методологической работы, применения современных, эффективных статистических методов в особой мере повышается в связи с введением новых способов хозяйственного руководства. В интересах этого надо зафиксировать применявшиеся до сих пор методы, следует использовать весь отечественный и зарубежный опыт в интересах совершенствования имеющихся способов, нужно использовать наиболее современное статистическое машинное оборудование, надо неустанно заниматься поисками нового, чтобы, владея эффективной статистической методологией, быть в состоянии обеспечить наиболее быструю и точную информацию о сложных общественно-экономических взаимоотношениях.

Представленные на V-ую выездную сессию по истории статистики 12 докладов и 34 содоклада представляют важный вклад в дело раскрытия т.н. „белых пятен” в истории венгерской статистики. Автор дал положительную оценку тому факту, что среди представленных докладов имеется ряд трудов, которые впервые дают историко-статистический обзор по избранной теме. Так, например, теперь впервые были подготовлены обзор и оценка о развитии науки народонаселения в Венгрии на протяжении истекших двухсот лет. Первой постановкой темы является работа об истории венгерской финансовой статистики и, далее, совершенно новой темой, которая до сих пор не затрагивалась на выездных сессиях, явилась политическая статистика. На большой интерес могут рассчитывать проблемы учета аграрного населения, предистория статистики движения населения, источники официальной статистики, образование информационной системы венгерской транспортной статистики, история таблиц смертности. Не менее интересной темой является история расчетов национального дохода в Венгрии, деятельность Венгерского Статистического Общества в прошлом или вопрос преподавания статистики в Высших учебных заведениях.

Автор выразил надежду на то, что организованная в рамках столетнего юбилея венгерской официальной статистики V-ая выездная сессия по истории статистики явится стимулом для углубления исследований по истории статистики и этим окажет содействие развитию венгерской статистической науки и практики.

SUMMARY

The lecture was delivered at the 5th Itinerary Session on the History of Statistics, organized in Gödöllő, from 23 to 25 May, 1967, on the 100th anniversary of the independent Hungarian official statistical service.

At the opening session of the Itinerary Session on the History of Statistics, *István Huszár*, First Deputy President of the Central Statistical Office, emphasized, first of all, the lessons derived from the research of the past of Hungarian statistics and raised some ideas which affect the problems of to-day and of future from the point of view of both the centenary and history. He spoke words of appreciation about the activity of the Session of the History of Statistics. The importance and manysided utility of the research on the history of statistics is known to everybody. The first cultivators of Hungarian official statistics strived after revealing the socio-economic conditions of the country and found the two fundamental tasks of the Statistical Office in meeting the demands for data of the supreme organs and in realizing the statistical information of the public. The vast material of data of the last 100 years contains, as a matter of fact, in the language of statistics, the history of the socio-economic conditions of Hungary, i. e. the history of the country.

Research on the history of statistics is also of a great importance for revealing the fields and topics of the statistical examinations of the past. For the comparison of the experiences and knowledge thus obtained with the themes and plans of the present may give an answer also to the question: in which fields statistical studies are lacking, in which fields statistical studies ought to be introduced or conducted.

The statistical heritage of the past contains also further important knowledge. One of the most important uses of the research on the history of statistics, viz., the revealing of methods and procedures applied in the past, the getting acquainted with their changes, with the history of their development should be mentioned also here. A more detailed revealing of the history of statistics gives a stimulus

and, at the same time, also a warning to the statisticians. In this connection Mr. Huszár pointed to the fact that in his opinion in the last 100 years of the development of Hungarian statistics some prevalence of the so-called descriptive school could be experienced. He appreciated the merits of this school, for instance, the spread of the „knowledge of the country” as well as the high-level processing of ample data, still, there is no doubt that the statistico-mathematical view means the progress in developing modern statistics.

In Hungary, even at the time of the reorganization of official statistics after the Liberation, there was also a short period when the modern statistico-mathematical view had fallen to the background, but since 1953 a considerable advance could be experienced also in this field. This is proved by the ever growing spread of the up-to-date statistical procedures, the wide use of sample surveys, the development of methodological research and literature. Although the participation in the statistical work of the CMEA, of the Conference of European Statisticians and other international organizations, of the International Statistical Institute, gave and has given useful impulses to the development of the methodological work, still, the fight against the prevalence of the descriptive school cannot yet be considered ended in all fields.

The deepening of the statistical methodological work, the application of modern, efficacious statistical procedures has become especially timely by the introduction of the new methods of the economic management. In the interest of this the methods applied so far should be fixed, all the domestic and foreign experiences should be used to improve the procedures, the latest statistical mechanical technique should be utilized, the new should be sought so that in possession of an efficacious, statistical methodology the quickest and most accurate information could be ensured about the socio-economic connections.

The 12 papers and 34 contributions, presented at the 5th Itinerary Session on the History of Statistics, mean an important step forwards in revealing the so-called „white patches” of the history of Hungarian statistics. It is welcome fact — Mr. Huszár emphasized — that among the papers submitted there are many such as give a statistico-historical survey of their topic for the first time. Thus, for instance, a comprehensive review and evaluation of the development of the Hungarian population science was prepared for the first time. The paper on Hungarian financial statistics is the first approach to the theme and political statistics, which has never been treated at the itinerary sessions on the history of statistics, is an entirely new topic. The problems of accounting the agrarian population, the antecedents of vital statistics, the sources of official statistics, the development of the information-system of Hungarian transport statistics or the history of life tables may also be of great interest. The history of the national income computation in Hungary, the past activity of the Hungarian Statistical Society or the problems of teaching statistics at the university are not less important topics.

Mr. Huszár expressed his hope that the 5th Itinerary Session on the History of Statistics, organized in the frame of the Centenary Session, will give further stimulus to deepen the research work on the history of statistics and will thus contribute to the development of Hungarian statistical practice and science.

A NÉPESSÉGTUDOMÁNY FEJLŐDÉSE MAGYARORSZÁGON*

DR. SZABADY EGON

A történeti jellegű studiumok általában akkor töltik be hivatásukat, ha el tudják különíteni a lényeges és kevésbé lényeges eseményeket és folyamatokat, illetve ha kellő világossággal ragadják meg a fejlődés vagy a visszafejlődés láncolatát. Úgy tetszik, hogy valamely tudomány történetének vázlatában az eseményeket és folyamatokat osztályozó szempont viszonylag könnyen megtalálható: a tudomány fejlődését elősegítő momentumokat kell kiemelnünk vagy éppen azokat az elveket és módszereket, amelyek ezt az előrehaladást visszatartották. Ez az eljárás mód, bármennyire is egyszerűnek látszik, magában rejti a tudomány, jelen esetben a demográfia fogalmának egyértelmű feltételezését.

A demográfia fogalma és tartalma történelmileg változott, tegyük hozzá, fejlődött. Történeti visszapillantásunk tehát akkor töltheti be feladatát, ha ezeket a változásokat figyelembe véve mindig a vizsgált kor színvonalán és összefüggésében értékeli a műveket, törekvéseket és eredményeket.¹ Tértől, környezettől, társadalomtól és gazdasági viszonyoktól független értéktételek ugyanis mindig hamis relációkra vezetnek. Alapvetően helytelen volna például megfeledkezni arról, hogy 1662-ben, amikor *Graunt* közzétette művét, Magyarországon a legnagyobb kiterjedését érte el a török hódoltság.

A magyar gazdasági, társadalmi fejlődés szem előtt tartása segítséget nyújt a periodizálás elvégzésében is, az egyes fejlődési szakaszok együttes megítélésében, képviselőik vagy előfutáraik jelentőségének lemérésében. Természetesen az egyes periódusok vagy iskolák nem váltogatják rendben egymást. Tanúi leszünk annak, hogy többféle irányzat, módszertani felfogás jelentkezik egyazon időben. A fejlődés legfőbb vonásainak rajzában kihagytuk a jelentékteleneket, az epigonokat, sokszor a retrográd jellegűeket is. Így érthető, hogy olykor mellőzzük az időrendet, és azokat a műveket és törekvéseket vizsgáljuk elsőknek, amelyek legkorábban közelítették meg a demográfiai elemzés és gondolkodás kortársi színvonalát.

A magyar népeségtudomány eseményekben, eredményekben gazdag mintegy 200 esztendő fejlődéstörténetét a következő korszakbeosztásban tárgyaljuk:

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából rendezett Centenárium Statisztikai Ulésszak keretében 1967. május 23–25 között Gödöllőn tartott V. Statisztikatörténeti Vándorülésen megvitatott előadás.

¹ Bevezetés a demográfiába. Szerk.: Szabady Egon. Budapest. 1964. 19. old.

a demográfiai tudomány XVIII. századi hazai jelentkezésének és a szabadságharcig terjedő időszaknak ismertetése után, áttekintjük az önálló magyar statisztikai szolgálat létrehozásáig eltelt viszonylag rövid, de a magyar statisztika, a magyar népességtudomány megteremtésének előkészítése szempontjából jelentős átmeneti korszakot, majd részletesen tárgyaljuk a modern hazai népességtudomány megteremtésének történetét, Keleti, Kőrösy és kortársaik nagyjelentőségű tevékenységét. Tekintettel azokra a megváltozott viszonyokra, amelyek az első világháború után az ország életében bekövetkeztek és amelyek a magyar népességtudomány fejlődését is látható vagy láthatatlan korlátok közé szorították, külön foglalkozunk a demográfiának a két világháború közötti helyzetével, s végül az utolsó évtizedben bekövetkezett fejlődés néhány jelentős állomását, eredményét említjük meg.

A DEMOGRÁFIAI TUDOMÁNY JELENTKEZÉSE

Lehetséges, hogy a nyugat-európai egyetemeken tanulmányokat folytató magyar hallgatók egyike-másika már a XVIII. század közepét megelőzően is találkozott *Graunt*, *Halley*, *Kersseboom* és *Süssmilch* műveivel. Mai ismereteink szerint azonban *Hatvani István* volt az első hazánkban, aki 1757-ben Debrecenben kiadott „*Introductio*”-jában² ismertette a korabeli valószínűségi elmélet és módszerek legfontosabb tételeit és bemutatta, illetve alkalmazta a politikai aritmetika demográfiai vetületét. A demográfia ekkor még a polihisztorok tudománya: *Hatvani* professzornál — *Bernoulli* tanítványához méltóan — a debreceni 1750—1754. évi csecsemőhalandóság elemzése, valamint a várható életkor és járadék megmagyarázása „Az igazság ismertetőjele és kritériuma a valószínűség fogalma alá tartozó dolgokban” című fejezetben jelentkezik. Néhány sorral előbb pedig — utalva az „*Ars coniectandi*”-ra — kiemeli, hogy „... bizonyos arányok és állandó törvények szerint következik be minden, és így semmi annyira véletlen eset nem történhetik a világon, ami nem szükségképpen megtörténtnek lássék”. Nem kétséges tehát, hogy *Hatvani*, bár a politikai aritmetika kifejezést nem használta, azok közé tartozott, akik az emberi élet folyamatában, de különösen az elhalálózásban, a mennyiségi összefüggéseket keresték. Továbbá nyilvánvaló, hogy a valószínűségről szóló rész beillesztése filozófiai célzatú művébe, ismeretelméleti és társadalomtudományi szemléletű megfontolásokat takart, bár elkerülte az egyházzal való szembenállás veszélyét.

A debreceni viszonyok között — ma már tudjuk — sem *Halley*, sem pedig *Deparcieux* halandósági tábláit nem lehetett elkészíteni. Még annak a viszonylag kiterjedelmű csecsemőhalandóságra vonatkozó adatgyűjtésnek is jelentős hibái lehettek, amelyet idézett művében *Hatvani* olyan gondosan részletezett. Utólag megállapítást nyert ugyanis, hogy a rendelkezésre álló adatokat személyi, helyi ismeretei alapján kellett korrigálnia.

Mindez azt a látszatot keltheti, hogy igyekszünk jóindulatúan magyarázni *Hatvani* matematikai és politikai aritmetikai ismeretei és konkrét gyakorlata között kétségtelenül szemet szűrő különbséget. De egyrészt túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az említett anyakönyvi adminisztratív pontatlanság csak halvány visszfénye azoknak a különbségeknek, amelyek a politikai aritmetika hazáját, Angliát és más nyugati államokat, valamint Magyarországot gazdasági és társa-

² *Introductio ad principia philosophiae solidioris. Conscripta a Stephano Hatvani, Med. Doct. et Philos. Prof. — Debrecini, 1757.*

dalmi téren elválasztották. A politikai aritmetika a haladó, a hatalomra törő polgárság tudománya, Nyugaton megfelelő közegben bontakozhatott ki, Magyarországon azonban nem volt polgári rend a XVIII. század közepén és joggal csodálkozhatnánk, ha ilyen feltételek között Hatvani tudománya nagyobb biztatásra vagy megértésre talált volna. Személyi és véletlen okokon kívül ez a társadalmi és gazdasági elmaradottság jelölhette ki Hatvani demográfiai vizsgálódásainak határait; ennek tudható be, hogy nem voltak művét folytató tanítványai (hacsak *Weszprémi* és *Tessedik* néhány tábláját nem számítjuk ide). Másrészt nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy a politikai aritmetika művelői — legalábbis a XVIII. század első feléig — mindenütt töredékes anyagokból, egy-egy város vagy kerület „listái”-ból dolgozhattak, a rendszeres, államilag kiépített statisztikai szolgálat hiánya miatt. Végül pedig meg kell állapítanunk, hogy Hatvani akkor került kapcsolatba Svájcban és Hollandiában a politikai aritmetikával, amikor az egy újabb felvirágzását élte, de még nem tudta hasznosítani a társadalmi folyamatok elemzésében — és e téren a Nyugat is késedelmeskedett egy évszázadot — a nagy számok törvényének és az összetett valószínűségnek értelmét.

Hatvaninak tehát az a szerep jutott a magyar demográfia történetében, hogy egy pillanatra megcsillantotta a politikai aritmetika tartalmát, kísérletet tett az alföldi csecsemőhalandóság mérésére és okainak feltárására és összekapcsolta a valószínűség tételét az ismeretelmélettel, valamint konkrét egészségpolitikai kérdésekkel. Hatvani érdeme, hogy a magyar demográfia közel 100 évvel Graunt után, de mégis hivatkozhat egy politikai aritmetikusra. Nem kétséges, hogy Hatvani kiemelkedő jelentőségű szereplője a magyar tudománynak és a demográfiának is.³

Eltelik egy fél évszázad, amíg Hatvani művéhez ugyan nem mérhető, de mégis a politikai aritmetikusok módszereit is tartalmazó mű kerül a hazai olvasók kezébe. Bár korábban mások, például *Németh László* (1795) és *Szendrey-Weress Dávid* (1797) is felemlítik Graunt, Petty és Süßmilch nevét, *Schwartneren* kívül *Fejes János* foglalkozik a legkimerítőbben tanaikkal.⁴

Fejes János 1812-ben megjelent „De populatione” című műve több szempontból is kiemelendő terméke a magyar demográfiai irodalomnak. Mindenekelőtt az ő érdeme, hogy Magyarországon először hangzik el a népességtudomány a „Doctrina populationis”, vagy a „Scienciae populationis” kifejezés, amely azonban nem a népességtudomány fogalmát, hanem az állam népességpolitikájának sajátos tartalmát írta körül. Ebből, de egész művéből is kitűnik, hogy *Schlözer* hallgatójaként igyekezett mindazokat az ismereteket összegyűjteni, amelyek az államvezetés szempontjából szükségesnek minősíthetők, a népesség „megtartása és növelése” érdekében. Hatvaninak a valószínűséggel összefüggésbe hozott demográfiai vagy egészségpolitikai gondolatai már fel sem merülnek, helyette Süßmilch nézeteivel átítatott teológiai színezetű elmélkedések szerepelnek a népesség és népesedés rendjéről, felsorolva gondosan mindazokat az arányszámokat és jelenségeket, amelyek ezt igazolni látszanak. Kétségtelen, széles körű ismeretek tárháza Fejes munkája, nagy olvasottságról tesz tanúságot és bizo-

³ Hatvanival kapcsolatban lásd: *Rényi Alfréd*: Valószínűségszámítás. Budapest. 1954. 689. old.; főképpen pedig *Horváth Róbert*: Hatvani István professzor (1718–1786) és a magyar statisztikai tudomány kezdetei. Budapest. 1963. 323 old.

⁴ De populatione in genere, et in Hungaria in specie. Pest. 1812. 159 old.; továbbá *Horváth Róbert*: Az első magyar népességtudományi mű megjelenésének 150. évfordulójára. *Statisztikai Szemle*, 1962. évi 8–9. sz. 860–871. old.

nyos rendszerezőképességről is. De, amíg Hatvani elkerülte a kameralista tanításokat és Süßmilch általánosításait, Fejes elsősorban ezeknek a nézeteknek a propagálójává vált. Az európai demográfiai fejlődésnek egyik elemét hozta ugyan közelebb a hazai olvasóközönséghez, sajnos nem a legfrissebb és a leghaladóbb tanításokat. A XIX. század fordulóján ugyanis az európai tudományos irodalom már ismerte *Laplace* hibaelméletét, egy lépéssel továbbhaladva *Bernoulli* tételénél. Ugyanakkor azt is ki kell emelnünk, hogy Fejes, *Schlözer* tanításainak megfelelően, nagyon szerencsésen kapcsolta össze a kameralista államismereti tanok népességre vonatkozó részleteit a politikai aritmetika számokkal operáló módszerével. Ennek az igyekezetnek köszönhető, hogy művében közzétette az 1803. évből származó, 35 Hont megyei településre vonatkozó népmozgalmi arányszámokat, és nagyobb korcsoportokra összevontan becslést adott a kihalási rendre is. E sokáig feledésbe merült munkája Fejes Jánost a magyar népességtudomány egyik jeles művelőjévé avatja.

A XVIII. század és a XIX. század első felének demográfiai törekvéseit azonban nemcsak magántudósok — viszonylag kis empirikus anyagra támaszkodó — művei jellemzik. A korabeli államvezetésben, egyre gyakrabban, és határozott formában merült fel az államilag szervezett népesedésstatisztikai adatgyűjtés szükségyszerűsége. A fiziokraták vagy a merkantilisták ugyanúgy, mint Közép-Európában a kameralisták mindannyian hangsúlyozzák, hogy az államvezetésnek, a kormányzásnak ismernie kell a népesség számát, számának változását, összetételét, sőt a népmozgalmi adatokat is. Ezek a törekvések szülik a XVII. század végi népszámlálási tervezeteket, a francia intendánsok rendszeres jelentéseit, a XVIII. század közepén meginduló népmozgalmi nyilvántartásokat az északi államokban és a XVIII. század végén Franciaországban.⁵ A közép-európai, felvilágosodott abszolutizmus sem marad el ezektől a törekvésektől és így Magyarországon is porosz vagy francia minták megvalósításának vagyunk tanúi. Ismeretesek az osztrák államapparátus XVIII. század második felében végrehajtott kísérletei a népszámlálásokkal kapcsolatban, továbbá tudunk arról, hogy az 1752-ben kiadott rendelkezés szerint, francia mintára a főispáni jelentésekhez „*Tabella Impopulationis*”-t kellett csatolni, amelyben a népesség számáról és megoszlásáról, valamint a népmozgalom legfontosabb eseményeiről kellett tájékoztatást adni számadatok segítségével. Magyarországon valószínűleg 1768-ban bevezetik a „*Conscriptio Animarum*”-okat, amelyek korai formájukban különösen gazdagon részletezik, illetve összesítik az anyakönyvekre támaszkodva a népmozgalmi eseményeket.⁶

A korai demográfiai célzatú, állami statisztikát nemcsak fogalmainak pontatlansága, nehézkes szervezete és általános színvonalának alacsonyabb volta különbözteti meg a későbbi kapitalista korszak népesedési statisztikájától. Az a döntő különbség, hogy bármilyen formában is oldották meg az adatgyűjtést — világi vagy egyházi organizáció segítségével — nem teremtettek olyan szervezetet, amely az adatok értékelését, tudományos elemzését elvégezte volna. A francia forradalom korszakáig annak vagyunk tanúi, hogy a csodálatos gazdagságú népesedésstatisztikai nyersanyagok elsődleges összesítés után, a

⁵ Erre vonatkozóan lásd különösen: *Vincent, P. E.*: French demography in the eighteenth century. *Population Studies*. 1947. évi 1. sz. 44–52. old.; *Population in history*. Szerk.: *Glass, D. V.* — *Eversley, D. E. C.* London. 1965. 692 old.; *Gille, B.*: Les sources statistiques de l'histoire de France. Paris, 1964. 287 old.

⁶ *Dr. Fügedi Erik*: A 18. századi lélekösszeírások története. *Demográfia*, 1966. évi 3. sz. 366–381. old.

levéltárak polcain fekszenek kihasználatlanul. A felvilágosult abszolutizmus még nem hitte el, hogy a statisztikusok, illetve a matematikusok lényeges, a kormányzás szempontjából nélkülözhetetlen összefüggésekre világíthatnak rá ezeknek a statisztikai jelentéseknek a segítségével.

Magyarországon a szervezeti nehézségeket még az is súlyosbította, hogy a demográfiai célzatú statisztikai adatgyűjtéseket egy idegen, sokszor ellenségesen viselkedő államapparátus hajttatta végre. Olyan állapotok keletkeztek, amelyek nemcsak az adatszolgáltatás minőségét, hanem teljességét is befolyásolták. Mindezt megtette, hogy helyi igazgatási szerveink alig vagy csak sokkal későbbben értették meg ezeknek az adatgyűjtéseknek igazgatási jelentőségét és ehhez mértén viselték gondját. A magyar tudomány pedig alig férközhetett hozzá a titkosnak minősített adatokhoz. (Jellemző, hogy Schlózer hamarabb közölte a józsefi népszámlálás magyarországi eredményeit, mint a magyar tudósok.) Mindezt összefoglalva, elmondhatjuk, hogy hazai viszonylatban a demográfia tudománya alig és csak a XIX. század elején hasznosíthatta a nagyterjedelmű és igen sokszor alapvető fontosságú korai, demográfiai célzatú statisztikai adatfelvételeket.

Míg a nyugati, fejlett országok több olyan demográfiai elemzéssel dicsekedhetnek, amelyek részben az előbb említett statisztikai adatgyűjtésekre támaszkodtak — *d'Expilly, Le Michodier, Moheau, King* nevét említjük⁷ —, hazánkban a szerencsés körülmények véletlen találkozása, csak egyszer tette lehetővé, hogy „hivatalos” anyagra támaszkodva, viszonylag korszerű demográfiai elemzés lásson napvilágot. Amint ezt a már korábban felfedezett 1777. évi kéziratban megmaradt, ún. „Szerény megjegyzések” tanúsítják, a magyar államapparátus központjában egy névtelen tisztviselő, kora demográfiai ismereteinek teljes birtokában elemezte az 1777. évi, megyénként összesített *Conscriptio Animarum* adatait. Kitűnik, hogy nemcsak Süssmilch arányszámítási módszereit ismerte, hanem a korabeli népesedéspolitikai eszméket is, azt a vitát, amelyből később megszülettek *Malthus* gondolatai. A kézirat címéből, hanghordozásából kitűnik, hogy a magyar államapparátusban szokatlan „Megjegyzések”-kel állunk szemben, amelynek szerzője még azt is megengedte magának, hogy a királynő népesedéspolitikai, illetve egészségpolitikai elképzeléseit bírálja. Mindezt mérlegelve, nem valószínű, hogy a demográfiai jellegű statisztikai adatok rendszeres elemzése, a magyar államapparátus ügyrendjéhez hozzátartozott volna.⁸

Az azonban feltűnő, hogy a magyar értelmiség viszonylag gyorsan reagált a nyugati népesedéspolitikai gondolatokra, *Franklin, Mirabeau, Young* eszmefuttatásaira. Érthető, mert a török pusztítást követő betelepítés, valamint az ország gazdasági helyzete a politikai élet és a közgazdasági törekvések alkotórészévé avatta a népesedéspolitikai kérdéseket. Országgyűlési törvénycikkek (1723. évi 103. és 117. tc.) és tárgyalások (1741-ben, 1751-ben és 1764-ben), királynői pátens (az 1763. évi ún. gyarmatosítási pátens) foglalkoznak a betelepítéssel és az ország munkaerőhelyzetével. Mindezekből és a politikai pamfletirodalomból is az tűnik ki, hogy kezdetben a naív populationista felfogás az uralkodó. *Sonnenfels*, de nem kis mértékben a magyar földbirtokos-nemesség is úgy véli, hogy az ország anyagi felvirágzását a népesség számának növeke-

⁷ Lásd: *Hauser, P. M. — Duncan, O. D.* (szerk.): *The Study of Population: An Inventory and Appraisal.* Chicago. 1959. II. fejezet.

⁸ *Danyi Dezső:* Az 1777. évi lélekösszeírás. Történeti Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1960. 167—193. old.

dése biztosítja. A századvég két legnagyobb közgazdasági képzettségű egyénisége azonban — *Skerlecz* és *Berzeviczy* — már hangoztatja, hogy a népesség számának növekedése önmagában nem biztosítja a gazdasági előrehaladást. Kimutatva az ország gazdasági elmaradottságát és kiszolgáltatottságát megállapítják, hogy a gazdasági és társadalmi rend, valamint a népesség számának növekedése között összefüggések fedezhetők fel, és kétségbe vonják a népességi tényezők egyetlen üdvözítő szerepét. Még néhány év és *Magda Pál* a XIX. század elején — *Széchenyi* szellemében — a minőség és nem a mennyiség alapelveit hirdeti, népesedéspolitikai elvként. Ezzel lezáródott a populationista népesedéspolitikai szemlélet, bár az elmaradt oktatási rendszerben néhány katedrán még megpróbálkoznak fejlesztésével.⁹

A LEÍRÓ STATISZTIKA DEMOGRÁFIAI VETÜLETE

A demográfia tudománya általában, de Magyarországon különösen, olyan irányzat befolyása alá került, amely az előzőekben említett két összetevőjét, a politikai aritmetikát és a népességi célzatú korai statisztikai adatgyűjtéseket semlegesítette. Fogalmazhatnánk ezt a folyamatot úgy is, hogy a leíró államtan és a belőle kifejlődő leíró statisztika, bizonyos tekintetben megállította, vagy hátráltatta a demográfia tudományának fejlődését. Ez a megfogalmazás azonban csak részben volna igaz, mert amint a következőkben beigazolható, a leíró statisztikának, meghatározott korszakban és körülmények között, pozitív jellemvonásai is voltak.

Midőn a német államtudomány rendszerezte mindazokat az információkat, ismereteket, amelyeket szükségesnek tartott az állam kormányzásához, a „jólét előmozdításához”, megalkotta az „államnevezetességek” vagy „államerők” fogalmát. Pontosabban szólva, nem elég egyértelműen határozta meg az említett kifejezés mögött húzódó tartalmat, nem tudta, vagy nem is tudhatta felsorolni azokat a kritériumokat, amelyek szerint ki kellett volna választani mindazokat az információkat, amelyek az államvezetéshez szükségesek. Bár ez zavart okozott — abban e tudomány minden képviselője megegyezett —, hogy az „államerők” között a területet és a népességet részleteiben ismerni kell. Ilyen módon kerültek a demográfiai ismeretek kapcsolatba a német államtannal és az ebből kifejlődő leíró statisztikával.¹⁰

A német egyetemeken és hű utánpótlókon — a magyar főiskolákon és egyetemeken — hol államtan, hol politika, hol pedig statisztika elnevezésével oktatott tantárgy igen nagy befolyást gyakorolt a magyar demográfiára.

Az alábbiakban megkíséreljük ennek az irányzatnak legfontosabb hazai jellemvonásait összefoglalni és meghatározni az egymástól elkülöníthető korszakokat.

1. Mindenekelőtt azt kell hangsúlyoznunk, hogy a leíró államtan és statisztika tartalma és módszere az idők folyamán átalakult. Elhagyva a demográfiát nem érintő módosulásokat, elsősorban azt kell kiemelnünk, hogy kezdetben az

⁹ *Danyi Dezső*: Népességi nézetek és népesedéspolitika Magyarországon a XIX. század elejéig. *Demográfia*, 1961. évi 4. sz. 468—484. old.; továbbá *Horváth Róbert*: *Berzeviczy Gergely* közgazdasági és népességi tanai. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*. Tom. XI. Fasc. 7. Szeged, 1964.

¹⁰ A német államtudomány és statisztika kapcsolatáról: *Lorenz, Ch.*: *Forschungslehre der Sozialstatistik*, 1. köt. Berlin, 1951. művének 1—4. fejezete, továbbá *Bog, I.*: *Der Reichsmerkantilismus. Forschungen zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*. Szerk.: Prof. *Lütge*. Berlin, 1951.

információk narratív jellegűek voltak, később a leírásokat számokkal tarkítják, illetve illusztrálják, végül a kigúnyolt „táblarabszolgák” is elérik céljukat és sűrűn közölnek statisztikai táblázatokat.

Ez a formálisnak látszó átalakulás azonban nagyon is mély tartalmi változást rejtett magában, ma úgy fogalmazzunk meg, hogy a kvantitatív szemlélet előretörését a társadalomtudományokban. Talán nem túlzás, ha itt keressük ennek a modern követelménynek a csíráját és nem túlbuzgóság, ha éppen a demográfia területén találjuk meg. Ugyanis magától értetődő volt, hogy ha a jelzőket számokkal kell helyettesíteni, akkor ezt legkészségesebben a népszámlálások adatai és a politikai aritmetikusok arányszámai szolgáltathatták. *Achenwall* és *Schlözer* modern tanaiban már helyet kaptak a mennyiségi „jelzők” és megkezdődött az „államerők” népességi fejezetében a topográfiai és néprajzi leírások, a korai népszámlálások és a politikai aritmetika eredményeinek összefonódása.¹¹

Magyarországon viszonylag korán, már *Schlözer* idejében jelentkezik ez az összefonódás — és még utalunk rá, hogy *Schwartner Márton* révén, nemzetközi tekintetben is élen jártunk a politikai aritmetika és a leíró statisztika összeolvasztásában.

A korai leíró, elsősorban a földrajzi és történelmi államnevezetességeket ismertető művekben és *Bél Mátyás* nagy munkájában, a „Notitia Hungariae Novae”-ban, *Conring* irányzatát követve, a „De incolis et magistratibus” című fejezetben a népesség származásának történetét, nyelvi eredetét, néprajzi szokásait, foglalkozását általában és lakásviszonyait sorolta fel. *Bél* elsősorban topográfiai és helytörténeti ismereteket gyűjtve össze, igen nagy szolgálatokat tett a későbbi helytörténeti irodalomnak, demográfiai ismereteinket azonban csak a helyi körülmények és esetleg a néprajzi szokások kimerítő leírásával egészítheti ki.¹² *Bél Mátyás* tanítványai közül *Tomka-Szászky* inkább földrajzi részleteket közölt, az egész világ földrajzi leírására vállalkozó művében, míg *Korabinszky János* 1786-ban németül kiadott műve, helységenként sorolta fel a történelmi, földrajzi nevezetességeket és az újabb leíró statisztikai irányt követve, már közöl adatokat egyes terményekre, manufaktúrákra, sőt a népességre vonatkozóan is. Adatközlései nem rendszeresek, láthatóan éppen azokat az adatokat közli, amelyek rendelkezésére állottak. Sajnos *Korabinszky* törekvéseit *Vályi András* magyarul megjelent „Magyarország leírása” című műve nem folytatta.¹³ Bár a Helytartótanács támogatását is igénybe vette, semmiféle számszerű anyagot nem közölt művében. Terjedelmes köteteknek megjelenési

¹¹ *Achenwall, G.*: Abriss der neusten Staatswissenschaft der vornehmsten europäischen Reiche und Republicken. 2. kiad. Göttingen 1749.; *Schlözer, A. L.*: Theorie der Statistik. Göttingen. 1804.; továbbá *Lorenz, Ch.*: Werdegang und gegenwärtiger Stand des statistischen Hochschulunterrichts unter besonderer Würdigung seiner Begründers. *Allgemeines Statistisches Archiv*. 1949. évi 3. sz. 48–64. old.

¹² A korai leíró statisztika szerzői közül: *Honterus János*, 1562., *Lazius Wolf*, 1556., *Schödel Márton*, 1629. években megjelent művét emeljük ki, de különösen *Oláh Miklós* munkáját, amely *Bél Mátyás*: Adparatus ad Historiam Hungariae, sive... Posonicum 1735–46. című művében látott napvilágot. Ebből a korszakból lásd *Mészáros István*: *Schmeizel Márton* és a XVIII. század eleji statisztika. *Statisztikai Szemle*, 1960. évi 1. sz. 54–64. old.

Bél Mátyásról lásd: *Haan Lajos*: *Bél Mátyás*. MTA Értekezések a történettudomány köréből. Budapest, 1879.; *Thirring Lajos*: *Bél Mátyás születésének 250. évfordulójára*. *Statisztikai Szemle*, 1934. évi 3. sz. 230–232. old.; *Mészáros István*: *Bél Mátyás születésének 270. évfordulójára*, *Statisztikai Szemle*, 1954. évi 6–7. sz. 473–479. old.

¹³ *Tomka-Szászky [János]*: *Conspectus introductionis in notitiam Regni Hungariae, geographico historico-politicam*. 1759.; *Korabinszky, J. M.*: *Geographisch-Historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn*, Pozsony, 1786.; *Vályi András*: *Magyarországnak leírása*. I–III. kötet. Buda, 1796–99.

dátuma, az 1799. év érzékelteti, hogy még a magyar leíró irodalomban is elmaradottsággal vádolható.

Vályi műveivel tulajdonképpen le is záródik a Conring modorában művelt — adatokat nem használó — leíró statisztika korszaka Magyarországon. (Eltekintve néhány későbbi színvonalatlan egyetemi kompendiumtól.) Végül pedig Nagy Lajos és az azt követő Faber Antal munkájában a földrajzi, történeti leíró részek összezsugorodnak és a XIX. század huszas éveinek végén megjelenik a táblázatokat alkalmazó statisztikai adattár.

A felhasznált adatok demográfiai szempontból igen különböző tartalmúak. Egyrészt a népesség számát vagy foglalkozási megoszlását közlik, mint az előbb említett Korabinszky. De II. József népszámlálása, az 1805., az 1818/19. évi népösszeírás, valamint az 1828. évi adatfelvétel egyre több alkalmat szolgáltat a hivatalos, népességre vonatkozó adatok felhasználására; *Demián, Magda, Nagy* és *Faber* példáit idézhetjük. Népmozgalmi adatokat azonban alig olvashatunk a korabeli szerzők műveiben. Ebből a szempontból csak Schwartner, Fejes, valamint *Horváth Mihály* jelentettek kivételt. Az adatok minőségének kritikája sem merül fel a kezdetben, később azonban már mutatkoznak ilyen jelek, például a porták, vagy a telkek száma tekintetében.¹⁴

2. Ugyancsak formális, de lényegében tartalmi jellemvonása a leíró demográfiai irodalomnak, hogy kezdetben magán vagy államilag támogatott magánadatgyűjtésekre támaszkodik (nemcsak a számszerű ismeretek vonatkozásában) és csak a XIX. században használja fel részletesebben is a rendelkezésre álló állami népességstatisztikai forrásokat. Közismert, hogy Bél Mátyás anyaggyűjtését tanítványai végezték, Vályi újsághirdetéseken keresztül igyekezett beszerezni több kötetre rúgó országleírását, és végeredményben igen tiszteletre méltó szorgalommal *Fényes Elek* is így gyűjtötte össze, úgyszólván minden adatát. Nagy Lajos kivétel, mert hivatalos forrásokat bocsátottak rendelkezésére. Jellemző a népesedésszatisztikai források hivatalos kezelésére, hogy csak néhányan szerezhettek tudomást a józsefi népszámlálások, az 1805. vagy az 1828. évi összeírások adatairól. A korabeli államapparátus fonák működését tükrözi egyébként, hogy ugyanazoknak az adatoknak az összeszedésére bíztatja Vályit, amelyekkel az államapparátus (a józsefi felvételek alapján) — szinte országos méretekben — rendelkezett. De az még szembetűnőbb, hogy egyetlen kutató tudósunk sem férközhetett hozzá a járási és a megyei, majd pedig az országos szinten úgyszólván évről évre összesített Conscriptiók népmozgalmi adataihoz.

3. Természetesnek tűnik, hogy az egymással alig összefüggő, néha még rendszerében is gyarló leírások közlési rendjévé a települések területi vagy betűrend szerinti egymásutánja vált. Így keletkeztek a lexikális-leíró statisztikai művek, a mai helységnévtárak ősei, a helytörténetírás, a földrajzi, topográfiai és viszonylag szűk demográfiai ismeretek tárházai. Ez a kedvelt műfaj bizonyos keveredéssel Bél Mátyástól *Fényes Elek*ig fennmaradt és hathatósan szolgálta a honismereti törekvéseket.

A magyar leíró statisztika kereteiben művelt demográfia, úgy látszott, hogy lemond azokról a hagyományokról, amelyek a politikai aritmetikával való

¹⁴ A leíró irányzat összefoglalásáról lásd *dr. Horváth Róbert: A magyar leíró statisztikai irány fejlődése. KSH Népeségtudományi Kutató Csoport Közleményei, 13. sz. Budapest. 1966. 129 old.*

rokonsága révén a népesedési folyamatok vizsgálatára ösztönözték. Eppen ezért ki kell emelnünk a magyar leíró statisztikusok sorából Schwartner Mártont, aki nagyon világosan, még Schlőzert is megelőzően meglátta, hogy a leíró statisztika népességgel foglalkozó fejezeteit össze kell kapcsolni a politikai aritmetika módszereivel, illetve eddig elért eredményeivel, és így új korszakot teremtett a magyar demográfia történetében. Schwartner volt az első, aki — ugyan töredékesen, de mégis csak — összegyűjtötte a tudomására jutott népmozgalmi adatokat. Szembetűnő, hogy a „Statistik des Königreichs Ungern” c. művében, megszegve a hagyományokat, az „alaperő”-ket (Grundmacht) tárgyaló fejezetet nem a népesség számának leírásával kezdi, hanem a népmozgalom fontosságának méltatásával. Ezt követi a józsefi és az 1805. évi népszámlálások eredménye, majd a nemzetiség, vallás, lakóhely és foglalkozás alfejezetek. Ez a beosztás is a politikai aritmetikai vizsgálatások fontosságát kívánta kiemelni.

Schwartner érdemeit és jelentőségét a korabeli hazai és külföldi tudomány is elismerte, megállapítva, hogy nagy műveltsége és tudós lelkiismeretessége, valamint elemzőkészsége hozzájárult a kamerateista tudományokban megrekedt leíró statisztika továbbfejlesztéséhez. Tegyük hozzá, hogy ez a továbbfejlesztés elsősorban a demográfia területén jelentkezett, a politikai aritmetikusok módszereinek és a leíró statisztikának összeötvözésével. Végül helyes, ha hangsúlyozzuk — Márki nyomán, aki Schwartner legjobb kommentátorai közé tartozik —, hogy lényegében már átmenetet képviselt a leíró és a „kutató statisztikusok” között.

Hatvaninak sem voltak tanítványai, Schwartner műve sem talált folytatókra. Elismerték, idézték adatait, megjelölve, vagy elhagyva nevét, de senki sem tudta továbbmélyíteni alapvetően helyes kezdeményezését. Horváth Mihály egyetemi tankönyvében szolgáin és nem egészen korrekten lemásolta Schwartnert, Demián egy országrész területén követni próbálja tanításait; *Ercsey*, korának talán legeredetibb leíró statisztikusa és Magda Pál is csak töredékeket valósított meg a schwartneri elképzelésekből. Sajnos a fejlődés lehetőségét a korabeli politikai viszonyok zárták el. Ha a magyar tudósok hozzáférhettek volna az osztrák államapparátus rendszeres népességstatisztikai adatfelvételeihez vagy még inkább az anyakönyvek összesítéséből készített Conscriptiókhoz, akkor talán gyorsabban fejlődött volna a magyar demográfiai tudomány; még akkor is, ha ezek az adatgyűjtések igen sok hibát és pontatlanságot, fogalmi zűrzavart rejtettek magukban.¹⁵

A magyar demográfia tudományát az egyetemi oktatás sem vitte előbbre. A jogakadémiákon és a budapesti egyetemen a közjoggal összekötött leíró statisztikai studiumok tanrendjét Bécsben határozták meg. Úgyelve arra, hogy ne essék szó Magyarországról, Schlőzer tankönyvéből kellett oktatni az akadémiai ifjúságot. Az egyetemi tankönyvek legjobbjai a statisztika meghatározásával és rendszerezésével küszködtek, követve a kamerateisztika egyre tarkább irányzatait. A népességtudomány Schlőzer vagy legjobb esetben Schwartner adataira támaszkodva jelentkezett az egyetemi tankönyvekben. De a viszonylag eredetiségre törekvő *Jurjevich*, *Faber* és *Kolbay Mátyás* mellett, nem egy olyan

¹⁵ Schwartnerről és követőiről *Horváth* utóbb id. tanulmányán kívül lásd: *Márki Hugó*: Schwartner Márton és a statisztika állása a XVIII. és a XIX. század fordulóján. Budapest. 1905. 126 old.; *Lukcsics Pál*: Schwartner Márton élete és tudományos jelentősége. Veszprém, 1914.; *Vért András*: Schwartner Márton. *Statisztikai Szemle*. 1952. évi 6. sz. 487—493. old.

professzora volt a leíró statisztikának, aki történelmet, vagy jogtörténetet tanított statisztika címén (*Hajnik, Mészáros, Winkler*).¹⁶

A XIX. század első felében akadozva bár, de Magyarországon is kibontakoztak a gazdasági-társadalmi reformot sürgető törekvések. A reformtörekvéseket hathatósan támogatta volna az ország állapotát visszatükröző statisztikai apparátus felállítása vagy egy újabb, a felmerült kívánságokat is kielégítő statisztikai kézikönyv. Bécsben ugyan már 1819 óta működött speciális statisztikai szervezet, de titkossága és osztrák, illetve öszbirodalmi célzatai miatt nem elégíthette ki a magyar kívánságokat. A reformjavaslatok alig támaszkodhattak megbízható adatokra, senki sem tudta pontosan, hogy mennyi ember él az országban, miként oszlanak meg nemzetiségük, vallásuk, foglalkozásuk vagy egyáltalán rendi állapotuk szerint; mennyi az átlagos, természetes szaporulat, sokan vándorolnak-e stb. Mivel az osztrák kormányzat nemigen óhajtott önálló magyar statisztikai apparátust szervezni, közszükségletté vált az újabb, összefoglaló, megbízható statisztikai kézikönyv. Fényes Elek vállalkozott erre a nagy feladatra és az 1830-as évek második felében megindított művei beváltották a hozzáfűzött reményeket. Hatkötetes „Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben”, majd a később megjelenő „Magyarország statistikája”, ezt követően „Magyarország geographiai szótára”, végül pedig a töredékben maradt „Magyarország ismertetése statistikai, földirati s történelmi szempontból” — háttérrel szorgalomról és nem közönséges szervezőképességről tesznek tanubizonyosságot. Fényes ugyanis saját adatgyűjtései alapján egészítette ki a rendelkezésre álló sovány, hivatalos statisztikai forrásokat. Nagy érdemének kell betudni, hogy ilyen körülmények között, éppen a népességre vonatkozó adatai — kivéve a foglalkozás megoszlását — viszonylag megbízhatónak minősíthetők. Fényes szinte egyedül látta el a hiányzó magyar statisztikai hivatal feladatát.

Érdemeit nem homályosítja el az a tény, hogy a leíró statisztikusok közé sorolandó. Nem kétséges ugyanis, hogy statisztikai műveiben a földrajzi, történelmi és topográfiai jellegű — az állam alkotmányát és közjogát részletező — fejezetek, a leíró iskola követőjét szemléltetik. Egyébként a népmozgalmi adatok gyűjtését is csak utolsó korszakában tartotta fontosnak.¹⁷

ÁTMENETI KORSZAK

1849 után, a politikai viszonyok alakulása, a statisztikai hivatal felállításának elodázása, különleges helyzetet teremtett a magyar demográfia történetében. A leíró statisztika modorában művelt népességi statisztikának megszűnt a lehetősége és szinte értelmetlenné vált az európai statisztikai hivatalok több évtizedes működése láttán. De a társadalomtudományokban, a statisztikában és a demográfiában is új, forradalmi nézetek és módszerek születtek, amelyek a leíró iskola tanait és módszereit a múlt emlékei közé sorolták. Néhány egyetemi tanárt ugyan katedrájának biztos bástyája minden áramlattól megvédett,

¹⁶ *Eckhart Ferenc*: A Jog- és Allamtudományi Kar története, 1667—1935. Budapest, 1936. 728 old.; *Mészáros István*: A statisztika-oktatás története Magyarországon a 18. században. KSH Könyvtár Évkönyve, 1956—57. Budapest. 1958. 82—104. old. és *Danyi Dezső* id. tanulmánya.

¹⁷ Fényes Elek méltatói közül kiemeljük: *Kovács Alajos*: Fényes Elek statisztikai munkássága (*Statisztikai Szemle*, 1924. évi 7—8. sz. 340—346. old.), *Vért András*: Fényes Elek (*Statisztikai Szemle*, 1949. évi 10—11. sz. 351—354. old.) és *Mészáros István*: Fényes Elek élete és munkássága (*Statisztikai Szemle*, 1957. évi 7. sz. 533—544. old.) c. tanulmányát.

de lényegében Magyarországon befejeződött a leíró statisztika régi értelemben vett, államtudományi, közjogi jelleggel és célzattal művelt korszaka.

Az új gondolatok központja a Magyar Tudományos Akadémia és nagyon jellemző, hogy elsősorban nem a jogi, hanem a Matematikai és Természettudományok Osztálya. Szinte törvényszerű volt, hogy a vázolt körülmények között a demográfiai kutatás visszafordult régi hagyományaihoz, a halandósági-tábla-számításokhoz és a politikai aritmetika abbahagyott módszereihez. Ez az irányzat már Fényes első műveinél is jelentkezett, mert bár megjutalmazták akadémiai nagydíjjal, kifogásolták a politikai aritmetikai módszer hiányát. *Fáy András* is úgy vélte 1847-ben, hogy a népelességtudomány „a népelességtan” művelését ott kell folytatni, ahol *Fejes János* abbahagyta. A születőben levő kapitalizmust és saját tudományos törekvéseit úgy kívánta a legjobban szolgálni, ha magán-adatgyűjtésre támaszkodva elkészíti országos halandósági táblázatát, a *Halley-féle* módszer alapján. *Fáy* demográfiai munkássága méltatlan feledésbe merült, holott igen alapos irodalmi tájékozottsággal rendelkezett, gyakorlati célokat szolgáló, rendkívüli szívóssággal összegyűjtött adatokra támaszkodó halandósági táblája pedig — hazai viszonyaink között — jelentős hozzájárulásként értékelendő a népelességtudományon belül.¹⁸

Weninger Vincze — az Akadémián tartott felolvasásában — hangsúlyozza, hogy a halandóságitábla-számításokat és a valószínűség ismeretét most már különösen szorgalmazni kell, mert az országban több új, önálló biztosítóintézet működik. 1861-ben tartott előadásában pedig, már megjelenik a *Körösy-féle* „individualis halandóságitábla”-számítás javaslata. Ha még *Fényes Elek* halandóságitábla-számítási törekvéseit is megemlítjük, akkor nem kell tovább bizonygatni, hogy a népelességtudomány magyar művelőit az évtizedeket késő társadalmi változások készítették e módszerek alkalmazására.¹⁹

De az Akadémia nemcsak ezeknek a nagyon is praktikus, — ahogy abban a korban nevezték a politikai aritmetikát — „politikai számtan” körébe tartozó tanulmányoknak adott teret, hanem a modern statisztikai és demográfiai gondolatok ismertetésének is. *Bitnicz Lajos* 1851-ben a nagy számok törvényéről értekezik, ismertetve *Quetelet* és *Poisson* munkásságát, *Sauer Ignác* pedig 1862-ben leírja a magyar népelesség növekedésének akadályairól szóló cikkében a *Malthus* előtti társadalmak növekedésének jellemzőit a magas házasságkötési, születési és halálozási arányszámokat.²⁰ Mindezek a cikkek, de főképp *Konek* írásai azt bizonyítják, hogy a magyar demográfia nagyon nehéz szervezeti körülmények között, de mégis igyekezett a kor követelményeit kielégíteni és elmaradását — elméleti tekintetben is — bepótolni. Végül az Akadémia harmadik feladatként helyet adott az új népelességstatisztikai módszereket alkalmazó, demográfiai tanulmányoknak is. *Tormay* már 1857-ben elemezte Buda és Pest 1854—1855. évi népmozgalmáról szóló cikkében a házasságok kor szerinti megoszlását, a protogám és a palingám házasságok arányait, a házasságok termékenységét, a halálozást — kor, nem, szezonális szerint —, valamint a születéskor várható átlagos élettartamot. *Tormay* folytatója s egyik legjobb képviselője az orvosi topográfiát és egészségügyi statisztikát népelességtudományi

¹⁸ *Fáy András*: Adatok Magyarország bővebb ismertetésére. Budapest. 1854. 88 old.

¹⁹ *Weninger Vincze*: A halandósági táblázatok készítése a népszámítási adatokból. Magyar Akadémiai Értesítő. A Matematikai és Természettudományi Osztályok Közlönye. Pest. 1861—2. II. köt. 51—59. old.

²⁰ *Bitnicz Lajos*: A nagy számok törvényéről az ember szellemi nyilatkozásaiban. Magyar Akadémiai Értesítő. 1851. 241—249. old.

elemekkel összeötvöző irányzatnak, amely az 1830-as évek óta terebélyesedett ki és az eddiginél jóval több figyelmet érdemel demográfiai nézőpontból is.²¹

Az Akadémia végül 1860-ban létrehozta az Akadémia Statisztikai Bizottmányát, amely nem kisebb feladatra vállalkozott, mint a hiányzó magyar statisztikai hivatal helyettesítésére. Ezt mindjárt azzal bizonyította, hogy népszámlálás megtartását indítványozta és kezdte el, amely azonban a szervezeti körülmények miatt, nem sikerülhetett (1863). Ezt követően megindította a Statisztikai Közleményeket, illetve a Statisztikai és Nemzetgazdasági Közleményeket, amely több alkalommal helyet adott demográfiai, illetve népességstatisztikai tanulmányoknak.²²

Külön kell foglalkoznunk Konek munkásságával és egyéniségével, aki *Láng* szerint, szívével még a régi, a leíró iskola embere, eszével azonban már az új tanokat vallotta. Kortársai és tanítványai, mindannyian megállapították, hogy elméleti munkái — különösen a statisztika fogalmával, feladatával és rendszerezésével folytatott viaskodása — távolról sem jelentettek akkora értéket, mint népességstatisztikai dolgozatai. *Kautz* emlékbeszédében pedig azt is kiemelte, hogy szaktudósi munkásságában „bizonyos ingadozás észlelhető”. Közel 100 év távlatában Konek ingadozása érthetőnek tűnik. A magyar statisztikai és népességtudományi műveken felnevelkedve, szemben találta magát a statisztika és a demográfia tartalmáról, szerepéről, módszereiről és rendszerezéséről folytatott, Európában akkor már fél évszázados vitával. Nem csoda, ha idegenül állt szemben *Knies* tanaival és óvatosan mérlegelte *Quetelet* tételeit. Mindazt azonban elsajátította, amit ekkor a demográfia a népességstatisztikai technika terén már megérlelt és így az 1850-es évekről szóló népmozgalmi tanulmányai, mintegy *Tormay Károly* korábbi elemzései folytatásának tekinthetők.²³

Az egész korszakot, a leíró statisztika és a benne csiráiban jelentkező népességtudomány három évszázadát összefoglalva és mérlegre téve, nem ítékezhetünk olyan egyértelműen negatív értelemben, mint a Koneket követő nemzedék tagjai. *Kenéz* szerint ugyanis a leíró iskola „nemcsak, hogy új eszmékkel nem vitte előre a statisztika tudományát, de még az egyidejű közállapotok megismerésének hiteles és bő kútfeje gyanánt sem tekinthető, annyira kevés benne a megbízható, pozitív adat”.

Ha mellőzzük egynéhány képviselőjének tehetségtelen, egyhelyben topogását, a magyar leíró iskolának érdemeiről is meg kell emlékeznünk, nem hallgatva el azt, hogy utóbbi időszakában egy túlélte, Európában akkor már nagyrészt eltemetett szemlélet fenntartójává süllyedt. Érdeme azonban, hogy sajátos viszonyaink között a honismeret terjesztését és a magyar államiság és nemzet jogainak követelését is szolgálta. Tudományos érdemeit, kivéve néhány képviselőjét, tehát mi sem méltatjuk jelentőségén túl, de a korabeli, hazai viszonyok korlátait beismerve, hazafias szerepét és jelentőségét mégis elismerjük.

²¹ *Tormay Károly*: A budapesti népesség mozgalma 1854—55-ben. Magyar Akadémiai Értesítő. 1857. 195—221. old.; lásd még a MTA Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények. 1867. IV. kötetben, valamint a *Keleti Károly* által szervezett tanfolyam „Statisztikai előadások” című anyagát.

²² *György Aladár*: Magyarország hivatalos statisztikája. Budapest, 1885. 103 old. és *Bokor Gusztáv*: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Budapest. 1896. 247 old.

²³ *Konek Sándor*: A statisztika elmélete. Győr, 1847. 158 old.; továbbá: Elméleti fejtegetések a statistika terén. Pest, 1855. 138 old., valamint A Magyar Birodalom népesedési mozgalmi. Pest. 1862. 78 old.; Konekról lásd: *Horváth Róbert*: Konek Sándor professzor (1819—1884) elméleti statisztikai munkássága és a magyar polgári statisztikai elmélet kialakulása. Acta Universitatis Szegediensis, Juridica et Politica. Tom. XII. Fasc. 2. Szeged, 1965. 66 old.

A MODERN MAGYAR NÉPESSÉGSTATISZTIKA MEGTEREMTÉSE

A leírtakból kitűnik, hogy a magyar demográfia lényegében kétszer maradt el az európai demográfiai tudomány fejlődésétől. Először Hatvani professzor után, amikor művének nem voltak folytatói és másodsor Schwartnert követően, amikor gondolatai alig találtak visszhangra. Végre a XIX. század utolsó negyedében nyílt alkalom arra, hogy hasznosítsuk mindazokat a tapasztalatokat, amelyeket Európa fél, illetve háromnegyed század alatt összegyűjtött a népesedésszatisztika és a demográfia terén. Szerencsére a megalakult magyar statisztikai hivatal olyan keretet nyújtott és a magyar népeségstatisztika bölcsőjét és ifjúságát olyan nemzedék vette gondjaiba, amely biztosította a szakmai ismeretek és kapcsolatok, a tudományos lelkiismeretesség és szervezőképesség kellemkeit. Elsősorban Keleti Károlynak, valamint munkatársainak és utódainak, *Jekelfalussy Józsefnek, Vargha Gyulának, Vizaknai Antalnak és Buday Lászlónak* köszönhető — a Központi Statisztikai Hivatal nagy szervezőit emelve ki —, hogy a magyar népeségstatisztika és demográfia viszonylag rövid idő alatt behozta lemaradását, a többi, előrehaladottabb országgal szemben és az egykorúak, de a későbbi nemzedék elismerését is kiérdemelte.²⁴

Az 1869-ben megindított népszámlálások, valamint az ugyanezen korszakban megszervezett népmozgalmi statisztika megteremtette a magyar demográfiai tudomány empirikus alapját. Ez a bázis szervezeti fejlődésében, technikai újításaiban és tartalmilag is állandóan tökéletesedett. Továbbá nemcsak a szűk népeségstatisztikai szempontokat ragadta meg, hanem a demográfiai folyamatokat közvetve vagy közvetlenül befolyásoló körülményeket is. Mindenekelőtt azt kell kiemelnünk, hogy bár bizonyos nehézséget idéz elő a történeti szándékú összehasonlításokban, de mégis igen jelentős, hogy a foglalkozási ág, a foglalkozási viszony, a főfoglalkozás és a mellékfoglalkozás kérdőpontjai egyre differenciáltabbakká és tüzetesebbekké váltak és ezáltal a népszámlálások kérdőíveinek tartalma nagymértékben idomult az országban lezajlott gazdasági és társadalmi változásokhoz. Azt is jellemzőnek tartjuk, hogy egyre szélesedtek az iskolai végzettséggel és műveltségi viszonyokkal kapcsolatos népszámlálási kérdőpontok. A népszámlálás érzékenyen reagált a magyar demográfiai magatartás szembeszökő változásaira is. Többek között a termékenység csökkenését megállapítva, megfelelő kérdőpont beiktatásával kívánta vizsgálni a házasság termékenység alakulását. A korán jelentkező kapitalista válságok pedig a stabilitás és a mobilitás vizsgálatára ösztönözték, természetesen csak néhány egyszerű kérdőpont beiktatásával. Mindez azt igazolja, hogy a magyar népszámlálások szervezői és irányítói nemcsak a nemzetközi statisztikai vagy demográfiai kongresszusok ajánlásait tartották szem előtt, hanem a magyar társadalom konkrét

²⁴ Keleti Károlyról lásd: Keleti Károly centenáriuma. *Kenéz Béla, Kovács Alajos* tanulmányai. *Statisztikai Szemle*. 1933. évi 11. sz. 887—896. old. Buday Lászlóról lásd: *Laky Dezső*: Az 1923. évi magyar statisztikai irodalom. I. Buday László három könyve. *Statisztikai Szemle*. 1924. évi 1. sz. 27—30. old. és Emlékbeszéd Buday Lászlóról. Uo. 1928. évi 5. sz. 551—553. old., továbbá *Kovács Alajos*: Buday László emlékezete. Uo. 1925. évi 5—6. sz. 225—228. old. és *Thirring Lajos*: Néhány adat Buday László munkásságáról és irodalmi hagyatékáról. Uo. 1927. évi 5. sz. 484—494. old.

Vizaknai Antalról lásd: *Kovács Alajos*: Emlékbeszéd Vizaknai Antalról. *Statisztikai Szemle*. 1928. évi 5. sz. 549—551. old.

Vargha Gyuláról lásd: *Kovács Alajos — Thirring Lajos*: Vargha Gyula 1853—1929. 1929. évi 5. sz. 572—578. old.

Thirring Gusztávról lásd: *Kovács Alajos*: Thirring Gusztáv emlékezete. Függs.: Thirring Gusztáv irodalmi munkássága. *Statisztikai Szemle*. 1941. évi 10. sz. 714—724. old. Egyébként összefoglalóan *Kenessey Zoltán*: A hivatalos statisztika Magyarországon 1867 után. Különnyomat a *Statisztikai Szemle*, 1961. évi 3., 8—9. és 12. számából. Budapest, 1961. 60 old.

demográfiai változásait is. Ennek tudható be az is, hogy a népszámlálásokat összekötötték a föld- és a házbirtok, a jövedelem-, a munkaidő és természetesen a ház- és a lakásösszeírással. Így fejlődött az 1869. évi, alig tucatnyi pontból álló népszámlálási kérdőív, több mint félszáz kérdést tartalmazó kérdőívvé és az első világháborúig lezajlott öt népszámlálás, valamint a népmozgalom adatait és elemzéseit 25 vaskos kötet tartalmazza.

A népmozgalmi statisztika megszervezésén kívül, amely sokkal lassabban haladt, még arra is volt gondja és ereje a magyar népességstatisztikának, hogy — igaz kissé elkésve — megszervezze a ki- és bevándorlási és az egészségügyi statisztikát és egyéb demográfiai jellegű felvételeket és elemzéseket hajtson végre.

Nem hagyhatjuk ki a felsorolásból a Budapesti Statisztikai Hivatal megteremtését és felemelkedését sem, amely elsősorban *Kőrösnek* és *Thirring Gusztávnak* köszönhető. Továbbá a magyar demográfusok sikeres akcióit és megnyilvánulásait — nemzetközi fórumokon — és azokat a megbízásokat, amelyek a magyar demográfia megbecsüléseként tarthatunk nyilván. Demográfiai szempontból elsősorban a nemzetközi városi statisztika megszervezését és gondozását kell megemlítenünk, amely előbb említett két statisztikusunk nevéhez fűződött hosszú évtizedeken keresztül.

Mindezek után azonban azt sem hallgathatjuk el, hogy a gyors fejlődés hibákat és hiányosságokat is hozott magával. Tudjuk, hogy kezdeti népszámlálásaink nem voltak minden tekintetben megbízhatók és ugyanez mondható el népmozgalmi statisztikánk adatairól is. De mindezek ellenére a magyar népességstatisztika szervezete, technikája európaivá fejlődött és megfelelő alapot szolgáltatott a demográfiai állapotok tudományos elemzésére.

KÖRÖSY ÉS KORTÁRSAI

Helytelen volna, ha a magyar népességstatisztika megszervezőit, *Keleti Károlyt* és utódait, a Statisztikai Hivatal elnöki székében csak tehetséges szervezőknek, tudományos „managereknek” tartanánk. Írásműveik, tanulmányaik, de a Statisztikai Hivatal kiadványai azt bizonyítják, hogy igen alaposan ismerték koruk demográfiai, főként pedig népesedésstatisztikai irodalmát. *Wappäus*, *Mayr*, *Levasseur*, *Bertillon* és mások demográfiai kézikönyvei közkezen forogtak; *Keleti Károly* és az őt követő nemzedék, azokat az elemzéseket vagy csoportosításokat is alkalmazta, amelyek a szakirodalomban vagy a külföldi statisztikai forrásokban valamilyen demográfiai jelenség részletesebb feltárását szolgálták. Uthalhatunk itt a francia forrásból és *Mayrtól* származó születési és lakóhely-összevetésre, amellyel a vándorlás mértékét közelítették meg; a termékenység vizsgálatának angolszász gyökereire, valamint az olasz biológia és eugenika hatását tükröző szellemi és testi fogyatékosok rendszeres felvételére a népszámlálások alkalmával.²⁵

Mindez azt bizonyítja, hogy a magyar demográfusok gyorsan és hatékonyan sajátították el az európai demográfia technikáját, főként pedig népesedésstatisztikai gyakorlatát. A statisztika tömeges adatszolgáltatása, az adatok verbális kommentálása, bizonyos megszokott és állandósult táblakombinációk kijegecsedése azonban azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy Magyarországon a demog-

²⁵ Lásd különösen *Keleti Károly*: A statisztika hivatalos és tudományos művelése. MTA Ert. a Törvény-tudomány köréből. VI. sz. 1868., továbbá *Keleti Károly*: A statisztikai tények alkalmazásáról. Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények. VI. kötet, 75 old.

ráfiai leíró statisztikává lesz — a leíró jelzőnek a korábbi évszázadoktól teljesen eltérő értelmében —, és alig akad vállalkozó, az okok, az összefüggések, illetve a demográfiai törvényszerűségek kutatására és magyarázására. Ezt a veszélyt a magyar demográfia az első világháborúig terjedő szakaszban elkerülte. *Kőrösyvel* az élen ugyanis jelentkezett egy másik demográfus garnitúra is, amely egyrészt a hivatalos statisztikai szolgálat kereteiben, másrészt e kereteken kívül, nemcsak a népességstatisztika leíró részeit művelte, hanem alkotó módon hozzájárult a demográfiai tudomány módszertanának kifinomításához és a népesedéstanba is új színeket hozott.

Ma már alig értjük, hogy ugyanaz a nemzedék miként tudta megtanulni és mindjárt továbbfejleszteni ezt a tudományt, amelynek akkor már közel évszázados gyakorlati és elméleti múltja volt Európában. Lehet, hogy az osztrák szellemi bábáskodástól való megszabadulás vagy a magyar kapitalizmus kiegyezés utáni nekilendülése, vagy talán az európai eszmeáramlatokba való aktívabb bekapcsolódás teremtette meg ezt a termékeny korszakot.

Ez a másik nemzedék kibontotta a demográfia tartalmát, bemutatta sokrétűségét, sokféle összefüggését. Mindenekelőtt alkotóan működött közre a demográfia tudományának, fogalmi elhatárolásának és belső rendszerének kidolgozásában. Amióta ugyanis megszületett ennek az új tudománynak a neve (*A. Guillard*, 1855 és *A. Messadaglia* 1877) mindenki — *Engel*, *Mayr*, *Bertillon*, *Bernoulli* és mások is — mást értett a demográfia és a demológia szó alatt — a két kifejezést hol kétféle, hol pedig azonos értelemben használva. *Kőrösy* az *Engel*-féle, rendkívül széles tartalmú, az emberi közösségek állapotát tárgyaló tudománynak minősített demológiát sokkal szűkebbre méretezte és az antropológiai tudományok rendszerében — mai kifejezéssel élve — a természet- és a társadalomtudományok határán álló interdisciplináris stúdiumnak tekintette. Ugyanakkor sokkal tágabb értelmet adott a demográfiának, mint amennyit a *Quetelet*-féle „szociális fizika” elismert. *Kőrösy* az új tudományt „társadalmi biológiának” is nevezte.²⁶

Közbevetőleg megjegyzendő, hogy a demográfia tárgyának és tartalmának problémája *Kőrösy* és *Thirring Gusztáv* XIX. századi írásaiban szerepel utoljára a magyar irodalomban, hacsak nem számítjuk ide az 1937. évi párizsi népességtudományi kongresszusról készült beszámolót, amely a népességtudomány és a népességstatisztika kapcsolatát és viszonyát kommentálta néhány gondolatban.²⁷

A XIX. század demográfiájának nagy vívmánya volt, hogy a halandósági-tábla-számításokat és a halandóság törvényének kutatását elméletileg és matematikailag is tökéletesítette. A magyar demográfia ezekben a törekvésekben alkotó szerepet vállalt. *Kőrösy*, *Altenburger* és *Raffmann* munkáira gondolunk, akik mindannyian közreműködtek az elhalálozás valószínűségének pontos megközelítésében. Végeredményében ugyanis *Kőrösy*t is ez a szándék vezette, amikor javaslatot tett az eléggé problematikusnak minősített egyéni halandósági táblák kidolgozására, amely az elektronikus népességi regiszterek korában, nem is látszik oly megvalósíthatatlannak.²⁸

²⁶ Die Wissenschaftliche Stellung und Grenzen der Demologie. *Allgemeines Statistisches Archiv*. 1892. 392. és köv. old. és *Thirring Gusztáv*: Demográfia és demológia címszavak. Közgazdasági Lexikon. Budapest. 1898. évi I. kötetében.

²⁷ Lásd *Statisztikai Szemle*. 1938. évi 2. sz. 172–184. old.

²⁸ *Kőrösy József*: Az emberi élettartam és halandóság kiszámításáról. MTA Társ. Tud. Ert. 1874. II. köt. 12. sz. 52. old.

Kőrösy neve fémjelezte, bár mások is megalkották a standardizált halandósági koefficienszt, ami Európa legnevesebb demográfusait, *Lexist*, *Boecköt*, *Bertillont*, *Bortkiewitzet* és másokat készítetett pro és kontra állásfoglalásra.²⁹

Végül, de talán elsőként kellett volna megemlíteni Kőrösy natalitási táblázatait, amellyel megalapozta a differenciális termékenység kutatását és amelynek eugenikai vetületeit is megkísérelte felfedni. *Galton*, *Kiaer* és a nemzetközi demográfiai kongresszusok³⁰ is méltányolták ezt a valóban „kísérletnek” tekinthető demográfiai analízist.

Nem sorolhatjuk fel Kőrösy összes érdemeit, de az oltások bevezetéséért folytatott nemzetközi méretű küzdelmet nem mellőzhetjük, mert itt is egy új elemző módszert alkalmazott, a relatív intenzitási viszonyszámok módszerét, amelynek szigorú matematikai logikáját *Jordan Károly* igazolta be. Ez a rövid méltatás nem részletezhette, csak jelezte Kőrösy jelentőségét és szerepét a magyar demográfiában. Nem vitatható, hogy népesedésstatistikai ismeretei, matematikai készsége, kutató jelleme és mindezekre felépülő eredményei, a legkiemelkedőbb magyar demográfussá avatják.³¹

Azok közül, akik Kőrösy korában vagy őt követően a magyar demográfiai tudomány kiterjesztéséhez szintén hozzájárultak, elsőként *Thirring Gusztáv*ot kell megemlítenünk, aki nemcsak a kivándorlással kapcsolatos monográfiájában bizonyította be demográfus képességeit, hanem az európai nagyvárosok népesedési adatainak elemzésében, a demográfia és a földrajz kapcsolatainak kutatásában is, valamint történeti-demográfiai munkáiban.³² Kőrösy munkatársai közül *Földes Bélát* társadalomtudományi érdeklődése, a nagyvárosok szociális és demográfiai viszonyainak elemzése emeli ki a magyar demográfusok sorából, *Mandello Gyulát* pedig a vándorlás szociológiai hatásainak elemzése helyezi megkülönböztetett megvilágításba. *Kenéz* nagyvárosokról szóló munkájában, magyar viszonylatban mutatkozik meg a korai városszociológiai iskola hatása, „Nép és föld” című könyvében pedig az agrárnépeség és a földbirtokviszonyok kapcsolatának képe.³³

Ennek a korszaknak a népesedéstan tekintetében is volt figyelemre méltó — nem mindig helyes — állásfoglalása: *Malthus* tanainak változó megítélése nem jelent különösebb eltérést az európai demográfiai irodalomtól. *Láng* magasztalja, *Kenéz* elítéli *Malthust*. Ugyanerre a sorsra jutott *Quetelet* is, azzal a kiegészítéssel, hogy tanait általában kifogásokkal és fenntartásokkal kommentálták. *Kovács* nézeteit és elemzéseit, valamint *Balás* felfogását azonban nem lehet szokványosnak minősíteni. *Kovács* ugyanis elsőként írja le a magyar szak-

²⁹ (Kőrösy József): Über die Berechnung eines internationalen Sterblichkeitmasses *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*. III. sorozat. 1893. VI. 215. old.

³⁰ Kőrösy József: An estimate of the degrees of legitimate natality as derived from a table of natality compiled by the author from his observations made at Budapest. Royal Society. Philosophical Transactions. Tome 186. London. 1896. Lásd továbbá *Galton*, G.: Results derived from the natalaty table of Kőrösy by employing the method of contours or isogens. Proceedings of the R. S. 1894. 55. köt. és *Kiaer* tanulmánya az 1907. évi koppenhágai kongresszuson. Bulletin. XV. 2. köt. 198. old.

³¹ Kőrösy munkásságának igen alapos elemzése: *Szél Tivadar*: Kőrösy József hatása a statisztika fejlődésére. Budapest. 1927. 240 old.

³² *Thirring Gusztáv* művei közül kiemelendő: Magyarország népesedési (demográfiai) állapota. (Magyarország leírása 1918.; Magyarország népessége II. József korában. Budapest. 1938. 192 old.; Tanulmányai a Bp. Székfőv. Stat. Hiv. Statisztikai Közleményeiben (40., 42., 43., 70. szám), földrajzi vonatkozásban cikkei a Földrajzi Közönyben (1902–1917., 1931., 1935. években.) Lásd még *Kovács Alajos*: *Thirring Gusztáv emlékezete*. (Függelék: *Thirring Gusztáv irodalmi munkássága*.) *Statisztikai Szemle*. 1941. évi 10. sz. 714–724. old.

³³ Lásd *Laky Dezső* megemlékezését *Földes Béláról*, *Fellner Frigyesről* és *Kenéz Béláról*. *Statisztikai Szemle*. 1947. évi 7–8. sz. 272–283. old.

irodalomban, hogy a társadalmi osztályoknak különböző demográfiai törvényszerűségeik vannak, és ezt igyekeznek is bebizonyítani a rendelkezésre álló magyar adatokkal. A nagy képzettségű — külföldet is megjáró — Kovács Gábor a marxi népesedélmélet alapján tudatosan hirdeti az osztályszemléletű népesedéspolitika tételeit. Ellentétként Balás Károly a társadalmi közérdek és a népességi optimum elméletét olvasztja össze népesedéspolitikájában, hozzátéve még a magyar faj primatusát. Így válik a kezdetben megütközést keltő, de később elfogadott, biológiai kényszerintézkedéseket alkalmazó faji népesedéspolitika előfutárává.³⁴

A magyar demográfia bekapcsolódását a korabeli európai demográfiai kutatásba és megbecsülését, valamint sikeres fejlődését — úgy hisszük érzékeltettük. A sikerek mellett azonban olyan árnyoldalakról is meg kell emlékeznünk, amelyek egyrészt a korabeli gazdasági és társadalmi állapotokra, másrészt az elavult és túlhaladott leíró népességstatisztikai irányzat elburjánzására vezethetők vissza. A társadalmi és politikai közszellem hatására a magyar demográfia előnyben részesítette olyan kérdéscsoportok részletekbe menő feldolgozását és kommentálását, amelyek a népesedési folyamatokat alig vagy csak másodlagosan befolyásolták és elhanyagolt, vagy nem kellőképpen dolgozott ki olyan részleteket, amelyeknek feltárása a köztudatból hiányzott, vagy attól idegen volt. Az első kérdéscsoportba tartoztak a nemzetiségi és vallási megoszlások és demográfiai jellemzőik, a második csoportba pedig a társadalmi és gazdasági, valamint egyéb tényezők demográfiai hatásának elemzése. Mi sem bizonyítja jobban utóbbi megállapításunkat, mint az, hogy a Magyar Tudományos Akadémia demográfiai pályázataiban közül az alábbi pályázatokra nem érkeztek, illetve nem megfelelő minőségű pályamunkák érkeztek be:³⁵

a születések nagymértékű csökkenésének okai a Dunántúlon és a küzdelem ellenük (1897);

a mezőgazdasági birtok nagyságának hatása a népesedésre (1899);

a demográfia feladata, szervezete, módszerei a modern állam és társadalmi kérdések szempontjából (1895);

a születési és termékenységi statisztika eredményeinek tudományos feldolgozása (1906); stb.

A válasz nélkül hagyott pályázatok azt tanúsítják, hogy a magyar demográfia minden sikere és előrehaladása ellenére sem tudott megbirkózni néhány igen fontos, az egész ország demográfiai átalakulását magában hordozó problémakomplexummal.

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI KORSZAK

Az első világháború nemcsak azért jelent határvonalat a magyar demográfia történetében, mert az ország területe megváltozott és így bizonyos népességi problémák — például a nemzetiségi kérdés — elvesztették jelentőségüket, vagy mert a statisztikai adatfelvételekre viszonylag kisebb anyagi erőt fordítottak, hanem azért is, mert a kialakult gazdasági, politikai és társadalmi szemlélet

³⁴ Dr. Dányi Dezső: Népességi nézetek és népesedéspolitika Magyarországon a kapitalizmus korában. *Demográfia*, 1962. évi 2. sz. 143–165. old. és Hoóz István: „Az állami népesedéspolitika és demográfiai hatásai Magyarországon a két világháború között” című kandidátusi disszertációja.

³⁵ Bővebben lásd Thirring Gusztáv: Akadémiánk és a hazai statisztika. Székfoglaló értekezés. Budapest. 1927. 55–57. old.

csak látszatra kedvezett a demográfiai kutatásnak és látható vagy láthatatlan korlátok közé szorította a társadalom mélyreható elemzését.

A magyar népességstatisztika azonban nehéz körülmények közepette is megbízható adatbázist szolgáltatott a magyar demográfia számára. *Buday Lászlónak, Kovács Alajosnak és Thirring Lajosnak* köszönhető, hogy a magyar népesedésszatisztika nemcsak megbízhatóságát őrizte meg, hanem új szempontokkal is gazdagodott. A halálóki statisztika reformján kívül elsősorban a család-, háztartás- és a település-demográfia kezdeményezését kell kiemelnünk.

A népességstatisztika adatgazdagsága azonban sajnálatos módon nem járt együtt a demográfiai tudomány — *Kőrösy* időszakához hasonló, nemzetközi szintű — előbbrevitelével. Az 1930-as évek elején felmerül ugyan *Husson* és *Bunle* módszere, amely a standardizált „szaporodási képesség” vizsgálatát szorgalmazta, de nincsen nagyobb visszhangja.³⁶ *Schneller Károly* megkísérelte standardizált arányszámok segítségével érzékelteni a népmozgalom nagymértékű és a szomszédos államoktól elütő átalakulását, amelyre *Gini* is felfigyelt.³⁷ A reprodukció-mérés gondolata és módszere azonban nem talált művelőre Magyarországon, bár 1935-től kezdve *Kuczynski* és mások is szorgalmasan propagálták. Még jellemzőbb azonban, hogy amíg *Kőrösy* korában a magyar demográfusok azonnal reagáltak olyan módszerekre, amelyekről feltételezték, vagy tudták, hogy a tudományt előreviszi, ebben a korszakban lényeges késéssel regisztrálják, vagy alkalmazzák a XX. század demográfiájának legjelentősebb módszertani eredményeit. *Lotka* neve, a stabil népesség fogalma, a demográfiai folyamatok összefüggő modellje is csupán 1938-ban jelenik meg először a magyar szakirodalomban. *Barsy Gyula* ekkor dolgozta ki a nettó reprodukciós arányszámokat, „a születési határszámot” és ismertette a stabil népesség fogalmát.³⁸

Egyéb tekintetben tovább bővült a demográfiai elemzés területe és szemléletmódja. Elsősorban a településdemográfia kifejlődését kell kiemelnünk. A települések nagysága, jellege, tömörülése, regionális beosztása és mindezek demográfiai vetületének elemzése azt a benyomást kelti, hogy a magyar demográfia minden feltétellel rendelkezett a humán ökológia kibontakoztatására, ha a demográfusok és szociológusok együttműködése megvalósult volna. A vándorlás mint jelenség is kutatásra ösztönözte a magyar demográfusokat. *Kovács Alajos* a születési és tartózkodási hely, valamint a népmozgalom egyenlegéből a vándorlás nagyságát, irányát, különböző tájak közötti megoszlását és összefüggéseit törekedett meghatározni — vándorlási statisztika hiányában.

Már az első világháború előtt is felmerült a születéscsökkenés és a halandóság gazdasági és szociális összefüggéseinek vizsgálata. A két világháború között a probléma égetővé vált és egyre mélyebb összefüggések keresésére indította a magyar demográfusokat. *Földes Béla, Kovács Alajos, Thirring Gusztáv, Thirring Lajos, Szél Tivadar* és mások azt igazolták be, hogy a paraszti vagyon nagysága különböző mértékben hat a szaporodásra, és hogy szigorú korrelatív összefüggés

³⁶ *Szél Tivadar*: Magyarország „szaporodási képessége”. *Statisztikai Szemle*. 1931. évi 4. sz. 335–337. old.

³⁷ *Schneller Károly* művei közül lásd különösen: Demológiai tanulmányok. A miskolci Jogakadémia Tudományos Értekezéseinek tára. 39. sz. Miskolc. 100 old.; A születési arány újabb alakulása. *Statisztikai Szemle*. 1926. évi 5. sz. 243–254. old.; Csecsemőhalandóságunk nemzetközi viszonyítása. Uo. 1929. évi 10. sz. 1049–1054. old.; A standard népesség. Uo. 1930. évi 12. sz. 1051–1066. old.

³⁸ *Barsy Gyula*: Nyers standard és „tisztított” népesedési mérlegünk; a születési határszám kérdése. *Statisztikai Szemle*. 1938. évi 5–6. sz. 581–602. old.

van egyes településtípusok népmozgalmi arányszámainak hanyatlása és foglalkozási struktúrájának megváltozása között. Szél Tivadar a kontingencia-elemzés és a korrelációs koefficiensek módszerét is felhasználta az utóbbi megállapítás igazolására. A gazdasági válságot követően pedig Varga István és mások arra mutattak rá, hogy a konjunktúra és a dekonjunktúra, valamint a népesedés között változó tartalmú összefüggés áll fenn.³⁹ Természetesen nem hiányoztak a közerkölcsök, a közszellemet, a hitetlenséget, a kultúrát és egyéb tényezőket okoló megnyilatkozások sem a születésszám csökkenésének magyarázatában. Földes joggal jelenthette ki — a gazdasági válságot megelőzően —, hogy „... a statisztika eddig túlnyomóan csak leíró és ábrázoló volt, csak kivételesen volt és lehetett oknyomozó”.⁴⁰ Földes megállapításait elfogadva, azzal egészíthetjük ki, hogy a korabeli társadalmi és gazdasági viszonyok között igen nagyjelentőségű monográfiák vetettek fényt egyes társadalmi rétegek demográfiai és gazdasági viszonyaira a Fővárosi Statisztikai Hivatal kiadványaiban. Különösen a halandóság vizsgálata, Laky, Melly és mások írásai, szolgálták a társadalom objektív leírását.⁴¹

A két világháború között biológiai és szociológiai jellegű vizsgálatokra is kiterjeszkedett a magyar demográfia. Az előbbiek közé sorolandó a háború és vérrokonság genetikai hatásának elemzése, az utóbbiak közé az öregek, öngyilkosok és a bűnözők demográfiai analízise.

Kiszélesedett, kiterelvényesedett tehát a magyar demográfia elemző területe, folytatódottak korábbi hagyományai, a népszámlálások beható feldolgozása és elemzése, a történeti demográfiai tanulmányok, de a korszerű tudományos módszertan alkalmazása megkésve és csupán egyetlen tanulmánnyal jelentkezett.

A gazdasági és politikai körülmények a népesedéstani gondolatokat elkorcsosították és a háborús időszakban fajbiológiai jellegű népesedéspolitikává változtatták. Egyébként is árnyékként lebegett a magyar demográfia felett a nemzetiségi, vallási, anyanyelvi jellemzők és struktúrák kommentálása.

AZ UTOLSÓ ÉVTIZED

A második világháború lényegében nem hozott változást a magyar demográfia tudományában. Az előtérbe törő közgazdasági és társadalomtudományi szemlélet nem párosult demográfiai és népesedésszisztiikai elemzésekkel és az 1950-es évek közepéig a demográfia nem kapta meg az őt megillető helyet a tudományok között. Az ország újjáépítése, a gazdasági fejlődés, a politikai átalakulás elterelte a magyar társadalom és tudomány figyelmét a demográfiai kutatásokról. Ennek tudható be, hogy a demográfiai elemzések egyetlen fórumán, a *Statisztikai Szemlében* 1956-ig bezárólag alig két tucat közlemény, tanulmány látott napvilágot 10 év alatt. Még néhány földrajzi, egészségügyi és archeológiai folyóiratban talált helyet egy-egy hosszabb, vagy rövidebb értekezés, főként egészségügyi, regionális népességstatisztikai eszmefuttatás formájában.

³⁹ Lásd különösen Kovács Alajos tanulmányát a Kenéz-émlékkönyvben. Budapest. 1933. és Földműves népünk házassági termékenysége. *Statisztikai Szemle*. 1930. évi 2. sz. 71—75. old.; Szél Tivadar: Az iparosodás hatása a népesedésre és a népmozgalomra. *Statisztikai Szemle*. 1937. évi 6. sz.; Varga István: Népmozgalom és konjunktúra. Uo. 1938. évi 1. sz. 1—16. old.

⁴⁰ Földes Béla: Az anyagi és társadalmi helyzet befolyása a házasságkötésekre, a születésekre és halálesetekre, különös tekintettel Budapestre. *Statisztikai Szemle*. 1929. évi 3. sz. 244—245. old.

⁴¹ Lásd: Buziássy Károly: A fővárosi statisztikai szolgálat 75 éves fejlődése. Budapest. 1946. 101. old. (Kézirat.)

Az 1950-es évek közepén a magyar demográfia egy új, szervezetében, tartalmában és módszereiben is modernebb korszakhoz érkezett. Ennek az új periódusnak kialakulása az alább felsorolt három tényezőre vezethető vissza:

a) a népesség- és népesedésstatisztikai bázis a korábbi időszakokhoz képest jelentősen kibővült; a népmozgalmi statisztika bőséges kombinációival gazdagabbá vált;

b) az ország népességének demográfiai jellemzői és magatartása oly mértékben megváltozott, hogy nemcsak a szakmai kör, hanem a szélesebb közvélemény is várta az okok és a következmények analizisét;

c) a második világháborút követő nagy politikai, gazdasági és társadalmi átalakulások lezajlása és megszilárdulása után, a megtett út és a jövő tudományos elemzésének igénye általánosan kedvezett a társadalomtudományi kutatások elmélyülésének. Nem véletlen, hogy a demográfia, a szociológia, a pszichológia, a statisztika és a közgazdasági kutatás kiterjedtebb és elmélyültebb művelésének igénye közel egyazon időben jelentkezett.

Objektív körülmények sürgették tehát a magyar demográfiai tudomány új szakaszának megindulását. Ez a megváltozott szemléletmód új szervezeti és szervezési kereteket teremtett a demográfiai kutatás számára, egyrészt a Statisztikai Hivatalban, másrészt a Hivatalon kívül is. A Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának megalakulása, a *Demográfia* című folyóirat megindulása és a Népeségtudományi Kutató Csoport megteremtése hathatós ösztönzést adott a várt és joggal szükségesnek vélt elemzések elvégzésére.

Az új szakaszban a demográfiai kutatás tartalmi változásának egyik súlypontját képezte a termékenység átalakulásának, a születésszabályozásnak és a családtervezésnek elemzése. A teljeskörű és reprezentatív vizsgálatok egész sora, a két budapesti nemzetközi demográfiai symposion, az 1960. évi népszámlálás termékenységi adatai és monográfiák sorozata törekedett feltárni a valóságos helyzetet, a termékenységcsökkenés okait, motívumait és összefüggéseit.

A demográfiai változások okait kutatva, megkezdődött a társadalmi átrétegződési folyamat tartalmi és mennyiségi elemzése során, a termékenység, a házasságkötések és a vándorlási mozgalom, valamint az átrétegződési folyamat közötti összefüggések analizise.

Az elmúlt időszakhoz képest, lényegesen nagyobb teret kapott a közgazdasági jelenségek és a demográfiai folyamatok kapcsolatának feltárása. Egyrészt elméleti jellegű, a demográfia és a tervgazdálkodás kapcsolatát, valamint a demográfiai tényezők gazdasági-növekedési modellben játszott szerepét részletező tanulmányok láttak napvilágot; másrészt olyan konkrét célzatú, közvetlenül a tervezést szolgáló számítások készültek, amelyek különböző módszerek szerint kidolgozott országos és területi népesség-előrebecsléseket, munkaerőmérlegeket tartalmaztak.

Mindezek az elméleti és gyakorlati jellegű, a magyar demográfiában tartalmában és vizsgálati módszereiben is új stúdiumokon kívül megfelelő szerepet kaptak a hazai hagyományokkal is rendelkező kutatások. Ezek között említhetjük meg a modern igényeket is kielégítő halandóságítábla-számításokat, a reprodukciómérés elmélyültebb kidolgozását és a regionális elemzéseket. A társadalomdemográfiai vizsgálatok terén kiemelhetjük az öregekkel, az öngyilkosokkal, a bűnözőkkel és az alkoholistákkal foglalkozó tanulmányokat. Megemlíthetjük, hogy *Kőrösy* hagyományait folytatva biometriai, legújabbban pedig humán-genetikai vizsgálatokat indítottunk. Nem feledkeztünk meg a történeti demográfia műveléséről sem. Végül megállapíthatjuk, hogy a családstatistika hagyományos kereteit is kibővítettük.

Az elmondottak csupán azt akarták érzékeltetni, hogy az utolsó évtizedben tartalmilag és módszertanilag is új vonások jellemezték a magyar demográfiai tudományt. Távolról sem vállalkozhatunk szándékaink, eredményeink vagy hibáink objektív mérlegelésére. Mindezt a következő generációk feladatának tekintjük.

Amikor a népeştudomány magyarországi jelentkezését és napjainkig tartó fejlődését vizsgálat tárgyává tettük, nem szorítkozhattunk csupán a tények és történések, a különböző irányok és iskolák számbavételére, hanem értékeltük is azokat. Arra törekedve, hogy elkerüljük a provincializmus veszélyeit, vizsgálódásunknál Európa — illetve legújabban a világ — népeştudományának mindenkori élvonalát tekintettük iránymutatónak. Így érthető, ha csak kivételesen, mindössze két magyar tudós — *Hatvani István* és *Kőrösy József* — esetében kockáztattuk meg azt az állítást, hogy munkájuk kiemelkedő jelentőségű volt a népeştudomány számára; mégis, a gazdasági-társadalmi milió ismeretében úgy véljük, hogy ez talán nem is kevés.

Időrendben visszafelé haladva ismereteink a népeştudomány korai képviselőiről mind hiányosabbak; ugyanakkor a XVIII. század, valamint a XIX. század első felének népeştatisztikai forrásai, illetve kéziratok művei számos vonatkozásban még feltárásra várnak a történeti demográfia részéről. Amennyiben kutatásaink további tudománytörténeti eredményeket hoznának e kor tekintetében, a jelenleginél átfogóbb szintézis megalkotására nyújtanának lehetőséget. Ugyanakkor nem mondhatunk le arról sem, hogy feltárjuk a rokon tudományágak képviselőinek a közelebbi múltra vonatkozó demográfiai tárgyú, illetve szemléletű munkásságát. A vázolt kutatások elvégzése után reméljük, hogy a magyar népeştudomány történetét a teljesség — ha nem is a véglegesség — igényével rajzolhatjuk meg.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк был обсужден на состоявшемся по случаю 100-летнего юбилея венгерской официальной статистической службы в Гёдэле 23–25 мая 1967 года V-ой выездной сессии по истории статистики.

Автор выводит возникновение венгерской демографии из проявления в стране политической арифметики, конкретно из деятельности профессора *Хатвани*. Дебреценский полигистор *Хатвани*, пионер политической арифметики в Венгрии, произвел попытку измерить и раскрыть причины детской смертности в Большой венгерской низменности, связав при этом формулу вероятности с гносеологией и конкретными вопросами политики здравоохранения. Однако прошло полустолетия, пока содержащий методологию политических арифметиков труд поступил на руки венгерских читателей. Это был вышедший в 1812 году труд Яноша Фейеш „De populatione”, достоинством которого являлись демографические коэффициенты и оценка порядка вымирания относительно поселений комитата Хонт.

В дальнейшем автор останавливается на государственных демографических цензах XVIII и XIX веков: попытках переписи, проведенных австрийским государственным аппаратом, применении способа *Tabletta in populationis* и введении ценза *Conscriptio Animarum*.

Венгерская интеллигенция быстро реагировала на зарубежные демографические воззрения. *Шкерлец* и *Берзевици* уже указывают на то обстоятельство, что рост численности населения сам по себе еще не обеспечивает экономического прогресса. *Пал Магда* в качестве принципа демографической политики провозглашает принцип качества.

Автор останавливается также и на демографическом аспекте направления описательной статистики, получившей значительно большее распространение в стране. Он отмечает, что благодаря деятельности *Матьяша Швартнера* Венгрия и в международной плоскости

была передовиком в интеграции политической арифметики и описательной статистики. К сожалению и у Швартнера не оказалось соответствующих последователей.

Потребность в данных стремлений к реформам, развертывавших в первой половине XIX века также и в Венгрии, пытался удовлетворить *Элек Фенеш* почти-что собственными усилиями. Политическое положение после 1849 года создало особые условия в истории венгерской демографии. Центром новых воззрений становится Венгерская Академия наук, конкретно Отдел математических и естественных наук. Достижениями этой эпохи являются, с одной стороны, расчеты таблиц смертности, которые произвели *Андраш Фай*, *Винце Венингер* и *Кёрёши* и, с другой стороны, более прогрессивные методы и анализы в области демографической статистики, разработанные *Битницем*, *Сауером*, *Конекком* и *Тормаи*.

Крупную роль в создании современной венгерской демографической статистики сыграли образование Центрального Статистического Управления, начавшегося в 1869 году переписи населения, организация регулярной демографической статистики. После оценки значения деятельности общегосударственной статистической институции и общегосударственных переписей, а также заслуг *Кароя Келети* и его сотрудников, автор подробно останавливается на заслужившей также и международное признание деятельности *Йожефа Кёрёши*, которая сыграла крупную роль в уточнении и совершенствовании демографической методологии.

Останавливаясь на истории венгерской демографии во время между двумя мировыми войнами, автор устанавливает, что в этот период прогресс имел место только в области демографии населенных пунктов и миграций.

После освобождения, и в особенности на протяжении последних пятнадцати лет венгерская демография в отношении своей организации, содержания и методов вступила в новую, современную стадию развития. Для этого периода наиболее характерными являются следующие моменты: образование Демографической Комиссии Академии наук, начало выпуска журнала „*Демография*“; начало изучения плодovitости, анализ регулирования рождений и планирования семьи; осуществление сплошных и выборочных переписей; организация международных демографических симпозиумов; изучение рестратификации общества; раскрытие взаимосвязи экономических и демографических процессов; прогнозы численности населения страны и отдельных районов; расчеты таблиц смертности; углубление способа измерения воспроизводства населения; изучение процесса старения и т. н. отклоняющегося поведения; статистика семей, начало биометрических и демографическо-генетических исследований.

SUMMARY

The paper was discussed at the 5th Itinerary Session on the History of Statistics, held in Gödöllő on the occasion of the 100th anniversary of the official Hungarian statistical service from 23 to 25, May 1967.

The author reckons the birth of Hungarian demography, in general from the emergence of political arithmetics in Hungary, concretely from the activity of Prof. Hatvani. Hatvani, polymath in the town of Debrecen, first representative of political arithmetics in Hungary, made an attempt to measure infant mortality in the Eastern part of Hungary (Great Hungarian Plain) and connected the thesis of the probability with the theory of knowledge as well as with the concrete problems of health policy. But thereafter more than half a century elapsed until a work on political arithmetics was published in Hungary. This was the work of János Fejes, issued in 1812, entitled „De populatione...” in which the publication of the vital statistical rates of communes of the county Hont and the estimation of the order of deaths deserve special attention.

The author further stresses the collection of population and population movement data by the state in the 18th and 19th centuries: the attempts of the Austrian state machinery to hold population censuses, the application of „Tabella impopulationis”, the introduction of the Conscriptio Animarum.

The Hungarian intelligentsia reacted quickly upon the population political ideas of foreign countries. Skerlecz and Berzeviczy emphasise that the increase of the population number in itself does not lead to an economic progress. Pál Magda preaches the principle of quality as the principle of population policy.

The paper deals also with the effect on demography of descriptive statistics, the other, much more widely spread school in Hungary. The author stresses that through the activity of Mátyás Schwartner Hungary played a leading role even on the international level in merging political arithmetics and descriptive statistics. Unfortunately Schwartner had no proper followers.

Elek Fényes tried to meet the demands for data of the reform aspirations raised in Hungary in the first part of the 19th century, almost alone. After 1849 the development of the political conditions created a special situation in the history of Hungarian demography. The centre of the new ideas was the Hungarian Academy of Sciences, more exactly, the Section for Mathematics and Natural Sciences. That period is featured partly by the life table computations of *András Fáy*, *Vince Weninger* and *Kőrösy*, partly by the more advanced population statistical methods and analyses of *Bitnitz*, *Sauer*, *Konek* and *Tormay*.

The establishment of the Central Statistical Office, the starting of population censuses in 1869 as well as the organization of vital statistics were of a great importance for creating modern Hungarian population statistics. After the evaluation of the national institute for statistics and of the importance of the data collections and after stressing the merits of Károly Keleti and his co-workers the paper is concerned in detail with the activity of József Kőrösy, known and also appreciated abroad, which greatly contributed to the refinement and improvement of the demographic methodology.

Giving account of the inter-war history of Hungarian demography, the author states that in that period in the field of demography a progress could be achieved only in respect of the problems of settlement demography and of migration statistics.

After the Liberation, especially in the last 15 years, Hungarian demography has entered a new, modern period of its development as regards its organization, content and methods. The most characteristic features of this period have been: the formation of the Demographic Committee; the starting of the periodical „Demográfia”; the starting of fertility studies, the analysis of birth control and of family planning by carrying out full-scope and sample surveys; the organization of international demographic symposium; the study of social mobility; the revealing of the connections between economic phenomena and demographic processes; population projections for the country as a whole and for regions; life table computations; the more detailed elaboration of measuring reproduction; the study of ageing and of the so-called deviant behaviours; the starting of the study of family statistics, of biometrics and of human-genetics.

A MAGYAR PÉNZÜGYI ÉS ÁRSTATISZTIKA KIALAKULÁSÁNAK PROBLÉMÁI*

DR. HORVÁTH RÓBERT

Az egységes magyar pénzügyi és árstatisztika kialakulásának problémaköre eddigi történelmi fejlődésünk során még nem került exponálásra. A magyar hivatalos statisztikai szolgálat végleges kialakulásának 100 éves évfordulóján jelen vándorgyűlésünk egyik jelentős eredményeként kell elkönyvelnünk tehát már azt a tényt is, hogy — ha a probléma megoldására ebben a keretben nem is kerülhet sor, de — e kérdés exponálására és annak első megközelítésére máris alkalmat szolgáltatott.

Egy másik — az előbbiből folyó — bevezető megjegyzésül az szolgálhatna, hogy e téma roppant komplexitásából kifolyóan ilyen rövid keretben valóban csak e kérdés első és igen vázlatos megközelítésére vállalkozhatom mint előadó. Meg kell elégednem azzal, hogy csupán a legfontosabbnak látszó és főleg elvi jelentőségű kérdések felvetésére szorítkozzam, és ezek megközelítése terén is — a lehetőségektől függően — az expoziáció szintjének egyenletességét és kiegyensúlyozottságát eleve feladjam. Sőt, sokhelyütt a felmerülő részletkérdések megoldása felé vezető utat is nyitva kell hagynom, kényszerűen beletörődve abba, hogy ezeknek az egyelőre nyom nélkül végződő ösvényeknek, „loose ends”-nek a felderítése további behatóbb kutatások feladata maradjon.

E két technikai jellegű megjegyzés után egy harmadik, érdemi, tudomány-szociológiai megjegyzésem abból adódik, hogy az egységes magyar pénzügyi és árstatisztika kialakulásának problémái az egyenlőtlen kapitalista fejlődés folyamányaként hazánkban igen megkésve kerültek felszínre, és különösen a magyar közgazdaságtani és pénzügyi tudomány kialakulatlanságának és fejletlenségének folyamányaként e fejlődésre messzemenően a magyar polgári hivatalos statisztikai szolgálat empirikus jellegű idevágó fejlődése nyomta rá a bélyegét. Más szóval a magyar gazdaságstatisztika e fontos és kulcsjelentőségű területén is döntő jellegű annak a két fontos tényezőnek a hatása, hogy a magyar közgazdaságtudomány fejlődése elmaradt szinte az egész XIX. század folyamán — de a XX. századi kapitalista fejlődésünk nagy részében is — a statisztikai fejlődés mögött, továbbá, hogy részben ennek a ténynek következtében a hivatalos statisztikai gyakorlat fejlődése előtte járt az elméleti támasz nélkül maradt gazdaságstatisztikai elmélet és az alkalmazott gazdaságstatisztika fejlődésének is. /1/

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából rendezett Centenáriumai Statisztikai Ulésszak keretében 1967. május 23—25 között Gödöllön tartott V. Statisztikatörténeti Vándorülésen megvitatott előadás.

I.

Pedig a kezdet e téren több mint biztató volt a XVIII. és XIX. század fordulóján tudományos szempontból.

Az a merkantilista-kameralista pénzügyi adminisztráció, amelyet az ausztriai birodalom államigazgatási apparátusa hazánkban is kiépített, sok szempontból a nyugati fejlettebb kapitalista államok hasonló jellegű szervezeteinél is haladottabb és teljesítőképesebb volt. Ennek kapitalista tartalommal való megtöltése — ha mindjárt állami irányítással és részvétellel történt volna is a felvilágosult abszolútizmus gazdaságpolitikai elveinek megfelelően — megnyitotta volna az utat egy olyan polgári jellegű átalakulás felé, amelyet a történelmi fejlődés parancsoló szükségességgel előírt.

Az 1790-es évek országgyűléseinek kereskedelmi munkálatai s különösen *Skerlecz Miklósnak*, az ország gazdasági erőit és helyzetét feltáró munkássága,¹ valamint a fejlettebb leíró statisztikai irány világszínvonalú magyar képviselőjének, *Schwartner Mártonnak* munkássága² ugyanebben az évtizedben már egyformán ebbe az irányba fejlődött, nemcsak korszerű színvonalon, de messze előre mutató módon. Mégis jellegzetesnek kell tartanunk, hogy az átfogó pénzügyi statisztika problémáját kifejezetten csak *Berzeviczy Gergely* munkássága vetette fel³ az angol klasszikus közgazdaságtani iskola eszmeköre alapján.

Berzeviczy — akárcsak Skerlecz és Schwartner — úgyszintén az ország termelőerőinek és gazdasági helyzetének statisztikai tényeiből indult ki, de már az angol klasszikus közgazdasági iskola azon felfogása alapján, melyet a közgazdasági problémák monetáris megközelítése jellemzett. Berzeviczy megközelítésében érvényesült már az a felismerés, hogy a közgazdasági folyamatok megértése kizárólag egy, a javak és szolgáltatások cseréjén alapuló reálközgazdasági elemzésen keresztül nem oldható meg, minthogy a közgazdasági rendszer működését a bankrendszer messzemenően átalakítja. Ennek következtében a pénz sem játszhat semleges, neutrális szerepet a közgazdasági folyamatokban.⁴

Világosan látta Berzeviczy azt az ebből folyó elméleti következményt is, hogy a közgazdasági folyamatok ilyen monetáris felfogása az egyes egyéni háztartások tevékenységének, illetve ez utóbbiak eredményének aggregálásán keresztül válik csak lehetővé. E problémák makroökonómiai megközelítése a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem fogalmának reális tartalommal való kitöltését és ezen belül az állami és közületi bevételek és kiadások kulcsszerepének felismerését is elősegítik.⁵ Berzeviczy ilyen alapon vázolta fel az érvényben levő feudális adórendszer szinte teljes képét és abból annak teljes átalakítását, illetve a klasszikus közgazdasági iskola elveinek megfelelő polgári közteherviselés szükségességét vezette le,⁶ mint korábban nagy francia elődje, *Vauban* marsall. /2/

¹ Dr. Horváth Róbert: A magyar leíró statisztikai irány fejlődése. A Népeştudományi Kutató Csoport közleményei. 13. sz. Budapest. 1966. 26—30. old.

² I. m. 37—56. old.

³ I. m. 30—36. old. és Dr. Horváth Róbert: Berzeviczy Gergely közgazdasági és népességi tanai. Acta Universitatis Szegediensis. Juridica et Politica. Tom. XI., Fasc. 7., Szeged. 1964. 30. old.

⁴ Schumpeter, J. A.: History of Economic Analysis. Edited from Manuscript by Boody-Schumpeter, E. Third Printing. New York. 1959. 276. és köv. old.

⁵ Berzeviczy Gergely: De Őconomia Publico-Politica. (Kézirat.) 1819. Fordítása Gaal Jenő: Berzeviczy Gergely élete és művei. Budapest. 1902. MTA Közgazdasági Könyvtár. Szerk. Földes Béla. II. rész. 1. és köv. old. és különösen I. fejj.: A vagyon. 9. és köv. old., valamint II. fejj.: Érték és ár. 19. és köv. old.

⁶ (Berzeviczy Gergely:) De Conditione et Indole Rusticorum in Hungaria. Hn. és én. (A megjelenés valószínű ideje 1804.) Gaal i. m. II. r. 109. és köv. old. és különösen 136. és köv. old.

A Berzeviczy által az 1797—1819-es évek között felvázolt tanrendszer egy korszerű pénzügytani rendszer teljesnek mondható vázlatát is tartalmazta, mely egyesítette a klasszikus közgazdasági iskola idevágó elgondolásait azokkal a közép-európai kamentalista jellegű pénzügyigazgatási tapasztalatokkal, melyek az állam kulcsszerepének felismerésén alapultak a kapitalista fejlődés felülről oktroyált gyorsításán keresztül.⁷ Berzeviczynek ez a pénzügytani vázlata szinte antecipálta a XIX. század második felének *Gladstone* által meghonosított állampénzügyi rendszerét a kiegyensúlyozott költségvetés követelményével, az államadósági rendszer lehető széles korlátozásával, az alacsony színvonalú adóztatással és az egyenes adózás mellett a közvetett adóztatás lehető háttérbe szorításával.⁸ Ugyanakkor azonban ez a Berzeviczy-féle rendszer a progresszív és a létminimumot érintetlenül hagyó jövedelmi adóztatás felvetésével még *Gladstone*nál is tovább ment és egészen a XIX. század végi *Marschall*-féle elképzelésekkel találkozott.⁹

Egy ilyen kimondottan modern közgazdasági szemlélet mellett Berzeviczy szükségszerűen jutott el annak a követelménynek a hangoztatásáig, hogy Magyarország összes fontosabb terményének árát is szükséges ismerni, még hozzá nemcsak egy adott időpontra vonatkozóan, hanem történelmi fejlődésükben, azaz idősoranként is. Másik idevágó döntő felismerése az volt, hogy az ilyen árstatisztika felvétele és kidolgozása csak állami eszközökkel oldható meg. Ily módon Berzeviczy magyar viszonylatban elsőnek, általános érvennyel vetette fel az árak számbavételének a problémáját,¹⁰ amelyről *Tessedik* még inkább csak a Nagy Magyar Alföldre korlátozva szólt.¹¹ Konkretizálta ugyanakkor Berzeviczy *Skerlecz* azon követelését is e fontos gazdaságstatisztikai területen, hogy egy központi állami statisztikai szervre van szükség. Berzeviczy egyébként azt is világosan látta, hogy a mezőgazdaság és az ipar oldaláról egyaránt árollók alakulhatnak ki, valamint arra is utalt, hogy az egyes termelési ágak nekilendítését célzó inflációs finanszírozáson alapuló gazdaságpolitikához is nélkülözhetetlen egy átfogó és országos jellegű árbázis kiépítése.

A *Carli*, majd *Tooke* és *Newmarch* által nemzetközi vonatkozásban kidolgozott árstatisztikán,¹² valamint az állami pénzügyek implicite és az adott statisztika explicite is felvázolt problémáin túlmenően Berzeviczy éppen a tömegfogyasztás mint a kapitalista fejlődés motorjának makroökonómiai felmérése érdekében a nemzeti vagyton, a nemzeti tőke, valamint a nemzeti jövedelem statisztikai felmérésének követelményét is megfogalmazta magyar viszonylatban először. Fejtegetései elsősorban *Smith* idevágó tanításaira, valamint a kiváló porosz statisztikus, *Krug* számításaira hivatkoztak.¹³

Mindezek ismeretében nyugodtan elmondható, hogy Berzeviczy pénzügyi statisztikai koncepciójának makroökonómiai teljessége egyedülálló volt a saját korában és bár a részletkérdésekben mutatkozott ezt követően is haladás, a kapitalista fejlődés ilyen átfogó pénzügyi statisztikai koncepciójának kiteljesedéséhez

⁷ Lásd az 5-ös jegyzetben i. m. XI. fej.: Állami pénzügy. 57. és köv. old., valamint XIII. fej.: Adózás. 65. és köv. old.

⁸ *Schumpeter* i. m. 402. és köv. old.

⁹ Uo. 745., valamint 945. old.

¹⁰ Lásd 5. jegyzetben i. m. II. rész. 22. old.

¹¹ *Dr. Horváth Róbert*: *Tessedik a társadalomtudós*. Klny. a Kőrös Népe. IV. sz.-ból. 1963. 53. old. IV. melléklet.

¹² Lásd *Schumpeter* i. m.

¹³ Lásd 5. jegyzetben i. m. I. fej. 11. és köv. old.

magyar viszonylatban még több mint egy évszázadra volt szükség. /3/ Csupán a XX. század 30-as éveiben megindult fejlődés váltotta ezeket a követelményeket valóra.

II.

Berzeviczy itt vázolt koncepciói egyébként egy fejlettebb tudományos élet és egy megfelelő tudományos közvélemény avagy szervezet hiányában még annyira sem tudtak hatni a hazai viszonyokra, mint amennyire ez utóbbiak mostohasága megengedte volna.¹⁴ Nagy szerepet játszott ebben természetesen az az ausztriai birodalmi politikai cenzúra is, amely Berzeviczy működését különösen élete utolsó szakaszában szinte teljesen megbénította.

A cenzúra kiélesedése azokkal a nagy történelmi változásokkal függött össze, melyek a napóleoni háborúk után kialakított reakciós ún. „szentszövetségi” rendszerből közvetlenül következtek. Ennek következménye volt a feudális politikai rendszer megmerevedése és e stagnációnak a felülről oktroyált kapitalista-kameralista gazdaságfejlődés ütemére gyakorolt fékező hatása. /3/

A XIX. század első felében — egészen az 1848-as polgári forradalomig — a magyar pénzügyi statisztika fejlődési színvonalát tehát azok az egészen elavultnak tekinthető, feudális adóösszeírásokon alapuló adóstatistikai kimutatások és hasonló jellegű pénzügyigazgatási költségvetési összeírások képviselték, amelyekre az 1826—1833. évi általános kontribúciók 1839. évből datálódó helytartótanácsai kimutatása /4/ vagy a Magyar Királyi Kamara 1848—1849. évi állami költségvetési összeállítása /5/ lenne felhozható példaként. Nem kerülheti el figyelmünket, hogy a feudális korszak e viszonylag legfejlettebb pénzügyi statisztikai termékei végeredményben másodlagos, szekundér statisztikai adatfelvételek voltak.

Alapvetően megváltozott a helyzet a magyar polgári forradalommal és az önálló magyar pénzügyek kialakításának Kossuth pénzügyminisztersége alatt végrehajtott kísérletével, melyet a magyar történelemtudomány részéről *Sinkovics István* tárt fel.¹⁵

Kossuth ekkor összeállított költségvetési tervezete alapvetően makroökonomiai, közelebbről nemzeti jövedelmi koncepción alapult már, és messzemenően figyelembe vette a szabadságharc inflációs finanszírozásának rendkívüli állami kiadásait.¹⁶ E nagyjelentőségű vívmányra *Marx* és *Engels* is felfigyeltek és hangsúlyozták annak a modern polgári pénzügyi fejlődéssel való összhangját.¹⁷

Gondolatmenetünk szempontjából ezzel kapcsolatban azt szeretnénk még itt kiemelni, hogy Kossuth pénzügyminiszterségének korszaka nagy erővel vetette fel mindazokat a közgazdasági és állampénzügyi problémákat, melyeket az ausztriai birodalomhoz való tartozásunkkal, illetve e birodalom fenntartásához való hozzájárulásunkkal kapcsolatban már Berzeviczy is feltárt, sőt részben

¹⁴ *Heller Farkas*: A Magyar Tudományos Akadémia és a hazai közgazdasági tudomány. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1930. 3. old.

¹⁵ *Sinkovics István*: Kossuth, az önálló pénzügyek megteremtője. Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1952. I. köt. 123. és köv. old.

¹⁶ *Dr. Horváth Róbert*: Kossuth haladó gondolatai a londoni egyetemen tartott elméleti közgazdaságtani előadásaiban. Acta Univ. Szegediens. Jur. et Pol. Tom. X. Fasc. 3., Szeged. 1963. 8. és köv. old.

¹⁷ Uo. 9. old.

gazdaságstatisztikai eszközökkel is elemzett.¹⁸ A magyar polgári forradalom természetesen e problémák megoldására nézve teljesen eltérő, radikális megoldást keresett. A magyar történelem e dicsőséges korszaka azonban még a szűkebb értelemben vett pénzügyi statisztika kiépítését tekintve is hamarabb lezárult, sem hogy érdemleges kezdeményezésekre vezethetett volna. Joggal tételezhetjük ugyanis fel, hogy egy magyar nemzeti bank funkcióinak, majd szervezetének kialakítása bizonyos adott időhatáron belül nem múlt volna el nyom nélkül a magyar hitelszervezeti statisztika kiépítése vonatkozásában sem.

Így az abszolút korszak magyar pénzügyi statisztikai dokumentumai között — a magyar szabadságharc bukását követően — főleg az ausztriai birodalmi hivatalos statisztikai szolgálat még erősen feudális szellemű, de megjelenési formájában már kapitalista állampénzügyi statisztikai dokumentumait említhetjük. Ezek „Übersichtstafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie” címmel jelentek meg, pénzügyi statisztikai vonatkozású részük pedig „Staatshaushalt” alcímet viselt.¹⁹

A feudális jellegű leíró statisztikai összehasonlító hagyományok túlélését e korszakban egyébként olyan ún. „tudományos” munkák is jelzik, mint például *Fr. W. Reeden* „Allgemeine vergleichende Finanzstatistik”-ja, mely úgyszintén a költségvetési vonatkozásokra koncentrált /6/ elsősorban, s melynek osztrák megfelelői is akadtak.

Kétségtelen azonban — és ezt talán nem árt gondolatmenetünk szempontjából hangsúlyozni —, hogy az abszolút korszak idevágó dokumentumait, amelyek már bő statisztikai vonatkozásokat is mutatnak fel, elsősorban a hivatalos statisztikai szolgálatok mind nemzetközileg, mind osztrák viszonylatban megindult gyors fejlődése következtében, jóval kevésbé ismerjük, mint annak a polgári forradalom előtti és kifejezetten feudális jellegű pénzügyigazgatási dokumentumait. Emiatt e téren mind történetírásunk, mind statisztikai tudományunk történetének kutatóira még jelentős és alapvető feladatok megoldása vár. Az idevágó források specifikus jelentőségét egyébként az adja meg, hogy bizonyos polgári fejlődést reprezentáló vívmányok erről az oldalról kerültek bele a magyar statisztikai fejlődésbe s így módon azok előzményeit a specifikus magyar pénzügyi statisztikai fejlődésben is csak ezeken keresztül találhatjuk meg.²⁰

Részben ebből a körülményből folyik az is, hogy a következő, 1867-es dualista korszak intézményei és fejlődése is számos vonatkozásban ma is olyannak tűnnek, mintha minden előzmény nélkül, egyenesen Minerva homlokából pattantak volna ki. Pedig azok előzményei megtalálhatók a *Quetelet* által kezdeményezett nemzetközi statisztikai kongresszusok tágabb értelemben vett pénzügyi statisztikai anyagában,²¹ melyek többnyire az egyes nemzeti statisztikai hivatalos szolgálatok tapasztalatainak szintetizálásából álltak elő, valamint lecsapódtak egy bizonyos fokig az osztrák hivatalos statisztikai szolgálat munkásságában is.²²

¹⁸ *Berzeviczy Gergely*: De Commercio et Industria Hungariae. Leutschoviae. 1797. Ford. *Gaal Jenő* i. m. II. rész, VII. fej.: Magyarország viszonya az osztrák-német tartományokhoz. 214. és köv. old.

¹⁹ *Dr. Horváth Róbert*: Konek Sándor professzor (1819—1884) elméleti statisztikai munkássága és a magyar polgári statisztikai elmélet kialakulása. Acta Univ. Szegediens. Jur. et Pol. Tom. XII. Fasc. 2., Szeged. 1965. 28. és köv. old. hivatkozással az osztrák hivatalos statisztikai szolgálat kialakulására, valamint arra a tényre, hogy az „Übersichtstafeln”-t a „Rechnungskontrollbehörde” és a „Tabellenanstalt” állították közösen össze az 1829—1865 közötti időszakra nézve. Lásd még *Meyer, R.*: The History and Development of Government Statistics in Austria. History of Statistics. Edited by Koren, J. New York. 1918. 87. és köv. old.

²⁰ Lásd *Horváth*: Konek Sándor professzor... c. i. m.

²¹ *Westergaard, H.*: Contributions to the History of Statistics. London. 1932. 172. és köv. old.

²² Lásd *Horváth*: Konek Sándor professzor... c. i. m.

E korszak egy másik pénzügyi statisztikai inspirációkat hordozó forrása a klasszikus közgazdaságtani gondolkozás statisztikai tükrözéseként jelentkezik. Az ez időben létrejött ún. „statisztikai közgazdaságtani munkák” pénzügyi részeire gondolunk itt nagyjából, olyan jelleggel mint amelyet *Porternek J. St. Mill* művével párhuzamosan létrejött munkája képvisel. /7/ Még inkább ebbe a vonalba estek *R. D. Baxter* nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő jellegű munkái.

E gondolatkörhöz a magyar szerzők közül kétségkívül *Kossuth Lajos* londoni 1858—1859. évi emigrációs egyetemi előadásainak pénzügytani fejezetei állottak a legközelebb.²³ Sajnálattal kell megállapítani azonban, hogy a kézirat e részeinek feltűnő hiányosságai s a londoni helyszíni kutatások lehetőségének hiánya miatt a jelen előadás szerzőjének nem volt még alkalma a *Kossuth* forradalmi pénzügyminiszteri tapasztalataiból, valamint a *J. St. Mill* és *Senior* által képviselt kiteljesedett angol klasszikus közgazdasági tanrendszer²⁴ súrlódásából előálló pénzügyi statisztikai koncepciók feltételezhető felmerülését verifikálni.

Az ország határain belül úgyszintén ebbe az irányba estek, — ha kissé távolabbról is — *Keleti Károly* közgazdasági munkái /9/, /10/, /11/ és valamivel közelebről a „statisztikai közgazdaságtant” elvileg is követelő *Konek Sándor*²⁵ majd még később *Földes Béla* /12/, /13/, /14/ árstatisztikai erőfeszítései, hogy csak a legjelentősebbeket említsük. A legnagyobb jelentőségű gyakorlati pénzügyi statisztikai kérdést, a magyar közgazdaság hozzájárulásának kérdését a dualista államrendszerhez azonban *Fényes Elek* vetette fel. Idevágó akadémiai előadása, ha némileg elavult statisztikai fegyverzettel, de éles forradalmi tisztánlátással foglalt állást e fontos kérdésben /15/, /16/, noha természetesen a magyar hozzájárulás kérdése végül is más alapon oldódott meg a kialakított delegációs rendszerben, illetve a delegációk által megállapított kvóták alapján /17/.

Fényes említett kontribúciójának, valamint az ezt megelőzően említett közgazdasági jellegű műveknek összehasonlítása is azt mutatja azonban, hogy a közgazdasági és statisztikai szakirodalmi munkák módszere és eszmevilága a XIX. század második felétől kezdve egyre inkább kezdett elválni egymástól ahelyett, hogy közeledett volna. Így magyar viszonylatban is érvényes tehát az a *Schumpeter*-féle megállapítás, hogy e két vonal világviszonylatban is észlelhető eltávolodása szinte a második világháborúig tartott és tulajdonképpen csak annak lezajlása után találkozott egymással.²⁶ A nálunk lezajlott fejlődés mégis annyiban eltér a világfejlődéstől, hogy ez a találkozás már első sorban a szocialista jellegű fejlődés hatására következett be, ahogy erre a későbbiek során még visszatérünk.

A közgazdasági és statisztikai vonal szétválásában hazai viszonylatban kétségkívül nagyobb szerepet játszott azonban az angol klasszikus közgazdaságtani iskola, illetve annak degenerálódása, semmint a határhaszonelmélet *Menger*-féle bécsi iskolájának kialakulása, bár ez utóbbi hatását sem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni.

²³ Lásd *Horváth*: *Kossuth haladó gondolatai...* c. i. m.

²⁴ Lásd *Schumpeter* i. m.

²⁵ Lásd *Horváth*: *Konek Sándor professzor...* c. i. m.; hivatkozással *Konek Sándor*: *A statisztika és a nemzetgazdaságtan közti viszony a mai korban.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1875. c. munkára.

²⁶ *Schumpeter* i. m.

III.

A fejlődés főbb vonalát azonban továbbra is szilárdan a kifejezetten hivatalos statisztikai, s közte a pénzügyi statisztika kifejlesztését célzó erőfeszítések képviselték, ahogy ezt már a korábbiakban is hangsúlyoztuk. Ezzel elérkeztünk a jubileumát ülő magyar hivatalos statisztikai szolgálat témánk körébe eső tevékenységének felvázolásához, amelyet a közületi és magánpénzügyek két fő területe szerint lehetne elhatárolni egészen az első világháborúig bezárólag. Ez az elhatárolás megfelelne annak a módszernek, amelyet a véglegesen kialakult magyar statisztikai szolgálat publikációiban, illetve a saját működésének összefoglalását célzó idevágó speciális és történeti jellegű kiadványában is követett. /18/

Az állami pénzügyek statisztikája körében kell elsősorban említeni az államháztartás, majd később az ún. önkormányzatok háztartásának — bevételeinek és kiadásainak — statisztikai felmérését. Az önkormányzatok idevágó adatai között a községek, a városok és a vármegyék közületi háztartásának statisztikája, valamint a vármegyei pénzügyigazgatáshoz tartozó árva- és gyámügyre vonatkozó statisztikai adatok szerepeltek. /19/ Ezeknek az adatgyűjtéseknek kiépítését az Országos Statisztikai Hivatal részben már a XIX. század 70-es éveitől kezdve, részben az ezt követő évtizedekben megkezdte. Az állami költségvetésre vonatkozó adatok folyamatos közlése azonban csak az 1893-tól kezdve rendszeresen közreadott Statisztikai Évkönyvben történt meg,²⁷ az önkormányzati háztartási adatok pedig csak időszakos formában kerültek publikálásra, először az első világháború előtti évtized végével, egyre tökéletesített formában.

Nem kerülheti el figyelmünket, hogy mind az állami, mind a közületi pénzügyek statisztikai számbavétele kifejezetten a pénzügyi államigazgatás empirikusan kialakult, illetve ennek megfelelő jogilag szabályozott kereteit követte szoroson és így távol állott minden, akár elméleti közgazdaságtani, akár pénzügytani jellegű megfontolástól. Ez összefüggött részben azzal is, hogy egyetemünk jog- és államtudományi karain oktatásra került pénzügytani tudomány csak 1891-ben nyert először polgárjogot önálló tanszék alakjában a budapesti egyetemen. Ez a pénzügytani tudomány azonban szinte teljesen pozitivistá alapon állott és a hagyományos pénzügyi jogi kategóriákhoz tapadt szoroson, ahogy erre már egy korábbi tanulmányunkban is utaltunk. /20/ Nem hogy monetáris közgazdaságtani szemléletről, de még csak szűkebb értelemben vett pénzügytani szemléletről sem lehet ebben az időszakban beszélni.

Közbevetőleg megjegyezzük, hogy e jogi kari pénzügytani tanszékből fejlődött ki az első világháború kitörésének az évében az ún. „Nemzetgazdaságtani tanszék”, mely a korábbi pénzügytani oktatást is magába foglalta, míg a pénzügyi jog előadását az államigazgatási jogi tanszékhez csatolták. /20/

A magyar egyetemi oktatásban tehát tulajdonképpen csak az ún. „szabad” vagy liberális kapitalista korszak lealkonyulásával és az imperialista szakasz kialakulásától kezdve nyert polgárjogot a polgári közgazdaságtan oktatása. Ezért nem lehet azon sem csodálkozni, hogy a közgazdasági szemlélet a hivatalos statisztikai szolgálat gazdaságstatisztikai és pénzügyi statisztikai jellegű

²⁷ Surányi-Unger Tivadar: A Magyar Statisztikai Évkönyv továbbfejlesztése. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1944. évi 7–8. sz. 319–347. old., különösen 323. old.; hivatkozással az 1893-as Évkönyv IX. fejezetére: Pénz és hitel, továbbá XV. fejezetére: Állami pénzügyek.

tevékenységében is csak igen kevéssé érvényesült. A hivatalos pénzügyi statisztikán belül főleg a kifejezetten állami pénzügyek szűkebb területe volt továbbra is az, mely az „éjjeliőr-állam” államjogi koncepciójának megfelelően a közgazdasági szemlélettől a legtávolabb esett.

Mutatja ezt különben az a tény is, hogy az adóstatisztika összeállítása továbbra is a pénzügyi adminisztráció tevékenységi körében maradt, noha az adórendszer első világháborút megelőző forrongása és megreformálása több alkalommal különféle hivatalos statisztikai feldolgozások és összeállítások kidolgozását is felvetette. /21/ Ezzel kapcsolatban néhány primér statisztikai felvételre is sor került például a fogyasztási adók vonatkozásában. /22/ Később, a két világháború között, ilyen kezdeményezésekre már kísérlet sem történt, s az adóstatisztika összeállítása az összes kapcsolódó problémákkal együtt teljesen mint központi pénzügyigazgatási probléma jelentkezett. /23/

Ha nem is a polgári közgazdasági szemlélet, de mindenesetre a gyakorlati polgári magángazdasági, illetve üzleti szemléletnek megfelelő gazdaságstatisztikai felfogás hatotta át a magyar hivatalos statisztikai szolgálat által az első világháború előtt összeállított és a magánpénzügyi szektorra vonatkozó statisztikai tevékenységet. Ebben a vonatkozásban első helyen kell említeni az 1875-ös kereskedelmi törvény rendelkezéseinek megfelelő módon, némi előzetes kísérletezés után véglegesen kialakított hitelintézeti statisztikát. /18/ Ez utóbbi két fő csoportra tagolódva, egyrészt a bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek tevékenységére összpontosítva, másrészt — külön a hitelszövetkezetek szerint is részletezve — a kötelező nyilvános könyvvezetés mérlegadataira épült fel. Az első csoportban az adatgyűjtés részletesebb, a második csoportban kevésbé részletes volt és általában a hitelintézetek évi forgalmát fogta át.

Lényegileg ennek az alapvető adatgyűjtésnek kiegészítését szolgálta olyan kisebb és csupán a későbbiek során felvett adatgyűjtési körök megszervezése is, mint a biztosításügy statisztikája vagy a kézizálogkölcson-üzletek statisztikája /18/, noha a biztosító intézetek a magyar magángazdaság finanszírozásában sohasem tudták azt a szerepet betölteni, mint akár a közép-európai viszonylatban, de különösen az angolszász országok viszonylatában. Ez adta meg egyébként a kézizálogkölcson-ügyletek felvételének jelentőségét is. /24/

Ebbe a körbe kapcsolódik végeredményben az általános magángazdasági értelemben vett üzleti finanszírozáson és a mezőgazdasági termelés finanszírozását végző speciális jellegű pénzintézeteken kívül, az ugyancsak speciálisan ipari finanszírozás kérdése az ipari részvénytőke alakjában. Ennek jelentősége az egyéni vállalkozást háttérbe szorító, társas vállalkozáson alapuló kapitalista fejlődésben egyre inkább előtérbe került, és az imperialista fejlődési szakasz kialakulása méginkább fokozta annak jelentőségét. Noha az Osztrák—Magyar Monarchia keretei között is túléltek azok a korábbi ausztriai birodalmi közgazdasági koncepciók, melyek elsősorban az ausztriai, valamint cseh- és morvaországi ipart tekintették a Monarchia — a „Gesamtmonarchie” — ipari bázisának, mindez nem tudta az önállóbb jellegű magyar iparfejlődést, elsősorban a mezőgazdasági bázison álló ipari fejlődést feltartóztani.

Ez a folyamat főleg az 1890-es évtizedtől kezdve vett fokozott lendületet, melyet a hivatalos statisztika már a következő, 1900-as évtizedtől kezdve nyomon kísért az ipari jellegű részvénytársaságok statisztikájának alakjában. /18/ Ez utóbbi adatgyűjtés külön mutatta ki a belföldi és külföldi tőke részvételét is az ipari termelés eme autonómabb jellegű finanszírozásában. Ezt az adat-

gyűjtést 1904-től kezdve már évente is publikálták a mérlegadatok, a nyereség-veszteségszámla, és a gyártott cikkek szerinti részletezésben. A gondolatmenetünkben érintett közgazdasági szemlélet érvényesülésének hiánya szempontjából jellegzetesnek kell tartanunk azt is, hogy még jó néhány évig, egészen 1909-ig eltartott, míg az ipari jellegű részvénytársaságokkal kapcsolatos adatgyűjtés szabatosabb statisztikai terminológiája és kategóriái annyira kikristályosodtak, hogy ez az adatgyűjtés egy valamennyire is felhasználható áttekintést tudott nyújtani kapitalista fejlődésünk e nagyjelentőségű szektoráról.

Hasonlóan rögs utat futott meg a hivatalos árstatisztika kialakulása is. /18/ Az Országos Statisztikai Hivatal megalakulásától kezdve igyekezett fokozatosan a kiskereskedelmi árak statisztikai módszertanát kialakítani, valamint az ezzel kapcsolatos adatgyűjtés körét és megbízhatóságát tágítani. Ennek ellenére csak 1899-ben sikerült az ún. középminőségű árukra vonatkozó árakat átlagárakként rendszeres adatfelvétel alapjává választani. Ez az adatfelvétel azonban főleg csak az élelmiszerekre és gyümölcsfélékre, főbb ital-, tüzelő- és takarmányfajtákra vonatkozott. A mezőgazdasági árak felvételére és közlésére csak rendszertelenül, a Statisztikai Közlemények egyes köteteiben került sor, az ipari árak felvétele pedig tulajdonképpen megoldatlan maradt az egész első világháború előtti korszakban. /25/

E korszak végével az árjegyzések kb. 300 helységegre terjedtek ki, elsősorban a nagyobb városokat és a nagyobb községeket ölelve csupán fel,²⁸ vagyis a mai „sampling-módszer” szerinti értelemben vett reprezentativitásról ez időben még nem beszélhetünk, inkább csak a kapitalista koncentrációnak megfelelő, valamiféle empirikus módszertani elképzelés érvényesüléséről. Ez utóbbi koncepció megfelel azonban a liberális közgazdaságtan ekkor már széles statisztikai körökben elterjedt életszínvonal — „standard of life” — szemléletének. Ez a megközelítés elsősorban a munkabérelmélet hatásaképpen alakult ki, úgy ahogy azt *Ricardo* a munkásosztályra vonatkoztatta /26/, ezért tartotta a hivatalos statisztika is elsősorban a városokat és a nagyobb helységeket szem előtt. Egy ilyen koncepció természetesen csak igen korlátozott mértékben lett volna felhasználható a monetáris közgazdasági elemzés céljaira, ez a gondolat azonban e korszakban fel sem merült, sem a gyakorlati, sem az elméleti pénzügyi politikai körökben. Vele csak később, részben az első világháborús pénzügyi erőfeszítések hatására, részben az azt követő új korszakban, a háború utáni gazdasági zavarok és az átmeneti gazdálkodás korszakában lehet csak találkozni. E korszaknak egy további jellegzetessége volt azonban már az is, hogy az nemcsak az említett nehézségekkel küzdött, hanem az önálló állami keretek, közte a pénzügyi keretek kialakításának bonyolult problémáival is maximálisan meg volt terhelve.

A pénzügyi és árstatisztika szerves összefüggésének hiánya különösen jól tükröződött a külkereskedelmi statisztika keretében. A problémák itt nemcsak abból táplálkoztak, hogy a dualista rendszernek megfelelően most már a monarchián belül is az ún. „magyar birodalom” határait átlépő áruk vámkötelesek lettek, hanem elsősorban az értékbeni számbavétel támasztotta a fő nehézséget. /18/ Mindaddig, ameddig a számbavételt a vámhatóság végezte, valódi értékbeni felmérésre nem is kerülhetett sor, ezt csak az áru feladója által kitöltött ún. „árnyilatkozati úrlapon” történt értékbevallás pótolhatta

²⁸ A Magyar Királyi Statisztikai Hivatal munkássága, 1871—1911. Magyar Statisztikai Közlemények. 36. köt. Budapest. 1911. 107. és köv. old.

jogilag és hiteles módon az aranyalapon álló szabad deviza- és fizetési forgalom mellett. Az árnyilatkozati űrlap használatát azonban csak 1906-ban vezették be.

Az árjegyzésekben mutatkozó szóródás az ilyen ún. szabad külkereskedelmi forgalomból egyébként eleve nem volt kiküszöbölhető. Ez vezetett 1901-ben a Külkereskedelmi Statisztikai Értékmegállapító Bizottság felállításához. Ebben olyan gyakorlati szakemberek működtek, akik az egyes vámtarifátételeknek megfelelően specifikált árufajták átlagos árait az évi szokásos kereskedelmi viszonyoknak megfelelően meg tudták határozni a külön e célra kialakított szakbizottságok kereteiben. Csak így vált biztosíthatóvá az összmonarchia valamennyire is áttekinthető külkereskedelmi statisztikájának kiépítése, minthogy ezeket az egységes értékelési elveket nemcsak Magyarország, hanem az osztrák tartományok is követték.

Az így megállapított egységáruk szolgáltak tehát a külkereskedelem értékbeli számbavételének, illetve magának a külkereskedelmi mérlegnek a megállapításához valutáris, illetve monetáris alapul. Rá kell azonban itt arra mutatni, hogy e külkereskedelmi mérleg már eleve — tisztán itt ismertetett módszeréből kifolyóan — nem lehetett kongruens egy szigorú értelemben vett pénzforgalmon alapuló fizetési mérleg áruforgalmi tételeinek összegével. E módszerbeli eltérés utal tehát egyben arra is, hogy a makroökonómiai szemlélet érvényesüléséről ekkor még ilyen tisztán statisztikai-technikai okokból sem lehetett volna szó, még amennyiben az elmélet e követelményt fel is vetette volna.

Az eddigiekből is kitűnően a dualizmus korának hivatalos magyar statisztikai szolgálata igen nagy erőfeszítéseket tett a magyar pénzügyi statisztika kiépítésére azon a színvonalon, amelyet a magyar pénzügyek fejlődése ténylegesen megkövetelt. Ami e programból megvalósult, nagyjából megfelelt a nemzetközi gazdaságstatisztikai követelményeknek, s inkább az volt a fő hiányosság, hogy ez a fejlődés — főleg a mostoha hivatali anyagi bázis miatt — nem terjedhetett ki a pénzügyi statisztika területének szélesebb és igényesebb átfogására. Fordulatot e téren csak az első világháború és következményei idéztek elő.

IV.

Az első világháború és következményei két vonalon is igen nagy feladatok elé állították a magyar hivatalos statisztikai apparátust.

Egyrészt a tradicionális adatgyűjtési tevékenységi kört a háború mostohább viszonyai között is tovább kellett vinni, ha némileg lecsökkentett keretben is. Másrészt, ugyanakkor ki kellett szolgálni mindazokat a rendkívüli szükségleteket is, amelyeket egy ilyen világméretű imperialista háború a gazdasági rendszer teljes mozgósításán keresztül mind emberi, mind anyagi erőben statisztikai téren felvetett. Pénzügyi vonatkozásban ezek a követelmények elsősorban a hitelintézeti koncentráción keresztül jelentkeztek, valamint e koncentráció statisztikai nyomon követésében. Ez az irányzat főleg a Pénzintézeti Központ 1916-os megalakulásától kezdve érvényesült erőteljesebben /27/, majd pedig a háborús gazdasági és valutáris viszonyok leromlásával az árstatisztika fokozottabb kiépítésének a követelményében. /25/, /27/

Egy további, rendkívüli problémát vetett fel az 1918-ban lejárt kvóta-egyezmény, amelyet az összedőlés előtt álló kettős monarchia szakemberei újabb évtizedekre vonatkozóan dolgoztak ki és rögzítettek. /28/, /29/

A magyar hivatalos statisztika pénzügyi részének kiépítésében — akárcsak a többi európai országban — nagyobb és döntőbb változások következtek azonban be az első világháború utáni szakaszban. E kérdésekbe a továbbiakban nem kívánunk hasonló részletességgel belebocsátkozni, mint az előző fejlődési szakaszok taglalásába, hanem még vázlatosabban kívánjuk csupán a figyelmet a fejlődés szempontjából legszembeesőbb jellegzetességekre ráirányítani.

Az első világháború következtében bekövetkezett területi változások, háborús és háború utáni megszállási károk és egyéb veszteségek, a magyar valuta összeomlása és egy teljesen új közgazdasági rendszer kialakításának a szükségletei nemcsak azokat a minden hadviselő felet sújtó, általános gazdasági konzekvenciákat hozták magukkal, amelyeket *Keynes* meglehetősen profétikus hangú művében már 1920-ban felvázolt /30/, hanem olyan különleges követelmények elé is állították a magyar pénzügyi statisztikát, amilyenekkel számos más európai állam, köztük még a vesztes oldalon állók sem voltak mindenütt kénytelenek megbirkózni.

E kaotikus viszonyok között az államvezetés informálása a hivatalos statisztika részéről egyre nagyobb erővel vetődött fel és egyre több olyan feladatot alakított ki a pénzügyi statisztika vonatkozásában, amelyekre korábban alig volt példa. A korona romlása és inflációja mind belső, mind külső vonatkozásban szükségessé tette például a hitelintézetek működésének új és részletesebb felmérését, az államháztartás bevételeinek és kiadásainak sokkal részletesebb összeállítását, előbb az Osztrák-Magyar Bank, majd annak jogutóda, az ún. Állami Jegyintézet működésének részletes kimutatását, nemcsak a jegyforgalom, hanem a kamatlábak és a papírkorona értékének aranykoronában való jegyzését és statisztikai kimutatását, továbbá a koronajegyzésnek zürichi átlagárfolyamokon való statisztikai kimutatását is stb. /27/, /31/ Külön hatalmas problémát jelentett az Osztrák-Magyar Monarchia államadósságainak felosztása /32/, amely egyébként a nemzetivagyon- és a nemzetijövedelem-számításoknak is újabb hatalmas lendületet adott, ha egyelőre nem is hivatalos statisztikai formában. /33/

A magyar valuta nemzetközi kölcsönök segítségével végrehajtott szanálása az újonnan létrehozott Nemzetek Szövetségének égisze alatt, nem hogy csökkentette volna a pénzügyi statisztika irányában támasztott új követelményeket, hanem még növelte is azokat. Az ún. „népszövetségi kölcsönnel” létrehozott szanálás, a Magyar Nemzeti Bank felállítása, valamint a jóvátételi fizetések konkrét módozatainak kidolgozása számos további problémát vetett fel, nemcsak az államvezetés felé, hanem tulajdonképpen pénzügyi szuverenitásunk megsértésével az ún. népszövetségi főbiztos felé is. Ez utóbbi a részére kiszolgáltatott hatalmas, főleg pénzügyi statisztikai anyagon keresztül ellenőrizte nemcsak a szanálási kölcsön felhasználását, hanem az ország egész gazdasági életének menetét is, hogy szükség esetén a hitelezők érdekében beleavatkozhatson az ország által követett gazdaságpolitika irányításába. /34/

Tekintettel arra, hogy a népszövetségi kölcsönnel párhuzamosan megindult a külföldi tőke beáramlása, főleg nem is annyira a magángazdaság, mint inkább a különféle közületek improduktív jellegű szükségleteinek a céljaira, e folyamat statisztikai számbavételére is szükség lett volna. Ennek elmaradása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az 1929-ben kitört nagy világgazdasági válság a magyar pénzügyi államvezetést is sok vonatkozásban — a kellő információk hiányában — megfosztotta a gyors és hatásos cselekvés lehetőségé-

től. /27/ A világgazdasági válsággal, majd az 1931-ben bevezetett kötött devizagazdálkodással a külföldi kölcsönök szolgálatának befagyasztása és a külföldi hitel elapadása is együttjárt. Így az ország túlnyomórészt belső erőforrásaira lett utalva, ami kifejezésre jutott a különféle belső hitelakciók fokozottabb kiépítésében, a különféle adósságrendezési problémákban, — akár a gazdaadósokról, akár az államadósságokról lett legyen is szó —, /27/ de együttjárt ez az ipari önfinanszírozás kialakulásával is. /35/

A pénzügyi statisztika terén az új fejlődés ebben a szakaszban elsősorban a monetáris szemlélet egyre határozottabb kialakításában jelentkezett a körülmények kényszerítő nyomására. Kifejezésre jutott ez a hitelintézeti koncentrációnak megfelelő statisztikai összeállításokban,²⁹ majd a nagy válság alatt a csődök és kényszeregyezségek statisztikai számbavételében³⁰ és a Nemzeti Bank munkájával összefüggő mindenfajta pénzügyi tevékenység részletesebb felmérésében,³¹ az adóstatisztika és az önkormányzatok pénzügyi statisztikájának részletesebb kidolgozásában,³² az árstatisztika korszerű színvonalon való kiépítésében /25/ és olyan makroökonomiai számítások bevezetésében és rendszeres vezetésében, mint a nemzeti jövedelem vagy a nemzetközi fizetési mérleg statisztikája, most már hivatalos statisztikai formában is. /33/

A gazdasági válság hatására megalakult a Magyar Gazdaságkutató Intézet is, mely e problémákat részben eltérő módszertani alapon közelítette meg. Lényegileg magángazdasági, bár intézményes alapon vitte tovább azt a statisztikai bázison álló közgazdasági irodalmat,³³ amelynek ebben a korszakban igen kiváló termékei születtek a pénzügyi statisztika terén is. Kiragadott példaként *Buday László* háború utáni helyzetfelmérésének pénzügyi részére /36/, /37/, *Laky Dezsőnek* a román megszállás közgazdasági káraitra vonatkozó munkájára /38/, *Fellner Frigyes* nemzetivagyon- és nemzetijövedelem-számításaira /33/, valamint a nemzeti tőke kiszámítására vonatkozó kísérletére,³⁴ *Szigeti Gyula* fizetési mérlegre vonatkozó tanulmányaira /39/, /40/, /41/, *Szőnyi Gyula* árstatisztikai munkásságára /42/, /43/, és *Surányi—Unger Tivadar* neoklasszikus, jóléti közgazdaságtani alapon álló „statisztikai közgazdaságtani” tanrendszerére /44/, /45/ kívánunk itt csupán utalni.

²⁹ *Laky Dezső*: A részvénytársaságok statisztikájának főbb tanulságai, 1928—30., *Magyar Statisztikai Szemle*, 1936. évi 6. sz. 499—524. old., továbbá *Móricz Miklós*: A trianoni Magyarország részvénytársaságai 1925—1938 között, uo., 1940. évi 6. sz. 478—494. old., valamint *Szőnyi Gyula*: A részvénytársaságok újabb adatai, uo., 1942. évi 9. sz. 578—599. old. (Ez utóbbi az 1926—1940. éveket öleli fel és az előbbinél jóval részletesebb.)

³⁰ *Szőnyi Gyula*: A hitelválság 1934. évi adatai. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1935. évi 3. sz. 209—216. old.

³¹ Lásd a Magyar Nemzeti Bank Havi Közleményei — a Bank alkalmazottai részére, továbbá a MNB közgyűlésének 1—23. rendes évi ülése, 1925—1949., valamint az MNB: A Pénzügyintézet Központ és ennek tagjai sorába tartozó magyarországi pénzügyintézetek zárószámadásának évkönyve, 1928—42. Összeállította *Mintszenyhy I.*, Szeged, 1930—1943.

³² Lásd /23/ i. m., továbbá Magyarország községeinek háztartási viszonyai az 1934. évi községi költségelirányzatok alapján. *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat, 93. köt., Budapest, 1935., és ugyanaz az 1940. évi adatok alapján, 115. köt. Budapest, 1943., valamint *Bene Lajos*: A magyar városi háztartási statisztika tanulságai. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1936. évi 3. sz., 252—260. old. és ua.: Pénzügytani vonatkozások a magyar városok háztartási statisztikájában. Kiny. az „Ünnepi dolgozatok Balás Károly, Heller Farkas 60. évfordulójára” (Szeged, 1937.) c. munkából.

³³ Lásd a Magyar Gazdaságkutató Intézet helyzetjelentéseit, továbbá az alábbi főbb pénzügyi statisztikai tárgyú külön kiadványait: 1. sz.: *Varga István*: A budapesti tőzsdén jegyzett részvények jövedelmezősége Budapest, 1929.; 4. sz.: *György Endre*: Az árak kialakulása a kereskedelmi forgalomban Budapest, 1931.; 11. sz.: *Matolcsy Mátyás—Varga István*: Magyarország nemzeti jövedelme, 1924/25—1934/35. Budapest, 1936.; 14. sz.: *Matolcsy Mátyás*: A magyarországi jövedelem és adóteher megoszlása, Budapest, 1938.; 27. sz.: Ua.: A magyar mezőgazdaság adóssághalmozódásának alakulása az 1924—1944. években. Budapest, 1944.

³⁴ *Fellner Frigyes*: A munka és tőke részesedése a nemzeti jövedelemben és közterhekben Magyarországon. *Budapesti Szemle*, 1937. március, 309. és köv. old.

Nem kerülheti el ebben a vonatkozásban figyelmünket, hogy ez a nagyszabású átalakulás a pénzügyi és monetáris statisztika vonatkozásában nem maradt hatás nélkül az egész magyar hivatalos statisztika gazdaságstatisztikai munkásságára sem, annak modernizálását vetve fel.³⁵ Ennek megfelelően 1941—1943 között az 1929-ben létrehozott Országos Statisztikai Tanács ismételtén foglalkozott ezzel a problémával és az általa kiküldött szakbizottság egy igen részletes és nem csupán az új fejlődésnek megfelelő empirikus, hanem bizonyos elméleti, monetáris közgazdasági szempontokat is figyelembe vevő javaslatot dolgozott ki. Igaz, ez a javaslat elsősorban a magyar hivatalos statisztikai szolgálat évkönyvi publikációinak átalakítására vonatkozott, de végrehajtása esetén természetesen visszahatott volna a Központi Statisztikai Hivatal gazdaságstatisztikai munkásságára is.

Az időközben megindult fegyverkezési program, az ún. 1938-as „Győri-program” végrehajtása — amely gyorsan az ország háborús gazdasági átállítását eredményezte —, majd a második világháborúba történt belépésünk azonban nem tették már lehetővé ilyen nagyobb szabású statisztikai reform végrehajtását. Ehelyett csupán a legelkerülhetlenebb árstatisztikai problémák megoldása /25/, továbbá az ipari termelésre és annak önfinanszírozására vonatkozó konjunktúra-statisztika kiépítése voltak azok a legjelentősebb és legsürgősebb feladatok, amelyek megoldására még a polgári hivatalos statisztika lélegzetvételeből futotta.³⁶ Kihatottak egyébként a pénzügyi statisztikára olyan más, háborús jellegű problémákból eredő megoldások is, mint például a közellátási pontrendszer bevezetése és annak az adófizetésekkel való összekapcsolása.

A polgári gazdasági és pénzügyi statisztika e kialakult és módosult rendszere azonban gyorsan dezorganizálódott az ország területének hadszíntérré válásával, majd a második imperialista világháború következményeként a kapitalista Magyarország teljes összeomlásával. /27/ A pénzügyi statisztika problémái ettől kezdve egy új, szocialista jellegű statisztikai rendszer keretében jelentkeztek, ha nem is azonnal, de bizonyos átmeneti szakasz után egyre határozottabban.

V.

E döntő jellegű történelmi változással kapcsolatban arra a nagyjelentőségű tényre kell utalnunk elsősorban, hogy a szocialista pénzügyi statisztika koncepciói a második világháború után nem első ízben és nem minden előzmény nélkül jelentkeztek hazánkban. Azok a figyelemre méltó erőfeszítések, amelyeket a Magyar Tanácsköztársaság gazdaságpolitikai vezetése egy tervgazdasági koncepció érvényesítése érdekében dolgozott ki, megfelelő pénzügyi statisztikai bázison nyugodtak és szakszempontról igen magas színvonalúaknak minősíthetők. E kérdéssel részletesebben foglalkoztam egy idevágó tanulmányomban s így a részletekre nézve szabadon helyüzt arra csupán utalni. /46/

Az 1945—1946-os magyar inflációnak a gazdaságtörténetben eddig páratlan méretei, az országot ért háborús károk nagysága s a régi kapitalista államapparátus szinte teljes összeomlása pénzügyi statisztikai értelemben is majdnem teljes vákuumot teremtett /47/, amelyet a hivatalos statisztikai munka

³⁵ Lásd *Surányi-Unger* 27-es jegyzetben idézett tanulmányát.

³⁶ A második világháború előestéjén bevezetett részleges havi gyáripari konjunktúrastatisztikára célunk itt, melynek eredményeit nem tették közzé.

újrafelvétele igen nagy erővel próbált meg újra kitölteni. Az inflációs árak és bérek /48/, a pénzforgalmi statisztika, valamint az állami költségvetés összeállítása ez időben igen nagy hivatalos statisztikai energiákat emésztett fel, hogy végül is a stabilizáció előkészületeire toldják át a hangsúly. A stabilizáció kidolgozásában azonban nem a hivatalos statisztika játszotta a vezérszerepet, hanem az jelentős részben a Magyar Kommunista Párt szakértő gárdája köré sűrűsödött.³⁷

A háború utáni nemzeti termelés és nemzeti jövedelem becsléseire alapítva és egy elméletileg meghatározott árszínvonalra felépítve, valamint a döntő pénzügyi szektorokat megragadva, ez a stabilizációs munka teljes sikerrel járt, és alapot nyújtott a 3 éves terv kidolgozásához.³⁸ Ez utóbbi egyben nemcsak az újjáépítést, hanem a szocializmusra való áttérést is hivatva volt előkészíteni. Ennek pénzügyi vonatkozásai a kulcsszektorot képező beruházási statisztika köré összpontosultak, melyet a finanszírozás módjára vonatkozó részletes pénzügyi terv egészített ki. /49/

A magyar hivatalos statisztikai szolgálat szocialista típusú átszervezésével 1949-től kezdve megteremtődtek a szocialista típusú gazdasági és pénzügyi statisztika alapjai is, noha a reálgazdasági szemléletnek megfelelően a pénzügyi statisztika sok vonatkozásban még mindig háttérbe szorult. Ennek ellenére a makroökonómiai monetáris szemlélet a szovjet tervgazdálkodás tapasztalatain alapuló átfogó népgazdasági mérleg pénzügyi mérlegén keresztül hatásosan érvényesült mind belső, mind külső gazdasági viszonylatban. /50/

Tekintettel azonban a különféle állami statisztikai munkával foglalkozó gazdálkodó csúcsszervek igen szerteágazó és sokszor egymást keresztező tevékenységére, a pénzügyi statisztika egy közeljövőben végrehajtandó makroökonómiai szintű koordinálása elengedhetetlennek látszik. Ennek szükségessége annál is inkább fennáll, mert az új gazdasági mechanizmusra való áttérés különböző árzónáiban ilyen magasabb rendű összefogás, illetve szintézis hiányában aligha lehet orientálódni gazdaságpolitikai szempontból.³⁹

E korszak pénzügyi statisztikai munkásságának áttekintéséből olyan benyomás meríthető, hogy a makroökonómiai koncepciók és elemzések mellett, — amelyek részben a szovjet tapasztalatokból, részben a korábbi hagyományos statisztika elemeinek felhasználásával viszonylag könnyebben voltak kiépíthetők —, még mindig mutatkozik szükséglet a részletproblémák kidolgozása, /52/, /53/, /54/, /55/, /56/, /57/ valamint az ezekkel kapcsolatos szervező és elemző munka vonatkozásában. Ez összefügg részben azzal is, hogy szocialista típusú pénzügytani tudományunk még mindig alig tudott kibontakozni a kezdeti nehézségekből és pénzügyi jogi tudományunk is inkább csak követte a lezajlott változásokat, de kellő pénzügytani orientáció hiányában szintén nem tudott emelővé válni a fejlődés előmozdítása és gyorsítása felé. Így azon sem csodálkozhatunk, hogy a pénzügyi statisztika kérdését e szakaszban éppen csak hogy megpendítették /51/, de komoly javaslat formájában az még nem vetődött fel.

³⁷ Antos István: Infláció vagy jó pénz. A Magyar Kommunista Párt Politikai Akadémiája, III. Budapest, 1946.

³⁸ Varga István: Az újabb magyar pénztörténet egyes elméleti tanulságai. (Posthumus mű.) Szerk.: Schmidt Adám. Budapest. 1964., továbbá Horváth Róbert: Gresham's Law and the Great Hungarian Inflation. 1945—1946. A Retrospect. Bulletin of the International Statistical Institute. Proceedings of the 35th Session. Beograd. 1965. Vol. XLI. Book 1. 342. és köv. old.

³⁹ Egy bizonyos fokig változik a helyzet az 1967-ben elhatározott konjunktúrakutató intézet felállításával.

Úgy véljük mégis, hogy közel az idő, midőn az új gazdasági mechanizmus szellemének érvényesülése a makroökonómiai monetáris szemlélet erősödését és ehhez kapcsolódva egy átfogó szocialista típusú pénzügyi statisztika kiépítésének felvetését eredményezi, statisztikai tudományunk időszerű hozzájárulását is reprezentálva fejlődésünk e nagyjelentőségű legújabb szakaszában.

IRODALOM

- /1/ Dr. Horváth Róbert: A magyar hivatalos statisztikai szolgálat kialakulásának jelentőségéről. *Statisztikai Szemle*. 1958. évi 3. sz. 161—177. old.
- /2/ Le Prestre, S. — *Seigneur de Vauban*: Projet d'une dime royale. 1707.
- /3/ Dr. Horváth Róbert: Az első magyar klasszikus közgazdász: Berzeviczy Gergely. Monográfia. Kézirat.
- /4/ Tabella Perhibens Quantum Regni Jurisdictionibus ab Anno 1826/7 usque inclusive Annum 1832/3 titulo Contributionis annue in Diametro impositum, etc. Per Regium Locumtenentiale Exactoratus Officium. Budae. 1839.
- /5/ A Magyar Királyi Kamara Főkimutatása az 1848/49. katonai évre készült magyarországi és tengeremléki tartományok rendes és rendkívüli statusjövödelmek és kiadások költségtervének és ennek folytatában reménylendő maradvány. Országos Statisztikai Hivatal. 1848.
- /6/ Reeden, Fr. W.: Allgemeine vergleichende Finanzstatistik. Darmstadt. 1853.
- /7/ Porter, G. R.: Progress of the Nation in its various Social and Economical Relations. From the Beginning of the Nineteenth Century to the Present Time. London. 1836—1843.
- /8/ Baxter, R. D.: The Budget and the Income Tax. London, 1860., továbbá: National Income: The United Kingdom. London. 1868. és The Taxation of the United Kingdom. London. 1869.
- /9/ Keleti Károly: Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statisztika szempontjából. Pest. 1871. 472 old.
- /10/ Keleti Károly: Visszapillantás közgazdaságunk egy negyedszázadára. Budapest. 1875. 29 old.
- /11/ Keleti Károly: Magyarország közgazdasági és műveltségi állapotai. Budapest. 1879. 299 old.
- /12/ Földes Béla: Statisztikai vizsgálódások a XIX. század gabonaárainak alakulásáról. Budapest. 1905. 102 old.
- /13/ Földes Béla: Adalékok a papírpénz történetéhez és statisztikájához. Budapest. 1882. 32 old.
- /14/ Földes Béla: Papírvaluta és ágió. Nemzetgazdaság-statisztikai vizsgálódások azoknak kutatásáról különös tekintettel a kereskedelmi forgalomra. Budapest. 1883. 154 old.
- /15/ Dr. Horváth Róbert: Fényes Elek, a haladó magyar statisztikus és reformer (1807—1876). Acta Univ. Szegediens. Jur. et Pol. Tom. III. Fasc. 5. Szeged, 1957.
- /16/ Fényes Elek: Párhuzam egyfelől a magyar koronai birodalom, másfelől az ausztriai nemzet, lengyel, cseh koronai országok között. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1867.
- /17/ Földes Béla: Quóta-tanulmányok. Budapest. 1899. 127 old.
- /18/ A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal munkássága, 1871—1911. Magyar Statisztikai Közlemények. 36. köt. Budapest, 1911.
- /19/ A községek, vármegyék és városok háztartási statisztikája. Magyar Statisztikai Közlemények. 39., 40. és 58. köt. Budapest, 1908., 1909. és 1910.
- /20/ Dr. Horváth Róbert: A pénzügytan oktatásáról állam- és jogtudományi karainkon. Felsőoktatási Szemle. 1957. évi 1—2. sz. 33—37. old.
- /21/ A m. kir. Pénzügyminisztérium 5 évi működése, 1867—1871-ig. Szerk.: Pongrácz, F.—Lukács, B. Budapest, 1873., továbbá A m. kir. Pénzügyminisztérium 10 évi működése. 1895—1905. Budapest, 1905., valamint A magyar egyenesadók történeti fejlődése. Az egyenesadó-enquête irományai. Budapest, 1895. (Valamennyi a Pénzügyminisztérium kiadása.) Lásd még: Zawadowski Alfréd: Állami pénzügyeink fejlődése 1867. és 1921. közt. Klny. a Magyar Statisztikai Szemle, 1943. évi 9. sz.-ból. (A megírás ideje 1921.)
- /22/ Az 1867—1913. évi fogyasztási adóeredmények statisztikai egybeállítása a magyar korona országaira vonatkozólag. Budapest, 1867—1914. Sorozat. Összeállította a pénzügyminisztériumi számvevőség fogyasztási adó csoportja.
- /23/ Adóstatisztika, 1—12. köt., Budapest, 1929—1943. A Pénzügyminisztérium kiadása. Budapest, 1929—1943. Az 1. köt.-ben a főbb 1913. és 1927—1928. évi eredmények összehasonlításával.
- /24/ Magyarország pénzügyi intézetei négy évtized távlatában. Szerk.: Vargha Gyula. Budapest. 1885. 218 old., továbbá ua.: A magyar hitelügy és hitelintézetek története. Budapest, 1896. 636 old.
- /25/ Dr. Molnár Tibor: Adalékok Magyarország ipari árstatistikájának történetéhez. 1724—1950. (Kézirat.)
- /26/ Dr. Horváth Róbert: Ricardo „Principles”-ének új magyar kiadásáról. Jogtudományi Közöny. 1956. évi 2. sz. 118—125. old.
- /27/ Dr. Horváth Róbert — Párniczky Ede — Anninger Vilmos: A magyar hitelpolitika az 1920—1944. években. Budapest. 1946.
- /28/ Teleszky János: A magyar állam pénzügyei a háború alatt. Budapest, 1927. 428 old.
- /29/ Popovics Sándor: A pénz sorsa a háborúban. Budapest, 1926. 157 old.
- /30/ Keynes, J. M.: The Economic Consequences of the War. London. 1920.
- /31/ Dr. Horváth Róbert: A pénzügyrendszer néhány problémájáról. A magyar pénzügyi jog főbb kérdései. Szerk.: Horváth Róbert. Budapest. 1954.
- /32/ Szabó Alajos: Javaslat a magyar birodalom államadóságainak szétosztása tárgyában. Budapest, 1922.
- /33/ Dr. Horváth Róbert: A polgári nemzeti jövedelemszámítás Magyarországon. Statisztikai Szemle. 1956. évi 4. sz. 324—337. old.
- /34/ Dr. Horváth Róbert: A népszámlálások jogtudományi vonatkozásairól. Jogtudományi Közöny. 1960. évi 1—2. sz. 61—67. old.
- /35/ Kecő István: Zur Rolle des ausländischen Unternehmungskapitals in der ungarischen Wirtschaft. Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch. 1939. 396—403. old.

- /36/ *Buday László*: A megcsönkített Magyarország. Budapest. 1921. 298 old.
- /37/ *Buday László*: Magyarország küzdelmes évei. Budapest. 1923. 223 old.
- /38/ *Laky Dezső*: Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Budapest. 1923. 468 old.
- /39/ *Szigeti Gyula*: Magyarország nemzetközi fizetési mérlegének alakulása 1923- és 1924-ben. Budapest. 1926.
- /40/ *Szigeti Gyula*: Magyarország nemzetközi fizetési mérlege és külföldi tartozásai az 1931. évben. Budapest. 1932.
- /41/ *Szigeti Gyula*: A fizetési mérleg egyensúlyban-tartásának kérdése a háború utáni Magyarországon. Szeged. 1937. 18 old.
- /42/ *Szónyi Gyula*: Az 1928. évi árstatisztikai és pénzügyi jelző számok. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1929. évi 2. sz. 147—166. old. és ua. az 1930. első félévi uo. 1930. évi 7. sz. 611—623. old., az 1930. második félévi uo. 1931. évi 2. sz. 158—175. old.
- /43/ *Szónyi Gyula*: A nagykereskedelmi árak alakulása a Székesfővárosban, 1929—40. Budapest. 1943. 256 old. (Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Statisztikai Közlemények. 94. köt. 2. sz.)
- /44/ *Surányi-Unger Tivadar*: Magyar nemzetgazdaság és pénzügy. Budapest. 1936. 607 old.
- /45/ *Surányi-Unger Tivadar*: A magyar gazdasági jólét útja. Budapest. 1940. 112 old.
- /46/ *Dr. Horváth Róbert*: A Magyar Tanácsköztársaság statisztikai koncepcióiról. Acta Univ. Szegediens. Jur. et Pol. Tom. VI. Fasc. 4. Szeged. 1960.
- /47/ *Dr. Horváth Róbert*: Pénzügyi helyzet. A mai Magyarország. Szerk. *Elekes Dezső*. Budapest. én.
- /48/ *Dr. Horváth Róbert*: Az 1945—46-os magyar infláció elméleti kérdései 10 év tudományos fejlődés távlatában. Acta Univ. Szegediens. Jur. et Pol. Tom. I. Fasc. 2. Szeged. 1955.
- /49/ Magyarország 3 éves terve. Az Országos Tervhivatal kiadása. Budapest. 1947.
- /50/ *Dr. Horváth Róbert*: A pénzügytan újabb fejlődési irányai. *Közgazdasági Szemle*. 1957. évi 3. sz. 287—302. old.
- /51/ *Szász János*: A pénzügyi statisztika feladatai. *Statisztikai Szemle*. 1952. évi 12. sz. 1053—1058. old.
- /52/ *Lengyel László*: Az államigazgatási szervek költségvetési gazdálkodásának rendszeréről. *Statisztikai Szemle*. 1954. évi 9. sz. 676—689. old.
- /53/ *Dr. Lengyel László*: A pénzügyi statisztika néhány időszerű kérdése. *Statisztikai Szemle*. 1957. évi 11. sz. 970—980. old.
- /54/ *Dr. Schmidt Ádám*: A költségvetési statisztika néhány kérdése. *Statisztikai Szemle*. 1960. évi 11. sz. 1118—1133. old.
- /55/ *Csernok Attila*: A lakosság pénzforgalmi mérlege és a vásárlóalap-számítás. *Statisztikai Szemle*. 1957. évi 8—9. sz. 656—672. old.
- /56/ *Láng György*: A lakosság pénzügyi helyzetének új vonásai a hároméves terv időszakában. *Statisztikai Szemle*. 1961. évi 11. sz. 1135—1149. old.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк автора был подвергнут обсуждению на состоявшейся в Гёдэле по случаю столетнего юбилея венгерской официальной статистики с 23 по 25 мая 1967 года V-ой выездной сессии по истории статистики.

V-ая выездная сессия по истории статистики предоставила возможность для освещения запущенных до сих пор вопросов образования венгерской статистики цен и финансов. Оттеснение этого вопроса на задний план было связано с тем обстоятельством, что в Венгрии развитие экономической науки на протяжении всего XIX и начала XX века отставало от прогресса статистической науки, из-за чего статистическая служба была вынуждена эмпирическим путем создать отечественную статистику цен и финансов.

Начало развития в этой области на грани XVIII и XIX веков выглядело по-иному. Пионеры венгерской классической экономической науки *Миклош Шкерлец* и в особенности *Гергей Берзевици* затронули важнейшие вопросы образования буржуазной статистики цен и финансов и отметили также и то обстоятельство, что для реализации последней имеет место необходимость в государственной, то есть официальной статистической деятельности. Берзевици наряду с прочим отмечает значение создания статистики национального богатства и национального дохода, статистики налогов и цен и формулирует в общих чертах принципы государственного бюджета и кредитного хозяйства. Автор указывает на тот факт, что из-за наличия феодальных отношений по этому пути пошли лишь венгерская буржуазная революция 1848 года и инициативы Кошшута в области финансовой политики и затем показывает, каким образом после поражения национально-освободительной борьбы в условиях австрийского абсолютизма в страну проникали отдельные достижения международных статистических конгрессов в области статистики цен и финансов, что со своей стороны тоже подготавливало почву для возникновения венгерской официальной статистики в 1867 году.

Автор отмечает заслуги „экономического статистического” направления венгерской статистической науки в этой подготовке, а потом описывает деятельность приближавшейся быстро к международному уровню венгерской официальной статистики, которая

в период перед первой мировой войны достигла особенно крупных результатов в статистике кредитных учреждений. Статистика розничных цен в то время охватывала 300 населенных пунктов, далее, была создана система регулярного наблюдения государственного бюджета и периодического наблюдения местных бюджетов. Весьма тяжелую проблему в то время представляла собой разработка системы оценки во внешнеторговой статистике из-за наличия внутренних таможенных границ Австро-Венгерской Монархии.

После первой мировой войны на развитие единой статистики цен и финансов оказывали воздействие дальнейшие успехи в области статистики цен, кредита и финансов военных лет, вызванные новой территорией и государственной организацией изменения, далее послевоенная инфляция и стабилизация, финансовый контроль Лиги Наций и, наконец, обстановка, возникшая в результате мирового экономического кризиса. Автор дает оценку влияния деятельности приближавшихся к экономической теории статистиков и работы Венгерского экономического института на развитие венгерской официальной статистики цен и финансов. Он отмечает, что вопрос единообразия настоящей системы был поставлен Статистическим советом в начале второй мировой войны, но практические шаги не были предприняты. В заключительной части своего очерка автор констатирует, что рамки для организованного решения этой проблемы были даны созданием системы планового хозяйства и социалистической реорганизацией венгерской статистики в 1949 году, но этот процесс был замедлен чрезмерно реальной экономической концепцией. Излагая достигнутые в этой области частные результаты, автор указывает на то обстоятельство, что производимое в настоящее время внедрение новой системы управления народным хозяйством обеспечит благоприятную атмосферу для реализации монетарной концепции и создания единой социалистической системы цен и финансов.

SUMMARY

The paper was discussed at the 5th Itinerary Session on the History of Statistics, organized in Gödöllő, on the occasion of the 100th anniversary of the existence of the official statistical service from 23 to 25 May, 1967.

The 5th Itinerary Session on the History of Statistics provided a good opportunity for raising the so far neglected question of the development of the Hungarian financial and price statistics. Earlier the falling to the background of this question was connected with the characteristic feature of the development of science in Hungary that the development of Hungarian economics was lagging behind the development of the Hungarian statistical science during the whole 19th century, even at the beginning of the 20th century, and it became the task of the official statistical service to establish the Hungarian financial and price statistics on an empirical basis.

The start in this field was very promising at the turn of the 18th and 19th centuries. The first pioneers of Hungarian classical economics, Miklós Skerlecz, but especially Gergely Berzeviczy, raised the main problems of developing a uniform, Hungarian capitalist financial and price statistics and referred also to the fact that its putting into practice would require governmental i. e. official statistical activity. Berzeviczy pointed, among others, to the importance of developing statistics on the national income, national wealth, taxes and prices and outlined also the principles of a regular state budget and credit economy. The paper shows that due to the survival of the feudal order only the Hungarian bourgeois revolution of 1848, and, first of all, the initiatives of Kossuth, as Minister of Finance, took this way, and after the fall of the War of Independence, how certain financial and price statistical achievements of the national statistical congresses were introduced in the country, clearing the ground also for the establishment of the Hungarian official statistical service in 1867. In this preparatory work the author of the paper appreciates also the work of the „economico-statistical school” of the Hungarian statistical science, then he outlines the activity of the Hungarian official statistical service, approaching the international level quickly and reaching its highest level in the statistics of the credit institutions before World War I. At that time the price statistics of retail trade covered about 300 greater settlements and also the system of the regular surveying of the state budgeting and of the periodical surveying of the autonomous households was set up. The solution of the problem of evaluation in the statistics of foreign trade was a very difficult problem in that stage, considering the internal customs frontiers of the Austro-Hungarian Monarchy.

After World War I, the developing of a uniform system of the financial and price statistics was affected partly by the survival of the wartime achievement in the field of the price, credit and financial statistics, partly by the changes due to the new state territory and state organization, to which the post-war inflation and stabilization, the financial control of the League of Nations as well as the demands raised by the world economic crisis greatly contributed. The paper evaluates also the relevant activity of the statistical authors, coming nearer to the theory of economics as well as the impact of the work of the Hungarian Institute for Economic Research on the development of the official Hungarian price and financial statistics. He states that the problem of standardizing this system emerged on the part of the Council for Statistics at the beginning of World War II, was, however, not realized. To conclude, the author refers to the fact that the frames of an institutional solution of the problem were granted from 1949 on, with the building up of the socialist planned economy and with the corresponding reorganization of the Hungarian official statistical service but the too strong real-economic „production” view has slackened this process. Reviewing the partial results attained in this field the paper points to the fact that at present the developing of the new economic mechanism creates a favourable atmosphere for the realization of the monetary view and also for developing a uniform socialist financial and price system

ADALÉKOK A NEMZETIJÖVEDELEM-SZÁMÍTÁS HAZAI TÖRTÉNETÉHEZ*

DR. KENESSEY ZOLTÁN

Jelen tanulmány néhány adalékkal szeretne hozzájárulni a magyar nemzeti-jövedelem-számítás történetének megvilágításához. Ez nem csupán a hivatalos statisztika centenáriuma, hanem a nemzetijövedelem-számítás rendszerének jelenleg folyó továbbfejlesztése kapcsán is aktuális feladatnak látszik. Mindkét szempontból érdemesnek tűnik felidézni a kezdet erőfeszítéseit, valamint a nagynevű elődök munkásságát. Ezek sorában is először *Fellner Frigyes* életpályájáról és munkásságáról kell megemlékeznünk.

1. FELLNER FRIGYES ÉLETÚTJÁRÓL

Fellner Frigyes 1871-ben szegény kereskedői családban született. Tanulmányai során állam- és jogtudományi doktorátust, valamint ügyvédi oklevelet szerzett. Amint *Laky* leírja „Ifjúkorában sokat kellett küzdenie életfenntartásáért és úgy tudom, elég hamar sietett családjának segítségére is, amikor ezt lehetővé tette korán felismert tehetsége s abból folyólag biztos kenyérkeresete”.¹

Pályáját mint *Hieronymi Károly* magántitkára kezdte meg. (Hieronymi a kiegyezéstől helyettes államtitkár volt a Közlekedési Minisztériumban, majd 1882-ben az osztrák—magyar államvasutak igazgatója lett. 1892-ben a legfelső állami számszék elnöke, ugyanabban az évben *Wekerle Sándor* mellett belügyminiszter. Kereskedelmi miniszter volt *Tisza István* 1903. évi és *Khuen Hédervár* 1910. évi kormányában is.) Hieronymi vitte *Fellnert* a Magyar Agrár- és Járadékbankhoz is, ahol fokozatosan előrehaladva *Fellner* vezérigazgató-helyettes lett. Ezen állásáról 1919-ben mondott le.

Tudományos érdeklődésének és tehetségének már egyetemi hallgató korában tanújelét adta, amikor a nemzeti vagyon kérdéséről írt munkájával pályadíjat is nyert. Hivatali állása mellett is állandóan folytatta tudományos tevékenységét. Számos publikációja mellett 1901-től 1905-ig a Budapesti Kereskedelmi Akadémián mint a nemzetgazdaságtan és a pénzügytan tanára működött. 1903-ban a tudományegyetem magántanárrá habilitálta, 1914-ben elnyerte az egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címet. 1915-ben az Akadémia levelező tagjává választották. 1920-ban a budapesti Tudományegyetem mellett létesített közgazdaság-

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves fennállása alkalmából rendezett Centenáriumi Statisztikai Ulésszak keretében 1967. május 23—25 között Gödöllőn tartott V. Statisztikatörténeti Vándorülésen megvitatott előadás.

¹ *Magyar Statisztikai Szemle*, 1947. évi 7—8. sz. 275. old.

tudományi karon egyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. Mint egyetemi tanár, gazdaságpolitikát, pénzügytant és statisztikát adott elő. Az Akadémia rendes tagjává is megválasztották.

Fellner Frigyes a magyar — és tegyük hozzá: a nemzetközi — statisztika történetébe a nemzetijövedelem- és a nemzetivagyon-számítás kérdéseinek tanulmányozásával írta be a nevét. Mint a Nemzetközi Statisztikai Intézet tagja nagy érdemeket szerzett a magyar statisztikusok tekintélyének a gyarapításában. Kiemelkedően szerepelt az Intézet ülésein már az első világháború előtt is, s utána is az igen tekintélyes tagok közé tartozott. „Volt idő, amikor — különösen a két világháború között — szinte hozzátartozott az Institut üléseinek a képéhez a nagy népszerűségnek örvendett Fellner Frigyes személye, — akár mint előadóé, akár valamelyik szakosztály elnöki székében.”²

Fellner Frigyes életútjának bemutatása nem lehet teljes anélkül, hogy e nagy magyar tudós halálának a körülményeiről ne emlékezzünk meg. Az életének nyolcadik évtizedében járó Fellner Frigyesnek nem adatott meg a nyugodalmas alkony: a fasiszták elhurcolták, a lanzendorfi, majd mauthauseni koncentrációs táborba zárták, ahol — amint Laky Dezső is leírta — a magyar és nemzetközi statisztikai tudományos élet e neves képviselője nyomorultan pusztult el: „Távol a hazájától, súlyos megpróbáltatások után, a nehéz idők egyik legszörnyűbb intézményében, a mauthauseni koncentrációs táborban halt meg. Idős szervezete nem bírta a nélkülözéseket. A magyar tudománynak ez a kitűnősége is, mint annyi sok más szerencsétlen társa, a szó szoros értelmében éhenhalt. Lassan fogyott el ereje és előbb örökké dolgos energiája csendesen kialudt. Pedig, amikor 1944 tavaszán a lanzendorfi koncentrációs táborban utoljára szorítottunk egymással kezét, mennyire hitt egy jobb világ elérésében, melynek hajnalát azonban ő már nem érthette meg.”³

Fellner Frigyes munkássága nem tartozott a magyar hivatalos statisztika tevékenységi körébe. A nemzeti jövedelem és a nemzeti vagyon számításával kapcsolatos módszertani munkái, valamint ezekre vonatkozó számításai mégis a magyar nemzetivagyon- és nemzetijövedelem-számítás megalapozójává tették.

2. A NEMZETIJÖVEDELEM-SZÁMÍTÁS KEZDETEI MAGYARORSZÁGON

A nemzetivagyon- és a nemzetijövedelem-számítás Magyarországon viszonylag korán, számos gazdaságilag fejlettebb országot megelőzve indult meg. Magyarország hozzájárulása a nemzetijövedelem-számítás nemzetközi elterjedéséhez — mindenekelőtt *Fellner Frigyes* munkássága és a Nemzetközi Statisztikai Intézetben kifejtett erőfeszítései révén — kifejezetten jelentősnek mondható. Ezt ma is és azok is elismerik — mint például *Studenski* — akik *Fellner* nemzeti-jövedelem-koncepciójával egyébként nem szimpatizálnak. *Studenski* 1958-ban megjelent nagyszabású összefoglaló művében rámutatott: „Ausztria—Magyarországon *Fellner Frigyes* professzor volt az elismert vezetője nemcsak a konkrét nemzetijövedelem-becslések elkészítésének, hanem a becslési módszertan kifejlesztésének is... Az 1900. és 1911—13. évekre nemzetijövedelem-becslések sorozatát publikálta, és nagy figyelmet keltett a kontinens statisztikusai között. Azáltal, hogy erőteljesen küzdött a nemzetijövedelem-becslések gondolatáért a

² *Laky*, i. m. 276. old.

³ *Laky*, i. m. 273. old.

Nemzetközi Statisztikai Intézet ülésein és más nemzetközi statisztikai találkozókön, egész Európában elősegítette a szakmai érdeklődés ösztönzését e tárgykör iránt.”⁴

Fellner Frigyes tehetségének korai megnyilvánulását mutatja, hogy első munkájával már 22 éves korában jelentkezett. Az 1893-ban megjelent „A nemzeti vagyon becslése”⁵ c. műve — amellyel elnyerte a tudományegyetem jutalmát is — arról tanúskodott, hogy a fiatal tudós kezdettől fogva jelentős kérdések feldolgozására szánta erejét. Elhatározása tudatos volt, s tegyük hozzá: nem a rá váró nehézségek ismeretének a hiányából fakadt. Említett művének első bekezdéséből ezt jól láthatjuk: „A nemzeti jólét mérése nemcsak az elmélet, hanem a gyakorlati élet szempontjából is tagadhatatlanul egyike a legnagyobb érdekű közgazdaságtani statisztikai feladatoknak. Sajnos, hogy a feladat fontosságával arányban áll a megoldás nehézsége is. Innét az eltérő felfogások, melyek a nemzeti jólét megmérésére alkalmas módszer mibenléte iránt irodalmunkban felmerültek. Legtömörebb kifejezésre a nemzet gazdasági erejét a nemzeti vagyon látszik juttatni: ámde magának e vagyonnak becslésmódja is eltérő a különböző írók szerint. Ezen a ponton szándékunk megkezdeni jelen szerény tanulmányunkat.”⁶

Fellner első munkája képet ad a fiatal kutató széleskörű tájékozottságáról. Tájékozottsága már ekkor kiterjed mind a nemzetivagyon-számítás módszertani-közgazdasági, mind szűkebben vett statisztikai-becslési problémáira. Nemcsak az objektív és szubjektív módszer — és néhány egyéb megközelítés (például *de Foville* módszere) — áttekintését adja, hanem a nemzetivagyon-számítás külföldi tapasztalataival is foglalkozik (főleg az Egyesült Államok és Poroszország tekintetében).

Érdekességként megemlíjtjük, hogy a fiatal kutató a nemzetivagyon-számításról szóló első munkájában már rámutatott a becslések két — napjainkig fennmaradt — nagy nehézségére, illetve jellegzetességére. Ezek közül az egyik az elérhető, illetve elérendő pontosság kérdése, a másik az értékbeni számítások inherens problematikája. Fellner ezekre nézve a következőket fejtette ki: „Ha végigtekintünk a nemzeti vagyon becslését megkísérlő munkálatokon, kezdve a legprimitívebb kísérletektől a legújabb dolgozatokig, úgy azt fogjuk látni, hogy a nemzeti vagyon nagyságát számbelileg kifejezni célzó összes törekvések sikertelenek, mert a nemzeti vagyon, a mi meghatározásunk szerint, egy népnek gazdasági javakban nyilvánuló összereje lévén, becselhetetlen. Bármily szakértelemmel, éleselméjűséggel és óvatossággal fogjon is valaki a probléma megoldásához exakt eredményt felmutatni nem fog soha. Ennek több oka van. Már maga a nemzeti vagyon fogalma, ha az helyesen értelmeztetik, kizár mindenféle kísérletet, mert olyan alkatelemei is vannak, melyek a természetbe nyúlnak és immateriális voltuknál fogva értékileg kifejezhetetlenek. Vannak azonban, kik azt állítják, hogy a nemzeti vagyon nem egyéb, mint az egyéni vagyonok összege (Rümelin), mások, kik úgy formulázzák a nemzeti vagyon fogalmát, hogy az csak materiális javak halmaza (Schall), ezeket tehát nem fogja zavarni az immateriális javak becselhetetlensége. Ha tehát kizárólag csak a külső, anyagi javak tekintetnek is a nemzeti vagyon alkatrészének (ami helytelen), még akkor sem lehet kielégítő eredményhez jutni a rendelkezésre álló eszközök, a felhalmozott statisztikai anyag elégtelensége folytán, mely úgy mennyiség, mint minőség tekintetében

⁴ *Studenski, Paul: The Income of Nations. Theory, Measurement and Analysis: Past and Present.* New York University Press, 1958. 144–145. old.

⁵ Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1893. 63 old.

⁶ *Fellner*, i. m. 3. old.

sok kívánni valót hagy hátra. Mivel azonban ez technikai akadály, feltehető, hogy miután idővel a kultúra haladásával tökéletesebb szervek fognak a tudomány rendelkezésére állani, ezen akadály el fog háríttatni. Ez azonban csak annyit jelent, hogy a tényleges viszonyok lesznek megközelítőbben kifejezve. Egészen tökéletes anyaggal, mely úgy mennyiség, mint minőség tekintetében kifogástalan, a dolog természeténél fogva soha sem fog a tudomány rendelkezhetni, de hiszen matematikai pontosságról semmi ilyenmű becslési kísérleteknél nincs is szó, és ha az eredmény lehetőleg megközelíti a tényleges állapotot, úgy elérve van az, amire a tudomány e kérdésnél törekszik. De ha vizsgáljuk, hogy mennyire érhető el a lehetőleg pontos és a tényleges állapotot megközelítő eredmény, úgy kénytelenek vagyunk belátni, hogy ez sem felelhet meg a tudomány magas igényeinek. A becslés ugyanis pénzben történik, a jószágok ára szerint, amely nem egyéb, mint a jószágoknak pénzben kifejezett csereértéke. A pénznek értéke ugyan a legtöbb esetben, korlátolt időre és helyre nézve a legjobb mérője az értékeknek. Csakhogy ezen érték időközönként nagy változásoknak van alávetve, folytonos hullámvásznak kitéve, úgy, hogy a pénz értéke nem szolgálhat egyéb javak értékének abszolút, változatlan, matematikai mértéke gyanánt. Ezért óvakodni kell egy nemzet vagyonát egy másikéval, vagy egy előbbi időre nézve összehasonlítani.”⁷

Amint az idézetből is kitűnik, Fellner eleinte elvi kételyeket táplált a nemzetivagyon-számítás realizálhatósága tekintetében. Idézett dolgozata függelékében is hangot ad ennek, bár itt már a statisztikai nehézségeket említi fő akadálynak: „Magyarország nemzeti vagyona számszerű kifejezéséről ezúttal lemondunk, nemcsak azért, mivel az elfoglalt álláspontunkkal ellenkezik, hanem főleg, mert a rendelkezésünkre álló tökéletlen statisztikai adatok segítségével keresztülvitt becslés útján megközelítőleg sem alkothatni képet a hazánk rendelkezésére álló gazdasági javak mérvéről, a magyar gazdasági összerő hatályosságáról... Ezért a magyar nemzeti vagyon becslésének megkísérlése jobb időre halasztandó, ha majd megfelelőbb adatok fognak a tudomány rendelkezésére állni.”⁸

A Nemzetközi Statisztikai Intézet 1901. évi budapesti ülésén Fellner a nemzetivagyon-számítással kapcsolatos kutatásait francia nyelvű dolgozatban ismertette. Munkájának logikus továbbfejlesztését képezték a nemzetijövedelem-becslési problémáival foglalkozó kutatásai, amelyekkel 1903-ban jelentkezett magyar nyelven és a Nemzetközi Statisztikai Intézet az évi berlini ülésén is. 1916-ban megtartott akadémiai székfoglaló előadása is a nemzetijövedelem-számítással foglalkozott.⁹ A nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem becslési problémáinak kutatásához később is hű maradt, noha azok mellett számos adóstatisztikai, agrárpolitikai, valutáris stb. kérdéssel is foglalkozott.

Fellner — majd később *Varga* és *Matolcsy* — munkássága eredményeként a nemzetijövedelem-számítás nemzetközi tantörténete előkelő helyre sorolja a magyar statisztikusok hozzájárulását a nemzetközi fejlődés egésze szempontjából. Studenski 1958. évi reprezentatív könyve ennek a következő megfogalmazásban ad hangot: „A nemzeti jövedelem becslésének fejlődését az első világháború és méginkább a második világháború óta mindenekelőtt az alapvető nemzetijövedelem-koncepciók jelentős tisztázása és kifinomítása jellemezte. Ezen eredmény

⁷ *Fellner*, i. m. 49. old.

⁸ *Fellner*, i. m. 62. és 63. old.

⁹ Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1916. 152 old.+I.—VII. táblázat.

Bowley, Stamp, Clark, Keynes, Hicks és Stone Angliában; Kuznets, Gilbert, Golm, Copeland és Goldsmith az Egyesült Államokban; Fellner, Matolcsy és Varga Magyarországon; Jostock Németországban; Dahlgrem, Lundberg és Ohlsson Svédországban; Frisch Norvégiában; Csernomodik és Kolganov Szovjet-Oroszországban; Perroux és Gruson Franciaországban; Gini és Barberi Olaszországban végzett munkája nyomán következett be.”¹⁰

A magyar hozzájárulás fenti súlyú és sorrendű kiemelését annál is jelentősebb elismerésnek tekinthetjük, mivel az nem a nyugati országok zömében elfogadott — és Studenski által is helyeselt — felfogáson alapult. Studenski megfogalmazása szerint: „A modern közgazdaságtudomány egyetlen fontos alakja, aki még ragaszkodott Smith termelési koncepciójához a huszadik század második negyedében, és aki nemzetijövedelem-becsléseit arra alapozta, a magyar közgazdász és statisztikus Fellner Frigyes volt.”¹¹

Fellner definíciója a nemzeti jövedelemre nézve a következő: „A nemzeti jövedelem valamely államilag szervezett nép által évenként újonnan előállított gazdasági javaknak és értékeknek, a közgazdasági értelemben vett termelési költségek levonása után mutatkozó összessége, hozzáadva az évenként külföldről az országba kamat-, járadék- vagy egyéb vissztehernélküli címen befolyó összegeket, az ugyanezen a címen évenként az országból kifolyó összegek levonásával”.¹² Majd hozzáfűzi: „A nemzeti jövedelem elemeinek vizsgálatánál felmerül az a kérdés, mely a tudományban élénk vitára adott alkalmat, vajjon a személyes szolgálatokból eredő egyéni jövedelmek (orvos, ügyvéd, lelkész, tanár, bíró, hivatalnok stb. jövedelmei) elemei-e a nemzeti jövedelemnek? Nézetünk szerint a személyes szolgálatokból, az úgynevezett szabadfoglalkozásokból és meghatározott illetményekből származó jövedelmeket a nemzeti jövedelemhez számítani nem lehet. Azok nem elemei a nemzeti jövedelemnek. Csak magángazdasági szempontból tekinthetők jövedelmeknek, mint ilyenek adó tárgyai, de nem gyarapítják közvetlenül a nemzeti jövedelmet, annak mérvére befolyást nem gyakorolnak.”¹³ Fellnernek a szolgáltatásokkal kapcsolatos érvelése részletesebben a következő: „A személyes szolgálatokból eredő jövedelmet élvezők hasznos, sőt nélkülözhetetlen tevékenységet fejtenek ki, szolgálataik nemcsak előmozdítják a termelést, de annak előfeltételei is; a termelés nem volna tartósan folytatható az egészség, a tudomány ápolása, az ifjúság oktatása nélkül. A személyes szolgálatokból élők azonban a termelésben nem működnek közre közvetlenül, tehát nem hoznak létre semmi olyan új javat és értéket, amely gyarapítaná a nemzeti jövedelmet. Más szóval, akár több, akár kevesebb hivatásszerű tevékenységet fejtenek ki egy esztendőben azok, akik személyes szolgálataik után élnek, a nemzeti jövedelem mérvére ez közömbös marad. Egyéni jövedelmeik a nemzeti jövedelem megoszlásának és nem termelésének folyamata gyanánt jelentkeznek. Ha a magánjövedelmek összesítése jelentené a nemzeti jövedelmet, akkor a nyugdíjból álló jövedelmeket is számba kellene venni, éppúgy az életjáradékokat stb. is. Ha egy hivatalnok évi illetménye 10 000 P és egy szolgát tart, akinek 500 P az évi bére, úgy abban az esetben, ha a személyes szolgálatokból származó jövedelem a nemzeti jövedelemhez számíttatnék, 10 500 P volna a nemzeti jöve-

¹⁰ Studenski, i. m. 3. old.

¹¹ Studenski, i. m. 21. old.

¹² Fellner Frigyes: Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1930. 5–6. old.

¹³ Fellner, i. m. 7. old.

delem leltárába beállítandó. Ha azonban ez a hivatalnok állását veszti és szolgáját elbocsátja, és egyik sem jut más álláshoz, úgy e felfogás alapján a nemzeti jövedelem 10 500 P-vel csökkenne; holott alapjában véve az egész folyamat a nemzeti jövedelem mérvére semmi befolyással nincs. Ugyanez áll arra az esetre, ha egy orvos tevékenységéért betegétől 500 P helyett 1000 P díjazásban részesül, ami által a nemzeti jövedelem szintén nem lesz nagyobb. Ha a személyes szolgálatokból eredő jövedelmek vagy nyugdíjak a nemzeti jövedelem elemeit alkotnák, úgy az állam a nemzeti jövedelmet azáltal emelhetné, hogy nagyobb illetményt vagy nyugdíjat adna tisztviselőinek. Az állam az ehhez szükséges összegeket csak az egyes gazdasági alanyok jövedelmének adóztatás útján való csökkentésével szerezhethetné meg, tehát nyilvánvaló, hogy az illetményemelés nem jelentené a nemzeti jövedelem gyarapodását. Ugyanez áll az életjáradékemelésre is, ami szintén nem fokozná a nemzeti jövedelmet, mert az egyidejűleg az életjáradékot folyósító jövedelmét csökkentené. A személyes szolgálatokból folyó jövedelmek és az ezekben beálló változások a nemzeti jövedelem megoszlásának jelenségei, amelyek annak nagyságára nincsenek befolyással.”¹⁴

Meg kell említeni, hogy Fellner koncepciójához tartozott az objektív módszer előnyben részesítése is. Erre nézve érveit így foglalta össze: „A nemzeti jövedelem kipuhatólására tehát alkalmasabb a tárgyi (objektív, reális) módszer, amely az évenként újonnan termelt javak és értékek közvetlen, számszerű megállapítását célozza. Míg az alanyi módszerrel az ország összjövedelmének személyi megoszlásáról nyerünk felvilágosítást, addig a tárgyi módszer a nemzeti jövedelem dologi tagozatát tárja elénk és az egyes termelési ágak (őstermelés, ipar, kereskedelem stb.) viszonylagos jelentőségéről ad számot. Tehát itt az egyes egyének eltűnnek, mert már nem az egyes gazdaságok jövedelmeinekösszeállításáról van szó, hanem a termelt javak és értékek összességének számszerű becsléséről, a maguk egészében. A tárgyi módszer az egyes termelési ágakat külön, önálló egység gyanánt veszi alapul, a nélkül, hogy a megoszlási folyamatban az egyéni részekre figyelemmel volna. A tárgyi módszert ott alkalmazzák, ahol gondosan készült, megbízható termelési statisztika áll rendelkezésre, amely a nemzet összes termelő-tevékenységét legnagyobbbrészt felöleli. A termelési statisztika esetleges hiányai a foglalkozási és üzemi statisztika eredményeivel pótolhatók. Az objektív módszernek — gyakorlati szempontból — döntő előnye, hogy segítségével a személyes szolgálatokból eredő magánjövedelmek kikapcsolásával az egész nemzeti jövedelem számszerű kifejezéséhez juthatunk. Annak pedig nincs akadálya, hogy a tárgyi módszer keretében egyes jövedelemforrások értékét, az alanyi módszer kiegészítő alkalmazásával állapítsuk meg. Sőt a személyes szolgáltatásokból eredő magánjövedelmek is külön kimutathatók.”¹⁵

3. EGYES KÉSŐBBI FEJLEMÉNYEK

Fellner nézeteit hazai és külföldi kortársai sokat vitatták. *Explicite* vita tárgyát képezte a felszabadulás óta is. (E vita az ötvenes évek derekán *Horváth Róbert*, *Hajpál Gyula* és *Hetényi István* szakirodalmi publikációiban öltött testet.) A szolgáltatások kezelésének kérdése azonban napjainkig is vitatott témaköre a hazai nemzetijövedelem-számításnak, s *implicite* a Fellner által képviselt nézetekkel való vitát is jelenti. Ezért a következőkben célszerűnek látszik érin-

¹⁴ *Fellner*, i. m. 8—9. old.

¹⁵ *Fellner*, i. m. 15—16. old.

teni a hazai nemzetijövedelem-számítás Fellnert követő néhány fejleményét is: a) a hivatalos statisztika ez irányú munkáit, b) Matolcsy és Varga számításait, c) a különféle koncepciókkal kapcsolatos vitákat.

a) *Horváth Róbert* a hivatalos statisztika ez irányú munkáit a következőben jellemezte: „Fellner 1930. évi számítása után a Magyar Központi Statisztikai Hivatal is kiszámította a nemzeti jövedelmet; számításai lényegében Fellner módszerének naptári évekre való továbbvitelét jelentették. Ezek a hivatalos számítások magyar viszonylatban annyiban új elgondolást vetettek fel, hogy a nemzeti jövedelem kiszámítását folyamatos tevékenységként fogták fel. Tehát nem egy egyszeri állapotfelvételre törekedtek, mint korábban Fellner, aki ez utóbbi felfogást még azáltal is aláhúzta, hogy utolsó számítását három év (1926—1929) adatainak átlagaként dolgozta ki. Ezen az egy újításon kívül azonban a Magyar Központi Statisztikai Hivatal számításai kisebb jelentőségű korrekcióktól eltekintve nem tartalmaznak sem felfogásbeli, sem módszertani újítást és így a magyar statisztikai és közgazdasági elmélet sem tulajdonított nekik nagyobb jelentőséget. A magyar hivatalos gazdaságstatisztika kincstári statisztika jellegét mi sem bizonyítja jobban a gazdaságpolitika szempontjából döntő jelentőségű nemzetijövedelem-számítással szemben, mint ez a közömbössége és a kezdeményezés teljes átengedése a hivatalos statisztikai szolgálaton kívüli tényezőknek.”¹⁶ Megítélésünk szerint Horváth kritikai állásfoglalása kissé eltúlzott. Legalábbis annak minősíthető a kor többi kapitalista országához viszonyítva, amelyekben a statisztikai hivatalok általában nem foglalkoztak nemzetijövedelem-számítással. (A Szovjetunióban — amint erre Horváth Róbert is rámutatott — a nemzetijövedelem-számítás már a huszas évektől kezdve a hivatalos statisztika feladatköréhez tartozott.) Bizonyos belső ellentmondást jelent Horváth állásfoglalásában az is, hogy a Fellner-féle koncepció elfogadását sem méltányolja, noha tanulmánya egyébként azt részesíti előnyben a Matolcsy—Varga-féle koncepcióval szemben.

b) 1936-ban a témával foglalkozó magyar szakirodalom — *Matolcsy és Varga* számításainak a közzétételével — további jelentős nemzetközi érdeklődést és elismerést váltott ki. Matolcsy és Varga 11 évre (1924/25—1934/35) végezték el a magyar nemzeti jövedelem becslését.¹⁷ Munkájuk nemzetközi kihatásra annak angol kiadása alapján tett szert, amely Londonban 1938-ban jelent meg. Amint Studenski is rámutat „A londoni angol nyelvű kiadás a becslések egyedülálló koncepciói és kifinomult technikája miatt a statisztikusok között széles körű érdeklődést keltett”.¹⁸

Studenski véleménye szerint a Matolcsy és Varga által elfogadott termelési koncepció (amelyet „korlátozott piaci termelési koncepció”-nak nevez) „... nem a fejlődés fő áramlataiból keletkezett, és nem volt kapcsolatban a nagyobb trendek egyikével sem”.¹⁹ Studenski a két alapvető trendként a marxi termelési fogalom alkalmazását, illetve a szolgáltatásokat is felölelő termelési koncepciót fogadja el. Ebben az értelemben megállapítása nem helytálló, és ellentmond könyve más helyén kifejtett saját nézeteinek is. Horváth Róbert szerint Matolcsy és Varga éppen hogy „... a korukbeli polgári, főleg angolszász gazdasági elmélet

¹⁶ Dr. Horváth Róbert: A polgári nemzetijövedelem-számítás Magyarországon, *Statisztikai Szemle*, 1956. évi 4. sz. 329—330. old.

¹⁷ Dr. Matolcsy Máttyás — Dr. Varga István: Magyarország nemzeti jövedelme, 1924/25—1934/35. *Magyar Gazdaságkutató Intézet*, Budapest, 1936. 143 old.

¹⁸ Studenski, 474. old.

¹⁹ Uo.

többé-kevésbé általánosan elfogadott és kialakult felfogásának megfelelő módon definiálták a nemzeti jövedelem fogalmát.”²⁰

Studenski idézett álláspontjának elmélettörténeti szempontból azonban bizonyos létjogosultságot tulajdoníthatunk. Éppen ezért — bár egyetértünk Horváth Róberttel abban, hogy „... a Matolcsy—Varga által kidolgozott rendszer a magyar nemzetijövedelem-számítás módszerét az angolszász országokban kialakult számítási módszerekhez közelítette...” — a Matolcsy—Varga koncepció *egyedi* (eredeti, a többi koncepciótól eltérő) jegyei szempontjából Studenski nézeteit megalapozottabbnak tartjuk. Studenski összefoglalása szerint a Matolcsy—Varga-féle „korlátozott piaci termelési koncepció”²¹ a következőkben áll: „A nemzeti jövedelem korlátozott piaci termelési koncepciója kompromisszumot képez az átfogó termelési koncepció és az anyagi termelési koncepció között. Az előzőhöz hasonlóan a nemzeti jövedelembe beleszámítja a piacra került szolgáltatásokat, azonban kizárja abból azokat a kormányzati és egyéb kollektív szolgáltatásokat, amelyek nem állnak a piaci erők ellenőrzése alatt.”²²

Anélkül, hogy a Matolcsy—Varga-féle koncepció részletes elemzésébe belemennénk, csupán annak két aspektusát emeljük ki: a) e koncepció eltért a Feller-féle termelési koncepciótól (amennyiben „Nemzeti jövedelemnek nem csupán a materiális jószágtermelés értékét tekintettük, hanem figyelemmel voltunk az immateriális javak értékére is”).²³ b) mégis — Fellerétől eltérő elvi megfontolások alapján — a nemzeti jövedelemből kizárták a szolgáltatások egy részét. (Például leszögezték: „Clark a nemzeti jövedelem részének tekinti az állam és más közületek által teljesített közszolgáltatások, mint a honvédelem, népoktatás stb. értékét is. Mi ezeket a tételeket *nem* tekintettük a nemzeti jövedelem részének. Úgy vélekedtünk, hogy a külső és belső közbiztonság és az egész közgazdaság legnagyobb részt nem termel önálló külön értékeket, hanem csupán a gazdasági és társadalmi rend jelenlegi állapotát biztosítja, ezáltal tehát a termelés jelenlegi színvonalának a fenntartását teszi lehetővé.”²⁴ Végül megemlítjük, hogy az adott hazai statisztikai lehetőségekből kiindulva a Matolcsy és Varga számításai során alkalmazott módszerek közel álltak a Feller által is alkalmazott objektív módszerhez. Matolcsy és Varga becslési módszerüket „vegyes módszernek” nevezték, rámutatva, hogy „... a mezőgazdasági, bányászati, kohászati és gyáripari termelésnek értékét objektív, a kézmű- és háziipari termelés értékét pedig szubjektív módszerrel állapítottuk meg. Az összeg, mint említettük, a materiális termelés termelői áron való nettó értékét adja. A közlekedés értékét ismét objektív, a kereskedelmi tevékenységét pedig szubjektív módszerrel állapítottuk meg. Valamennyi egyéb tételnél szintén hol az objektív, hol a szubjektív módszert alkalmaztuk.”²⁵

c) A Feller-féle és a későbbi nézetek körüli viták bemutatása meghaladná beszámolónk kereteit. Ezért csupán megemlítjük a nemzetijövedelem-számítás témakörében 1938-ban a Magyar Statisztikai Társaság által rendezett vitát, valamint az 1956-ban és 1957-ben e kérdésben lefolyt elég élehangú szakirodalmi vitát. Utóbbi kiindulópontjául Horváth Róbert már idézett tanulmánya szolgált.

²⁰ Horváth, i. m. 330. old.

²¹ Studenski szerint a következő fő termelési koncepciók vannak: a) az „átfogó termelési koncepció”, b) „Smith korlátozott anyagi koncepciója”, c) a „Marxi korlátozott anyagi termelési koncepció” és d) a Matolcsy—Varga-féle „korlátozott piaci termelési koncepció”.

²² Studenski, i. m. 187. old.

²³ Matolcsy—Varga, i. m. 14. old.

²⁴ Uo. (Az utolsó mondat az eredetiben dőlt betűvel.)

²⁵ Matolcsy—Varga, i. m. 19. old.

Hajpál Gyula hozzászólása²⁶ tulajdonképpen a szolgáltatásoknak a nemzeti jövedelemben való beszámítását szorgalmazta, mindenekelőtt az életszínvonalra, illetve a nemzeti jövedelemre vonatkozó számítások ellentmondásaiból indulva ki. „Felforrul most a kérdés, hogy azok a szolgáltatások, amelyeket a reálbér- és ezen keresztül az életszínvonal-számításoknál a materiális javakkal azonos módon veszünk figyelembe, miért nem szerepelnek a nemzeti jövedelemben? Ha nem tekintjük ezeket emberi szükségletek fedezésére alkalmas javaknak, akkor a nemzeti jövedelem kiszámításánál történő figyelmen kívül hagyásuk feltétlenül helyes. Ebben az esetben azonban a reálbér és az életszínvonal megállapítására vonatkozó számításoknál sem volna szabad azokat szerepeltetni, illetve az ilyen célra fordított kiadásoknak csak azt a hányadát lenne szabad figyelembe venni, amely a szolgáltatások anyagfogyasztásának értékével azonos. A lakosság életszínvonalának alakulásával foglalkozó tanulmányok ezzel szemben sokszor éppen a szolgáltatások volumenének alakulását helyezik előtérbe, és az életszínvonal emelkedését a szolgáltatások megszerzésére fordított kiadások növekedésével bizonyítják. Az ilyen publikációk általában nem felejtik el annak hangsúlyozását, hogy milyen nagymértékben emelkedett például a színház- és mozilátogatóknak, a különböző iskolatípusok tanulóinak, a vasút szolgálatait igénybe vevő utasoknak a száma stb.

A fentiekben vázolt kérdéskomplexummal kapcsolatban gazdaságstatisztikánk jelenlegi álláspontját elsősorban a gazdaságelmélet által kialakított termelési fogalom szigorú dogmaként való kezelése jellemzi. A termelésnek szorosan a materiális jószágtermelésre való korlátozása lehetetlenné teszi a nemzeti jövedelem fogalmának olyan meghatározását, hogy abban olyan tételek is figyelembe vehetők legyenek, amelyek nem materiális javak, tehát szolgáltatások értékének számbavételét jelentik. Az első feladat ezért a termelés jelenleg elfogadott fogalmának a felülvizsgálata és olyan termelési fogalom kialakítása, amely lehetővé teszi az emberi munka által létrehozott és emberi szükségletek fedezésére alkalmas összes javak és szolgáltatások (immateriális javak) értékének a nemzeti jövedelemben történő szerepeltetését.”²⁷ Ezért ezen vita érdemileg már inkább a nemzetijövedelem-számítás jelenkori kérdéseivel kapcsolódik.

Az előzőkben tárgyalt adalékok természetesen még vázlatos képet sem adnak a hazai nemzetijövedelem-számítás kezdeteiről. Arra azonban talán elegendők, hogy a magyar nemzetijövedelem-számítási erőfeszítések nemzetközileg is elismert múltjára felhívják a figyelmet. Statisztikatörténeti munkálataink során a továbbiakban is egyik nagy kötelezettségünk ezen erőfeszítések részletesebb bemutatása, értékelése és a nagynevű elődök, mindenekelőtt Fellner Frigyes munkásságának a méltatása.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк был обсужден на состоявшейся по случаю 100-летнего юбилея венгерской официальной статистической службы в Гёдэле 23–25 марта 1967 года V-ой выездной сессии по истории статистики.

В своем очерке автор останавливается на заслужившем также и международное признание прошлом венгерской статистики национального дохода. Расчеты национального богатства и национального дохода начали производиться в Венгрии раньше, чем в

²⁶ *Statisztikai Szemle*, 1956. évi 11–12. sz. 990–1001. old.

²⁷ Dr. Hajpál Gyula: A nemzeti jövedelem forgalmi meghatározásának egyes gazdaságelméleti kérdései. *Statisztikai Szemle*, 1956. évi 11–12. sz. 996–997. old.

ряде экономически более развитых стран, в первую очередь благодаря деятельности Фридьеша Феллнера. П. Студенски тоже положительно отзывается о нем в своем капитальном труде, отмечая, что Феллнер был признанным руководителем проведения конкретных оценок национального дохода и разработки методологии оценки. В очерке приводится данная Феллнером дефиниция национального дохода, а также его мнение, что доходы, возникающие на почве услуг, не составляют элемента национального дохода и поэтому не могут быть причислены к последнему. Автор излагает различные воззрения, сложившиеся в Венгрии на основе взглядов Феллнера. Далее он останавливается на деятельности официальной статистики в области исчисления национального дохода и расчете *Матолчи – Варга*, публикация которого в 1938 году в Лондоне согласно также и мнению Студенского вызвало курьезный интерес благодаря „своей уникальной концепции и уточненной технике”. В заключительной части своего очерка автор касается современных вопросов исчисления национального дохода.

SUMMARY

The paper was discussed at the 5th Itinerary Session on the History of Statistics, held in Gödöllő on the occasion of the 100th anniversary of the establishment of the official Hungarian statistical service from 23 to 25 May 1967.

In his paper the author recalls the past of the Hungarian national income computation, appreciated also abroad. The computation of the national wealth and national income started in Hungary earlier than in many other economically more developed countries, first of all, as a result of the work of *Frigyes Fellner*. Also *P. Studenski* uses words of appreciation in this respect in his comprehensive work stating that Fellner was the recognized leader of preparing concrete national income estimations and of developing the methodology of the estimation. The paper reviews Fellner's definition of the national income as well as his opinion that the incomes derived from services are not components of the national income and cannot be thus included in it. The paper reviews also the different opinions developed in Hungary on basis of the views of Fellner. It deals also with the activity of the official statistics concerning the computation of *Matolcsy-Varga*, which published in London in 1938, aroused great interest even in the opinion of Studenski due to its „unparalleled conceptions and refined technique”. Finally the author deals also with the present problems of the national income computation.

BESZÁMOLÓ A MAGYAR HIVATALOS STATISZTIKA CENTENÁRIUMÁNAK MEGÜNNEPLÉSÉRŐL

1967 májusában ünnepelte a Központi Statisztikai Hivatal az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat fennállásának százéves fordulóját.¹ A hivatalos statisztika eredményekben gazdag múltjáról a Központi Statisztikai Hivatal méltó keretek között kívánt megemlékezni. Ezért a Hivatal kollégiuma Centenáriumi Bizottságot hozott létre, melynek élén *Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke állott. A Bizottság titkára *dr. Kenessey Zoltán* önálló osztályvezető volt, akit külföldre távozása után *dr. Vukovich György*, a KSH Népeségtudományi Kutató Csoport igazgatóhelyettese helyettesítette. A bizottság tagjai *Huszár István* első elnökhelyettes, *dr. Szabady Egon* elnökhelyettes, *Mód*

Aladárné és *Zala Júlia* csoportfőnökök, *Nagy István*, illetve megválasztása után *Dénes Antal*, az MSZMP Központi Statisztikai Hivatali Bizottságának titkára, *dr. Horváth Gyula* főosztályvezető, *dr. Dányi Dezső*, a KSH Könyvtár igazgatója voltak. A Centenáriumi Bizottság feladata a különböző rendezvények — ünnepi ülések, tudományos tanácskozások, emléktáblák és reliefek leleplezése stb. — megszervezése, az egyes rendező szervek munkájának összehangolása, sajtótájékoztatónak rendezése, a külföldi statisztikai szervezetek és folyóiratok tájékoztatása volt.

A hivatalos statisztikai szolgálat centenáriumi ünnepségeinek sorából kiemelkedett a Centenáriumi Statisztikai Ülésszak. Ez három rendezvényből állott. A tudományos tanácskozásokat a Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok osztálya által 1967. május 17-én a Tudományos Akadémia dísztermében rendezett *ünnepi ülés* nyitotta meg. A nagyszámú érdeklődő jelenlétében tartott ünnepi ülés elnökségében *Nyers Rezső*, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság titkára, *Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, *dr. Szabó Imre* akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárhelyettese, *dr. Háy László* akadémikus, egyetemi tanár, *dr. Vajda Imre*, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, egyetemi tanár, *dr. Kiss Albert* kandidátus, egyetemi tanár, az Agrártudományi Egyetem rektora, *Huszár István*, a Központi Statisztikai Hivatal első elnökhelyettese és *dr. Szabady Egon*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese foglalt helyet. *Szabó Imre* akadémikus megnyitó beszéde után *Nyers Rezső* és *Péter György* mondott ünnepi beszédet, majd *Kiss Albert* ismertette a centenáriumi alkalmából a Központi Statisztikai Hivatalhoz érkezett üdvözléseket. (Az

¹ Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat létrejöttének körülményeiről, indító okairól és történetéről megemlékeznek a *Statisztikai Szemle* jelen számában közölt ünnepi beszédek, előadások. A téma iránt érdeklődők számára ezeken kívül tájékoztatást nyújthatnak többek között az alábbi művek:

György Aladár: Magyarország hivatalos statisztikája. Történelme és fejlődése. Budapest. 1885. 104 old.

Bokor Gusztáv: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Budapest. 1896. 247 old.

A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal munkássága (1871—1911.). Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 36. köt. Budapest. 1911. 616 old.

Kenessey Zoltán: A hivatalos statisztika Magyarországon 1867 után. Különlenyomat a *Statisztikai Szemle* 1961. évi 3., 8—9. és 12. számából. Budapest. 1961. 60 old.

Dr. Kenessey Zoltán: A magyar hivatalos statisztika. (Sajtó alatt.) Ez a mű adja a legteljesebb áttekintést. Az Árpád-házi királyokig visszatekintő történeti előzmények, az 1848-as Országos Statisztikai Hivatal, az 1849—1867 közötti fejlődés ismertetése után számos eredeti okmány, kézirat, feljegyzés stb. felhasználásával, a témában eddig végzett részletkutatások kritikai értékelésével nagy részletességgel mutatja be a magyar hivatalos statisztika kialakulását és fejlődését egészen napjainkig.

ünnepségről a Magyar Rádió és Televízió a TV-híradó részére filmfelvételt készített. Az ünnepi ülésen elhangzott beszédek teljes szövegét a jelen szám 766—788. oldalain közöljük.)

Az akadémiai ünnepi ülést követően 1967. május 18—20 között került sor a II. Statisztikai Tudományos Konferenciára a Magyar Tudományos Akadémia székházában. A Centenárium Statisztikai Ülészak harmadik eseménye pedig az V. Statisztikatörténeti Vándorulás volt, mely 1967. május 23—25 között Gödöllőn, az Agrártudományi Egyetemen került megrendezésre.

Az alábbiakban ismertetjük a II. Statisztikai Tudományos Konferencia lefolyását (I.), azután beszámolunk az V. Statisztikatörténeti Vándorulásról (II.), és végül összefoglaljuk a centenáriumi ünnepségek egyéb rendezvényeit (III.).

I. A II. STATISZTIKAI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

A II. Statisztikai Tudományos Konferencia programja korunk lényeges statisztikai törekvéseinek jegyében állt.² Míg a statisztikai módszerek kialakításának korábbi fázisában főleg az egyes szakterületek, ágazatok statisztikájának fejlesztése volt az elsődleges cél, addig ma egyre inkább a különböző területek statisztikai tevékenységének integrálása kerül előtérbe. Természetes forrása ennek az átfogó gazdasági és társadalmi elemzések szükségessége, a különböző területek és folyamatok közötti összefüggések feltárásának igénye. Ez az igény a konferencia mindkét szekciójában érvényre jutott, amelyek közül az egyik a *gazdasági folyamatok* (A szekció), a másik a *népesség és társadalom* (B szekció) kérdéseivel foglalkozott.³

A gazdasági folyamatok statisztikai elemzésével foglalkozó szekció I. vitaülésén *Mód Aladár*nak, a Központi Statisztikai Hivatal csoportfőnökének elnökletével megvitatta a hazánkban most kialakítás alatt álló *új népgazdasági mérlegrendszert*.⁴ Világméretben egyre inkább előtérbe kerül az egy-egy ország legfontosabb gazdasági eredményeinek, folyamatainak, összefoglaló áttekintésére lehetőséget nyújtó rendszer kérdése. A korszerű követelményeknek megfelelően fejlesztésre szorul mind a szocialista országokban használatos mérlegrendszer, mind a többi országban alkalmazott nemzeti számlarendszer; az

erre irányuló párhuzamos összehangolt munka nemzetközi szinten több év óta folyamatban van. A Központi Statisztikai Hivatalban kidolgozás alatt álló új rendszer — mely a hazai szükségletekhez alkalmazva megfelelően felhasználja a nemzetközi tapasztalatokat — legfőbb célja, hogy egységes fogalmi és szerkezeti keretbe foglalja az anyagi és jövedelmi folyamatokat, ugyanakkor a társadalmi tevékenység egészét felölelje. Az új mérlegrendszer — amellyel, hogy elsősorban a hazai szükségletek kielégítését van hivatva szolgálni — biztosítani kívánja mindkét nemzetközi rendszerrel az összehasonlíthatóságot.

Az e kérdéssel foglalkozó vitaülésen szereplő problémák közül kiemelkedik a szolgáltatások körének meghatározása, a jövedelmek osztályozása, a jövedelmi kategóriáknak a termelési és vagyoni kategóriákkal való összefüggése, illetve elhatárolása, a költségek újraelosztásának módszere és a munkaerő, valamint a reál- és jövedelmi folyamatok összefüggésének kérdése. A rendszer megteremtése magasfokú koordinációt igényel a különböző szervek között, a vita erre valló nagy készségről tett tanúbizonyosságot.

Bizonyos szempontból a népgazdasági mérlegrendszernek szerves része, sok tekintetben azonban önálló funkciót is betölt az *ágazati kapcsolatok mérlege* (ÁKM). Ez a problémakör a IV. vita-

² A II. Statisztikai Tudományos Konferenciáról mondottak részét alkotják annak a beszámolóknak, amely *Mód Aladár*né tollából a *Magyar Tudomány* 1967. évi 7—8. számában megjelent.

³ A II. Statisztikai Tudományos Konferencia tanácskozásai a fent említett két szekcióban folytak. A vita alapjául a tanácskozás előtt sokszorosított és a konferencia résztvevői számára előzetesen megküldött tanulmányok szolgálták. Az egyes szekciók üléseinek anyagát az előadó (rapportőr) foglalta össze és ismertette. Az ülések levezetése az elnök, előkészítése a titkár feladata volt. A Tudományos Konferencia főszervezője *Mód Aladár*né kandidátus volt.

Tájékoztatásképpen megemlítjük, hogy a *Statisztikai Szemle* a centenáriumi ünnepségek elhangzott, jelen számban közölt beszédeken, előadásokon kívül néhány további előadás közlését is tervezi. A II. Statisztikai Tudományos Konferencia és hasonlóan az V. Statisztikatörténeti Vándorulás teljes anyaga kötetben is meg fog jelenni.

⁴ A vitaülés előadója *Árva János*, a KSH főosztályvezető-helyettese, titkára *dr. Parti Tibor*, a KSH főelőadója volt. A konferenciára benyújtott, az üléseken megvitatott dolgozatok címét a fejezet végén soroljuk fel.

ülésen *dr. Cukor György* kandidátus, a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatóhelyettesének elnökletével került megtárgyalásra. Az ÁKM a hat évvel ezelőtt tartott I. Statisztikai Tudományos Konferencia⁵ napirendjén is szerepelt, ami érdekes összevetésre nyújt lehetőséget. Sok, akkor új elgondolás időközben megvalósult, és ma már a közgazdasági gyakorlat részévé lett. A most lefolytatott viták az ÁKM munkák továbbfejlesztésével, az összevont mérlegek és részmérlegek szerepével, főként pedig azokkal az újabb, a gyakorlatban még nem minden tekintetben kihasznált lehetőségekkel foglalkoztak, amelyeket az ágazati kapcsolati mérlegek az elemző munka számára nyújtanak.⁶

A statisztikával szemben megnyilvánuló új követelményeknek megfelelően külön ülés foglalkozott a makroökonómiai modellekkel. A vitaülésen *Huszár István*, a Központi Statisztikai Hivatal első elnökhelyettese elnökölt. A makroökonómiai modellek, a közgazdaságtudomány és a matematika e sajátos ötvöződésének eredményei a valóság pontosabb megismeréséhez és ezen keresztül a népgazdasági tervezés megbízhatóbb alátámasztásához nyújtanak támogatást. A vita rámutatott arra, hogy egyfelől szükség van a különböző részterületekre vonatkozó modellek elméleti rendszerezésére, másfelől pedig kívána-

tos olyan gyakorlati együttműködés, mely kiterjed a modellek adatigényeinek összehangolására, az eredmények összehasonlíthatóságának biztosítására és a különböző modellek közti kapcsolat megteremtésére. A modellalkotás egyik legfontosabb problémája a makroökonómiai folyamatok stabilitása, mert ez az, ami nagymértékben meghatározza alkalmazhatóságukat a tervezésben. A viták során kifejezésre jutott, hogy a szóban forgó „modern” módszerek mellett a hagyományos módszereknek változatlanul megvan a létjogosultságuk, különösen addig, amíg a modern módszereknek, illetve azok egyes irányzatainak közvetlen felhasználásra való alkalmassága a gyakorlatban is bizonyítottá válik.⁷

A III. vitaülés *dr. Bognár Józsefnek*, az MTA levelező tagjának elnökletével a gazdasági előrejelzés kérdéskörét tárgyalta meg. Míg a makroökonómiai modellek számszerű konkretizálásával a statisztika főként a hosszú távú tervek megalapozásához járul hozzá, addig a gazdasági előrejelzés feladata főként rövid távra koncentrálódik. E tevékenység szerepe a gazdasági mechanizmus új rendszerében, a közvetlen tervutasítás helyett közgazdasági eszközökkel való irányítás keretei közt ugrásszerűen megnövekszik, szinte elengedhetetlen feltételét képezi a megalapozott gazdasági döntéseknek. Az előrejelzések témacsoportja köré épülő dolgozatok és viták egy része a gazdasági előrejelzés szerepének és jelentőségének kérdéseivel foglalkozott kiemelve, hogy a gazdasági kutatás nem elégedhet meg a jelenségek leírásával, hanem az okozati összefüggések feltárásával kell a jelenségek mögött meghúzódó törvényszerűségekre rámutatnia. A dolgozatok másik része bemutatta az előrejelzések módszereit a beruházások, a készletalakulás, a külkereskedelem, a fogyasztás, a jövedelmek stb. vizsgálatának területén. A viták eredményeképpen kibontakoztak az előrejelzési rendszer legfontosabb követelményei, amelyek közül a legjelentősebb, hogy a gazdasági előrejelzésnek a folyamatos

⁵ Az I. Statisztikai Tudományos Konferencia 1961. június 1–5 között került megrendezésre. Az erről szóló beszámolót lásd a *Statisztikai Szemle* 1961. évi 10. számában (1037–1047. old.). A Konferencia anyaga két kötetben „Az ágazati kapcsolati mérlegek összeállításának és felhasználásának kérdései” (szerk.: *Lukács Ottó, dr. Cukor György, Havas Péter, dr. Román Zoltán*) és „Az életszínvonal elemzésének és nemzetközi összehasonlításának kérdései” (szerk.: *Mód Aladár, dr. Drechsler László, Ferge Sándorné, dr. Lengyel László, Szilágyi György*) címmel is megjelent. (Mindkettő az Akadémiai Kiadó kiadásában, Budapesten 1960-ban, 256, illetve 264 old. terjedelemben.) Ugyanezek angolul: *Input-Output Tables. Their Compilation and Use* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.) és *The Standard of Living. Some Problems of Analysis and of International Comparison* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.).

⁶ A vitaülés előadója *dr. Román Zoltán* kandidátus, a KSH főosztályvezető-helyettese, titkára *dr. Rácz Albert*, a KSH osztályvezetője volt. Az ülésen megvitatott dolgozatok közül *Nyitrai Ferencné*: Az ágazati kapcsolatok összevont mérlegeinek szerepe az ágazati kapcsolatok mérlegeinek rendszerében és *dr. Román Zoltán*: Népgazdasági és ágazati termelékenység, elemzésük az ágazati kapcsolati mérlegek segítségével c. tanulmányát a *Statisztikai Szemle* jelen számában közöljük. (Lásd a 811–824., illetve 825–835. old.)

⁷ A vitaülés előadója *dr. Kornai János*, a közgazdaságtudományok doktora, a Közgazdaságtudományi Intézet osztályvezetője, titkára *dr. Halabuk László*, a KSH matematikai és statisztikai módszerek közgazdasági alkalmazása laboratóriumának vezetője volt. Az ülésen megvitatott dolgozatok közül *dr. Halabuk László*: A magyar népgazdaság M–2/A statisztikai modelljéről c. tanulmányát lásd a *Statisztikai Szemle* jelen számában. (836–852. old.)

gazdasági cselekvéshez szükséges alapot olyan időpontban kell biztosítani, amikor még eredményes beavatkozás valószínűsíthető meg.⁸

A gazdasági mechanizmus reformja adott indítékot ahhoz, hogy a gazdasági folyamatokkal foglalkozó szekció az *árstatisztika* kérdésének külön vitaülést szenteljen. Ennek a (II.) vitaülésnek elnöke *dr. Nagy Tamás* kandidátus, a Közgazdaságtudományi Intézet főosztályvezetője, egyetemi tanár volt. Az árak szerepének növekedésével érthető módon az árstatisztika is előtérbe kerül, az árak az összemérés eszközéből önálló megfigyelés, elemzés tárgyává lesznek. Az ár megfigyeléseknek és elemzéseknek nemcsak közvetlenül az árakkal kapcsolatos döntéseket kell szolgálniuk, hanem számos, más jellegű (bérezéssel, beruházással stb. kapcsolatos) közgazdasági megfontolásokhoz is hozzá kell járulniuk. Mindez új, a korábbinál nemcsak bővebb, hanem jellegében is különböző árstatisztika kialakítását követeli meg. Ennek során egyrészt szükség van az árstatisztika néhány alapvető fogalmi kérdésének tisztázására, másrészt a szakstatisztikák sajátos árvonatkozásainak kidolgozására. Az ülés vitái ennek megfelelően kitértek az árváltozások fogalmának, az átlagáraknak és az árindexek súlyozásának kérdéseire éppúgy, mint az ipari, beruházási, kereskedelmi stb. árstatisztika speciális problémáira.⁹

A korszerű igények felismerése tükröződött a konferencia programjában annyiban is, hogy az nem korlátozódott a gazdasági folyamatokra, bármily sokrétű és gazdag is ott a statisztika feladata, és bármilyen nagy az újonnan felmerülő és megoldandó kérdések száma. A konferencia a gazdaság kérdéseivel egyenlő súlyban és azonos érdeklődést kiváltó módon foglalkozott a népesség, a társadalom statisztikai vizsgálatával is, arra törekedve, hogy a társadalmi jelenségeket ne önmagukban, hanem a gazdasági helyzettel összefüggésben, azokkal való kölcsönhatásukban

⁸ A vitaülés előadója *dr. Zala Júlia*, a KSH csoportfőnöke, titkára *Pócs Ervin*, a KSH főelőadója volt. *Dr. Zala Júlia*: A gazdasági előrejelzések szerepe és jelentősége c., az ülésen megvitatott dolgozatát a *Közgazdasági Szemle* 1967. évi 7–8. száma (834–843. old.) közli.

⁹ A vitaülés előadója *dr. Pálos István*, a KSH főosztályvezetője, titkára *dr. Köves Pál* kandidátus, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem docense volt.

mutassa be. Jó példája volt ennek a gazdaságdemográfiával foglalkozó vitaülés. (A VIII. vitaülés elnöke *dr. Bene Lajos*, a Fővárosi Statisztikai Hivatal ny. vezetője volt.) A gazdaságdemográfia egyik ága a legfontosabb gazdasági tényezőknek a népességre gyakorolt hatásait foglalja össze a halandósági tábla módszerén alapuló ún. gazdasági halandósági táblák és korfák formájában. Ezek az elemzések alkalmasak arra, hogy — változatlan gazdasági viszonyok feltételezése mellett — előrejelezzék a kizárólag a népesség jövőbeni korösszetételének hatására bekövetkező termelés- és fogyasztásnövekedést vagy -csökkenést. A vita során az a vélemény alakult ki, hogy az ilyen irányú vizsgálatok rendkívül hasznosak, és pontosságuk annál megbízhatóbb, minél jobban sikerül a termelésnek és a fogyasztásnak a nemhez és az életkorhoz való kapcsolatát feltárni. Élénk vitát váltott ki az is, vajon képes-e az ökonometria mai fejlettsége mellett az összefüggések feltárására szolgáló modellek kidolgozására, vagy sem. Többen úgy vélik, hogy — a rendelkezésre álló jelenlegi információrendszer figyelembe véve — csak az adott időre és társadalomra vonatkozó demo-ökonómiai összefüggések kidolgozása látszik megvalósíthatónak.¹⁰

Ahogy a gazdasági folyamatokkal foglalkozó szekcióra a népgazdasági átfogó szemlélet volt jellemző, úgy a népesség- és a társadalomstatisztika problémáival foglalkozó vitaüléseken is az osztársadalmi jelentőségű témák domináltak. A népességalakulás napjainkban leginkább előtérben álló kérdéseivel kapcsolódott a *termékenység és családtervezés módszertanát* tárgyaló — *dr. Horn Béla* professzornak, a Budapesti Orvostudományi Egyetem I. sz. Női klinikája igazgatójának elnökletével lefolyt — VI. vitaülés, melynek középpontjában az 1966. évi családtervezési vizsgálatok tapasztalatai álltak. A szóban forgó reprezentatív adatgyűjtés ugyanis a minta kiválasztásával kapcsolatos problémák mellett számos felvételtechnikai jellegű tanulságot is nyújtott. A vitaülést igen nagy érdeklődés kísérte, és a termékenység kohorsz-elemzésen alapuló trendjeit bemutató dolgozat is nagy vitát váltott ki. A vita során többen hangoztatták,

¹⁰ A vitaülés előadója *Valkovics Emil*, a Népegységstudományi Kutató Csoport tudományos főmunkatársa, titkára *dr. Dányi Dezső*, a KSH Könyvtárának igazgatója volt.

hogy rövid időre a termékenység alakulását a korábban már kialakult kormegoszlás és termékenységi szokások is befolyásolják. Az a vélemény alakult ki, hogy a reprodukciós mutatóknak csak különleges, ún. „stabil” népesedési viszonyok között van prognosztikus értékük, és hazai viszonyaink között a reprodukciós együttható inkább a jelen népesedési folyamatról alkotott értéket kifejezője.¹¹

Az utóbbi években mintegy történelmi szükségszerűségként került a szocialista országok társadalomtudományainak középpontjába a *társadalmi rétegződés és -mobilitás* vizsgálata. Az e kérdésnek szentelt (IX.) vitaülésen — melyen *Mód Aladárné*, a KSH csoportfőnöke elnökölt — e kutatások széles spektruma bontakozott ki, foglalkozva a szocialista társadalmi struktúra elméleti alapkérdéseivel (például osztályfogalom), a társadalmi rétegek létének kritériumaival, a társadalmi mobilitással, valamint a témakör néhány aktuális vitás kérdésével, például az új gazdasági mechanizmusnak a társadalmi struktúrára gyakorolt várható hatásával. E széles skálán belül a dolgozatok és a vita egyrészt a társadalmi rétegek elméleti és gyakorlati körülhatárolásának lehetőségei, másfelől az iskolázás, az iskola és társadalom összefüggései körül polarizálódtak. Az utóbbi vita figyelemre méltó gondolatokat eredményezett a műszaki-gazdasági fejlődés szükségleteinek, a társadalmi igényeknek és az általános kulturális felemelkedés követelményeinek megfelelő iskolázási arányok összhangja kérdésében.¹²

A népesség gazdasági helyzetét döntően befolyásoló *lakossági jövedelmek* megfigyelési és elemzési kérdései önmagukban — bármilyen fontosak is —

¹¹ A vitaülés előadója *dr. Szabady Egon*, a KSH elnökhelyettese volt, akit távollétében *dr. Acsádi György*, a KSH osztályvezetője, a vitaülés titkára helyettesített. Az ülésen megvitattott dolgozatokat — *dr. Szabady Egon*: A családtervezési vizsgálatok egyes kérdései, *dr. Acsádi György*: Termékenység-trendek mérése és *dr. Vukovich György*: A reprodukciós mutatók módszerei c. tanulmányát — a *Demográfia* 1967. évi 2. száma közli.

¹² A vitaülés előadója *Ferge Sándorné*, a KSH osztályvezetője, titkára *dr. Andorka Rudolf*, a KSH Népeségtudományi Kutató Csoport tudományos munkatársa volt. Az ülésen megvitattott dolgozatok közül *Mód Aladárné*: A lakossági jövedelmek makro- és mikrostatistikai vizsgálatának összefüggő rendszere c. tanulmányát a *Statistikai Szemle* jelen száma közli. (Lásd a 789—810. old.)

általában mégiscsak egy részterületet jelentenek. A konferencia ezt a kérdést is szélesebb összefüggésekbe belyegve tárgyalta, amennyiben ráirányította a figyelmet annak lehetőségére és szükségességére, hogy a lakossági jövedelmi vizsgálatok az ország egészének gazdasági-jövedelmi helyzetével összefüggésben álljanak. (A témát tárgyaló X. vitaülés elnöke *Lázár György*, az Országos Tervhivatal elnökhelyettese volt.) Magyarországon a makrostatistikai eszközökkel végzett vizsgálatok mind szorosabban kapcsolódnak az egyes szűkebb lakosságcsoporthoz helyzetét feltáró, mikrostatistikai eszközökkel végzett jövedelmi vizsgálatokhoz. A jövedelemalakulás és -elosztás összefoglaló jellegű tárgyalása mellett vita folyt a bérarányok kialakulásának törvényszerűségeiről, ezzel kapcsolatban a munka szerinti elosztás objektív mérceinek meghatározhatóságáról, a munka bonyolultságát kifejező elemi tényezők rangsorolhatóságáról, valamint a munkaerőmozgást, különösen a mezőgazdasági elvándorlást kiváltó jövedelmi és bérjellegű okokról, illetve következményekről.¹³

A népesség- és társadalomstatistikai szekció egyik ülése a *szociális-kulturális statisztika* különböző megfigyelési területein alkalmazott módszertani eljárások problémáival foglalkozott. (A VII. vitaülés elnöke *dr. Szabady Egon*, a KSH elnökhelyettese volt, akit távollétében *dr. Tamásy József*, a KSH Népeségtudományi Kutató Csoport tudományos titkára helyettesített.) Három megvitattott tanulmány az összefoglalóan jellemző mutatók megszerkesztését tárgyalta, ezek bemutatása részben az egészségügyi színvonal jellemzésével kapcsolatban történt, részben pedig a komplex településstatistikai mérések problémáinak vizsgálata során. Másik két tanulmány az összefüggések feltárásának módszereit vizsgálta: a lakosság műveltségi színvonalát bemutató tanulmány a struktúraelemzés módszerét használta fel, míg a szociálgerontológiai témájú tanulmány a longitudinális vizsgálati módszer alkalmazásának lehetőségével foglalkozott.¹⁴

¹³ A vitaülés előadója *dr. Berényi József* kandidátus, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa, titkára *dr. Láng György*, a KSH osztályvezetője volt.

¹⁴ A vitaülés előadója *Cseh-Szombathy László*, a KSH mb. osztályvezetője, titkára *dr. Tamásy József*, a KSH Népeségtudományi Kutató Csoport tudományos titkára volt.

A tudományos konferenciát nagy érdeklődés és élénk vitakészség jellemezte, kézzelfoghatóvá tette a statisztikai kutatások növekvő szerepét és ennek tudatát nemcsak a statisztika művelői, hanem különböző területen működő külső felhasználói körében is. Ismeretes, hogy a statisztikai tudományos tevékenység mindenképpen összefügg, sőt egybekapcsolódik az állami tevékenységgel: a tudomány és a tudomány eredményeinek állami-társadalmi alkalmazása elvi egységet alkot. Az adott keretek között a II. Statisztikai Tudományos Konferencia is ennek bizonyosságát adta. A statisztika ma már nemcsak a szoros értelemben vett statisztikusok belső ügye és nem is csak a tudomány elméleti művelőié, hanem mindazoké — és ezek száma nem csekély, sőt folyton növekvő —, akik a valóság megismerését munkájukkal vagy pusztán érdeklődésükkel kapcsolatban mind differenciáltabb módon igénylik. A statisztikának egyre inkább közügygé válása a legjobb biztosítéka a kutatások magasabb színvonalra emelésének és a statisztikai tudomány további fejlődésének.

*

A II. Statisztikai Tudományos Konferencián megvitatott dolgozatok:

I. vitaülés. Az új népgazdasági mérlegrendszer

Árvay János: A népgazdasági mérlegrendszer fejlesztésének programja.

Dr. Augusztinovics Mária: Az egységes népgazdasági mérlegrendszer és a pénzforgalmi kapcsolatok mérlege.

Dr. Cserba Lajos: A népgazdasági mérlegek felhasználása az éves operatív tervezésben.

Dr. Csernok Attila: A nemzeti jövedelem elosztásának és újraelosztásának vizsgálata az input-output mérleghez kapcsolódóan.

Hegedüs Oszkár: A szolgáltatások teljeskörű elszámolása a népgazdasági mérlegrendszerben.

II. vitaülés. Árstatisztika

Dr. Szilágyi György: Az árstatisztika feladatai és egyes fogalmi kérdései az új gazdasági mechanizmussal összefüggésben.

Dr. Zafir Mihály: A fogyasztási cikkek árstatisztikai reprezentánsaival szemben támasztott néhány követelmény.

Dr. Köves Pál: A csoportosítás figyelembevétel az árindex súlyozásának vizsgálatánál.

Dr. Túú Lászlóné: Az ipari termelői árindexek szerepe a volumenmérésnél és a termelői árak információs rendszerében.

Tar József: Problémák és módszerek a beruházások-építkezések árstatisztikájának megszervezésénél.

Halász Ottó — Raskó József — Urbán Károly: A piaci forgalom és áralakulás reprezentatív megfigyelésének módszertani alapjai.

Dr. Pálos István — Marton Ádám: A külkereskedelmi árak vizsgálata és kapcsolatuk a belföldi árakkal.

III. vitaülés. Gazdasági előrejelzés

Dr. Zala Júlia: A gazdasági előrejelzések szerepe és jelentősége.

Nagy Sándor: Rövid időszaki prognózisok módszerei.

Nyilas András: A beruházások szerepe a gazdasági előrebecslésekben.

Gergely István: A vállalatok szerepe a gazdasági előrejelzésekben.

Pócs Ervin: A szerkezeti változások hosszú távú előrejelzése.

Meixner László: A készletek szerepe a népgazdaságban és a készletváltozások mérhető-sége a gazdasági előrejelzésekben.

Zala Ferenc: Fogyasztási prognózisok.

Dr. Baranyai István: A jövedelmek változásának hatása a keresletre.

Fecske Mihály: A műszaki és a természeti tényezők szerepe a mezőgazdasági termelésre vonatkozó előrejelzésekben.

IV. vitaülés. Az ágazati kapcsolatok mérlege

Dr. Rácz Albert: Az ágazati kapcsolati mérlegek technikai koeficienseinek sajátosságai.

Nyitrai Ferencné: Az ágazati kapcsolatok összevont mérlegeinek szerepe az ágazati kapcsolatok mérlegeinek rendszerében.

Dr. Román Zoltán: Népgazdasági és ágazati termelékenység, elemzésük az ágazati kapcsolati mérlegek segítségével.

Dr. Kupcsik József: Az ágazati kapcsolatok mérlegének felhasználása a gazdasági rész-folyamatok vizsgálatában.

Dr. Csepinszky Andor: Az input-output modellek szerepe a normatív jellegű árrendszerek kidolgozásában.

Németh Sándor: Az összevont saktábla mérleg alkalmazása az éves tervezésben.

V. vitaülés. Makroökonómiai modellek

Dr. Halabuk László: A magyar népgazdaság M-2/A statisztikai modelljéről.

Dr. Simon György: Árnyékárak és makroökonómiai modellek.

Dr. Nyáry Zsigmond: A népgazdasági összefolyamat szimulációs vizsgálata.

Dr. Szakolczai György: Termelési függvények felhasználása többszektoros makroökonómiai modellekben.

Fáy József: A piaci hatások vizsgálata egy statisztikai makroökonómiai modell alapján.

Paizs János: Szimultán makroökonómiai modellek paraméterbecslési módszerei.

VI. vitaülés. Termékenység és családtervezés

Dr. Szabady Egon: A családtervezési vizsgálatok egyes kérdései

Dr. Acsádi György: Termékenységi trendek mérése.

Dr. Vukovich György: A reprodukciós mutatók módszerei.

VII. vitaülés. Szociális-kulturális vizsgálatok

Erdész Tiborné — Pártos Judit: A lakosság műveltségi színvonalának vizsgálata.

Barta Barnabás — Dr. Főríz Margit: Településstatisztikai hagyományok és komplex elemzési módszerek.

Cseh-Szombathy László: Longitudinális vizsgálatok lehetősége és értéke a szociálgerontológiai kutatások területén.

Dr. Kepecs József: A népességtömrülés vizsgálata; demográfiai jellemzők a települések nagyságcsoportjai szerint.

B. Lukács Ágnes: Egészségügyi jelzőszámok és indexek.

VIII. vitaülés. Gazdaságdemográfia

Nemes Szende: A gazdasági tervezés és a demográfiai előrebecslés összehangolásának módszertani kérdései.

Valkovics Emil: Magyarország népességének gazdasági korfái.

Dr. Dányi Dezső: A gazdasági növekedés egyes demográfiai kérdései.

IX. vitaülés. Társadalmi rétegződés, átrétegződés

Ferge Sándorné: A társadalmi rétegek elméleti és gyakorlati körülhatárolásának lehetőségei szocialista viszonyok között.

Dr. Szántó Miklós: Művelődési struktúra, társadalmi rétegek, életmód.

Békés Ferenc — Surányi Bálint: Politikai ismeretszint és társadalmi rétegződés.

Dr. Andorka Rudolf: Az intragenerációs mobilitás vizsgálatának néhány kérdése.

Kemény István: A mobilitás társadalmi összefüggései.

X. vitaülés. Lakossági jövedelmek

Mód Aladárné: A lakossági jövedelmek makro- és mikrostatistikai vizsgálatának összefüggő rendszere.

Dr. Berényi József: Jövedelemeloszlás és a gazdasági fejlődés néhány kérdése.

Éltető Odón: Jövedelemeloszlások egyenlőtlensége Magyarországon.

Láng György — Nádás Péterné: A fogyasztói árindex számítás új feladatai.

Pongrácz László: A helyes bér- és kereseti arányok meghatározásának és megvalósításának elvei, illetve módszerei.

Bács György: Az iparban foglalkoztatottak kereseti arányai.

Dr. Melega Tiborné: Munkabérekre ható tényezők statisztikai vizsgálata.

*

Péter György, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke a II. Statisztikai Tudományos Konferencia tisztségviselői és előadói, valamint más meghívott személyek részére az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat centenáriuma alkalmából 1967. május 19-én a Gellért Szálló Gobelin-termében fogadást adott. A fogadáson megjelent *Nyers Rezső,* az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság titkára.

II. AZ V. STATISZTIKATÖRTÉNETI VÁNDORÜLÉS

A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya Statisztikatörténeti Szakcsoportjának ez idei vándorülése az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat centenáriuma alkalmából szervezett Centenáriumi Statisztikai Ülésszak keretében került megrendezésre. A Vándorülést, amely — Debrecen, Szombathely, Miskolc és Szeged

után — sorrendben az V. volt, 1967. május 23—25-én¹⁵ Gödöllőn, az Agrártudományi Egyetemen tartották meg.

A Statisztikatörténeti Vándorülés Szervező Bizottsága¹⁶ az V. Vándorülés tudományos programjának összeállításánál arra törekedett, hogy színvonala méltó legyen a százéves érforduló jelentőségéhez. Ennek érdekében egyrészt olyan témákat választott ki, és elsősorban olyan tanulmányok bemutatására nyújtott lehetőséget, amelyek újdonságot jelentettek a statisztikatörténeti vándorülések programjaiban, másrészt pedig meghívott a programba felvett minden főtémához egy-egy olyan szakcsoporton kívüli tudományos kutatót is, akinek szakterülete érintkezik a statisztikával, és aki saját kutatásainak, kutatási eredményeinek ismertetésével, új aspektusok felvillantásával hozzásegíthet a statisztikatörténeti kutatások során feltárt problémák megoldásához, a kutatási irányok pontosabb meghatározásához stb.

A korábbi vándorüléseken követett gyakorlattal szemben újítást jelentett az is, hogy a tanulmányok a vándorülést megelőzően sokszorosításra és szétosztásra kerültek, így azokkal a Szakcsoport tagjai előre megismerkedhettek, továbbá ebből következően a dolgozatok teljes előadása helyett eleendő volt csupán rövid ismertetésük. Így az egyes munkaülésekre biztosított idő túlnyomó részét a vitára lehetett fordítani. Erre nagy szükség is volt, minthogy a munkaüléseken igen élénk vita folyt: a korreferátumokat nem számítva, mintegy 70 hozzászólás hangzott el. Az ismertetett módszer nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kitűzött program minden részében teljesíthető volt.

*

Az V. Statisztikatörténeti Vándorülés tanácskozásait ünnepélyes megnyitó

¹⁵ A Statisztikatörténeti Szakcsoport korábbi vándorüléseiről szóló beszámolókat lásd *dr. Domokos Attila:* Statisztikai történeti vándorülés Debrecenben (*Statisztikai Szemle*, 1963. évi 8—9. sz. 880—885. old.); *Horváth Tibor:* A II. statisztikatörténeti vándorülés Szombathelyen (*Statisztikai Szemle*, 1964. évi 10. sz. 1032—1039. old.); *dr. Gyulay Ferenc:* A III. statisztikatörténeti vándorülés Miskolcon (*Statisztikai Szemle*, 1965. évi 8—9. sz. 901—905. old.); *Cseh-Szombathy László:* A IV. statisztikatörténeti vándorülés Szegeden (*Statisztikai Szemle*, 1966. évi 10. sz. 1026—1030. old.).

¹⁶ A Szervező Bizottság elnöke *Huszár István,* tagjai *Dányi Dezső, Gyulay Ferenc* és *Kenessey Zoltán* voltak.

ülés vezette be. Az Agrártudományi Egyetem rektori tanácsstermében tartott megnyitó ülésen Péter György, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke elnökölt, az elnökségben rajta kívül dr. Vajda Imre, az MTA levelező tagja, egyetemi tanár, a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke, dr. Kiss Albert kandidátus, egyetemi tanár, az Agrártudományi Egyetem rektora, Huszár István, a Központi Statisztikai Hivatal első elnökhelyettese, dr. Ollé Lajos kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár, a Statisztikai Szakosztály elnöke, dr. Pethő György tanszékvezető egyetemi tanár, rektorhelyettes, dr. Lőkös László, az MSZMP Agrártudományi Egyetemi Bizottságának titkára, Nemes István, az MSZMP Gödöllői Városi Bizottságának titkára és dr. Galicz Tibor, a Gödöllő Város Tanácsa VB elnöke foglaltak helyet.

Péter György elnöki megnyitó szavai után dr. Kiss Albert, a vendéglátó Agrártudományi Egyetem nevében a következő szavakkal köszöntötte a Vándorülés résztvevőit:

„Tisztelt Ünnepi Ülés!

Az Agrártudományi Egyetem és Gödöllő városa nevében szívből köszöntöm a centenáriumi statisztikai ülészek keretében rendezett V. Statisztikatörténeti Vándorülés megnyitó ülésének összes résztvevőit, a Központi Statisztikai Hivatal megjelent vezetőit, munkatársait, a magyar statisztika megjelent művelőit, köztük a társegyetemek statisztikai tanszékeinek megjelent professzorait és munkatársait. Külön tisztelettel köszöntöm Péter György elvtársat, a Központi Statisztikai Hivatal elnökét és Vajda Imre professzor elvtársat, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagját, a Magyar Közgazdasági Társaság elnökét.

Az Agrártudományi Egyetem és Gödöllő városa számára nagy megtiszteltetés, hogy az V. Statisztikatörténeti Vándorülésnek Egyetemünk nyújthat helyet, s Debrecen, Szombathely, Miskolc és Szeged után az V. Vándorülés Gödöllőn kerül megrendezésre. Ez a jubileumi keretben zajló ülészek egy fiatal város országos fontosságú tudományos intézményében folyik le, olyan intézmény falai között, amely a statisztikának megbecsült helyet biztosít mind a fiatal agrármérnökjelöltek felkészítésében, oktatásában, mind pedig a mezőgazdasági tudományok művelésében, a kutatómunkában. Nem hagyható említés nélkül, hogy a felszabadulás után önálló intézménnyé szervezett Agrártudományi Egyetemen a statisztikának éppen azóta — az 1952. évtől kezdődően — van önálló tanszéke, vagyis amióta az Agrártudományi Egyetem Gödöllőn működik. A statisztikai módszerek alkalmazása nemcsak a közgazdasági jellegű tanszékek oktatásában és tudományos munkájában, hanem a biológiai-termesztési ismeretkörökben oktató tanszékek munkájában is megbecsült szerephez jut.

Úgy érezzük, hogy az Agrártudományi Egyetem méltó otthonul szolgál a jubileárius statisztikatörténeti ülészeknek, mert bár nyil-

vánvalóan nem profilja a statisztika művelése és oktatása, de abban a mértékben ahogyan arra a szocialista mezőgazdaság vezető szakembereinek a felkészítéséhez és a szocialista mezőgazdaság helyzetének és körülményeinek tudományos vizsgálatához elengedhetetlen, a statisztika megfelelő helyet kap.

A történet vizsgálata nem öncélú tevékenység. Az ülészek napirendjén szereplő előadások és referátumok az elmúlt 100 év statisztikai munkájának és tevékenységének nagyon sokoldalú és sokirányú megvilágítását, feltárását nyújtják, de ezt nemcsak e tevékenység történetének jobb megismerése és tudatosabbá tétele céljából teszik, hanem alapvetően azzal az igénnyel is, hogy mindezekből a vizsgálatokból a ma számára és a fejlesztés számára hasznos tanulságok legyenek levonhatók. A 100 év alatt a magyar hivatalos statisztikai szolgálat sok jelentős munkát alkotott. Ezek ismerete nélkül a társadalmi-gazdasági fejlődés képe, tendenciái nem is rajzolhatók meg. E hely azt hiszem alkalmas arra, hogy ezek közül megemlítssem például az 1895. évi részletes mezőgazdasági összeírást, amely a múlt század végi mezőgazdaság állapotáról — amely akkor még a nemzetgazdasági termelés fő ágazata volt — jó képet nyújt számunkra. Ez olyan alkotása volt az akkori statisztikai szolgálatnak, amely — mai szemmel nézve esetleges hiányosságai ellenére is — Lenin érdeklődését is felkeltette, és nagy ismeréssel nyilatkozott róla. De lehetne folytatni az ilyen jelentős alkotások felsorolását, amelyeket a hivatalos statisztika a felszabadulás előtt végzett. A 100 évből az utóbbi csaknem egészen 20 esztendő már a szocialista építés igényei szerint átszervezett Statisztikai Hivatal működésére esik. Úgy érzem, nem túlzás azt állítani, hogy az a rendkívül gyors ütemű fejlődés, amelyet a magyar hivatalos statisztika és a statisztika összes művelői ez utóbbi időszakban elértek, igen lényeges tényezője volt a szocializmus építésében a párt irányításával elért sikereknek, s hozzátehetjük, hogy különösen nagy szolgálatokat tett a statisztika a mezőgazdaság szocialista átszervezése és a helyes agrárpolitika kialakításának alátámasztása terén. Egyre szélesebb körben hatolt be a statisztika ismerete és alkalmazása a gazdasági-társadalmi élet vezetésének minden területére, és nyugodtan mondhatjuk, hogy ma már a mezőgazdaság vonatkozásában is nemcsak a tudományos jellegű intézményekben nyerte el a maga helyét, hanem a szocialista mezőgazdasági üzemekben is egyre inkább mindennapos tényezője az irányító munkának.

Tisztelt Ünnepi Ülés!

Most amikor a Statisztikatörténeti Vándorülés munkáját megkezdi, és a statisztika ágazatainak és területeinek művelői feltárják és tudatosítják azoknak a vizsgálatoknak az eredményeit, amelyeket a magyar statisztika múltja szolgáltatott, szeretném megragadni az alkalmat, hogy a jelenlevőkön keresztül mint a Vándorülésnek otthont nyújtó házigazda e helyről kívánjak a magyar hivatalos statisztika vezetőinek, valamennyi művelőjének a következő időszakban további sikereket, eredményes tevékenységet. Az Egyetem és a város nevében kívánom, hogy a Vándorülés résztvevői érezzék jól magukat Egyetemünk környezetében, s érezzék azt az őszinte megbecsülést, amelyet intézményünk egésze — átérezve a statisztika társadalmi-gazdasági fontosságát — a statisztika tudománya és annak művelői iránt táplál.”

Dr. Kiss Albert meleg hangú üdvözlő szavai után dr. Vajda Imre, a Magyar

Közgazdasági Társaság elnöke köszöntötte a Vándorülés résztvevőit. Hangsúlyozta, hogy bármely tudomány, de különösen a statisztikai tudomány történetének, módszereinek, technikájának, publikációinak feltárása, megismerése, feltétlenül nagy haszonnal jár az újabb és újabb feladatok optimális megoldásának kidolgozása szempontjából. Annak a reményének adott kifejezést, hogy a Vándorülés tudományos programja, a benyújtott dolgozatok feletti szabad vita újabb jelentős lépéssel visz előre a statisztikatörténeti kutatások elé kitűzött célok megvalósítása útján.

Az üdvözlő beszédek elhangzása után *Huszár István*, a Központi Statisztikai Hivatal első elnökhelyettese tartotta meg „Centenárium gondolatok” című ünnepi előadását. Az előadást a *Statisztikai Szemle* jelen száma közli (853—860. old.).

Péter György elnök záró szavaiban köszöntötte az Agrártudományi Egyetem professzori karát, Gödöllő város megjelent párt- és gazdasági vezetőit, a társegyetemek statisztikai professzorait és oktatóit, a Vándorülés résztvevőit, és felkérte a megjelenteket, hogy tekintsék meg a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára által az Új oktatási épület folyosóján rendezett statisztikatörténeti kiállítást.¹⁷

A statisztikatörténeti kiállítást *dr. Ollé Lajos* professzor, a Statisztikai Szakosztály elnöke nyitotta meg, és mutatta be a nagyszámú érdeklődőnek az alábbi szavak keretében:

„A Centenárium Ülésszak keretében megrendezett Statisztikatörténeti Vándorüléshez kapcsolódó kiállításnak a „Nagy magyar statisztikusok” címet adtuk. Megrendezésénél a kimagasló statisztikus egyéniségek bemutatására törekedtünk. E személyek munkásságának néhány olyan momentumára vonatkozóan is sikerült anyagot összegyűjtenünk, amely a szakemberek előtt sem általánosan ismert. A kiállított 11 tabló közül az első *Oláh Miklós* (1493—1568) munkásságával foglalkozik, Kora gazdasági életének olyan leírását adja „Hungaria” c. művében, amelynek alapján méltán emlékezhetünk meg statisztikai munkásságáról.

A további anyagok *Bél Mátyás*, *Schwartner Márton*, *Magda Pál*, *Fáy András*, *Fényes Elek*, *Keleti Károly*, *Kőrösy József*, *Thüring Gusztáv* munkájának, életének egyes aspektusait emelik ki.

¹⁷ Mind a II. Statisztikai Tudományos Konferencia alkalmából a Tudományos Akadémia székházában, mind az V. Statisztikatörténeti Vándorülés idején az Agrártudományi Egyetemen rendezett statisztikatörténeti kiállítást *dr. Dányi Dezső* vezetésével *dr. Leölkes Lajosné* és *Bácsváry Lászlóné*, a KSH Könyvtárának munkatársai szervezték meg és állították össze.

Szerepel az anyagban: *Schwartner Márton* „Statistik des Königreich Ungern” c. munkája; *Fáy András* és *Arany János* statisztikai tárgyú levelezése; a *Fényes Elek* által szerkesztett első magyar iskolai atlasz és újonnan felfedezett kézírata: „Magyarország és Erdély községeinek népeisége”; *Keleti Károly* „Magyarország közgazdasági és művelődési állapotai” c. munkájának kézírata; *Kőrösy* gazdag hagyatékából külföldi kapcsolatait emeltük ki; *Thüring Gusztávnak* a kivándorlásokkal kapcsolatos statisztikai vizsgálatait állítottuk előtérbe.

A kiállítás megrendezéséért, anyagának összeállításáért a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya nevében őszinte köszönetet mondok a Statisztikatörténeti Szakcsoport, a KSH Könyvtára közreműködő aktivistáinak és az Agrártudományi Egyetemnek, amely módot adott, segítséget nyújtott az anyag méltó elhelyezésére.”

Délben *Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke ünnepi ebéden látta vendégül a Statisztikatörténeti Vándorülés elnökségét és előadóit.

*

A Vándorülés első munkatársa, melyen *dr. Ollé Lajos* kandidátus, tanácskezelő egyetemi tanár elnökölt, *dr. Szabady Egon*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese: A népességtudomány fejlődése Magyarországon c. dolgozatát vitatta meg. A tanulmány, melyet a *Statisztikai Szemle* jelen száma közöl,¹⁸ a demográfia tudományának Hatvani István Debrecenben 1757-ben kiadott „Introductio”-jától napjainkig terjedő időszak alatti fejlődését mutatja be. A történeti visszapillantás figyelemmel van arra, hogy a demográfia fogalma és tartalma történelmileg változott, fejlődött. Ennek megfelelően a műveket, törekvéseket, eredményeket a változások figyelembevételével, mindig a vizsgált korszak színvonalán és összefüggésében értékeli. A dolgozatot, mely a magyar szakirodalomban először ad kritikai áttekintést a magyar demográfia 200 éves fejlődéstörténetéről, fontos adalékokkal, megjegyzésekkel egészítették ki a korreferátumok. Így *Kosáry Domokos*, a Magyar Tudományos Akadémia tudományos munkatársa „A hazai statisztika kezdetei és a felvilágosodás a XVIII. század végén” c. dolgozatában arra hívja fel a figyelmet, hogy az 1790 körüli nemzeti-nemzeti mozgalmakon belül nagy szintkülönbségek vannak, és a retrográd többséggel szemben a modernebb gazdaságpolitikai reformtörekvésekben már a statisztika igénye is felmerül, másrészt a statisztikusoknak figyelmébe ajánlja, hogy *Skerlecz Miklós* 1791—1793 között

¹⁸ 861—883. old.

írt közgazdasági munkáinak csak egy része látott — rossz fordításban — napvilágot, a következtetéseket tehát nem ebből, hanem a teljes latin szövegekből lehet csak levonni.

Dr. Horváth Róbert kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár „A népesedési kérdés a magyar közgazdaságtani elméletben” c. korreferátuma elsősorban Berzeviczy Gergely szerepét emeli ki ebben a vonatkozásban mint olyan szerzőt, akinek hatása az 1848-as magyar polgári forradalmat előkészítő reformpolitikuskoknál is kimutatható. A dolgozat vázolja többek között a neomalthusianista Balás Károly és a marxista alapon álló Kovács Gábor felfogását. Végül azokkal az utóbbi másfél évtizedben kifejtett eredményes tudományos erőfeszítésekkel foglalkozik, melyek a gazdaságdemográfiai irány kialakítását tűzték ki célul.

Dr. Dányi Dezső, a KSH Könyvtár igazgatója „Demográfia és népesedéspolitika” c. korreferátumában azt bizonyítja, hogy a demográfia és a népesedéspolitika kapcsolata Magyarországon a két világháború között igen laza és ellentmondásos volt.

Az 1. munkaülés másik fő témája *dr. Kiss Albert* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár „Az agrárnépesség statisztikai számbavétele Magyarországon” c. tanulmánya volt. A dolgozat a mezőgazdasági népesség számbavételének fejlődését a hivatalos statisztikai szolgálat megalakulásától napjainkig terjedő időszakban vizsgálja, és pedig a hosszabb időszakra visszatekintő összehasonlítások lehetősége szempontjából. A vizsgálati anyagot a tanulmány számára az 1869-től kezdve végrehajtott népszámlálások és kiegészítésként a mezőgazdasági üzemi összeírások, valamint a birtokstatisztikák szolgáltatják.

A korreferátumok közül *dr. Sándor Pál* kandidátus „Az úrbéri pertestek történeti-statisztikai forrásértékéről” c. dolgozata szerzőnek a paraszti birtokviszonyok vizsgálata terén elért újabb eredményeiről számol be. *Dr. Mikes Gábor*, a KSH munkatársa a mezőgazdasági összeírások és a népszámlálások kapcsolatáról értekezett, *Pápai Béla*, a Munkaügyi Minisztérium főosztályvezetője pedig korreferátumában vázolja a kétlakiság magyarországi múltját, és áttekintést ad a gazdasággal vagy bérlettel rendelkező kétlaki keresők számbavételéről az elmúlt száz év alatt.

A 2. munkaülésen *dr. Horváth Róbert* kandidátus, tanszékvezető egyetemi ta-

nár elnökölt. A munkaülés fő témáját *dr. Dányi Dezsőnek*, a KSH Könyvtár igazgatójának „A magyar hivatalos statisztika forrásai” c. dolgozata képezte. A statisztikai adatszolgáltatás általános kötelezettsége csak viszonylag későn, 1897-ben valósult meg. Az ezután kiépített adatszolgáltatási rendszer bár látszólag biztosította az állampolgárok szabadságjogait, formálisan kielégítette az alkotmányos parlamentarizmus követelményeit, ugyanakkor lehetővé tette a végrehajtó hatalom beavatkozását is a statisztikai források megteremtésébe. A legnagyobb probléma e korszakban a statisztikai bizonylatok hiánya. Ilyen bizonylatok megteremtésére a korabeli állam- és jogrendszer keretei között nem volt lehetőség.

A korreferátumok közül *Mátyás Antal* kandidátus, egyetemi tanár dolgozata az vizsgálja, miben látta a gazdasági fejlődés feltételeit az 1848 előtti magyar közgazdasági irodalom; *Cseh-Szombathy László* „A nemzetközi szociálstatisztikai irodalom a Huszadik század-ban” c. dolgozatában bizonyítja, hogy az 1900—1914. évek hazai szociális statisztikusai figyelemmel kísérték a külföld irodalmát, a külföldi eredményeket saját kutatásaikban hasznosították. A szociálisstatisztikára épülő magyar leíró társadalomtudomány ez időszakban jó úton haladt ahhoz, hogy a nemzetközi élvonalba kerüljön. A századforduló idején a magyar statisztika más területeken is eredményekkel dicsekedhet. Ezt mutatja *Kármán Tamásnének*, a KSH osztályvezető-helyettesének „Szemelvények a magyar statisztikai irodalom külföldi jelentkezéséből” c. korreferátuma. Bizonyítják ezt Keleti, Kőrösy és mások újszerű módszereket, eredeti gondolatokat felvető, nemzetközi elismerést aratott művei.

A 3. munkaülésen *Huszár István*, a Központi Statisztikai Hivatal első elnökhelyettese elnökletével három téma megvitatása volt napirenden: a nemzeti-jövedelem-számítás hazai története, a magyar pénzügyi és árstatisztika kialakulása és a politikai statisztika.

Dr. Kenessey Zoltán kandidátus, c. egyetemi docens „Adalékok a nemzeti-jövedelem-számítás hazai történetéhez” c. vitaindító dolgozata *Fellner Frigyes* és *Matolcsy—Varga* módszerét ismertette ezek eredetiségére, a szakirodalomban elfoglalt sajátos, egyedi helyzetükre és arra a nemzetközi elismerésre hívja fel a figyelmet, amelyben ezek a metódusok

a külföldi szakirodalomban részesültek. (A tanulmányt a *Statisztikai Szemle* jelen száma közli.¹⁹⁾

A nemzetijövedelem-számítás történetének témájához kapcsolódó korreferátumok közül *dr. Theiss Ede* professzor „A magyar konjunktúrastatisztika és a nemzeti jövedelem problematikája” c. dolgozatában kiemeli a Gazdaságkutató Intézet konjunktúra-index számításait. Méltatja *Jordan Károly* trend-függvény kalkulációs eljárását és *Varga—Matolcsy* nemzetijövedelem-számításait. Rámutat arra, hogy bár az Intézet a szoros értelemben vett ökonometriai módszereket nem alkalmazta, törekvései mégis abba az irányba estek, amely a modern makroökonómiai modellek kidolgozásához vezetett. *Oros Iván* dolgozata „A nemzetijövedelem-számítás »magyar« módszeréről és annak néhány mezőgazdasági vonatkozásáról” címmel a *Fellner*-módszer és a *Matolcsy—Varga*-féle módszer beható kritikáját adja, *Tóth Lajos* korreferátuma pedig a kétféle módszer szerzőinek a termelőmunka definíciójában adott felfogásbeli különbségeit elemzi.

A másodiknak említett témakört *dr. Horváth Róbert* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár „A magyar pénzügyi és árstatisztika kialakulásának problémái” c. dolgozata exponálta — a kérdéskör roppant komplexitásából következően természetesen első megközelítés formájában. (A tanulmányt a *Statisztikai Szemle* jelen száma közli.²⁰⁾

Igen értékes forrásanyagokra hívja fel a figyelmet *dr. Jenei Károlynak*, az Országos Levéltár osztályvezetőjének „A pénzügyi levéltárak statisztikai iratanyagának forrásértéke” c., *Horváth* professzor tanulmányához kapcsolódó korreferátuma. *Dr. Horváth Gyula*, a KSH főosztályvezetője „Pénzügyi statisztika a gazdasági válság éveiben” c. dolgozatában azt a kérdést vizsgálja, mennyiben tudott megfelelni a magyar pénz- és hitelügyi statisztika a gazdasági válság által támasztott adatigényeknek. A korabeli hivatalos publikációknak és a pénzügyi statisztikusok egyéni irodalmi tevékenységének kritikai értékelése alapján rámutat arra, hogy bár ezek a kiadványok, tanulmányok a válság pénzügyi és hitelügyi jelenségeivel kellő mértékben foglalkoztak, bizonyos negatív jelenségek is megállapíthatók. Sajnálatos módon szinte kizárólagossá vált az a mun-

kastílus, amely a leíró irányzat hatása nyomán csak a felszíni jelenségek ábrázolására szorítkozott. Ez erősen csökkentette a statisztikai munka hatékonyságát. A két világháború közötti árváltozások megfigyelése volt a témája *dr. Molnárfi Tibor*, a KSH munkatársa korreferátumának, mely ismerteti az említett időszakban számított árindexek és létfenntartási indexek különböző fajtáit.

A politikai statisztika témakörében *dr. Tiba István*, az Igazságügyminisztérium munkatársa „A hivatalos magyar bűnügyi statisztika történetének áttekintése a reformkortól” c. dolgozata bemutatja — többek között — a 1843. évi büntetőtörvény-javaslatok kodifikációs munkálatai idején végrehajtott adatgyűjtést. Rámutat arra, hogy az 1831—1840. években letartóztatott rabokra s a halálbüntetésre ítétekre vonatkozóan végrehajtott statisztikai felvétel a hivatalos magyar bűnügyi statisztika első, nagyszabású dokumentuma. Véleménye szerint a magyar kriminálstatisztika hivatalos művelésének kezdetét az irodalomban eddig elfogadott állásponttól eltérően nem 1867-re, az ekkor megindított rendszeres és folyamatos adatgyűjtések idejére, hanem az 1830-as évekre kell tenni.

A politikai statisztika egyik igen érdekes ága a társadalmi egyesületek statisztikája. *Dr. Domokos Attilának*, a *Statisztikai Szemle* főmunkatársának hasonló című korreferátuma három összeírást mutat be: a Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottsága által 1862-ben, valamint a Statisztikai Hivatal által 1878-ban és 1932-ben végrehajtott felvételeket. Az összeírás terve egyébként már 1848-ban is felmerült. *Dr. Vukovich György* „Magyarország nemzetiségi megoszlása az 1870 körüli években” címmel készített korreferátuma *Keleti Károlynak* a magyarországi népesség 1870. évi nemzetiségi megoszlására vonatkozó, a tankötelesek 1869. évi országos összeírásából származó adatok alapján készített becslését mutatja be. A becslési módszer kritikai értékelése és a *Keleti*-féle becslés eredményeinek az 1842. és 1881. évek között különböző időpontokra rendelkezésre álló egyéb nemzetiségi megoszlási adatokkal és az 1881. évre vonatkozó saját számításával való összevetése alapján arra a megállapításra jut, hogy *Keleti* elég jól megközelítette a valóságos viszonyokat.

A 4. munkaülés, melyen *dr. Kiss Albert* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár elnökölt, a népmozgalmi statisztika tör-

¹⁹ 902—911. old.

²⁰ 884—901. old.

ténetét és a katonai szempontok szerepét vizsgálta a XVIII. századi népszámlálásokban. Az előbbi témát *dr. Acsádi Györgynek*, a KSH osztályvezetőjének „A magyar népmozgalmi statisztika fejlődése” c. tanulmánya tárgyalta. A tanulmány elosztatja a népmozgalmi statisztikák megindulása körül mindmáig tapasztalható bizonytalanságot, és rámutat arra, hogy e statisztikák 200 éves múltira tekintenek vissza. Majd végig kísérve és értékelve a statisztika ezen ágazatának történeti eseményeit, e fejlődést egészen a századfordulóig, illetve néhány fő kérdés tekintetében napjainkig ismerteti.

A statisztikát és a településföldrajz kapcsolatait, a településföldrajznak a statisztikával szemben támasztott igényeit tárgyalta *dr. Lettrich Edit* kandidátus, az MTA Földrajztudományi Intézetének munkatársa korreferátumában. *Dely Zoltán*, a KSH munkatársa a népmozgalmi statisztikai adatgyűjtés elsődleges forrásait a felekezeti (egyházi) és az állami anyakönyveket vette vizsgálat alá, *Horváth Tibor*, a KSH osztályvezetője pedig egy sajátos népmozgalmi jelenség, a kivándorlás problémájával és statisztikájával foglalkozott „A századforduló idejének külső vándorlási mozgalmá” c. dolgozatában.

A munkaülés napirendjén szereplő második témát *Perjés Géza*, a Magyar Tudományos Akadémia tudományos munkatársa fejtette ki „A katonai szempont uralomra jutásának kérdése a XVIII. századi Habsburg-birodalmi népszámlálásokban” c. dolgozatában. A XVIII. századi Habsburg-birodalmi népszámlálásokkal foglalkozó történeti irodalomban általánosan hangoztatott vélemény, hogy az összeírások színvonalának csökkenését a katonai szempontok előtérbe nyomulása okozta. A dolgozat nem fogadja el ezt az állítást, és a XVII—XVIII. századi demográfia és hadtudomány fejlődésén végig tekintve kimutatja, hogy katonai oldalról kifejezetten meg volt az igény a népesedésre vonatkozó adatok iránt, így tehát elvileg nem forogtak fenn olyan okok, amelyek a demográfiai szempontok esetleges háttérbe szorulását előidézték.

Dr. Csima János alezredes korreferátuma a hadkiegészítés demográfiai vetületét mutatja be a XVIII. századi Magyarországon, *dr. Fügedi Eriknek*, a KSH Könyvtár tudományos munkatársának korreferátuma a telekkatonaság kérdését ismerteti a középkorban, *dr. Dávid Zol-*

tán, a KSH Könyvtárának osztályvezetője pedig a török hadjáratok okozta népességi veszteségek kérdésével foglalkozik.

Az 5. munkaülésen *dr. Szabady Egon*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesének távollétében *dr. Gyulay Ferenc*, a KSH osztályvezetője, a Statisztikatörténeti Szakcsoport elnöke elnökölt. A munkaülés első napirendi pontja *dr. Kádas Kálmán* kandidátus, egyetemi tanár „A magyar közlekedési statisztika információrendszerének fejlődése” c. vitaindító dolgozata volt. A tanulmány három szakaszban vizsgálja a közlekedési statisztika fejlődését, és pedig az első világháború előtti, a két világháború közötti és a felszabadulás utáni időszakban. A fejlődés ismertetése során figyelemmel van az országos és a városi közlekedési statisztika információs rendszerére, sőt kitér a közlekedési alsófokú irányító szervek, nagyobb közlekedési vállalatok és üzemek statisztikai információrendszerének fejlődésére is.

A témához kapcsolódó korreferátumok közül *dr. Szántó Emil* kandidátus, főiskolai tanszékvezető dolgozata a gépkocsiközlekedés statisztikai apparátusa fejlődésében mutatkozó problémákkal és az elért eredményekkel foglalkozott, *dr. Pálos István*, a KSH főosztályvezetőjének dolgozata pedig — amelyet távollétében *Gyimesi Ede*, a KSH osztályvezetője ismertetett a munkaülés résztvevőivel — a személyszállítási statisztika fejlődését mutatta be két szakaszban 1868-tól 1945-ig és 1945-től napjainkig.

A munkaülés napirendjén szereplő második téma a statisztika egyetemi oktatásának kérdése volt. *Dr. Ollé Lajos* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár vitaindító dolgozata („A statisztika egyetemi oktatásának történetéhez”) 1770-ig tekint vissza, amikor a statisztika jellegű ismeretanyag oktatása az ún. „policia és cameralis” tudomány keretén belül megindult. A magyar egyetemen 1775-ben jelenik meg önálló tárgyként a statisztika, melyet Achenwall munkája alapján oktatnak. A tanulmány a továbbiakban összefoglalását adja a budapesti egyetem jogi karán folyó statisztikai oktatás történetének a századfordulóig.

A dolgozathoz kapcsolódó három korreferátum közül *dr. Balázs József* egyetemi adjunktus a statisztika oktatását ismerteti a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán, *dr. Hoóz István* kandidátus, tanszékvezető docens a polgári statisztika egyetemi oktatásá-

nak kezdeteivel, *dr. Remetey Ervin*, a KSH Elnöki Titkárság vezetője pedig a statisztikusok képzettségére vonatkozó követelmények alakulásával foglalkozik az 1867—1945. években.

A 6. munkaülésen, melyen *dr. Kádas Kálmán* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár elnökölt, a résztvevők első napirendi pontként *dr. Lengyel László*, a KSH főosztályvezető-helyettese, a Statisztikai Szakosztály titkára „Adalékok a Magyar Statisztikai Társaság történetéhez” c. dolgozatát vitatták meg. A dolgozat bemutatja az 1922-ben alakult Társaság alapszabályát, áttekintést ad a tagságról, majd az 1948-ig működő Társaság tevékenységét ismerteti három területre koncentrálva a figyelmet: a statisztikai tudomány fejlesztése, a statisztikai ismeretek terjesztése, a nemzetközi kapcsolatok.

Dr. Bene Lajos, a Fővárosi Statisztikai Hivatal ny. vezetője a vitaindító dolgozathoz készített korreferátumában a Magyar Statisztikai Társaságban megtárgyalt módszertani problémákról számolt be, *dr. Gyulay Ferenc*, a KSH osztályvezetője a Társaság „Journal de la Société Hongroise de Statistique” c. folyóiratát mutatta be, *dr. Heinz Ervin*, a KSH munkatársa pedig a Társaság kiadványsorozatát ismertette.

A második napirendi pont a magyar halandósági táblák története volt. A vitát *Pallós Emil*, a KSH Népelességtudományi Kutató Csoport tudományos főmunkatársa hasonló című dolgozata indította meg. A dolgozat három korszakot különböztet meg a halandósági táblák történetében. Az első korszakban a táblákat a halálózási lajstromok vagy a kor szerint összegyűjtött halottak száma alapján készítik. A második korszakban a táblák a halálózási gyakoriságok alapján készülnek. A harmadik korszakot a megbízható és részletes adatszolgáltatás alapján, egzakt elhalálózási valószínűségek segítségével készült halandósági táblák jellemzik.

A dolgozathoz *dr. Bene Lajos*, a Fővárosi Statisztikai Hivatal ny. vezetője „A halandósági tábla-módszer demográfiai kiterjesztése a múlt és a jövő szempontjából” címmel készített korreferátumot. A tanulmány idézi *Körösy József* vonatkozó munkásságát, majd a táblamódszernek a népesség családi állapot szerinti és a családok nagyság szerinti előreszámítására való alkalmazásával foglalkozik. *Dr. Tamásy József*, a KSH Népelességtudományi Kutató Csoport tudományos tit-

kára „Adalékok a halandósági táblák történetéhez” c. korreferátumában *Körösy József*nek az emberi élettartam és a halandóság kiszámításáról írt akadémiai értekezése tükrében ad képet az élettartam-mutatók számítási módszereinek és tartalmi változásának történetéről. *Dr. Acsádi György*, a KSH osztályvezetője „Történeti magyar halandósági tábla konstrukciók” c. dolgozatában egyrészt a hivatalos statisztikai szolgálat megszervezését megelőző időkben készített táblákat, másrészt pedig a történeti statisztikai források felhasználásával összeállított halandósági táblákat ismerteti.

*

A gödöllői vándorülés előadói és vendégei a tudományos program szüneteiben különböző kulturális rendezvényeken vettek részt. Megtekintették a Humán Oltóanyagtermelő Kutatóintézetet és az ún. Kastélyt, kirándultak a Kisállattenyésztő Kutatóintézetbe, megjelentek a Központi Kollégium Gorka termében a Szakcsoport részére rendezett kamarazenei hangversenyen, és részt vettek a Szakcsoport hagyományos társasvacsoráján.

*

Az V. Vándorülés alkalmával sor került a Statisztikatörténeti Szakcsoport elnökségének kiegészítésére. Ezt az tette szükségessé, hogy *dr. Kenessey Zoltán* kandidátus, c. egyetemi docens, aki az 1966. évi választások értelmében a szakcsoport soros elnöke volt, 1967 márciusában hosszabb időre külföldre távozott.

A Statisztikatörténeti Szakcsoport a gödöllői vándorülésen úgy határozott, hogy *dr. Kenessey Zoltán* érdemeit a Szakcsoport létrehozásában és tevékenységének kifejlesztésében jegyzőkönyvben örökíti meg.

A választás eredményeként a Szakcsoport tagjai titkos szavazással *dr. Tamásy Józsefet* beválasztották az elnökségbe. Az elnökség tagjai tehát *dr. Gyulay Ferenc*, aki a választási szabályzatban foglalt rotációs elvnek megfelelően 1967—1968-ban, *dr. Dányi Dezső*, aki 1968—1969-ben és *dr. Tamásy József*, aki 1969—1970-ben látja el az elnöki tisztelet.

A Vándorülést *dr. Kiss Albert* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár, az Agrártudományi Egyetem rektora zárta be. Zárszavában hangoztatta, hogy a Centenárium Statisztikai Ülésszak keretében megtartott V. Statisztikatörténeti Vándorülésnek a gödöllői Agrártudo-

mányi Egyetemen történt megrendezését az Egyetem vezetősége, tanári kara jelentős eseménynek tekinti. Rámutatott arra, hogy a Vándorulás elé hozott színvonalas vitaanyag széles körű kutató munkakeredménye, mely jelentősen gazdagítja ismereteinket a magyar statisztika története terén.

A zárszó után *Huszár István*, a Központi Statisztikai Hivatal első elnökhelyettese, az V. Statisztikatörténeti Vándorulás szervező bizottságának elnöke őszinte elismerését fejezte ki *dr. Kiss Albert* professzornak, az Agrártudományi Egyetem rektorának azért a lelkes, fáradságot nem ismerő munkáért, amellyel személyesen ő és munkatársai a Vándorulás sikeres lebonyolítását lehetővé tették és állandóan támogatták. Ezután *dr. Gyulay Ferenc*, a Szakcsoport elnöke mondott köszönetet *dr. Kiss Albert* fáradozásaiért a Statisztikatörténeti Szakcsoport elnöksége és tagsága nevében.

III. EGYEB ÜNNEPSÉGEK

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa a magyar hivatalos statisztikai szolgálat fennállásának centenáriuma alkalmából kitüntetések adományozott a Központi Statisztikai Hivatal számos dolgozójának és több más területen dolgozó statisztikusnak.²¹ A kitüntetettek közül a „Munka Érdemrend” aranyfokozatát 7 fő, ezüst fokozatát 25 fő, bronz fokozatát pedig 35 fő kapta. A kitüntetések *Losonczy Pál*, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke május 16-án a Parlament Munkácsy-termében adta át. Az ünnepségen megjelent *dr. Timár Mátyás*, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökhelyettese, *Bálint József*, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának osztályvezetője és *Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke. (Az Elnöki Tanács elnökének a kitüntetések átnyújtásakor mondott ünnepi beszédét lásd a *Statisztikai Szemle* jelen számában a 763—765. oldalakon.)

A kitüntetések átadása után a kitüntetettek nevében *Erdész Tiborné*, a KSH osztályvezetője mondott köszönetet, majd *Losonczy Pál*, az Elnöki Tanács elnöke fogadást adott a meghívottak tiszteletére.

Az ünnepi alkalomból sor került a „Kiváló dolgozó” jelvény és a „Fényes Elek díj” kiosztására. *Péter György* elnök

május 15-én a Központi Statisztikai Hivatal 71 dolgozójának ünnepélyes keretek között — a KSH Kollégiuma, a Párt és a Szakszervezeti Bizottság tagjainak jelenlétében — adta át a „Kiváló dolgozó” kitüntető jelvényt,²² és e napon osztotta ki a *Statisztikai Szemle* Szerkesztő Bizottsága tagjainak jelenlétében a Fényes Elek irodalmi díjat. A Fényes Elek díj I. fokozatát és 3000 forint jutalmat, illetve II. fokozatát és 2000 forint jutalmat — az 1962—1966. évi statisztikai irodalmi tevékenységért — 5, illetve 6 fő kapta meg.²³

*

Péter György, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1967. május 16-án sajtótájékoztatót tartott. Ismertette a magyar hivatalos statisztikai szolgálat százéves múltjának fő eseményeit, és tájékoztatta a megjelenteket a centenáriumi rendezvényekről.

*

Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat száz évéről a Központi Statisztikai Hivatal dolgozói május 15-én délután nagygyűlésen emlékeztek meg. Az ünnepségen *Péter György* elnök, *Huszár István* első elnökhelyettes, *dr. Szabady Egon* elnökhelyettes, *Somogyi Gyula*, az MSZMP Központi Bizottságának osztályvezetője, *dr. Prieszol Olga*, az MSZMP Budapest II. kerületi Bizottságának első titkára, *Dénes Antal*, az MSZMP Központi Statisztikai Hivatali Bizottságának titkára és *Pintér Gábor*, a Központi Statisztikai Hivatal Szakszervezeti Bizottságának titkára foglalt helyet. A nagygyűlést *Dénes Antal* nyitotta meg, aki üdvözölte a résztvevőket, és ismertette a Központi Statisztikai Hivatalhoz a a Centenarium alkalmából érkezett üdvözléseket és jókívánságokat. Az ünnepi beszédet *dr. Szabady Egon* elnökhelyettes mondta.²⁴

Az 1867 előtti statisztikai tevékenység felvázolása és az 1848-ban létrehozott, Fényes Elek által vezetett Országos Statisztikai Hivatal eredményeinek méltatása után *dr. Szabady Egon* a következőket állapította meg.

„... A jobbagyfelszabadítás, a szabad munkaerő-felhasználás meggyorsította az

²¹ A névsort lásd a *Statisztikai Híradó* rovatban a 934—935. oldalon.

²² A Fényes Elek díj jutalmazottainak névsorát és az indokolást lásd a 930—932. oldalon.

²⁴ A beszéd részletesebb szövegét lásd a *Demográfia* 1967. évi 2. számában 9—15. old.

²¹ A kitüntetettek névsorát lásd a *Statisztikai Híradó* rovatban a 933—934. oldalon.

ipar és a kereskedelem vérkeringését, és a fejlődő kapitalista államban nem lehetett már elodázni a statisztikai apparátus megszervezését. A kapitalizmus és a dualista kiegyezés szükségleteiből keletkezett a magyar hivatalos statisztikai szakszolgálat, és mint az előző társadalmi formákhoz és politikai rendszerhez képest fejlettebb rendszer alkotórésze, pusztán létevel és munkásságával a haladást szolgálta.

A történelem rendszerint gondoskodni szokott arról, hogy amikor egy új társadalmi forma vagy intézmény születik, akkor kivételes egyéniségek álljanak szolgálatára. Így volt ez Magyarországon is a statisztikai szervezet megalapításakor. A tudósok társaságában, a Magyar Tudományos Akadémián már egy évtizeddel korábban forrt a statisztikai tudomány és szervezet fejlesztésének, illetve kialakításának gondolata. Ez a kör, valamint Keleti Károly és társai dolgozzák ki a magyar statisztikai szervezet részleteit. Az ő gondolataikból és javaslataikból születnek a statisztikai törvénytervezetek és a végrehajtási utasítások; szervező munkájuknak köszönhető a magyar statisztikai apparátus megindulása, gyors fejlődése, a korai nemzetközi kapcsolatok megteremtése, a statisztikai munka szükségességének elismerése.

Bármennyire is korszerű volt a Keleti alkotta statisztikai szervezet, a gazdasági-társadalmi fejlődés többszöri átalakítását követelte meg. Nem véletlen, hogy a gazdasági válságokat megelőzően, 1897-ben és 1929-ben a statisztikai szervezetnek és a Statisztikai Hivatal ügykörének módosítását kellett végrehajtani. A monopolkapitalizmus korának állami és társadalmi rendszere ugyanis más tartalmat és formát követelt meg a statisztikától, mint Keleti korának liberalizmusa. Természetesen a felszabadulást követő korszak sem használhatta fel teljes egészében az előző statisztikai szervezetet, sem módszereit, sem pedig tartalmát.

Az általános értékelés után az előadó a statisztikai munka egyes ágazataiban elért eredményeket vázolta. Kiemelte Keleti Károly és az utána következő nemzedékek óriási munkáját, amelyet a népszámlálások megszervezése és elemzése terén végeztek, a számlálólapok bevezetésének jelentőségét, úttörő szerepüket a népszámlálásoknak a termékenység és a vándorlás mérésére való felhasználásában. Megemlékezett Kőrös

úttörő demográfiai és egészségügyi statisztikai módszereiről és munkásságáról, amely nemzetközi tekintélyt biztosított a magyar demográfiának. Mindezeket figyelembe véve „...a második világháború után népszámlálásaink és népmozgalmunk, kulturális és egészségügyi életünk statisztikája és elemzése legjobb hagyományaink követésére törekedett”.

A magyar ipari, mezőgazdasági és forgalmi statisztika gyökerei Fényes Elekig és Keleti Károly koráig nyúlnak vissza. A fejlődő gyáripár szükségleteinek megfelelően előbb az ipari cenzusok, majd az éves gyáripari termelési adatfelvételek alakultak ki. A munkásosztály megerősödése később szükségessé tette a munkaügyi, majd a reprezentatív bér- és sztrájkstatisztika megszervezését. Sok új feladatot hozott a szocialista ipar megteremtése, gyors fejlődése és többszöri átszervezése. A Hivatal igyekezett a követelményeknek mindenkor megfelelni, és munkája „...nemegyszer ösztönzőleg hatott az egész magyar ipar továbbfejlődésére vagy egyes részletproblémáinak megoldására”.

A mezőgazdaság területén a Hivatal a két nagy mezőgazdasági cenzussal — az 1895. és az 1935. évvel — nagy feladatot oldott meg, és igen sok mezőgazdasági problémát fedett fel, az igazságtalan birtokmegosztás — a nagybirtokok mellett a törpebirtokosok és a kilátástalan anyagi és emberi helyzetben élő agrárproletariátus széles rétege — a múlt mezőgazdasági statisztikájára is bénítólag hatott.

„A felszabadulás, a földreform, a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődése, majd a szocialista mezőgazdaság kialakulása olyan statisztikai rendszer kiépítését követelte meg, amelynek hagyományai a Hivatalban és az adatszolgáltatóknál is hiányoztak. A szocialista mezőgazdasági statisztika megteremtése, megbízható adatbázisának elemzése feladataink legnehezebb fejezetei közé tartozott.”

A statisztika egyéb területei közül a külkereskedelmi, a közlekedési és hírközlési statisztikának szintén régi hagyományai vannak, belkereskedelmi és fogyasztási statisztikával viszont a második világháború előtt egyáltalán nem rendelkezünk. Ezek a szocialista statisztika keretei között alakultak ki, és erősödtek meg.

„...A második világháború után a Hivatal keretei között teljesen új alapon fejlődött ki a népgazdasági mérleg-

rendszerek, a nemzeti jövedelem, a lakosság jövedelmeinek, fogyasztásának statisztikája, a beruházási statisztika és a sok tekintetben módszertanilag is problematikusnak tekinthető árstatisztika.”

A statisztika magyarországi művelői nemcsak a szervezés, hanem a korabeli módszerek ismeretében és gyakorlati bevezetésében is jeles eredményeket értek el, sőt a magyar statisztikai szervezet és tudomány több képviselője jelentős alkotással gyarapította a statisztika magyar, illetve — például Kőrösi, Jordan — világirodalmát.

„A második világháború utáni statisztika részletes értékelését — fejezte be ünnepi beszédét *dr. Szabady Egon* — a következő generációknak kell elvégezniük. Érzelmektől mentesen eredményeinket és hibáinkat csak ők ítélik meg. Mi is látjuk mind a sikereket, mind a tévedéseket, de az előbbieknél mérlegelésénél a nehézségek leküzdése feletti büszkeség, az utóbbiak esetében pedig a szocialista felelősségérzet, a hazafiúi aggodás túlzókká tehet bennünket. Mégis a nemzetközi megbecsülés jegyeiből, hazánk vezetőinek elismeréséből arra következtethetünk, hogy a Központi Statisztikai Hivatal munkája a legutóbbi korszakban nem volt méltatlan a magyar statisztika haladó hagyományaihoz, és mi is hozzájárultunk azokhoz az eredményekhez, melyeket népünk a szocializmus építésében elért.”

Ezt követően *Péter György* elnök szólt a nagygyűlés résztvevőjéhez. Röviden áttekintette a szocialista statisztika közel két évtizedes fejlődését, a statisztikai munka színvonalának emelése, az elemzések megbízhatósága és az adatokból levont következtetések elismertetése érdekében kifejtett erőfeszítéseket. Végül köszönetet mondott a Hivatal dolgozóinak a jó munkáért, és ismertette azokat a kitüntetések, amelyek részben a Munkás-Paraszt Kormány, részben pedig a Központi Statisztikai Hivatal vezetőinek elismerését fejezik ki.

A nagygyűlés *Dénes Antal* zárszavával ért véget. Az ünnepi napot a Hivatal Szakszervezeti Bizottsága által rendezett jól sikerült műsoros klubest zárta be.

*

A centenáriumi ünnepek keretében a Központi Statisztikai Hivatal vezetői és dolgozói — részben a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya Statisztikatörténeti Szakcsoportjának ja-

vaslatára és rendezésében — megemlékeztek a magyar hivatalos statisztikai szolgálat nagyjairól, *Fényes Elekről*, *Keleti Károlyról* és *Kőrösy Józsefről*.

1967. május 12-én 10 órakor került sor *Kőrösy József*, a Fővárosi Statisztikai Hivatal szervezője utcanévtáblájának leleplezésére és megkoszorúzására. A márványtáblán, amelyet a *Kőrösy József* utca és *Schönherz Zoltán* út sarkán helyeztek el, a következő szöveg olvasható:

DR. KÖRÖSY JÓZSEF
(1844—1906)

A Fővárosi Statisztikai Hivatal
első igazgatója, a statisztikai
tudomány nemzetközi híru művelője,
a Magyar Tudományos Akadémia tagja

Az ünnepségen jelen volt *dr. Szabady Egon* elnökhelyettes, *Dénes Antal*, az MSZMP Központi Statisztikai Hivatali Bizottságának titkára, *dr. Remetey Ervin*, a KSH Elnöki Titkárságának vezetője, *Bárany János*, a KSH oktatási osztályának vezetője, *Hadházi Gyula*, a KSH Budapest Városi Igazgatóság vezetője, a *Fényes Elek* Közgazdasági Technikum és Szakközépiskola részéről *Móroczy Béla* igazgató, *dr. Nyilas Józsefné* párttitkár, a diákok küldöttsége, továbbá a Statisztikatörténeti Szakcsoport számos tagja.

A táblaavatásnál *dr. Lengyel László*, a KSH főosztályvezető-helyettese, a Statisztikai Szakosztály titkára a következő beszédet mondta:

„Most, amikor a hivatalos statisztikai szolgálat centenáriumi ünnepeinek keretében a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya és annak Statisztikatörténeti Szakcsoportja, valamint a Központi Statisztikai Hivatal és a KSH Budapest Városi Igazgatósága nevében az emlékezést koszorúját itt, a *Kőrösy József* utcai emléktáblánál elhelyezzük, idézzük magunk elé *Kőrösy Józsefet*, egyikét a legkiválóbb és legtermékenyebb magyar statisztikusoknak.

Kőrösy József tudományos és közéleti tevékenységének gazdag sokoldalúságából csak mozaikszerű képek felvillantására ad lehetőséget a rohanó idő. Közel 100 év távlatából mégis érdemes nagy alakját felidézni annak az alig 26 éves ifjúnak, akit a Pest város tanácsa által — *Keleti Károly* kezdeményezésére, *Gorove István* kereskedelemügyi miniszter támogatásával — szervezett városi statisztikai hivatal első vezetőjéül egyhangú szavazattal választottak meg. A választás — több mint három évtizedes munkássága igazolta ezt — helyes volt. Rendkívüli szorgalma és munkabírása, számos akadályt, mesterségesen előidézett nehézséget legyőző ügybuzgalma, szerény viszonyok között nevelkedett „self made man”-ként önképzéssel megszerzett tudásra támaszkodó eredeti tehetsége gazdagon terebélyesedett ki igen szerteágazó, a tudományos élet sok területére kiterjedő munkálkodásában. A statisztikai elmélet, a demog-

ráfia, a közegészségügy stb. terén kifejtett tudományos munkásságának az eredményei itthon is és az egész világ statisztikusai, demográfusai körében is méltán keltettek nagy elismerést. Példátlanul sikeres pályafutását — a sok gáncsokodás, akadályoztatás ellenére — számos elismerés övezte. Őt, aki sohasem volt egyetemi rendes hallgató, fiatalon egyetemi magántanárrá nevezték ki, alig 35 éves korában a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd később rendes tagjai sorába választották. Számos külföldi tudományos egyesület is kitüntette tiszteletbeli és levelező tagsággal. Részt vett jóformán minden jelentősebb nemzetközi statisztikus, demográfus konferencián, kongresszuson — nemcsak hallgatóként, hanem gyakran elnöklő vezetőként —, s így hathatósan közreműködött nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi statisztikai kérdések megoldásában is. 1885-ben Neumann-Spallart, Keleti és Hunfalvy mellett részt vett a Nemzetközi Statisztikai Intézet megalapításában. Itthon — a megtisztelő címek és állások sorából csak egyet emelve még ki — osztályelnöke volt a Magyar Közgazdasági Társaságnak is.

„Nekünk a szám csak hierogliph,
Neked beszédesebb a szónál,
Mi tévedünk, te nem, mert nincs
Biztosabb kalauz a valónál”

így írt róla Kiss József. Ezek a sorok nemcsak a költői dicséret miatt jelentősek, hanem azért is, mert Kőrösy gondolkozásmódjára valóban jellemzők.

Az utódok köteles tiszteletével helyezem el a koszorút emléktábláján annak a férfinak, akinek a neve örökké emlékezetes marad a statisztika hazai és nemzetközi történetében.”

Szintén május 12-én (délután 1 órakor) helyezték koszorút a Farkasréti temetőben *Keleti Károly*, az európai híru tudós, a hivatalos statisztikai szolgálat megalapítója sírjára. A koszorúzásnál megjelentek a Központi Statisztikai Hivatal kollégiumának tagjai, az MSZMP hivatali Végrehajtó Bizottságának, Szakszervezeti Bizottságának és KISZ szervezetének képviselői, a Statisztikatörténeti Szakcsoport tagjai és a Kelety-család számos tagja.

A sírnál *dr. Gyulay Ferenc*, a KSH osztályvezetője, a Statisztikatörténeti Szakcsoport elnöke emlékezett meg Keleti Károly érdemeiről a következő szavakkal:

„A magyar hivatalos statisztika centenáriuma alkalmából a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikatörténeti Szakcsoportja és a Központi Statisztikai Hivatal nevében jelentünk meg Keleti Károly sírjánál, hogy emlékezzünk az 1867-es statisztikai hivatal első igazgatójára, a magyar hivatalos statisztikai szolgálat megalapítójára, az európai híru tudósra.

Ha a kiegyezés utáni magyar statisztika első negyedszázadának kutatója a statisztika bármely területét veszi is vizsgálat alá, mindennél Keleti Károly nevével találkozik. Az ország átfogó társadalmi-gazdasági elemzését adó nagyszabású művein kívül számos kitűnő analízissel alapozta meg, vagy fejlesztette tovább a magyar áruforgalmi, mezőgazdasági,

népességi, népmozgalmi statisztikát. Figyelme kiterjedt a statisztikai módszertani problémákra is, amelyekkel kitűnő gyakorlati kézikönyvén kívül számos tanulmányban foglalkozott. Ha ehhez hozzávesszük a hivatalos statisztika megszervezése, majd továbbfejlesztése érdekében kifejtett tevékenységét: a hivatal megalapítását, az első magyar népszámlálás végrehajtását, az első statisztikai törvény megalkotását, a statisztika nemzetközi kapcsolatainak megteremtését, akkor előtűnik áll a múlt század második felének nagy statisztikus egyénisége.

Igen találóan mondotta róla munkásságának egyik méltatója: Keleti Károly neve hazánkban összeforrvá él a statisztika nevével.

Keleti nemcsak a statisztika hazai fejlődésének, hanem általános, nemzetközi haladásának is harcosa volt. A „statisztikai lelkesedés” korszakának nagy alakja, ki fáradhatatlanul harcolt a nemzetközi statisztikai kongresszusok sikeréért, a nemzetközi statisztikai együttműködés megvalósításáért. Nem rajta múlt, hogy a kongresszusok sorozata megszakadt. Mi sem bizonyítja jobban ezt, mint az, hogy elsők között ismerte és karolta fel a statisztika intézményes nemzetközi művelésének gondolatát, és aktív közreműködésével segítette a Nemzetközi Statisztikai Intézet létrehozását.

Keleti Károly statisztikai munkássága, a magyar hivatalos statisztika megteremtéséért folytatott küzdelmes harcai méltán vívták ki számára kortársai és az utókor elismerését. Emlékének kegyelettel adózva helyezük sírjára a Statisztikatörténeti Szakcsoport és a Központi Statisztikai Hivatal koszorúját.”

A megemlékezés után a Központi Statisztikai Hivatal koszorúját *Huszár István* első elnökhelyettes és *dr. Szabady Egon* elnökhelyettes helyezte el a síron.

Fényes Eleknek, az úttörőnek és *Keleti Károlynak*, az alapítónak az emlékéket örökíti meg az a két relief és két utcanévtábla, melyeket a Hivatal főbejáratánál, illetve a Keleti Károly utca 18/a számú épület falán a — Fényes Elek és a Keleti Károly utca sarkán — helyeztek el. A márványtáblákon a következő szöveg olvasható:

FÉNYES ELEK
(1807—1876)

Statisztikus és földrajztudós,
Kossuth híve és munkatársa,
az 1848-as statisztikai hivatal
vezetője, a Magyar Tudományos
Akadémia tagja

KELETI KÁROLY
(1833—1892)

Nemzetközi híru statisztikus,
a Magyar Tudományos Akadémia tagja,
az 1867-ben létesített központi
statisztikai hivatal szervezője
és 25 éven át igazgatója

A vörös márványból készült domborművek — *Kampfl József* szobrászművész alkotásai — és a két utcanévtábla leleplezésére május 15-én 10 órakor került

sor. A Központi Statisztikai Hivatal főépületének bejáratánál rendezett ünnepségen a Hivatal Kollégiuma, Pártbizottsága és Szakszervezeti Bizottsága tagjainak, a II. kerületi Tanács és Pártbizottság, valamint a Műemléki Felügyelőség képviselőinek, továbbá a Hivatal dolgozói népes csoportjának jelenlétében *dr. Dányi Dezső*, a KSH Könyvtárának igazgatója, az MTA Statisztikai Bizottságának titkára mondott avató beszédet:

„Két tavaszi dátum: 1849 májusa és 1867 májusa, fontos időhatár — két tudós: Fényes Elek és Keleti Károly, kiemelkedő egyéniség a magyar statisztika történetében. A két dátum és a két név elválaszthatatlanul összetartozik. Az 1848-as rövid életű Országos Statisztikai Hivatal megszervezése és tevékenysége Fényes Elek kemény, markáns vonásait, az 1867. évi önálló magyar statisztikai apparátus megszületése és kifejlesztése pedig Keleti Károly finom arcélét és energiát sugárzó szemeit idézi elénk.

Az alapítókat mindig márványtáblával illetve az utókor, rímbe, prózába, ábrába faragva érdemeiket. A legnagyobbaknak azonban csak a nevét kell felírni, mindenki tudja, hogy érdemeiket alig lehet felsorolni.

Fényes és Keleti neve nemcsak a Statisztikai Hivatal alapítóival jelent egyet — mi nemcsak az alapítókra, a magyar statisztika nagy szervezőire emlékezünk, hanem két kivételes egyéniségre, két jó hazafira és két tudósra is.

Fényes Eleket a reformkor és a szabadságharc érlelte, Keleti Károlyt a hősi honvédhadsereg és a politikai, gazdasági-társadalmi problémákkal terhes kiegyezés kora. Mindketten szerelmesei a munkának, könyvtárra való köteteket és kéziratok tömegét hagyják maguk után. Mind a ketten tisztelik a valóságot nemcsak azért, mert statisztikusok, hanem, mert úgy hiszik, hogy a gazdasági-társadalmi valóság ismerete használ az országnak. „Engem a tiszta, használni való kívánás ösztönzött a munkára” — írja Fényes Elek. „Még a tudományból is fegyvert kovácsolni... a tétlenség vagy a bűntények igazolására” — Keleti előtt megengedhetetlen vétkeknek minősült.

Mind a ketten közéleti férfiak. Társulatok, egyesületek tagjai és vezetői, hírlapok munkatársai, vitázó közgazdászok és éles tollú kritikusok, kiváló szervezők. Fényes saját munkáját, de az 1848-as Hivatal szervezetét is kíméletlen rendbe organizálta; másként nem is volna elképzelhető, hogy egy egész statisztikai hivatal feladatát látta el íróasztala melől. Keleti Károly módszeres szervező. Gondosan tanulmányozza a külföldi statisztikai hivatalok szervezetét, munkamódszereit, majd leméri a hazai körülményeket, kiválogatja munkatársait, és így teszi meg javaslatait Hivatalunk szervezetére, ügyvitelére és munkáira. Úgyel a helyes kapcsolatok megteremtésére is. Néki köszönhető, hogy a magyar statisztika korán — még egy évtized sem telt el az alapítástól — termékeny és jeles kapcsolatokkal rendelkezett külföldön.

Mind a ketten tudósok, mégpedig abból a fajtából, akiket az intuíció és a lelkiismeretes pontosság vezérel. Mind a ketten felismerik, hogy Magyarországon milyen statisztikát lehet, illetve kell művelni. Fényes ugyan a leíró iskola módszereit követi, amely

akkor már túlélte önmagát, de Magyarország leírása, a magyar geográfiai szótár, olyan alkotások, amelyek hibáik ellenére is jelentős úrtöltőttek be. Keleti Károly a modern statisztika művelője, a módszertan és a statisztikai gyakorlat kitűnő ismerője. Éles szemmel figyeli a magyar kapitalizmus alakulását és a „Hazánk és népe” című művében, ipar-, mezőgazdasági és pénzügyi statisztikai tanulmányokban alapos elemzését adja. A népszámlálásokat megszerző és analizáló Keleti előtt felmerülnek az ország társadalmi problémái is, és az élelmiszer-fogyasztás mérésével kiemelkedő kísérletet tesz az életszínvonal megragadására.

Fényes Elek és Keleti Károly érdemeit nem könnyű felsorolni és rendszerezni. Mi, egy későbbi nemzedék, úgy kívánunk tisztelettel adózni hazánk két nagy statisztikusának, hogy a művész, Kampil József ihletett márványát állítsuk emlékükhöz, és minden járókelőt figyelmeztetünk érdemeikre, munkásságukra az utcanévtáblákkal.

A Központi Statisztikai Hivatal és a Statisztikatörténeti Szakcsoport nevében adom át a Fényes Elek és Keleti Károly emlékét hirdető márvány domborműveket.”

*

A jubiláló Központi Statisztikai Hivatal több külföldi statisztikai hivatal, nemzetközi és hazai szervezet táviratban, illetve levélben üdvözölte. Így: *V. N. Szta-rovcskij*, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának elnöke (Moszkva), *Szt. Sztanev*, a Bolgár Központi Statisztikai Hivatal elnöke a Hivatal nevében, és ugyanő az Európai Statisztikusok Értekezlete Irodája (Bureau) nevében, *I. Rizsov*, a KGST Statisztikai Osztályának vezetője (Moszkva), *I. Ohlsson*, a Svéd Statisztikai Hivatal elnöke (Stockholm), *Dr. G. Fürst*, a Német Statisztikai Társaság elnöke (Wiesbaden), *P. I. Loftus*, az ENSZ Statisztikai Hivatalának igazgatója (New York), *G. Goudswaards*, a Nemzetközi Statisztikai Intézet főtitkára (Hága), *Barrie N. Davies*, az ENSZ Európai Gazdasági Bizottság Statisztikai Főosztályának vezetője (Genf), az MSZMP Budapest II. kerületi Bizottsága stb.

A magyar hivatalos statisztikai szolgálat centenáriumáról megemlékezett a magyar és a külföldi sajtó, a rádió és a televízió is. (Lásd többek között *Népszabadság*, 1967. évi május 17., 18. sz., *Népszava*, 1967. évi május 17., 18., 19. sz., *Magyar Nemzet*, 1967. évi május 17., 18., 19., 20., 24. sz., *Esti Hírlap*, 1967. évi május 16. sz., *Hétfői Hírek*, 1967. évi május 15. sz., *Figyelő*, 1967. évi 19., 21. sz., *Statistische Nachrichten*, 1967. évi 5. sz., *Wiadomosci Statystyczne*, 1967. évi 6. sz., *Statistische Praxis*, 1967. évi 7. sz. Jelezték a közlést: *Vesztnik Sztatisztiki, Journal of the Royal Statistical Society, Statistisk Tidskrift, Review of the International Statistical Institute.*)

*

A Centenárium alkalmából a Központi Statisztikai Hivatal két kiadványt jelentett meg: „Magyarország társadalma és gazdasága 1867—1967” és „Statisztikai adatforrások” címmel. Az előbbi több színű grafikus kiadvány, amely több

mint 800 diagramot és egyéb grafikus ábrát tartalmaz, az utóbbi az 1867—1967. években kiadott hivatalos statisztikai kiadványok bibliográfiája.

Dr. D. A. — Dr. Gy. F.

A FÉNYES ELEK JUTALMAK KIOSZTÁSA

Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat fennállásának százéves évfordulója alkalmából rendezett ünnepek keretében sor került a Fényes Elek jutalom kiosztására. A Fényes Elek nevét viselő irodalmi nívó-díjat a Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1962-ben alapította a statisztikai irodalmi tevékenység ösztönzése érdekében a *Statisztikai Szemle* szerzői részére. A jutalom a helyes témaválasztás, az alkalmazott statisztikai módszerek korszerűsége, a kifejezett gondolatok jelentősége, a nyelvezet világossága szempontjából legmagasabb színvonalú tanulmányokat kívánja kiemelni. Első ízben a jutalom 1962-ben került kiosztásra az 1961. évi tanulmányok értékelése alapján.¹ Ezúttal — a hivatalos statisztika centenáriuma alkalmából — a *Statisztikai Szemlében* az 1962—1966. években megjelent 2—2 tanulmány szerzői részére ítélte oda a jutalmat a Központi Statisztikai Hivatal elnöke a Szerkesztő Bizottság javaslata alapján.

A Fényes Elek jutalom I. fokozatát (és a vele járó 3000 forint pénzjutalmat), illetve II. fokozatát (és a vele járó 2000 forint pénzjutalmat) az alábbi tanulmányok nyerték el.

Az 1962-ben megjelent tanulmányok közül:

Dr. Lengyel László: A bérből élő népesség jövedelem szerinti rétegződése (*Statisztikai Szemle*. 1962. évi 1. sz. 3—12. old. és 2. sz. 175—187. old.) c. tanulmánya I. fokozatot és

Dr. Csepinszky Andor: A termelőágazatok kapcsolatának néhány kérdése a mezőgazdaságban (*Statisztikai Szemle*.

1962. évi 2. sz. 188—197. old.) c. tanulmánya II. fokozatot nyert.

„A bérből élő népesség jövedelem szerinti rétegződése” c. tanulmányban a szerző a háztartásstatisztikai adatokon alapuló korábbi kutatásait folytatva és továbbfejlesztve viszonylag széles körű, 18 000 véletlenszerűen kiválasztott háztartás adatai alapján ad választ olyan kérdésekre, hogy a személyi jövedelmek eloszlása mennyire egyenletes vagy egyenlőtlen, vannak-e és mennyiben szélsőségek, milyen széles rétegek élnek lényegesen az átlagos jövedelmi színvonal alatt s mennyien részesednek a jövedelmekből magasan az átlag felett. E kérdések vizsgálata, amellet, hogy statisztikai szempontból több újszerű vonást tartalmaz, nagy segítséget jelentett a lakosság életkörülményeinek beható tanulmányozása, az életszínvonalat érintő gazdaságpolitikai intézkedések, tervek megalapozottabb előkészítése szempontjából is.

„A termelő ágazatok kapcsolatának néhány kérdése a mezőgazdaságban” c. tanulmány az első hazai kísérlet eredményeit foglalja össze az input-output technika mezőgazdasági alkalmazása terén. A számítások alapul szolgáltak azokhoz a kutatásokhoz, melyek a mezőgazdaságnak a népgazdaságban elfoglalt helyét új megvilágításba helyezték és ezen keresztül a népgazdaság szerkezeti analizését a korábbi vizsgálódásokhoz képest reálisabb felfogásban tárgyalták. A mezőgazdasági input-output táblára támaszkodva lehetővé vált a népgazdaságon belül a mezőgazdaság helyének és a mezőgazdaságon belül a mezőgazdaság egyes termelő ágazatai közreműködése nagyságának meghatározása az ún. társadalmi ráfordításokkal arányos értékelési rendszerben. Emellett ösztönzést adott az első kísérlet azoknak is, akik a mezőgazdasági üzemek termelési szerkezetének tanulmányozását az input-output technika segítségével konzisztens elszámolási rendszerekre kívánták alapozni,

¹ Az első Fényes Elek jutalommal kitüntetett tanulmányok dr. Párniczky Gábor: A mintavételi torzítás szerepe a reprezentatív megfigyeléseknél és dr. Acsádi György — Pallós Emil: A halandóság előrebecslése népességi prognózisok készítéséhez c. cikkek voltak. Bővebben lásd: Fényes Elek jutalom a statisztikai irodalmi tevékenység ösztönzésére. *Statisztikai Szemle*. 1962. évi 8—9. sz. 912—913. old.

hogy a termelési szerkezet karakterisztikus vonásait sokrétűen és kellő mélységben tanulmányozni lehessen.

Az 1963-ban megjelent tanulmányok közül:

Szabó László: Az inverzmatrix értelmezéséről (*Statisztikai Szemle.* 1963. évi 4. sz. 369—393. old. és 5. sz. 463—475. old.) c. tanulmánya I. fokozatot és

Dr. Marton Zoltán: A fehérvérűség-megbetegedések és -halálozások alakulása (*Statisztikai Szemle.* 1963. évi 10—11. sz. 972—988. old.) c. tanulmánya II. fokozatot nyert.

„Az inverzmatrix értelmezéséről” c. tanulmány az ágazati kapcsolatok mérlegének statisztikai elemzésében és a tervezésben egyaránt jelentős szerepet játszó matrixfogalomnak és segéd táblázatnak: az inverzmatrixnak mélyreható magyarázata. A gazdasági és matematikai háttér egyidejű szem előtt tartásával, didaktikai igényességgel felépített tanulmány bemutatja az inverzmatrix keletkezését, egyes elemeinek értelmét, jellegét egyszerű modellek, világos, áttekinthető ábrák felhasználásával. Az inverz leszámaztatása során az input-output elemzés alapvető matematikai formuláit a szerző közérthető módon tárgyalja és tanulmányával hasznos segítséget nyújt mind az elméleti, mind a gyakorlati közgazdászok számára.

„A fehérvérűség-megbetegedések és -halálozások alakulása” c. tanulmány különböző tényezőkkel (kor, nem, terület stb.) összefüggésben vizsgálja az összrákhalandóságon, illetve -morbidityon belül a mind nagyobb számban és gyakorisággal előforduló fehérvérűség (leukaemia) megbetegedések alakulását. A szerző éles kritika tárgyává teszi a megbetegedések bejelentése körül tapasztalható lazaságokat. Statisztikai módszertani szempontból érdeme a tanulmánynak, hogy külön fejezetben fél évszázadra visszamenően részletesen tárgyalja a leukaemia osztályozásának problémáit.

Az 1964-ben megjelent tanulmányok közül:

Dr. Theiss Ede: A statisztikai döntésemélet alapelvei és főbb alkalmazásai (*Statisztikai Szemle.* 1964. évi 10. sz. 997—1017. old.) c. tanulmánya I. fokozatot és

Dr. Zafir Mihály: A kiskereskedelmi ruházati forgalom és készlet összetéte-

lének megfigyelése reprezentatív módszerrel (*Statisztikai Szemle.* 1964. évi 5. sz. 459—473. old.) c. tanulmánya II. fokozatot nyert.

„A statisztikai döntésemélet alapelvei és főbb alkalmazásai” c. tanulmány a magyar statisztikai irodalomban először tárgyalja rendszeresen és kritikailag a statisztikai döntésemélet, a statisztikai tudomány ezen legújabb továbbfejlesztése alapelveit és alkalmazásait.

A tanulmány nem szorítkozik a döntési elvek rendszerezésére, hanem a statisztikai döntéseméletnek az irodalomban eddig nem tárgyalt továbbfejlesztését is tartalmazza az induktív logika, illetve a logikai valószínűségelmélet elveinek bevezetése alapján. Ily módon a szerző új megvilágításba helyezi a statisztikai hipotézisvizsgálat, a reprezentatív módszer, a *Bayes-tétel*, az inverz és a szubjektív valószínűség szerepét az optimális döntéshozatal meghatározásánál. Ezúton egyidejűleg lehetőséggé válik a statisztikai elemzés költségeinek és a döntés gazdasági következményeinek explicit figyelembevétele és megállapítása az optimális döntéshozattal kapcsolatban.

„A kiskereskedelmi ruházati forgalom és készlet összetételének megfigyelése reprezentatív módszerrel” c. tanulmány az áruforgalmi folyamatok területén Magyarországon első ízben alkalmazott reprezentatív megfigyelési módszert mutat be és ismerteti a szerzőnek a munka szervezésében és többéves irányításában szerzett tapasztalatait.

A tanulmánynak a minta rétegzésére, a reprezentáció eredményeinek általánosítására vonatkozó fejtegetései jól hasznosíthatók a gazdasági folyamatok bármelyikének reprezentatív megfigyelésénél.

Különösen figyelemre méltó gyakorlati hasznosítás szempontjából a tanulmányban bemutatott „áttételezés”-nek nevezett megoldás, melynek lényege, hogy a nagy számú réteg adatait közvetlen megfigyelés helyett szélesebb rétegek adataiból leszámaztatva állapítják meg.

Az 1965-ben megjelent tanulmányok közül:

Dr. Rácz Albert: Az árak szerepe és a forgalmi adó torzító hatása az ágazati kapcsolatok mérlegében (*Statisztikai Szemle.* 1965. évi 6. sz. 563—584. old.) c. tanulmánya I. fokozatot és

Cseh-Szombathy László — Dr. Andorka Rudolf: Budapesti nyugdíjasok (*Sta-*

tisztikai Szemle. 1965. évi 7. sz. 675—700. old.) c. tanulmánya II. fokozatot nyert.

„Az árak szerepe és a forgalmi adó torzító hatása az ágazati kapcsolatok mérlegében” c. tanulmány az árak szerepét tisztázza az értékben összeállított ágazati kapcsolatok mérlegében. Az általános kérdések leírásán kívül részletesen foglalkozik a forgalmi adó szerepével. Ismerteti az árakban levő forgalmi adó torzításának lehetőségeit az input-output modellben és az annak alapján végzett számításokban. Gyakorlati tapasztalatok alapján határozza meg, hogy az input-output analízis mely területein jelentős és hol hanyagolható el a forgalmi adó torzító hatása. Végül javaslatot tesz olyan módszer alkalmazására, amely alkalmas a bruttó áron számított mutatók korrigálására, s ezzel feleslegessé válik az ágazati kapcsolatok mérlegének forgalmi adó nélküli árakon való összeállítása.

A „Budapesti nyugdíjasok” c. tanulmány a társadalomstatisztikai vizsgálati módszereket új területen alkalmazza. A szociálgerontológiai téma feldolgozásánál e vizsgálati módszereket továbbfejleszti: retrospektív kérdések segítségével méri fel a nyugdíjazás hatását az öregedő emberek életében. A tanulmány mind problémafelvetésével, mind módszertani tanulságait tekintve újat nyújtott a társadalomstatisztikai irodalomban.

Az 1966-ban megjelent tanulmányok közül:

Árvay János: A népgazdasági mérlegek keretrendszere (*Statisztikai Szemle*. 1966. évi 8—9. sz. 856—875. old.) c. tanulmánya I. fokozatot és

Fáy József: Gazdasági szerkezet és külkereskedelmi hatékonyság (*Statisztikai Szemle*. 1966. évi 12. sz. 1229—1244. old.) c. tanulmánya II. fokozatot nyert.

„A népgazdasági mérlegek keretrendszere” c. tanulmány első ízben adott összefoglaló áttekintést a szocialista országokban alkalmazott népgazdasági mérlegszámítások felépítéséről, az ide tartozó mérlegek és táblák rendszeréről. A nyugati országokban alkalmazott nemzetgazdasági elszámolási rendszerhez hasonlóan a népgazdasági mérlegrendszer is egy szimbolikus matrixba foglalta, ami egyrészt lehetővé teszi a két rendszer közötti hasonlóságok és eltérések szemléltetését, másrészt megvilágítja a mérlegrendszer különböző részei közötti kapcsolatokat és összefüggéseket. A tanulmány bebizonyítja, hogy a szocialista országokban alkalmazott rendszer ugyanúgy teljeskörűen összefoglalja a népgazdaságban végbe menő gazdasági folyamatokat, mint az ENSZ által ajánlott rendszer. Egyben azonban arra is rámutat, hogy milyen vonatkozásokban hiányos e rendszer, ami kiindulási alapul is szolgál a mérlegrendszer továbbfejlesztéséhez.

A „Gazdasági szerkezet és külkereskedelmi hatékonyság” c. tanulmány olyan újszerű mutatószámrendszer felállítását tűzi ki célul, amely a népgazdasági struktúra és a nemzetközi munkamegosztásból származó előnyök kölcsönös összefüggéseit kifejezésre juttatja. Vizsgálati módszere makroökonómiai síkon mozog és a felsőszintű gazdaságvezetés számára gyakorlatilag is hasznosítható — gazdaságpolitikai jelentőségű — információkat nyújt. A tanulmány ismerteti e vizsgálati módszer elméleti koncepcióját, számítási módszerét, valamint egy 1961. évre vonatkozóan elvégzett kísérleti számítás főbb eredményeit.

A Fényes Elek jutalmat *Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője a Központi Statisztikai Hivatal elnöksége és a *Statisztikai Szemle* szerkesztő bizottsága jelenlétében 1967. május 15-én adta át az irodalmi díj nyerteseinek.

SZEMÉLYI HÍREK

A Tudományos Minősítő Bizottság 1967. július 5-i ülésén *Péter Györgyöt*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökét a közgazdaságtudomány területén kifejtett kiemelkedő tudományos munkássága alapján a közgazdaságtudományok doktorává nyilvánította.

Május 16

Kitüntetések. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az önálló hivatalos magyar statisztikai szolgálat fennállásának 100. évfordulója alkalmából eredményes munkája elismerésül a

MUNKA ÉRDEMREND arany fokozatát

adományozta *Barabás Miklósnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Területi főosztálya vezetőjének, *Huszár Istvánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal első elnökhelyettesének, *dr. Lukács Pálnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Szolnok megyei Igazgatósága vezetőjének, *Mód Aladárnénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Közgazdasági főosztálya vezetőjének, *dr. Szabady Egonnak*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesének, *Varga Gyulának*, a Személyzeti és Oktatási önálló osztály vezetőjének, *dr. Zala Júliának*, a Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztatási főosztálya vezetőjének; a

MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozatát

adományozta *Árvay Jánosnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Közgazdasági főosztálya főosztályvezető-helyettesének, *Barta Barnabásnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztálya osztályvezetőjének, *Bokor Bélának*, a Központi Statisztikai Hivatal Költségvetési főosztálya osztályvezetőjének, *Csonka Lászlónak*, a Központi Statisztikai Hivatal Csongrád me-

gyei Igazgatósága osztályvezetőjének, *dr. Dányi Dezsőnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára igazgatójának, *Dvorák Ferencnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Költségvetési főosztálya osztályvezetőjének, *Erdész Tibornénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztálya osztályvezetőjének, *Fecske Mihálynak*, a Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztatási főosztálya főelőadójának, *Gyimesi Edének*, a Központi Statisztikai Hivatal Forgalomstatisztikai főosztálya osztályvezetőjének, *dr. Gyulay Ferencnek*, a *Statisztikai Szemle* felelős szerkesztőjének, *Hadházi Gyulának*, a Központi Statisztikai Hivatal Budapest Városi Igazgatósága vezetőjének, *Hargitai Dánielnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Pest megyei Igazgatósága vezetőjének, *Jámbor Lajosnénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági főosztálya osztályvezetőjének, *Jessze Károlynak*, a Központi Statisztikai Hivatal Nógrád megyei Igazgatósága vezetőjének, *dr. Kepecs Józsefnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztálya osztályvezetőjének, *dr. Kiss Albertnek*, az Agrártudományi Egyetem rektorának, a Statisztikai és Pénzügyi Tanszék vezetőjének, *Komlós Pálnénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztatási főosztálya osztályvezetőjének, *Nyilas Andrásnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztatási főosztálya osztályvezető-helyettesének, *Pesti Lajosnénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Budapest Városi Igazgatósága osztályvezetőjének, *Pintér Tibornak*, a Központi Statisztikai Hivatal Forgalomstatisztikai főosztálya osztályvezetőjének, *Porkoláb Károlynak*, a Központi Statisztikai Hivatal Békés megyei Igazgatósága vezetőjének, *dr. Rácz Albertnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Iparstatisztikai főosztálya osztályvezetőjének, *dr. Román Zoltánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Iparstatisztikai főosztálya főosztályvezető-helyettesének, *Túú Lászlónénak*,

a Központi Statisztikai Hivatal Iparstatisztikai főosztálya osztályvezetőjének, *Pintér Gábornak*, a Központi Statisztikai Hivatal Szakszervezeti Bizottsága titkárának; a

MUNKA ÉRDEMREND

bronz fokozatát

adományozta *Balogh Gyulának*, a Központi Statisztikai Hivatal Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Igazgatósága csoportvezetőjének, *dr. Bene Lajos* nyugdíjasnak, a Népeśség tudományi Kutató Csoport munkatársának, *Benk Lászlónak*, a Központi Statisztikai Hivatal Iparstatisztikai főosztálya osztályvezető-helyettesének, *Bédy Károlynak*, a Központi Statisztikai Hivatal Költségvetési főosztálya csoportvezetőjének, *dr. Csepinszky Andornak*, a Központi Statisztikai Hivatal Közgazdasági főosztálya csoportvezetőjének, *dr. Erdélyi Ernőnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Baranya megyei Igazgatósága osztályvezetőjének, *Éltető Ödönnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Közgazdasági főosztálya csoportvezetőjének, *Gyurácz Kálmánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Szombathelyi járási Felügyelősége vezetőjének, *Haraszi Ferencnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Ügyvitelgépésítési főosztálya osztályvezetőjének, *Hazafi Rupertnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Fejér megyei Igazgatósága osztályvezetőjének, *Igaz Gábornénak*, a Statisztikai Kiadó Vállalat igazgatójának, *Kemecsei Gábornak*, a Központi Statisztikai Hivatal Ügyvitelgépésítési főosztálya csoportvezetőjének, *Kenessey Zoltánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Területi főosztálya csoportvezetőjének, *Kerekes Ottónénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztatási főosztálya főelőadó-jának, *Komjáti Ferencnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Ügyvitelgépésítési főosztálya osztályvezetőjének, *Kovács Józsefnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Heves megyei Igazgatósága osztályvezetőjének, *dr. Kovácsházi Ivánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Beruházási és Építőipari főosztálya csoportvezetőjének, *Láng Györgynének*, a Központi Statisztikai Hivatal Közgazdasági főosztálya főelőadó-jának, *Magyar Miklósnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Költségvetési főosztálya csoportvezetőjének, *Makrai Zoltánnénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Beruházási és Építőipari főosztálya főelőadó-jának, *Medgyesi Istvánnénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Forgalmstatisztikai főosztálya főelőadó-jának, *Nagy Lászlónak*, a Központi Statisztikai Hiva-

tal Csengeri járási Felügyelősége vezetőjének, *Németh Lászlónak*, a Központi Statisztikai Hivatal Iparstatisztikai főosztálya főelőadó-jának, *Pereszlényi Lajosnének*, a Központi Statisztikai Hivatal Hajdú-Bihar megyei Igazgatósága csoportvezetőjének, *Rózsa Bélának*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági főosztálya osztályvezető-helyettesének, *Simon Imrének*, a Központi Statisztikai Hivatal Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztálya csoportvezetőjének, *Schöck Gyulának*, a Központi Statisztikai Hivatal Tolna megyei Igazgatósága főelőadó-jának, *Szabó Lászlónénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Elnöki Titkársága főelőadó-jának, *Szikszai Istvánnénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági főosztálya osztályvezető-helyettesének, *Szücs Bélának*, a Központi Statisztikai Hivatal Területi főosztálya csoportvezetőjének, *dr. Takács Józsefnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági főosztálya osztályvezető-helyettesének, *Tamás Pálnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Nógrád megyei Igazgatósága főelőadó-jának, *Tarján Györgynek*, a Központi Statisztikai Hivatal Ügyvitelgépésítési főosztálya osztályvezetőjének, *Valkovics Emilnek*, a Népeśség tudományi Kutató Csoport tudományos főmunkatársának, *Varga Jánosnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Vas megyei Igazgatósága osztályvezetőjének.

*

Az önálló hivatalos magyar statisztikai szolgálat fennállásának 100. évfordulója alkalmából a Központi Statisztikai Hivatal elnöke a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1022/1954. (IV. 26.) számú határozatával alapított

KIVÁLÓ DOLGOZÓ

kitüntető jelvényt adományozta a Központi Statisztikai Hivatal alábbi dolgozóinak: *dr. Arányi F. Emilnek*, a Forgalmstatisztikai főosztály osztályvezető-helyettesének, *Badó Józsefnek*, a Forgalmstatisztikai főosztály főelőadó-jának, *Bán Gézánnénak*, a Közgazdasági főosztály főelőadó-jának, *dr. Bánkövi Imrének*, a Beruházási és Építőipari főosztály csoportvezetőjének, *Bárány Lajosnak*, a Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztály főelőadó-jának, *Beliczky Istvánnak*, a Zala megyei Igazgatóság csoportvezetőjének, *Béres Lajos* portásnak, *Borbély Lászlónak*, a Mezőgazdasági főosztály csoportvezetőjének, *Braun Lászlónénak*, a Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya előadó-jának,

Bruckner Jenőnek, a Költségvetési főosztály csoportvezetőjének, *Bujáki Jánosnének*, a Közgazdasági főosztály főelőadójának, *Cseh Sándornak*, a Veszprémi járási Felügyelőség előadójának, *dr. Dániel Györgynek*, a Területi főosztály csoportvezetőjének, *dr. Fajtha Ferencnének*, a Tájékoztatási főosztály főelőadójának, *Farkas Józsefnek*, a Költségvetési főosztály gépkocsivezetőjének, *Farkas Lajosnak*, a Szolnok megyei Igazgatóság főelőadójának, *Fehér Kálmánnének*, a Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztály csoportvezetőjének, *Filló Józsefnének*, az Iparstatisztikai főosztály főelőadójának, *Füredi Pálnak*, az Iparstatisztikai főosztály főelőadójának, *Gergely Lajos* kézbesítőnek, *Gyimesi Edénének*, az Ügyvitelgépészeti főosztály előadójának, *dr. Halász Ottónak*, a Területi főosztály főelőadójának, *Hidas Jánosnének*, az Ügyvitelgépészeti főosztály csoportvezetőjének, *Holländer Györgynek*, a Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya főelőadójának, *Jávorfai Józsefnek*, a Hajdú-Bihar megyei Igazgatóság csoportvezetőjének, *dr. Juhász Lászlónak*, a Mezőgazdasági főosztály főelőadójának, *Kaszás Imrénének*, az Ügyvitelgépészeti főosztály csoportvezetőjének, *Kerekes Jánosnének*, a Pest megyei Igazgatóság osztályvezetőjének, *Keszeg Gábornak*, az Ügyvitelgépészeti főosztály főelőadójának, *Kiss Józsefnek*, a Veszprém megyei Igazgatóság vezetőjének, *Kondoros Gábornének*, az Elnöki Titkárság előadójának, *Kovács Jánosnének*, az Ügyvitelgépészeti főosztály főelőadójának, *Köteles Józsefnének*, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Igazgatóság ügyviteli alkalmazottjának, *Kuhár Miklósnének*, az Elnöki Titkárság előadójának, *Lavrancsik Józsefnek*, a Statisztikai Kiadó Vállalat csoportvezetőjének, *dr. Leölkes Lajosnének*, a KSH Könyvtára tudományos munkatársának, *Markos Bélának*, a Forgalomstatisztikai főosztály főelőadójának, *Matits Ferencnének*, az Elnöki Titkárság főelőadójának, *Márkus Istvánnének*, a Közgazdasági főosztály ügyviteli alkalmazottjának, *Moharos Lászlónak*, a Mezőgazdasági főosztály csoportvezetőjének, *Molik Jánosnak*, a Somogy megyei Igazgatóság előadójának, *dr. Mol-*

nár Gézánének, az Iparstatisztikai főosztály főelőadójának, *Molnár Lajosnének*, a Beruházási és Építőipari főosztály főelőadójának, *Nagy Eleknek*, a Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztály csoportvezetőjének, *Nagy Rudolfnének*, a Személyzeti és Oktatási önálló osztály főelőadójának, *Nóth Boldizsárnének*, a Mezőgazdasági főosztály főelőadójának, *Orlicsek Józsefnek*, a Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztály csoportvezetőjének, *dr. Orosz Lászlónak*, az Iparstatisztikai főosztály osztályvezető-helyettesének, *Papp Albertnek*, a Mezőkovácsházi járási Felügyelőség vezetőjének, *Papp Imrének*, a Területi főosztály főelőadójának, *Pásztor Bélának*, a Békés megyei Igazgatóság főelőadójának, *Pásztor Jakabnak*, a Csongrád megyei Igazgatóság vezetőjének, *Péterffy Tibornének*, az Ügyvitelgépészeti főosztály főelőadójának, *Pint Jánosnak*, a Bács-Kiskun megyei Igazgatóság csoportvezetőjének, *Pócs Ervinnek*, a Tájékoztatási főosztály főelőadójának, *Sipos Bélánének*, a Tájékoztatási főosztály főelőadójának, *Szabó Emilnének*, a Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztály csoportvezetőjének, *P. Szabó Istvánnak*, a Költségvetési főosztály csoportvezetőjének, *Szabó Józsefnek*, az Iparstatisztikai főosztály csoportvezetőjének, *Szamosvölgyi Elemérnek*, a Tájékoztatási főosztály csoportvezetőjének, *Szanyi Jánosnak*, a Költségvetési főosztály csoportvezetőjének, *Szegedi Imrének*, a Heves megyei Igazgatóság csoportvezetőjének, *Tima Horváth Lászlónének*, a Költségvetési főosztály csoportvezetőjének, *Torbágyi Lászlónének*, a Forgalomstatisztikai főosztály előadójának, *Tóth Ernőnek*, a Beruházási és Építőipari főosztály főelőadójának, *Török Tibornének*, az Ügyvitelgépészeti főosztály főelőadójának, *Varga Imrének*, a Forgalomstatisztikai főosztály csoportvezetőjének, *Varga Lajosnének*, a Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztály osztályvezető-helyettesének, *Vámos Ferencnek*, a Területi főosztály csoportvezetőjének, *Vértés Györgynek*, a Soproni járási Felügyelőség előadójának, *Zrinszky Oszkárnak*, az Ügyvitelgépészeti főosztály csoportvezetőjének.

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

Az Európai Statisztikusok Értekezletének plenáris ülése. Genfben, 1967. június 19—23 között tartotta XV. plenáris ülését az Európai Statisztikusok Értekezlete. Az ülésen, amelyen 27 európai ország, valamint az Amerikai Egyesült Államok statisztikai hivatalának képviselői, továbbá az ILO, a FAO, az UNESCO, a WHO, a KGST Titkárság, az OECD és néhány más, nem kormányzati nemzetközi szerv szakértői voltak jelen, Sz. Sztanev, a Bolgár Központi Statisztikai Hivatal elnöke elnökölt.

A plenáris ülés megvitatta az elmúlt évi különböző tárgyú munkacsoport-üléseken kialakított javaslatokat és határozatokat hozott ezek tekintetében. Központi helyet foglalt el a nemzeti számlarendszerrel, illetve a népgazdasági mérlegrendszerrel (elsősorban ezek változatlan áras számításával), valamint a népszámlálással és az épületösszeírással kapcsolatos munka, de nagy figyelmet fordított a plenáris ülés többek között a lakossági jövedelemeloszlás, valamint az egységes ágazati osztályozás kérdéseire is. Az Európai Gazdasági Bizottság ez évi ülése a szokottnál több olyan határozatot hozott, amely irányt mutatott vagy kötelezettséget jelentett az Európai Statisztikusok Értekezlete számára. Ezek közül elsősorban a tervezéssel és a gazdasági folyamatok kutatásával kapcsolatos korszerű statisztikai módszerek vizsgálatának jelentőségét emelték ki, valamint a hosszú távú gazdasági tervezés által a statisztikával szemben támasztott igények feltárásának és kielégítésének fontos voltát. Nagy figyelmet fordított emellett a plenáris ülés a különböző nemzetközi szervek keretében folyó statisztikai tevékenység jobb koordinálására. Ezt a célt szolgálta a plenáris ülést megelőző, a külkereskedelmi statisztikával foglalkozó kétnapos külön konzultáció is.

A plenáris ülés megállapította az 1967—1968. évi munkatervet és a következő három év munkájára vonatkozó főbb irányelveket. Ezek középpontjában a nemzetgazdasági számlarendszernek (SNA) a nemzeti vagyon és a jövedelemeloszlás vizsgálatával kapcsolatos további kiterjesztése, továbbá a szocialista országokban használt mérlegrendszerrel (MPS) való összehangolásának további fejlesztése áll. Hasonló jelentőségű új feladat a demográfiai, munkaügyi és szociális statisztika olyan rendszerbe foglalása, amely lehetővé teszi a gazdasági és társadalmi folyamatok összefüggő vizsgálatát.

A plenáris ülés megfelelő előkészítő munka után vitára tűzte ki a modern statisztikai szolgálat szervezésének problémáit, ideértve az elektronikus gépekkel és más modern technikai berendezésekkel kapcsolatos kérdéseket.

Az ülés végén sor került az elnökség megválasztására az 1967—1969. időszakra. A szervezet elnöke *P. Couvelis* (Görögország) lett. *Péter Györgyöt*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökét ismét megválasztották a szervezet alelnökévé. Alelnökök lettek még *A. Dufrasne* (Belgium) és *J. Kazimour* (Csehszlovákia).

Az ülésszakon a Központi Statisztikai Hivatal *Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, *Mód Aladárné*, a Központi Statisztikai Hivatal csoportfőnöke és *Fóti Istvánné*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője képviselte.

A Központi Statisztikai Hivatal Centenárium kiadványai. Az önálló hivatalos statisztikai szolgálat 100 éves évfordulója alkalmából a Központi Statisztikai Hivatal „Magyarország társadalma és gazdasága, 1867—1967” címmel díszes kiállításban albumot jelentetett meg, mely az elmúlt száz év társadalmi-gazdasági változásait ábrázolja. A felszabadulás óta első ízben jelent meg ilyen jellegű kiadvány a Központi Statisztikai Hivatal kiadásában, mely a múltat és a jelent folyamatában, grafikus ábrázolás segítségével mutatja be. A kötet a történeti idősorok felhasználásával egyúttal a magyar statisztika százéves munkáját is illusztrálja. A kiadvány a lehetőségek szerint minél több területre és minél hosszabb periódusra vonatkozóan közöl adatokat, arra törekedve, hogy a változást, fejlődést szemléletesen mutassa be, különösen az 1945 előtti időhöz képest. A népesség, népmozgalom, mezőgazdaság, egészségügy és oktatás adatai a mai területre átszámítva kerültek közlésre, az ipar, közlekedés, külkereskedelem stb. adatai pedig — a lehetőségeknek megfelelően — a mindenkori területre vonatkoznak. A kötet fő fejezetei a következők: Terület, népesség, népmozgalom — Ipar, építőipar — Mezőgazdaság — Közlekedés — Idegenforgalom — Külkereskedelem — A lakosság életkörülményei — Időjárás adatok.

(Magyarország társadalma és gazdasága 1867—1967. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1967. 149 old.)

„Statisztikai adatforrások. Bibliográfia 1867—1967” címmel a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára összeállította a hivatalos statisztikai kiadványok centenárius bibliográfiáját. A kötet a Központi Statisztikai Hivatal kiadásában megjelent kiadványokat tartalmazza a statisztikai kézikönyvekben és évkönyvekben használatos taglalás szerint 22 fejezetbe sorolva, megjelenésük időrendjében. A kiadványok címeit orosz, angol és német nyelven is feltüntették, a hosszabb időtartamon belül, azonos cím alatt ismételt megjelent kiadványok pedig egy tételben szerepelnek, megjelölve a megjelenés évét. A Bibliográfia a következő fejezetekre oszlik: I. Évkönyvek, zsebkönyvek, folyóiratok. — II. Népeségstatisztika. — III. Népmozgalom. — IV. Gaz-

daságstatisztika. — V. Munkaügy. — VI. Árstatisztika. — VII. Pénz-, bank- és hitelügy. — VIII. Ipar, bányászat, építőipar. — IX. Mezőgazdaság. — X. Közlekedés. — XI. Belkereskedelem, idegenforgalom. — XII. Külkereskedelem. — XIII. Életszínvonal, háztartásstatisztika. — XIV. Szociális viszonyok. — XV. Épület-, lakás- és kommunális statisztika. — XVI. Egészségügy. — XVII. Oktatási és kultúr-statisztika. — XVIII. Területi statisztika. — XIX. Történeti statisztika. — XX. Ismeretterjesztő kiadványok. — XXI. Módszertan, szervezet. — XXII. Vegyes kiadványok. Függelék. Kifejezések és rövidítések jegyzéke.

(Statisztikai adatforrások. Bibliográfia 1867—1967. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1967. 344 old.)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТИНИК СТАТИСТИКИ

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1967. ÉVI 4. SZÁM

Szuszlov, I.: A statisztika szerepe V. I. Lenin tanulmányaiban az 1888—1893-as években.

Malusev, I.: A népgazdasági mérleg az újratermelés általános sémája.

Polubojarinov, M.: A mozihálózat fejlesztésének egyes problémái a moziösszeírás eredményei szerint.

A soron következő népszámlálás kérdéseivel foglalkozó levelek, észrevételek szemléje.

A számvitel és a statisztika szervezésének kérdései 1918-ban.

Safranova, O.: A munkások és alkalmazottak számbavétele nem, életkor és szolgálati idő szerint.

Hmelev, N.: A növénytermesztés ráfordításai és hozamai számbavétele a kolhozokban.

Dzsaililov, A.: Az állóeszközök kihasználásának hatékonysága a gyapottermesztő kolhozokban.

Fel'dman, L.: Hogyan elemezzük a körzeti gépi adatfeldolgozó állomások termelési-gazdasági tevékenységét.

Burstejn, G.: A tonna szerinti értéktörlesztési leírás kérdése.

Izrailov, Ju. — Jakubov, A.: Az ipari termék minőségének emelése.

Kalinina, Ju.: Iparstatisztikai értekezés a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalában.

Beljaevszkij, I. — Sifman, A.: A statisztika oktatóinak össz-szövetségi tudományos-módszertani szemináriuma.

Szavranszkaja, R.: Sztaniszlav Gusztavovics Sztrumilin 90 éves.

A szovjet hatalom 50. évfordulójának tiszteletére.

Babaev, L.: Háztartásstatisztikai tanácskozás a l'vovi területen.

A Nemzetközi Statisztikai Intézetben.

A szocialista világrendszer fejlődésének egyes mutatói.

1967. ÉVI 5. SZÁM

Volodarszkij, L.: A Szovjetunió ipari nagyhatalom.

Malusev, I.: A népgazdasági mérleg a reprodukció általános sémája.

Lucenko, A.: A Szovjetunió állattenyésztése 1967 elején.

Vladimirszkij, B.: A szállítási-begyűjtési költségek csökkentése a termelési költségek csökkentésének egyik legfontosabb forrása.

Bojarszkij, A. — Kul'disev, G.: B. Sz. Jasz-trenszkij (születésének 90. évfordulója alkalmából).

Fedorov, V.: A létfenntartási index számításának módja a Német Szövetségi Köztársaságban.

Siskin, K.: Az ellenőrző intézkedések tökéletesítése a soron következő népszámlálásnál.

A számvitel és a statisztika szervezési kérdései az 1918—1920. években.

Dubnov, B.: A kolhoz nem forgó- (elvont) eszközei és számvitelük rendje.

Rozovszkij, L.: Válasz az állóalapok és a technológiai folyamat statisztikájával kapcsolatos kérdésekre.

Trofimov, A.: Algoritmus nyelv a számviteli statisztikai feladatok leírására.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

A Lengyel Statisztikai Főhivatal folyóirata

1967. ÉVI 2. SZÁM

Pawlicki, S.: A krakkói kísérlet, háromnegyed évvel a tevékenység után. (Teljeskörű felvétel a lényeges gazdasági és társadalmi problémákról.)

Klimczyk, M.: A krakkói kísérlet a Statisztikai Hivatal kollégiuma előtt.

Dangel, J.: A lakásstatisztika köre.

Samsel, Z.: A lakosság életszínvonalának reprezentatív vizsgálata.

Giembicki, S.: Súlyozott mozgó átlagok alkalmazása az idősorok kiegyenlítésénél.

1967. ÉVI 3. SZÁM

Rüzsöv, I.: A KGST tevékenysége a statisztikai módszertan területén.

Iszkowski, J.: Anyag-áru indexek. Tiszta tézisek.

Szymanski, R. — Kowalski, S.: Az anyag-áru indexek tárgyában tartott konferencia résztvevőinek véleménye.

Gradowski, L.: Az erdészeti statisztika alapproblémái.

Zegzdryn, R.: A tanuló útja az iskolába.

Lazniewski, J.: A munkás- és parasztház-tartások költségeiről készített felvételek összehasonlítása.

Szczytowska-Serafinowicz, D.: A tudományos kutató intézetekben és intézményekben foglalkoztatottak.

Kordos, J.: A Központi Statisztikai Hivatal Matematikai Bizottságának munkája.

Misiek, I. — Uplawa, E.: A műszaki fejlesztés adatainak feldolgozása elektronikus számítógépeken.

1967. ÉVI 4. SZÁM

Iszkowski, J.: A gazdasági számvitel országos rendszere.

Gluzinski, J.: A Központi Statisztikai Hivatal 1966. évi publikációs tervének teljesítése. Publikációs munkatervek 1967-re.

Wasilkowska, Z.: Nincsenek örökké tartó tökéletes törvények.

Az erdészeti statisztika fejlődési irányával kapcsolatos vita.

A lakásállomány 1967. évi összeírása.

Kordos, J.: Az állatállomány területenkénti reprezentatív vizsgálatának lehetőségei.

Rzadkowska, G.: A demográfiai jellemzők automatikus ellenőrzése.

1967. ÉVI 5. SZÁM

Secomski, K.: A tervezés és a statisztika követelményei.

Gajda, St. — Zegzdryn, R.: Az oktatási, kulturális és jóléti statisztikai osztály javaslatai. A Statisztikai Főhivatal Konferenciájának anyagai.

A konferencia résztvevőinek hozzászólása.

Smolinski, Zb.: A nők termékenysége és a születésszabályozás.

Karwacka, I.: A valószínűségszámítás lengyelországi elméletének és gyakorlatának kezdetei.

Sosinski, J.: A kigépesítés gépei.

Rejn, B.: Munkák a statisztikai tudomány területén és a műszaki fejlesztés.

Gajewski, M.: A vízvezetékek életkora a városokban.

Antonik, K.: A Német Demokratikus Köztársaság ágazati kapcsolati mérlegei.

1967. ÉVI 6. SZÁM

Kawalec, W.: A Központi Statisztikai Hivatal tevékenységének jelenlegi problémái.

Dambrowska, S.: Az agrárstatisztika egyes kérdései — a symposion után.

A statisztika 100 éve Magyarországon.

Bobinski, S.: A népgazdaság állóalapjai nettó értékének kiszámítása.

Chojecki, S.: Beszámolójelentés az állóalapokról.

Smolinski, Z.: A „Statisztika közgazdászok számára” c. könyv margójára vagy a közgazdasági főiskolák statisztika oktatásáról.

Rudzka, H.: Az erdészeti statisztika alapvető problémái.

Sobik, J.: A statisztika a vállalatok és az egyesülések munkájának tükrében.

Kordos, J.: A Központi Statisztikai Hivatal Matematikai Bizottságának munkájából.

Sosinski, J.: A középgepesítés gépei és felhasználásuk a statisztikában.

Karwacka, I.: Adam Boleslaw Danielewicz kezdeményezése a lengyel demográfiában.

Aleksinska, J.: Lengyelország halandósági táblái 1963—1965-ben vajdaságonként.

Zegzdryn, R.: Általános szakközépiskolai hálózat rayonizálásának szempontjai a népességhez viszonyítva.

Golawska, S.: Szakközépiskolák Lengyelországban, 1966/67.

Klimczyk, M.: Városi agglomerációk Lengyelországban.

Szymanik, E.: Statisztikai beszámoló és adatszolgáltatás a gépesítésről.

ПЛАНОВО СТОПАНСТВО И СТАТИСТИКА

A Bolgár Állami Tervbizottság
és a Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1967. ÉVI 2. SZÁM

Kosztov, K.: A tervezett kapacitások teljesítménye normahatáridőinek meghatározása a gépiparban.

Dimitrov, N.: A hőenergia termelő telepek hatékonysága Északkelet-Bulgáriában.

Vitanov, G. — Dimitrov, P.: Az „idő” tényező által a beruházások hatékonyságára gyakorolt befolyás meghatározásának egyes módszertani kérdései.

Koceva, J.: Az erdők takarmány-nyersanyag tartalékok.

Minkov, M.: A népesség- és munkaerő-vándorlás optimális határainak meghatározása.

Totev, A. Ju.: A születések statisztikai mérése és jellemzése.

Vaszilev, I.: Az operatív tervezés sajátosságai a gépgyárak tömegtermelésében.

Velikov, R.: Az irányítás gépesítését és automatizálását szolgáló eszközök megteremtése során elért eredmények Bulgáriában.

1967. ÉVI 3. SZÁM

Dülbokov, Sz.: A szocialista gazdaság fejlődésének intenzív tényezői az előtérben.

Najdenova, R.: A mézszőlőtermelés területi megoszlása Bulgáriában.

Trendafilov, R.: A munka díjazásának kérdései a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben.

Popov, H.: A társadalmi újratermelés alosztályairól.

Atanaszov, A.: A népszámlálási anyagok reprezentatív feldolgozásának tapasztalatai.

Kolev, Szt.: A KGST-tagországok fejlődését jellemző statisztikai adatok, 1950—1965.

1967. ÉVI 4. SZÁM

Donkov, I.: A fő szempontok az állami népgazdasági terv kidolgozására és jóváhagyására vonatkozó új utasításokban, számításokban és a mutatókban.

Georgiev, I.: Irányzatok a gépipar anyagigényességének változásában.

Makszimova, M.: A társadalmi munka termelékenysége és mérése.

Popova, V.: A narancstermelés alapigényessége csökkentésének tényezői.

Avramov, T. — Hrisztov, H.: A munkaerőforrások felhasználásának problémái a mezőgazdaságban.

Csakörov, A.: A termelőkapacitások optimális megterhelése és a gazdasági hatékonyság.

Köncsev, T.—Gergov, G.: Húsiipari termelési függvények megállapítása és elemzése.

Szpaszov, A.: A mezőgazdaság fejlődési irányai a közép- és dél-európai országokban.

Vaszov, V.: Az Állami Tervbizottság mellett működő tudományos-kutató tervgazdasági intézet tevékenysége.

statistische praxis

A Német Demokratikus Köztársaság
Állami Központi Statisztikai Hivatalának
folyóirata

1967. ÉVI 3. SZÁM

Hartig, G.: Az ipari és iparági végtermék vizsgálata. (I.)

Laneus, A.—Pech, S.: A lakosság pénzjövedelmei és kiadásai mérlegének új felépítése.

Müller, K.: A társadalmi össztermék ágazati kapcsolati vizsgálatának előkészítése.

Hieke, H.: Költségszámítás és lineáris optimalítás.

Messbauer, R.: Primer adatfeldolgozás — a szocialista gazdaságirányítás információjának alapja.

Geissler, G.: A számvitel és a statisztika egységes rendszerét az oktatásban is keresztül kell vinni.

Walther, H.: Vizsgálati bizonylatok és feldolgozási utasítások az állóeszköz-számítás és beszámolójelentés racionalizálása számára.

Eveslage, H.—Mitzinger, G.: A körzeti irányítás alatt álló ipari üzemek tapasztalatai az irányelvek kidolgozásánál.

Teichfischer, K.: Matematikai módszerek felhasználása a gazdaságos sorozatnagyságok számítására.

1967. ÉVI 4. SZÁM

Hartig, G.: Az ipari és iparági végtermék vizsgálata. (II.)

Müller, K.: A társadalmi össztermék ágazati kapcsolati mérlegéhez szükséges üzemi mutatószámok meghatározása.

Geissler, G.: Az általános áttekintések és elemzések felépítése.

Zieger, A.: A tudományos-műszaki forradalom hatása a termelő munkások képzettségi struktúrájára.

Otto, G.: A szocialista gazdaság állóeszközeinek struktúrája.

Kusch, H.—Schultze, H.: A gazdaságilag aktív személyek kor- és foglalkozási összetétele.

Forbrig, G.: Az iparágak üzemi eredményeinek előreszámítása.

Hieke, H.: Költségszámítás és lineáris optimalítás.

Reich, M.: Követelmények az információ kialakításával kapcsolatban a szocialista ipari üzemből a költséginformáció példáján.

Henning, G.—Langrock, F.: Az áralkuláció problémája az ipari árreformmal összefüggésben.

Eveslage, H.—Mitzinger, G.: A körzeti irányítás alatt álló ipari üzemek tapasztalatai az irányelvek kidolgozásánál.

1967. ÉVI 5. SZÁM

A szovjet hatalom 50 évének ipari fejlődése.

Müller, K.: A népgazdaság termelőszférájának termékcsoportok szerinti struktúrájának meghatározása és az alapok végső felhasználása.

Ebert, M.: A demográfiai tényezők hatása a nők foglalkoztatottságára.

Strohbach, E.: A nők alkalmazása műszaki területen és magas szakképzettséget igénylő foglalkozásokban.

Richter, G.: Idő- és költségösszegmódszer mint az üzemi és gazdasági szervek közvetlen vezetési eszköze.

Schultz, K. P.: A munkatermelékenység üzemen belüli elemzése regressziós elemzés segítségével.

Franke, A.: A foglalkoztatottsági struktúra hatása a társadalmi munka hatékonysága színvonalára és dinamikájára.

Gustmann, K.-H.—Kuhlmann, G.—Puls, K.: Az üzemen belüli elszámolás rendszere a hajóiparban.

Mitzinger, G.—Eveslage, H.: A megyei iparvállalatok tapasztalatai az irányvonalak kidolgozásánál. Teljesítményszámítás és haszonelszámítás.

Heinrich, D.—Lehmann, H.: A hatékonyság kiszámítása a Diesel-motor szivattyú és kompresszor tröszt üzemében.

statistika

ekonomicko-statistický časopis

A Csehszlovák Állami Statisztikai Hivatal
folyóirata

1967. ÉVI 3. SZÁM

Vokurka, J.: A cseh statisztika 110 éve és a Statisztikai Hivatal 70 éve.

Mach, J.: A kiskereskedelmi árak és az élet-színvonal mutatóinak módszertani kérdései.

Kaspar, J.: A változatlan súlyokkal számított szintetikus indexszámok dekompozíciós módszere.

Goldstein, J.: Egyes kötelezettségek nemteljesítésével járó szankciók a statisztikában.

Nikl, J.: Még egyszer a mezőgazdaság részesedéséről a nemzeti jövedelem termelésében és elosztásában.

Herbst, F.: Az Országos Statisztikai Tanács szervezete.

1967. ÉVI 4. SZÁM

Rehák, R.: Tervezés és statisztika.

Jilek, J.: Az ágazati kapcsolati mérlegek fő jellemzői Csehszlovákiában.

Novotny, K.: Megjegyzések a nem termelő állóalapok újratermeléséhez.

Seger, J.: Az exponenciális kiegyenlítés elve.

Cyhelsky, L.—Kejkula, J.—Klvac, Z.: A gépipari termeléssel kapcsolatos tanulmányok gyűjteménye.

1967. ÉVI 5. SZÁM

Chytil, A. — Toupal, J.: Csehszlovákia 1967. évi ágazati termékmérlege.

Skoupy, M.: A dokumentáció szervezetének néhány kérdése, különös tekintettel az elsődleges nyilvántartásra.

Kanoková, J.: Az idősorok korrelációjának néhány kérdése.

Volf, J. — Janderová, M.: A munkatörvénykönyv alkalmazásának néhány tapasztalata.

A Román Szocialista Köztársaság
Minisztertanácsa mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1967. ÉVI 2. SZÁM

Bulgaru, M.: Az 1967. január 3-i román állat- és baromfi-összeírás eredményei.

Ravar, I. — Niculescu, J.: A szocialista tulajdon alakulása Romániában.

Lazar, M.: A tojástermelés hatékonysága a baromfi kombinátokban.

Girdu, Gh.: A szállítási és hírközlési tevékenység önköltségének meghatározása.

Mihalache, D.: Egyetemi hallgatók időmérlege.

Farkas, E. I.: A felsőoktatás hatékonyságának statisztikai vizsgálata.

Sterian, P.: Az „információs energia” mutatójának felhasználása a szociológiai vizsgálatokban.

Kindelberger, A.: Az elmélet és gyakorlat egysége a statisztikai folyóiratokban.

Costake, N.: A gazdasági információ rendszere.

Dragos, L.: A mezőgazdasági statisztika hasznos dokumentumai 1880—1890 között.

Cerchez, M.: A közlekedési eszközök optimális ideje kihasználásának meghatározása.

Goga, V.: A mezőgazdasági termelészövetkezetek évi beszámolója a gazdasági tájékoztatás értékes eszköze.

Onica, P.: Területi statisztika mint a társadalmi-gazdasági statisztika egy ága.

Mesaros, E.: Tudományos kutatások a demográfia területén a Magyar Népköztársaságban.

1967. ÉVI 3. SZÁM

Bulgaru, M. — Ionescu, N. — Basch, F.: Kísérletek a beruházások új amortizációs szabályozásával kapcsolatban.

A kiskereskedelmi hálózati összeírás.

Protopopescu, V. V.: A beruházások gazdasági hatékonysága és az optimális változat kiválasztása.

Vasilescu, Gh.: A termelési költségek elemzése kiadási tételek szerint.

Vainer, H.: A nők szerepe Románia gazdasági és társadalmi életében.

Linkovski, J. B.: Az árukereslet rövidtávú előrejelzése.

Costake, N.: A gazdasági információ rendszere.

Mares, D.: A tartományok társadalmi-kulturális fejlődése gazdasági fejlődésükkel összefüggésben.

Mihalache, M. S.: A várakozási sorok elméletének felhasználása a termelési költségek csökkentésének vizsgálatánál.

Negura, I.: Nemzetközi statisztika — a kutatás autonóm diszciplínája.

1967. ÉVI 4. SZÁM

Bulgaru, M. — Ionescu, N. — Basch, F.: Kísérletek az állóalapot új amortizációs szabályozásával kapcsolatban.

A kereskedelmi hálózat elemzésének alapjai.

Marian, I.: Az állami gazdaságok statisztikai beszámolójelentéseinek egyszerűsítése és észszerűsítése.

Radulescu, C. — Angelescu, G.: A szakmunkások összetétele a munka gépesítése és automatizációja szerint.

Toader, I.: A termelés minősége a könnyűipari vállalatoknál.

Joita, E.: Az öntözés statisztikai mutatóinak gazdasági hatékonysága.

A halandósági tábla vizsgálatának módszertani szempontjai a Román Szocialista Köztársaságban.

Moscovici, L. — Ionita, V. — Macarie, T.: Az oktatásügy fejlődése Iasi megyében.

Stefanescu, St. — Iarovici, M.: A kötszövő ipartermelése gazdasági hatékonyságának összehasonlítása.

DEMOGRAFIE

revue pro výzkum populačního vývoje

A Csehszlovák Állami Statisztikai Hivatal folyóirata

1967. ÉVI 1. SZÁM

Srb, V.: Az egységes munkaerő-nyilvántartás bevezetésének előkészítése.

Veselá, A.: Elektronikus számítógépek alkalmazása a népességelőrebecslésre.

Vacek, M.: A halandósági trendek problémája.

Hájek, Z.: Városi és falusi halandóság.

Jachymovsky, V.: Karlovy Vary népesedése.

Pavlik, Z.: Népesedési Világkonferencia Belgrádban.

Nultsch, G.: A Német Demokratikus Köztársaság oktatási és közművelődési rendszere.

1967. ÉVI 2. SZÁM

Jurecek, Z.: A házaspárok kor szerinti megoszlása a házasságkötés idején és ennek hatása a házas termékenységre.

Ruzicka, L.: Öngyilkosság és társadalmi viszonyok.

Jurecek, Z.: A munkahelyre való ingázás.

Anđrle, A. — Pojer, M.: Egy ingavándorforgalmi elemzés.

Silhan, B.: Ingázás a háztartásstatisztikai adatok alapján.

Mistera, L.: Az észak-csehországi kerámiaüzemek jelentősége az észak-pilseni táj foglalkoztatottságában.

WIRTSCHAFT UND STATISTIK

A Német Szövetségi Köztársaság
Statisztikai Hivatalának folyóirata

1967. ÉVI 3. SZÁM

Hamer, G.: A társadalmi termék 1966 második félévében.

Schwarz, K.: A születések gyakoriságának és a halandóság alakulásának hatása a lakosság kor szerinti összetételére.

Az 1947 óta kötött házasságok gyermekszáma.

Halálozások 1965-ben a halál okai szerint.

A tőkéstársaságok számának és nomináltőkénének alakulása 1966-ban.

Az egy foglalkoztatottra, egy teljesített munkaórára, valamint egy munkásra és egy munkásórára jutó ipari termelés 1966-ban.

Az építőipar előzetes adatai, 1966.

Magánszemélyautók tulajdona és elhelyezési lehetőségek. Az 1965. évi 1 százalékos lakásfelvétel eredményei.

Lakásköltségek 1966-ban.

A külkereskedelem áruajták szerinti tagolásban 1966-ban.

Légi közlekedés 1966-ban.

Fizetési nehézségek, 1966.

Szociális segélyben részesülők 1965-ben.

Az egyes tartományok bevételei játékokból és versenyrendezvényekből.

1967. ÉVI 4. SZÁM

Heep, H.: Lakásigények és lakásszükséglet 1965 őszen.

Brander, H.: A nagykereskedelmi eladási ár indexének újraszámítása.

A népesség és alakulása 1966-ban.

Halandósági táblák 1960/62. községnagyság szerint.

A bejelentésköteles betegségek 1966-ban.

A gazdasági életbe újonnan belépett szakiskolát végzettek foglalkoztatása válogatott szakmák szerint 1958—1964 között.

Alkalmazottak szövetségi tartományok, vidékek és községek szerint.

Szőlőkataszter, 1964.

A sertésállomány 1967. március 3-án.

Tengeri halászat és tengeri hallal való ellátottság, 1966.

A részvénytársaságok mérlegei 1965-ben.

A közületi energia- és vízellátás struktúrája.

Mélyépítés közületi kézben, 1966.

Tengeri és belvízi hajózás 1966-ban.

Föld- és községi hitelintézetek, 1966.

Községi pénzügyek, 1965.

1967. ÉVI 5. SZÁM

Gossel, F.: Importárak vételárának és exportárak eladási árának indexe 1962-es bázison.

Házasságkötések, születések és halálozások, 1966.

Nők közszolgálatban, 1966. október 2.

A mezőgazdasági üzemek munkaerőinek házi munkája és üzemi tevékenysége közötti kapcsolat, 1964—1965.

Beruházások a termelő ágazatokban.

A szociális lakásépítés előmozdítása 1966-ban.

A külkereskedelem iránya 1966-ban.

A csődök és a csődön kívüli kényszeregyezési eljárások pénzügyi eredményei, 1965.

A Német Szövetségi Köztársaság államháztartása 1965-ben.

Kommunális kényszertársulatok.

A jövedelemadó-kötelesek bruttó jövedelemcsoportok szerint, 1965.

Árak, 1967. április—május.

Közepes jövedelmű, 4 személyes munkavállalói háztartások költségvetése 1966-ban.

Egyes magasabb jövedelmű tisztviselői és alkalmazotti háztartások költségvetése, 1966.

JOURNAL DE LA SOCIÉTÉ DE STATISTIQUE DE PARIS

A Párizsi Statisztikai Társaság
folyóirata

1967. ÉVI 1—2—3. SZÁM

Thionet, P.: A mintavételek elmélete: néhány legújabb probléma.

Théodore, M.: Mezőgazdasági statisztikai információ Franciaországban: fogadás, hit vagy a kormányzat ügye.

Cauboue, P.: A bankstatisztika és a pénzügyi kérdések krónikája.

Pengalou, Ch.: A statisztikai értelmezés. Alkalmazása a humán- és természettudományok területén a mai Franciaországban.

Journal of the AMERICAN STATISTICAL ASSOCIATION

Az Amerikai Statisztikai Társaság
folyóirata

1966. ÉVI JÚLIUS—SZEPTEMBER

Cornfield, J.: Néhány klasszikus hipotézis Bayes-féle módszerrel alapuló próbája — szekvenciális klinikai kísérletekre való alkalmazásokkal.

Afifi, A. A. — Elashoff, R. M.: Hiányzó adatok problémája többváltozós statisztikai elemzéseknél.

Chew, V.: Megbízhatóság, előrejelzés és túrés tartományok többváltozós normális eloszlás esetére.

- Blischke, W. R. — Halpin, A. H.:** A cirkuláris hiba kvantilisére vonatkozó bizonyos becslések aszimptotikus tulajdonságai.
- Mantel, N. — Pasternack, B. S.:** Light bulb statisztika.
- Barr, D. R. — Rizvi, M.:** Bevezetés a rangsorolási és kiválasztási eljárásokba.
- Clawson, M.:** Újabb erőfeszítések a földterület felhasználására vonatkozó információk pontosabbá tételére.
- Juster, F. Th.:** A fogyasztók vásárlási szándékai és a vásárlás valószínűsége: kísérlet a felvétel megtervezésére.
- Oliver, F. R.:** A logisztikus növekedési függvény paramétereinek maximum likelihood becslése és ennek aspektusai.
- Rosenwaike, I.:** A halálozás szezonális változásai az Egyesült Államokban 1951 és 1960 között.
- Haitovsky Y.:** Többváltozós regressziós együtthatók torzítatlan becsléseinek meghatározása egyszeres osztályozási adatok alapján, amikor a két- vagy többdimenziós táblák ismeretlenek.
- Borus, M. E.:** Válaszadási hiba egy a kereseteket tudakoló felvételben.
- Hartley, H. O.:** Különböző valószínűséggel és visszatevéssel vett minta.
- Sudman, S.:** Kvótás valószínűségi minta.
- Klotz, J. H.:** A Wilcoxon-próba, egyező értékű mintaelemek és a számítógép.
- Anderson, H.:** A termékválaszték bővülése és a megélhetési költség: egy további megjegyzés.
- Lovell, M. C.:** A szezonális kiegyenlítés alternatív axióma rendszerei.
- Ballas, J. A. — Webster, J. T.:** Nem ortogonális kísérleti tervből következő nem független próbákról.
- Baker, F. B. — Collier, R. O.:** Néhány empirikus eredmény permutációs alapon számított szórás hányados próbákkal kapcsolatban teljesen randomizált kísérletnél.
- Federer, W. T. — Raktoe, B. L.:** Általánosított háló négyzet kísérletek.
- White, L. S.:** A H 106 folyamatos mintavételi terv kiszámítása legkedvezőtlenebb körülmények feltételezése mellett.
- Harter, H. L. — Moore, A. H.:** A három paraméteres lognormális eloszlás paramétereinek maximum-likelihood becslése teljesen és cenzorált mintából.
- Bloch, D.:** Megjegyzés a Cauchy-eloszlás helyzeti paraméterének becslésével kapcsolatban.
- Barr, D. R.:** Egyenletes és ehhez hasonló eloszlások egyenlőségének tesztálásáról.
- Rutemiller, H. C.:** Egyforma exponenciális eloszlású k számú elemből összetett rendszer megbízhatóságának becslése.
- Zacks, S. — Even, M.:** Megbízhatósági függvények maximum likelihood és legjobb torzítatlan becsléseinek hatékonysága kis minták esetén.
- Zacks, S. — Even, M.:** Sorba és párhuzamosan kapcsolt rendszerek megbízhatósági függvényének legkisebb szórásnégyzetű torzítatlan és maximum likelihood becslései.
- Odell, P. L. — Lewis, T. O.:** A Gauss—Markov-tétel általánosítása.
- Hauson, D. L. — Brunk, H. D. — Franck, W. E. — Hogg, R. V.:** Két sztochasztikusan maximum likelihood becslése rendezett valószínűségi változó eloszlásának
- Gabriel, K. R.:** Kategóriákba sorolt adatokon alapuló többszörös összehasonlításokra szolgáló szimultán próbák.
- Hudson, D. J.:** Több szakaszból álló görbék illesztése becslendő csatlakozási pontokkal.
- Waud, R. N.:** Helytelen specifikációból eredő kismintás torzítások a „részleges kiegyenlítési” és az „adaptív elvárások” modellekben.
- Hiralal, A.:** Néhány módszer heterogeneitást kétszeres csoportosítással elimináló kísérletek tervezésére.
- Fuller, W. A.:** Mintavétel utáni rétegzést alkalmazó becslés.
- Roberts Ch. A.:** Egy ikerpárok vizsgálatában hasznosítható korrelációs modell.
- Naus, J. I.:** Az alapsokaság átlagának becslésére szolgáló olyan eljárás, amely csökkenti a túl nagy valódi megfigyelési értékek hatását.
- Searls, D. T. — Barnett, V. D.:** A Cauchy-eloszlás helyzeti paraméterét becslő rendezett statisztikák.
- Adams, F. Gerard — De Janosi, P. E.:** Az Egyesült Államok felülvizsgált mérlegeiben szereplő statisztikai eltérésekről.

STATISTISK TIDSKRIFT

A Svéd Központi Statisztikai Hivatal
folyóírata

1966. OKTÓBER — DECEMBER

1967. ÉVI 2. SZÁM

- Niederhoffer, V. — Osborne, M. F. M.:** Üzletkötés és áringadozás az értéktőzsdén.
- Duncan, D. B. — Jones, R. H.:** Többváltozós regresszió stationárius hibatagokkal.
- Gastwirth, J. L.:** Robusztus eljárásokról.
- Neave, H. R.:** A Tukey-féle gyors helyzeti próba továbbfejlesztése.
- Chapman, D. G. — Meng, R. C.:** A χ^2 -próba ereje kontingencia-táblák esetén.
- Kotlarski, I.:** A χ^2 -eloszlás jellemzése a Student-eloszlás segítségével.
- Neter, J. — Wasserman, W.:** A lineáris programozásnak a fogyasztói árindex számítására való alkalmazási lehetőségei.
- Wales, T. J.:** Gyorsított értékcsökkenést leíró függvény becslése.
- Benishay, H.:** Sztochasztikus modell a hitelre történő vásárlásokból fakadó adósságokra.

- Etzler, C.:** Javaslatok a statisztikai adatfelvételek hibáinak identifikálására és korrigálására.
- Ohlsson, I.:** Egy központi statisztikai hivatal működésének funkcionális leírása.
- Nordbotten, S.:** A statisztikai adattár-rendszerről.
- Widen, N.:** A népességlejtelmezés módszerei családi állapot szerint.

1967. ÉVI 3. SZÁM

- Tekse, K.:** A korspecifikus termékenységi ráták demográfiai modelljei.
- Norling, G. — Jeansson, N. R.:** A városi népesség statisztikája és urbanizáció Svédországban, 1960—1965.
- Dumas, R.:** Az Európai Közösség statisztikai hivatala.
- Holmberg, I. V.:** Demográfiai modellek.

STATISTISCHE NACHRICHTEN

Az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal
folyóirata

1967. ÉVI 3. SZÁM

Gazdasági gyorsjelentés, 1966.
Ausztria költségvetési előirányzata, 1967.
Ausztria jövedelemadó-statisztikája, 1963.
Idegenforgalom, 1967 február.
Nemzetközi áruforgalom 1966 negyedik ne-
gyedévében.
Fuvarlevélköteles szállítóipari közúti árufor-
galom 1966 negyedik negyedévében.
Természetes népmozgalom, 1967 február. (Elő-
zetes adatok.)
Fogyasztói árindexek, 1967 február.
Nagykereskedelmi árindexek, 1967 február.
Gyümölcsstermelés, 1966.
Külkereskedelem, 1967 január.

1967. ÉVI 4. SZÁM

Gazdasági gyorsjelentés.
Idegenforgalom 1967 februárjában.
Ausztria nemzetközi áruforgalma, 1966.
Ausztria fuvarlevélköteles szállítóipari közúti
(távolsági) forgalma, 1966.
Az 1966-os fogyasztói árindex 1967 márciusá-
ban.

Nagykereskedelmi árindex, 1967. március.
Válások Ausztriában, 1966.
Tejtermelés és -fogyasztás Ausztriában, 1966.
Az osztrák erdők kihasználása 1966-ban.
Sertésszámlálás, 1967. március 3-án.
Külkereskedelem 1967 februárjában.

1967. ÉVI 5. SZÁM

Gyorsjelentés a gazdasági fejlődésről.
Idegenforgalom 1967 márciusában.
A fuvarlevélmentes, közúti szállítás (környéki
szállítás) közlekedési teljesítményének növelése
1966-ban.
Az 1966-os fogyasztói árindexek 1967 áprili-
sában.
Nagykereskedelmi árak 1967 áprilisában.
A foglalkoztatottság struktúrája 1966. augusz-
tus 1-én.
Bortermés 1966-ban.
Külkereskedelem márciusban és 1967. I. ne-
gyedében.

1967. ÉVI 6. SZÁM

Gazdasági gyorsjelentés.
Idegenforgalom, 1967. április.
Nemzetközi áruforgalom, 1967. I. negyedév.
Forgalmiadó-statisztika Ausztriában, 1963.
Nagykereskedelmi árindex, 1967. május.
Az 1966. évi fogyasztói árindex, 1967 máju-
sában.
Természetes népmozgalom, 1966. május.
Halálesetek Ausztriában, 1966.
Külkereskedelem, 1967 április.

Index: 25.755

STATISZTIKAI SZEMLE

Megjelenik havonta egyszer

Felelős szerkesztő: Dr. Gyulay Ferenc

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5-7. Telefon: 155-208

Kiadóhivatal: Budapest II., Keleti Károly utca 18/b. Telefon: 358-530 (305. mellék)

Kiadja: a Statisztikai Kiadó Vállalat

Kiadásért felel a Statisztikai Kiadó Vállalat igazgatója

Előfizethető: a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József nádor tér 1.)
és bármely postahivatalnál

Előfizetési díj: félévre 54,- Ft, egy évre 108,- Ft

Csekk számlaszám: egyéni 61.272, közületi 61.066 (vagy átutalás az MNB 8. sz. folyószámlájára)

A folyóirat régebbi példányai kaphatók:

a Posta Központi Hírlapiroda Újságboltjában (Budapest V., József Attila utca 3.)

Terjeszti: a Posta Központi Hírlapiroda

67.1985. Állami Nyomda, Budapest